

Міністерство освіти і науки України
Чернігівський національний технологічний університет

ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*Монографія
кафедри економічної теорії
за загальною редакцією д.е.н., професора В.Ф. Савченка,
к.е.н., доцента Л.М. Мекиун*

Чернігів
Видавництво ЧНТУ
2018

УДК 330.34
ББК 65.011
З 46

Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 26 березня 2018)

Монографія виконана в рамках науково-дослідної теми кафедри економічної теорії «Євроінтеграційні пріоритети соціально-економічного розвитку України» (Державний реєстраційний номер № 0116U003639)

Колектив авторів:

В.Ф. Савченко, д.е.н., проф. (передмова, загальна редакція, коригування, підрозділи 1.1.; 2.1; 3.1; 4.1; 5.1; 6.1.); М. М. Забаштанський, д.е.н., проф. (підрозділ 4.1 у співавторстві); І.І. Кичко, д.е.н., доц. (підрозділ 1.1 у співавторстві); В.Б. Тропіна, д.е.н., проф. (підрозділ 5.2.); Л.М. Мекшун, к.е.н., доц. (технічне коригування, підрозділи 2.3; 5.3 у співавторстві); Ю.В. Кирилук, к.е.н., доц. (підрозділ 2.2 у співавторстві); Н.О. Алешугіна, к.е.н., доц. (підрозділ 6.2. у співавторстві); О.О. Зеленська, к.е.н., доц. (підрозділ 6.2 у співавторстві); С.О. Полковниченко, к.е.н., доц. (підрозділ 3.2.); Т.М. Пшенична, к.е.н., доц. (підрозділ 2.2 у співавторстві); Н.І. Холявко, к.е.н., доц. (підрозділ 4.2); П.В. Мекшун, к.е.н. (підрозділ 5.3 у співавторстві); В.В. Левківський, аспірант (підрозділ 1.2 у співавторстві); О.В. Левківський, аспірант (підрозділ 1.2 у співавторстві).

Рецензенти:

- Т.Г. Бондарук** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту, м. Київ
- С.В. Захарін** – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту економічного розвитку, м. Київ
- Л.С. Селіверстова** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів Київського національного торгово-економічного університету

З 46 Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі: [монографія кафедри економічної теорії] / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – 328 с.

ISBN 978-617-7571-21-5

У монографії розглядаються проблеми економічної теорії і практики на глобальному, національному, регіональному, галузевому та мікрорівнях в умовах євроінтеграційного поступу України. Особлива увага приділена теоретичним основам забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку, європейському досвіду соціально-економічного зростання, глобалізації і регіоналізму як двом взаємопов'язаним напрямкам економічного піднесення, мережевій економіці як складовій інформаційного суспільства, державному регулюванню економічних процесів з врахуванням європейських напрацювань, соціальній сфері в умовах ринкової економіки. Як результат дослідження, надано і обґрунтовано різнобічні пропозиції, що можуть стати в нагоді при комплексному вирішенні питань

ISBN 978-617-7571-21-5

**УДК 330.34
ББК 65.011
Колектив авторів, 2018**

ЗМІСТ

Передмова.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1 <i>Савченко В.Ф., Кичко І. І.</i> Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні.....	8
1.2 <i>Левківський О.В., Левківський В.В.</i> Вплив економічного співробітництва з КНР на реалізацію інноваційного потенціалу України.....	29
1.3 <i>Шестаковська Т.Л.</i> Державно-приватне партнерство як інституціональна складова розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту.....	46
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	61
2.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Економічна політика Європейського Союзу в умовах нестабільності та викликів сьогодення.....	61
2.2 <i>Кирилюк Ю.В., Пшенична Т.М.</i> Динаміка імплементації правових актів Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС.....	82
2.3 <i>Мекишун Л.М.</i> Моделі соціально-орієнтованого господарства та їх особливості в різних країнах.....	120
РОЗДІЛ 3. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗМ – ДВА ВЗАЄМОПОВ’ЯЗАНИХ НАПРЯМКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ.....	138
3.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Глобалізація та регіоналізм як дві взаємопов’язані складові світового розвитку.....	138
3.2 <i>Полковниченко С.О.</i> Сучасні тенденції залучення зовнішніх державних запозичень та їх роль у розвитку економіки України.....	160
РОЗДІЛ 4. МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	180
4.1 <i>Забаштанський М.М., Савченко В.Ф.</i> Проблеми і перспективи мережевої економіки та інформаційного суспільства.....	180
4.2 <i>Холявко Н.І.</i> Генезис наукових поглядів щодо трактування сутності інформації, інформаційного суспільства, інформаційної економіки.....	202
РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ З ВРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАПРАЦЮВАНЬ.....	228
5.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Роль держави в регулюванні економічних процесів в Україні.....	228
5.2 <i>Тропіна В.Б.</i> Фінанси соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.....	250
5.3 <i>Мекишун Л.М., Мекишун П.В.</i> Еволюція наукових поглядів на державне забезпечення, сутність та структуру економічної безпеки національної економіки.....	270
РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНА СФЕРА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	288
6.1 <i>Савченко В.Ф.</i> Соціальна сфера як віддзеркалення економіки України.....	288
6.2 <i>Алешугіна Н.О., Зеленська О.О.</i> Туристична привабливість України та фактори, що на неї впливають.....	310

ПЕРЕДМОВА

Враховуючи нестабільність економічної та політичної ситуації в країні, продекларовані і в певній мірі здійснені наміри євроінтеграційного характеру, світові глобальні тенденції розвитку, проведення колективом кафедри економічної теорії комплексного дослідження в рамках наукової теми «Євроінтеграційні пріоритети соціально-економічного розвитку України» (Державний реєстраційний номер №0116U003639) і випуск вже четвертий рік підряд монографії, на цей раз під назвою «Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі», бачаться доцільними та своєчасними.

Вивчення проблем проводилося всіма співробітниками кафедри, які паралельно з педагогічною ведуть і активну наукову діяльність. Також були залучені вчені інших підрозділів університету, практики та аспіранти.

Протягом тривалого періоду на кафедрі склався колектив однодумців. Висока кваліфікація науково-педагогічних працівників дозволила створити ґрунтовну базу для підготовки економістів сучасної формації. Повага до попередніх напрацювань, наполеглива праця, професіоналізм, творча ініціатива і висока самовідданість є гарантіями реалізації потенціалу колективу.

Вважаємо за доцільне надати інформацію про структуру та деякі положення самої монографії. Вона складається із шести розділів, у яких досить ґрунтовно і комплексно досліджуються відмінні і водночас взаємопов'язані складові розвитку України у контексті євроінтеграції як на національному рівні, так і в частині її територій та галузей.

У першому розділі «Теоретичні основи забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку» вивчаються стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного зростання в державі, вплив економічного співробітництва з КНР на реалізацію інноваційного потенціалу нашої країни, державно-приватне партнерство як інституціональна складова розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту. Зазначається, що інноваційне оновлення

економіки стало важливою проблемою для України. На прикладі взаємодії України та Китаю стверджується, що наразі існують потенційні можливості для поглиблення інноваційного співробітництва двох країн. Показано, що в основу концептуальних засад побудови системи управління становленням і розвитком державно-приватного партнерства можуть бути закладені загальні принципи менеджменту.

У другому розділі «Європейський досвід соціально-економічного зростання» розглянуті питання економічної політики Європейського Союзу в умовах нестабільності та викликів сьогодення, а також динаміку імплементації правових актів Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС та особливостей моделей соціально-орієнтованого господарства в різних країнах. Доведено, що розвиток креативного суспільства і перехід від індустріальної до інформаційної економіки, які супроводжувалися впровадженням нових технологій, стали основними напрямками діяльності ЄС на сучасному етапі, а Україна здатна отримати значні вигоди від інтеграції лише у разі практичного виконання Угоди в частині як економічних, так і політичних та інституціональних чинників. До того ж необхідне використання моделей соціально орієнтованого ринкового господарства розвинених країн.

Третій розділ присвячений глобалізації та регіоналізму як двом взаємопов'язаним напрямкам економічного піднесення. В ньому показані їх функції як складових світового розвитку, сучасні тенденції залучення зовнішніх державних запозичень та їх роль у економіці України. Аргументується, що наша держава на своєму шляху повинна раціонально і ефективно використовувати як глобальні явища у світовому просторі, так і регіоналізацію територій чи їх складових. Робиться висновок, що науково обґрунтовані методи залучення і використання зовнішніх запозичень дозволять більш ефективно фінансувати соціальні проблеми, структурну перебудову та інвестиційні проекти.

Розділ 4 «Мережева економіка як складова інформаційного суспільства» визначає проблеми та перспективи, генезис наукових поглядів щодо трактування сутності інформації, інформаційного суспільства та інформаційної економіки. Обґрунтовано значення теорії інформаційного суспільства, роль інформаційно-комунікаційних технологій у суспільно-економічних трансформаціях, зміні структури національних господарств на користь наукоємних галузей виробництва, де головною стає знаннява компонента.

П'ятий розділ монографії «Державне регулювання економічних процесів з врахуванням європейських напрацювань» розглядає наступні вектори державного сприяння: роль держави в регулюванні економіки; фінанси соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів; еволюція наукових поглядів на державне забезпечення, сутність та структуру економічної безпеки національної економіки. Робиться висновок, що державне регулювання економіки нашої країни має охоплювати всі галузі і сфери, а відмінність ступеня їх підтримки обумовлена потребами суспільства та напрямком розвитку України. При цьому оцінка стану і тенденцій фінансового забезпечення соціального захисту населення дозволила окреслити проблеми державного фінансування соціальних видатків через різні рівні бюджетної системи країни, а заходи із забезпечення економічної безпеки у цілому – це конкретні дії органів державної влади та недержавних інституцій, які дозволяють підвищити безпеку національної економіки.

Нарешті у шостому, заключному, розділі монографії розглядаються соціальна сфера в сучасних умовах, а також туристично-рекреаційна галузь як її складова. При цьому соціальна сфера показана як віддзеркалення економіки нашої держави, а туристичний вектор розвитку вивчається через туристичну привабливість України та її регіонів. Аргументується, що євроінтеграція нашої держави обумовлює необхідність дотримуватися вимог Європейського Союзу щодо соціального розвитку, які асоціюються з цілями, визначеними у Стратегії

зростання та зайнятості «Європа-2020». Щодо туризму і рекреації Україна має всі складові, які зумовлюють її туристичну привабливість.

Хочеться вірити, що монографія «Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі» у силу комплексного підходу щодо вирішення проблем розвитку економіки нашої держави, різнобічного теоретичного і фактичного матеріалу, обґрунтованих висновків викличе зацікавлення у науковців і практиків, допоможе студентам, аспірантам та здобувачам у вивченні економічних проблем та проведенні досліджень.

д.е.н., професор,
професор кафедри економічної теорії,
заслужений економіст України В.Ф.Савченко

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

*Савченко В.Ф., д.е.н., професор,
заслужений економіст України*

Кичко І.І., д.е.н., доцент

1.1 Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні

Фінансове забезпечення інноваційного розвитку, його інвестування, як і сам зазначений розвиток, є об'єктом поглиблених досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як В. Геєць, М. Єрмошенко, С. Ілляшенко, Б. Лундвалл, Р. Нельсон, В. Парето, Д. Сакс, Л. Федулова, К. Фрімен, Г. Чесборо, Й. Шумпетер та багато інших.

Розпочнемо нашу наукову розвідку з інвестиційної складової даної проблеми. На сьогодні знання та інноваційні процеси становляться більш поширеними і відкритими в усіх частинах Земної Кулі. Крім країн Західної Європи, Північної Америки, а також Японії, стрімко зростає роль країн Південно-Східної Азії і ще багатьох тих, які раніше оцінювалися як «третій світ», у розробці і особливо впровадженні інновацій.

Згідно теорії інноваційної системи, розвиток інновацій є результатом комплексних зв'язків між суб'єктами, який охоплює підприємства, університети й дослідницькі інститути (К. Фрімен, Б. Лундвалл).

В широкому розумінні Б. Лундвалл визначає: «Національна інноваційна система – це елементи та відношення, які взаємодіють у виробництві, поширенні і використанні нових економічно-практичних знань ... та які знаходяться всередині держави».

Теорії інновацій і економічного зростання пов'язані знаннями і людським капіталом. Методи трансферу знань продовжують вдосконалюватися. Це стосується як кодованих знань (інформація, зручна для передачі), так і некодованих («мовчазних»), що можуть передаватися тільки шляхом взаємодії

людей. Обидва види передачі знань активно використовуються в міжнародних мережах і позитивно впливають на інноваційні процеси [1-3].

Інноваційні явища все більше пов'язані з регіональним середовищем міжнародного рівня, де їх діяльність сприяє визначенню конкурентних ніш та позицій, залученню та утриманню талантів, взаємодії із зацікавленими сторонами на місцевому та міжнародному рівнях для отримання нових знань і включення в глобальну інноваційну мережу [4, с.411].

Потужний важіль, який забезпечує інноваційний розвиток – інвестиції. Недостатнє інвестування призводить до критичного зниження конкурентоспроможності, старіння основних фондів, стагнації виробництва. Необхідне забезпечення випереджаючого зростання інвестицій в економіку, особливо її реальний сектор, порівняно з темпами збільшення валового внутрішнього продукту.

Для реалізації зазначеної цілі потрібне впровадження інвестиційної стратегії країни, де будуть враховані необхідність покращення інвестиційного клімату на макрорівні, сталість і несуперечливість правової бази, стабільність економічного розвитку, лояльність соціального середовища щодо інвестицій та інше [5, с.152].

Стратегія має передбачати:

1. Створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій та їхнього використання в інноваційній структурній перебудові.

2. Мотивацію суб'єктів господарювання і населення до інвестування, спрямування капіталовкладень у пріоритетні інноваційні галузі реального сектора економіки.

3. Забезпечення умов, сприятливих для ведення підприємницької діяльності.

4. Отримання та нагромадження фінансових ресурсів.

5. Узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики з інноваційною стратегією.

6. Притягнення у реальну економіку тіньового капіталу, перекриття каналів відпливу грошей у офшорні зони.

7. Економію бюджетних коштів, зростання їхньої ролі як регулятора інвестиційного потенціалу [6, с. 86].

Повертаючись до інновацій, в економіках, які базуються на знаннях, на перший план виходять необхідність системного підходу до інноваційної політики та підвищення ролі національних інноваційних систем (НІС) як бази для проведення державної інноваційної, і взагалі економічної, політики.

Практика вимагає іншого підходу до інноваційної діяльності, відповідного глобальній та віртуально-мережевій організації бізнес-процесів. Це означає самоорганізовану взаємодію інноваторів, управлінців, фінансистів і споживачів.

За таких умов зростає роль регіональних інформаційних систем (РІС), коли регіони виступають як рівень, де інновації розвиваються найбільш ефективно через співробітництво інноваторів, кластерні системи, а також завдяки взаємодії дослідницьких інститутів.

Охарактеризовані нами тенденції мають стати прикладом для вітчизняних урядовців, науковців та представників бізнесу. Здійснення системної державної економічної політики забезпечення інноваційної національної економіки повинно виходити з таких стратегічних завдань: стимулювання новітніх технологій; відкриття можливостей для експортних поставок; створення конкурентного середовища; забезпечення відповідного макроекономічного управління; мобілізація інтелектуальних та інвестиційних ресурсів для інноваційного і науково-технологічного розвитку економіки; посилення ролі держави в управлінні інноваційними процесами; наближення України до стандартів Європейського Союзу щодо конкурентоспроможності на базі інноваційного розвитку; дотримання принципів державно-приватного партнерства [7, с.103].

Ефективне державне регулювання передбачає систематизацію і деталізацію знань, їх класифікацію, пошук закономірностей і взаємозв'язків, визначення внутрішньої ієрархії та ряд інших етапів.

Коротко охарактеризуємо деякі теоретичні і організаційні питання розвитку НІС. Теорія національних інноваційних систем виникла

на межі 80-х та 90-х років минулого століття. Значна кількість дослідників і практиків пов'язують її створення з необхідністю формування нових підходів до забезпечення ефективного економічного розвитку, як базову основу використовуючи інновації.

Велику роль у становленні теорії НІС відіграла Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), яка впровадила ряд послідовних проектів й виступила в ролі інтегратора ідей нової теорії.

Перше систематичне викладення концепції НІС пов'язано з виходом у 1988 р. колективної монографії Г. Досі, К. Фрімена і Р. Нельсона «Технічний прогрес та економічна теорія». Зазначена концепція ґрунтується на двох методологічних принципах:

- науково-технічні досягнення країни безпосередньо залежать від структурних та інституційних особливостей інноваційного середовища;

- науково-технологічні і технічні здобутки є головним чинником економічного зростання та конкурентних переваг як суб'єктів господарської діяльності, так і країн у цілому.

Розвиток НІС проходив в умовах безкомпромісної боротьби між двома наддержавами за лідерство у науково-технічній сфері. Планова економіка програла змагання і вступила на шлях ринкових перетворень. Класична ринкова економіка А. Сміта, у свою чергу, дозволила розвинутим державам зайняти провідні позиції у реалізації інноваційної політики.

Сукупність інституційних структур в інноваційній сфері країни, як уже було зазначено, об'єднується поняттям «Національна інноваційна система». Один із засновників концепції НІС К. Фрімен наголошував, що вона являє собою мережу інституціональних структур у державному та приватному секторах економіки, взаємодія яких ініціює, створює і сприяє впровадженню інновацій. Ці інститути включають організації, що відповідають за винахід та виробництво, а також дії, за допомогою яких проводиться управління на рівні окремих підприємств і держави у цілому.

Причини неефективного функціонування НІС в Україні полягають у відсутності синергетичного ефекту в діяльності інститутів влади і бізнесу,

слабкості інституційного середовища, що надає можливість отримання ресурсів для інноваційної діяльності [8, с. 92-94].

Концепція інноваційного розвитку, як теоретичне підґрунтя посилення конкурентоспроможності, потребує особливих підходу і розуміння. Це певний спосіб тлумачення та інтерпретації інновацій, задум, що визначає їхню мету.

Дослідження вимагає побудови концептуальної системи, під якою розуміється абстрактна модель контролю. За визначенням М. Мескона, модель означає представлення об'єкта, системи чи ідеї у формі, відмінній від самого об'єкта.

У зв'язку з тим, що вибір мети і засобів її досягнення – процес, який ґрунтується на знаннях і досвіді суб'єкта, формування елементів концептуальної моделі також засноване на суб'єктивному виборі з категорій, що найбільшою мірою відображають сукупність якісних характеристик, які є важливим інструментом при досягненні мети. При цьому суб'єкт управління використовує минулі напрацювання та апробовані елементи НІС [9, с. 86].

Вивчаючи досвід розвитку інноваційного виробництва в країнах Європейського Союзу, зазначимо, що головною особливістю є застосування сучасних організаційних форм інноваційної діяльності, серед яких доцільно виділити технополіси, технопарки, кластери та інші.

Технополіс являє собою: науково-промисловий комплекс, створений для розробки нових технологій, виробництва сучасної продукції на базі тісних взаємовідносин; компактно розташовані науково-виробничі структури з інфраструктурою, яка забезпечує необхідні умови для роботи та відпочинку працівників науково-дослідних і навчальних інститутів, що входять до їх складу, а також виробників продукції на базі наукомістких технологій [10].

Розрізняють такі види технополісів: конгломерати технокомплексів і наукових технопарків, метою яких є перетворення територій на високотехнологічні зони; наукові та дослідні технополіси по обслуговуванню не тільки нових, а й певний час функціонуючих організацій, що підтримують тісні зв'язки з університетами та науково-дослідними інститутами; інноваційні

центри, які допомагають розвитку нових організацій з наукоємними розробками; технополіси, що мають мережу наукоємних виробництв і організацій, але не вступають у контакти з науково-дослідними інститутами та університетами; технополіси – обслуговуючі підприємства, створені для сприяння новим інноваційним фірмам [11].

Ще однією формою розвитку інноваційних виробництв є створення технологічних парків (технопарків), під якими мається на увазі «юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи і об'єднання вкладів з метою організаційного сполучення для виконання проектів технологічних парків з впровадження наукоємних розробок та промислового випуску конкурентоспроможної на світових ринках продукції»[12].

Основними завданнями технопарків у країнах Євросоюзу виступають передача технологій у промисловість, малий і середній бізнес та перетворення знань і винаходів на технології, а технологій у комерційний продукт. В Україні викликає зацікавленість також досвід створення і роботи кластерів, особливо міжнародних. Зокрема за підтримки Департаменту міжнародного розвитку Великобританії реалізовано міжнародний проект «Розвиток приватного сектору», завдяки якому було створено кластери «Українська асоціація каменю», «Одеські вина», «Харківська асоціація виробників обладнання і машин», що в даний час продовжують діяльність.

Основні фактори, необхідні для створення кластерів у нашій країні: наявність підприємств-лідерів; зацікавленість місцевих органів влади і самоврядування щодо створення і подальшого розвитку кластеру; висококваліфіковані спеціалісти; тісні зв'язки між підприємствами і організаціями регіону; фінансове, у тому числі венчурне, забезпечення; наявність на території науково-дослідних інститутів, університетів і лабораторій [13, с. 358].

Інноваційний потенціал взаємодії України та Європейського Союзу залежить від впливу науки і новітніх технологій на посилення конкурентоспроможності в частині експорту кінцевої продукції з високою

доданою вартістю, її місця у міжнародному співтоваристві, зокрема серед пострадянських та постсоціалістичних країн. Нездатність перейти до інноваційної моделі розвитку неминуче призведе до деградації економіки, зумовить нерівноправні відносини з Євросоюзом.

Євроінтеграційне спрямування України загострює проблему посилення наших можливостей щодо розвитку економічного співробітництва з ЄС на основі ефективного використання інноваційного потенціалу.

За М. Портером, національна інноваційна спроможність означає економічний потенціал створення комерційно придатних інновацій, що визначають здатність країни виробляти і комерціалізувати новітні технології в довгостроковому періоді [14].

Вона відображає досягнутий рівень результативності, а також передумови, можливості фінансування, інноваційну політику. За оцінками експертів, сучасний інноваційний потенціал в нашій державі було сформовано в період науково-технічної революції у світовому просторі. На той час він характеризувався відносно високими показниками. За даними ЮНЕСКО, частка УРСР у світовому науково-технічному потенціалі становила майже 7% [15, с. 430-431]. На жаль, у подальшому подібні темпи розвитку було втрачено.

В інших країнах транзитивної економіки ситуація складається набагато краще. Зокрема, ми спостерігаємо стрімкий інноваційний розвиток економіки сусідньої Польщі. На першому етапі формування моделі інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку цієї країни зусилля держави і суб'єктів господарювання були спрямовані на фінансування інноваторів, які мали ідеї та виробничі ресурси, що дозволяли випускати інноваційну продукцію.

В подальшому, при стабілізації економіки, виникла можливість структурних перетворень. Основні інвестиції спрямовуються у пріоритетні галузі. Внаслідок поєднання зусиль банків і небанківських фінансових установ появляється синергетичний ефект, що стає базою для розширення інноваційного виробництва.

Держава створила сприятливі умови для розвитку малого і середнього бізнесу, включаючи пільгові оподаткування та кредитування. Експертами відзначаються успіхи Польщі у питаннях захисту інвестицій, торгової політики, кредитування, реєстрації прав власності, підписання контрактів, проведення санації підприємств.

На регіональному рівні було забезпечено ефективну діяльність цільових спеціалізованих фондів, яка включає у себе мережу інвестицій – агенцій локального розвитку, центрів підтримки бізнесу, консультаційних установ, бізнес-інкубаторів, кредитних фондів.

Взаємодія зазначених інституцій сприяє реалізації цілей регіонального розвитку щодо підтримки суб'єктів господарювання, створення середовища для інноваційного підприємництва. Крім того надаються консультативні і навчальні послуги, правові роз'яснення, посередницькі ініціативи [16].

В межах регіональних програм відбувається перерозподіл державного бюджету і фондів Євросоюзу. Інноваційний розвиток отримав сприяння за рахунок реалізації таких програм як «Людський капітал», «Розвиток східної Польщі», «Інноваційна економіка» [17]. Всі зазначені документи були включені до урядової програми «Посилення інноваційності економіки Польщі», яка спрямована на організацію науково-дослідної діяльності, інноваційний розвиток галузей промисловості.

У 2013 році Європейський інвестиційний банк прийняв рішення надати два кредити в розмірі 270 млн євро науково-дослідницьким центрам і університетам Польщі для підтримання політики зазначеної країни в інноваційній та науковій сферах.

Досвід Польщі дозволяє визначити можливість інвестування інноваційного розвитку України за рахунок:

- поєднання різних джерел фінансування;
- надання інформації щодо вітчизняних інновацій на міжнародних ринках;
- поінформованості суб'єктів бізнесу стосовно переваг інноваційного розвитку;

- розробки та реалізації програм інноваційного розвитку на різних рівнях [18, с. 11-13].

Одним з головних чинників впровадження інновацій є наявність досвідчених і висококваліфікованих наукових кадрів, до яких відносяться дослідники, техніки, допоміжний персонал та інші працівники, задіяні в основній роботі [19, с. 12].

В кінці минулого століття Україна посідала одне з перших місць у Європі за кількістю наукових співробітників, досить високим був розвиток людського потенціалу, рівень освіти населення перевищував середній показник країн Східної Європи і пострадянського простору. Проте в даний час існує стійка тенденція зменшення чисельності як науковців, так і науково-дослідницьких організацій, що виконують напрацювання й розробки прикладного, а особливо фундаментального, характеру.

Основні причини зниження чисельності науковців в Україні: відсутність перспектив реалізації ідей через економічні, матеріальні та інші чинники; розбіжність між комерційними та державними заробітними платами працівників; недостатнє поповнення установ молодими кадрами; еміграція працездатних фахівців вищої кваліфікації за кордон.

Слабо розвинуті студентська база для проходження практики, а також система післядипломної освіти, які не забезпечують безперервне оновлення працюючих членів суспільства і їх фахового рівня [20, с. 36].

Щоб Україна отримала стрімке зростання у сфері інновацій, необхідні активні дії стосовно інтеграції до європейського знанневого простору. Основні завдання, які потрібно при цьому вирішити: підвищення інноваційної культури суспільства; удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності; покращення інфраструктури; підготовка висококваліфікованих кадрів; широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій; створення ринку інноваційної продукції; структурна перебудова національної економіки; захист інтелектуальної власності.

При достатньому розвитку інноваційних процесів виробництво стане генератором ідей, економічних і технологічних новацій [21].

Для посилення інвестування наукових процесів держава використовує: пільгове кредитування інноваційних проектів; страхування реалізації проектів; надання гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування; пільгове оподаткування та інше.

В умовах скорочення бюджетного фінансування інноваційних заходів кошти спрямовуються здебільшого на фундаментальні та довгострокові прикладні дослідження, які мають загальнонаціональне значення, а також міждержавні програми і проекти.

Інші джерела фінансування:

- власні кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- кошти місцевих бюджетів;
- вклади юридичних і фізичних осіб;
- кошти спеціалізованих фінансово-кредитних установ.

Основні джерела фінансування в розрізі років наведені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 - Джерела фінансування інноваційної діяльності за 2010-2015рр., млн грн

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		Власних	Державного бюджету	Іноземних інвесторів	Інші джерела
2010	8 045,5	4 775,2	87,0	2 411,4	771,9
2011	14 333,9	7 585,6	149,2	56,9	6 542,2
2012	11 480,6	7 335,9	224,3	994,8	2 925,6
2013	9 562,6	6 973,4	24,7	1 253,2	1 311,3
2014	7 695,9	6 540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13 813,7	13 427,0	55,1	58,6	273,0

Джерело: [22, с. 46]

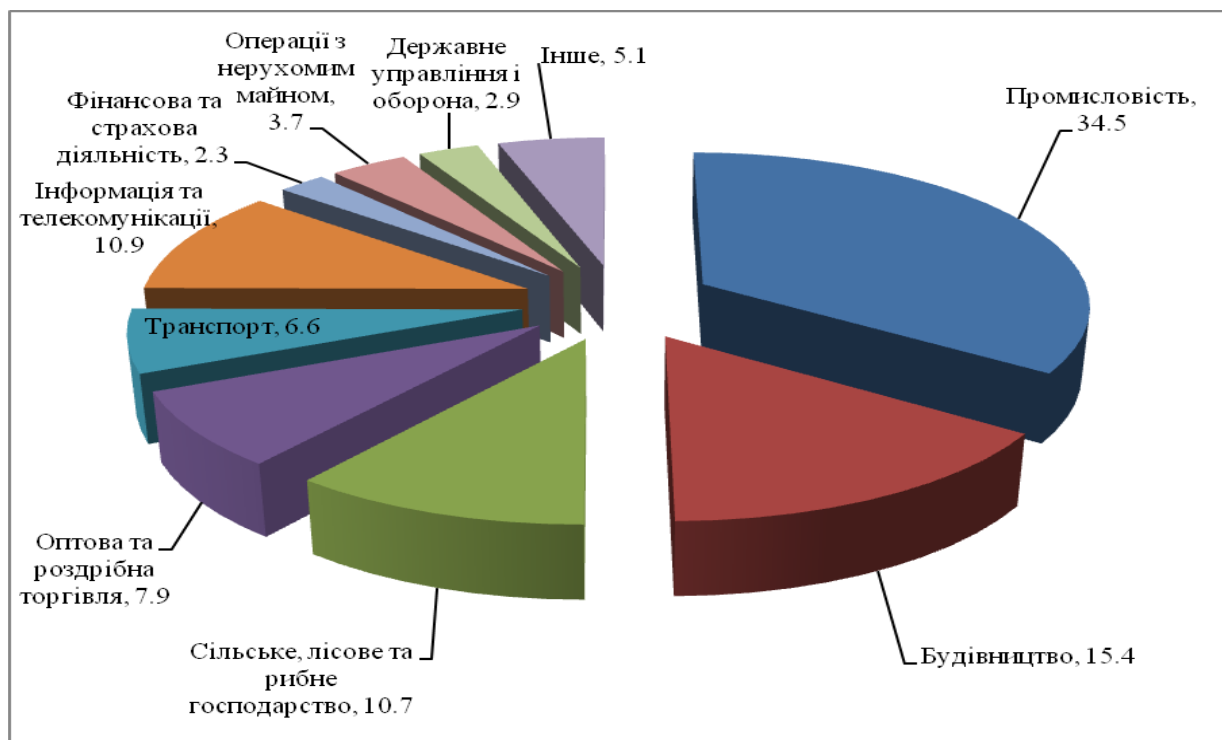
Аналіз джерел фінансування засвідчує, що сума витрат протягом останніх шести років нестабільна. У 2010 - 2011 рр. і 2014 - 2015 рр. витрати на інновації збільшувалися, натомість у 2011 - 2014 рр. відбувалося їх зменшення. За джерелами фінансування витрати на інновації в основному здійснювалися за рахунок власних коштів. Підтримка розвитку інновацій з бюджету мінімальна [22, с. 46].

Сума іноземних інвестицій, особливо за останні роки, також не вражає. Причини ситуації загальновідомі: політична і економічна нестабільність; несприятливий інвестиційний клімат; події на Сході України та інше.

Разом з тим залучення іноземних інвестицій, у порівнянні з традиційними джерелами фінансування, надає додаткові можливості, які полягають у використанні зарубіжного досвіду, доступі до новітніх технологій, розвитку підприємницького експортного потенціалу.

Зменшення протиріч між національними інтересами та іноземними інвесторами, збільшення привабливості реальної економіки позитивно вплинуть на залучення капіталу і призведуть до реалізації вітчизняного інвестиційного потенціалу.

Розглянемо стан справ з інвестуванням окремих галузей економіки у 2015 році. Провідними за обсягами залучення іноземних інвестицій виступають: промисловість – 55,4 млрд грн; сільське господарство – 17,2 млрд грн та інші. Результати залучення іноземних інвестицій в економіку України засвідчують їх нерівномірний розподіл за галузями (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 - Розподіл капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності (у % до загального обсягу)

Джерело: [23]

Третина іноземних інвестицій надходить у промисловість, проте фінансуються в основному низькотехнологічні галузі. Ще біля третини приходиться на іншу діяльність, необхідну для роботи господарського комплексу, але яка не може розглядатися у вигляді реального фундаменту інноваційного розвитку країни [23].

Для підвищення інвестиційної привабливості необхідно розробити орієнтовану на довгу перспективу державну стратегію залучення іноземних інвестицій, яка буде враховувати і чинники макrorівневого розвитку [24, с. 34].

Зміни інноваційного характеру дозволять вдосконалити внутрішню побудову економічної системи, досягти якісних зрушень та перейти на більш високий технологічний уклад.

Першочерговими завданнями структурної перебудови, як уже зазначалося, є формування стратегії розвитку та її реалізація. Основні складові стратегії:

1. Досягнення економічної незалежності України на основі прискореного розвитку сучасних технологічних укладів та реалізації їх конкурентних переваг.
2. Прискорений розвиток інформаційних технологій.
3. Посилення інвестиційних потоків інноваційної спрямованості.
4. Зміна структури національної економіки в напрямку соціально-економічної ефективності та конкурентоспроможності.
5. Використання принципів кластерної політики, при якій стратегічно важлива галузь повинна задавати імпульс розвитку.
6. Зменшення монопольної залежності України від імпорту деяких видів сировини, а також високотехнологічної продукції.
7. Використання інтелектуального потенціалу суспільства через розвиток людського капіталу.

Перед нашою країною стоїть задача підвищити ефективність галузей, що зорієнтовані на внутрішні ресурси, забезпечити їх прозорість і динамізм як необхідні умови інтеграції в міжнародний розподіл праці. Виробництва, які виростили під впливом протекціонізму, не в змозі задовольнити національні

потреби. Їх функціонування стикається зі все більшими труднощами внаслідок залежності від імпорту матеріалів і обладнання, обмеженості внутрішніх ринків збуту продукції.

Іншим важливим напрямом структурної політики є розробка і здійснення плану відновлення та розвитку галузей групи «Б» (легка, харчова, промисловість, виробництво споживчих товарів тривалого користування), а також машинобудування для цих галузей та сільського господарства.

Системність і плановість структурної політики перебудови економіки країни представляються життєво важливими для подальшого економічного розвитку. Тут необхідні політична воля, наявність сильних, відповідних задачам, управлінських структур, що володіють всім арсеналом засобів дії на економіку, включаючи як директивні, так і гнучкі, ринкові.

Потреба в нарощуванні індустріального і технологічного потенціалу підвищує значення інших галузей, що формують базу технічного переозброєння, зокрема модернізованих напрямків машинобудування (виробництво металообробних верстатів, обладнання та устаткування для металургійної, добувної, текстильної, харчової промисловості, тракторів та іншої сільськогосподарської техніки, різних засобів транспорту). Необхідно враховувати, що, маючи в розпорядженні великі, в порівнянні з іншими країнами, науково-технічні можливості, Україна займає провідне місце у світовому виробництві таких складних видів продукції машинобудування як підйомні крани, ковальсько-пресове обладнання, електро- і дизельні локомотиви.

Можливість галузевих зрушень на користь промисловості обмежується необхідністю розвивати інші сфери матеріального і нематеріального виробництва, відставання яких не повинно бути заповнено інтенсифікацією міжнародного обміну. Мова в першу чергу йде про аграрний сектор, де останніми роками відбуваються певні позитивні зміни.

Успіх нових технологій у АПК вирішальним чином залежить від того, наскільки вони пристосовані до місцевих, як правило унікальних, агрокліматичних та соціально-економічних умов. Вирішення цієї складної

задачі вимагає значного науково-технічного і кадрового потенціалу, відсутнього практично у всіх регіонах країни [25, с. 104].

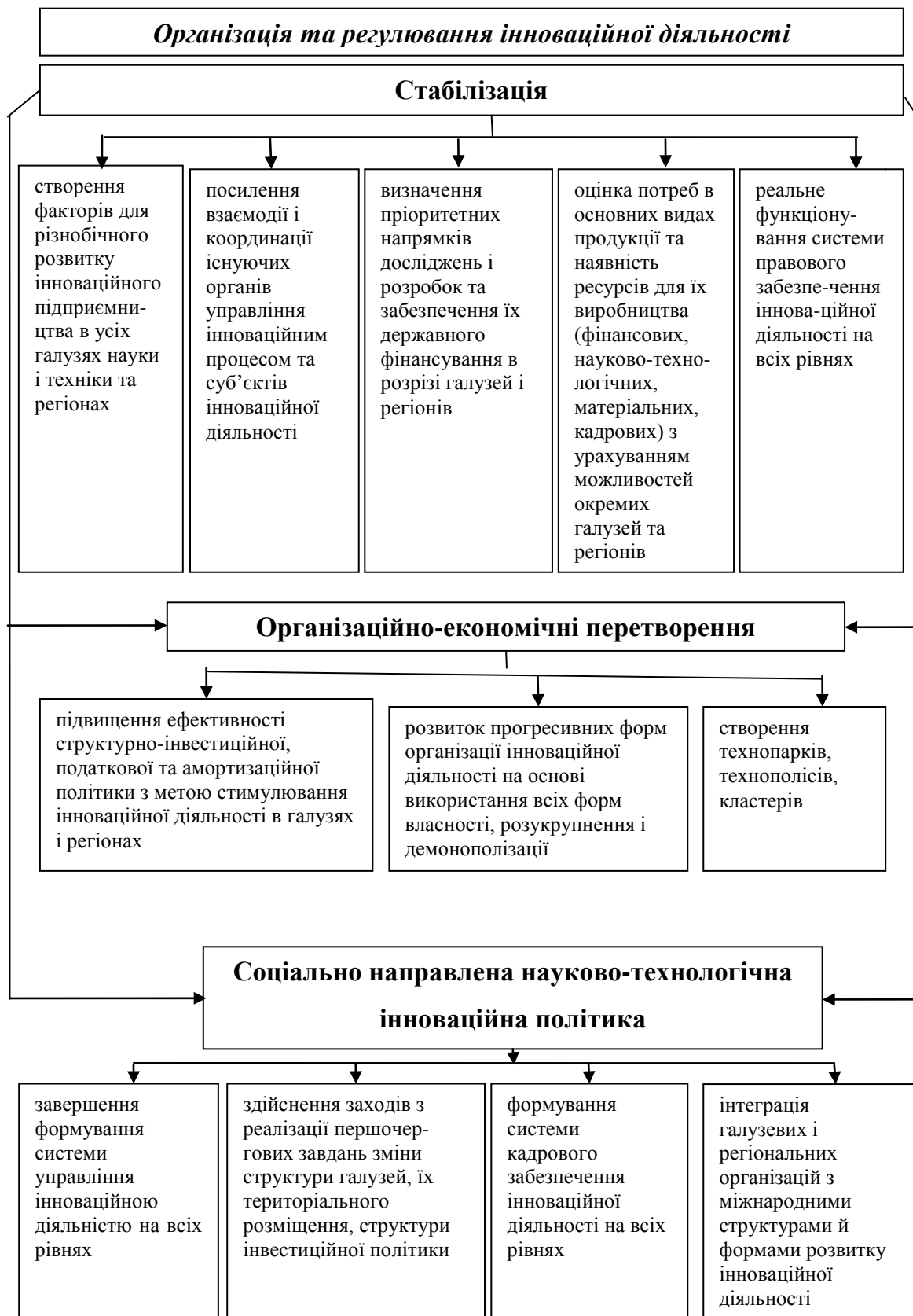
Особливої уваги потребує розвиток наукової інфраструктури [26]. Багато в чому зазначене є наслідком скорочення бюджетного фінансування, зокрема вкрай низької оплати праці вчених.

У розвинених країнах світу склалася система розподілу функцій за загальноприйнятими центрами, вироблені принципи визначення пріоритетних напрямків досліджень, встановлено оптимальні співвідношення фундаментальних і прикладних наук.

В багатьох країнах, зокрема в Італії та Франції, державна і регіональна політики реалізуються через державні та регіональні програми. За останні роки в державах ЄС зріс пріоритет інноваційної діяльності, що розглядається як важіль економічного зростання в умовах погіршення можливостей саморозвитку капіталу.

На основі викладеного надамо схему організації та регулювання інноваційної діяльності в Україні з метою її галузевої, мережевої та регіональної активізації, розроблену у вигляді трьох взаємозалежних спрямувань (рис. 1.2).

Перший напрямок заходів пов'язаний із стабілізацією потреб України в основних видах продукції та наявністю ресурсів для їх виробництва. Другий визначає організаційно-економічні перетворення: створення технополісів, технопарків, кластерів та інше; підвищення ефективності податкової, амортизаційної, структурно-інвестиційної політики для стимулювання інноваційної діяльності; використання всіх форм власності, розукрупнення й демонополізації виробництва. Третій передбачає соціальну спрямованість інноваційної політики: кадрове забезпечення інноваційної діяльності на всіх рівнях; інтеграцію галузевих та регіональних організацій з міжнародними структурами; формування системи управління інноваційною діяльністю; зміну структури галузей, їх територіального розміщення [28, с. 137].

Рисунок 1.2 - Схема організації та регулювання інноваційної діяльності в

Україні

Джерело: [27, с. 136], доопрацьовано автором

Впровадження економіки інноваційного типу виходить із наслідування розвитку світової економіки і використання досвіду таких країн як Ізраїль, Китай, Республіка Корея, Фінляндія та інші, які ще 40 років тому були країнами з низьким рівнем розвитку, недостатньою науково-технічною діяльністю, експортували в основному сировину та матеріали [29]. Своїх успіхів вони досягли, розробивши і реалізувавши програми побудови економіки інноваційного типу. Причому ніяких напрацювань практично не було, на відміну від України з її великою кількістю висококваліфікованих фахівців, вчених-теоретиків, розробників і винахідників.

В процесі діяльності щодо розвитку інноваційної інфраструктури особливе місце займають такі її елементи як інформаційні і консалтингові центри, венчурні фонди, організації, що займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів, центри трансферу технологій.

Місце інформаційних центрів у розвитку нашої держави визначено у Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», де їм відведена роль «опорних точок зростання», що посилюють фактори розвитку регіонів і галузей.

Центри трансферу технологій кваліфіковано і з використанням правової бази забезпечують комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності при використанні бюджетних коштів за допомогою створення малих високотехнологічних підприємств та через укладання ліцензійних угод. Вони підтримують розробки, які мають комерційні перспективи, проводять патентні дослідження, охороняють ноу-хау та інтелектуальну власність, у разі порушення прав власників чи недобросовісної конкуренції надають правову допомогу.

Для надання такого виду сприяння необхідно провести наступну роботу:

- формування нормативно-правової бази для інноваційної діяльності при залученні результатів отриманих наукових досліджень до реального впровадження;

- забезпечення підтримки інноваційної діяльності і швидкої передачі результатів наукових досліджень, що у перспективі мають комерційну вигоду,

до виробництва і виходу на ринок наукоємних креативних товарів та послуг [30, с. 161].

Зарубіжні країни для визначення орієнтирів інноваційного розвитку економіки активно застосовують нейромережеве моделювання. Наприклад Швеція, яка кілька років тому вийшла на якісно новий рівень розвитку завдяки приділенню великої уваги інноваційній складовій, а на сьогоднішній день акцентує зусилля на підвищенні стандартів життя, активно застосовує нейромережеве моделювання для прогнозування галузевого та соціального розвитку країни.

Прогнозування, що на даний час проводиться в Україні на державному рівні, ґрунтується здебільшого на сценарних методах. Нейронні мережі дозволяють створювати складні залежності, а тому вони нелінійні за суттю, як і всі явища, що відбуваються в економіці та суспільстві.

Запровадженням нових методів прогнозування і розробкою прогнозів на макрорівні має займатися Національна академія наук України, яка потім, через створення програм, дає змогу відповідним міністерствам скеровувати діяльність суб'єктів господарювання на впровадження новітніх товарів, послуг і технологій.

Для України важливими є збільшення витрат на мережеве прогнозування, пошук альтернативних джерел фінансування, посилення бюджетного забезпечення інноваційного розвитку у прогнозованих напрямках. Доцільно й надалі вивчати як застосовувати досвід провідних країн Євросоюзу, що вийшли на шлях стійкого інноваційного розвитку в умовах рецесії та кризових явищ. При цьому основну увагу необхідно приділяти: пошуку чинників підвищення конкурентоспроможності, засобів збільшення обсягів інвестування у відновлення основного капіталу та розвиток освіти; вдосконаленню напрямків інноваційного розвитку на основі нейромережевої моделі прогнозування [31, с. 431].

Ринок Європейського Союзу характеризується не тільки інноваційністю товарів і послуг та їх якістю, але й високою конкуренцією виробників, що

збільшує рівень підприємницьких ризиків. Особливо це стосується нових продукції та послуг інноваційного характеру, у яких, разом з вірогідною конкурентоспроможністю, різко збільшується можливість невдачі.

В Україні ризики інвестиційно-інноваційної діяльності виникають через проблеми, пов'язані з незавершеністю економічних реформ. До них, зокрема, відноситься нелогічність бізнесу, яка проявляється в можливості отримувати надприбутки у низькотехнологічних видах діяльності завдяки низькій оплаті праці та масовим проявам тіньової економіки. Часто причиною вибору неінноваційної діяльності є ризики нестабільності ситуації, невідповідної кваліфікації персоналу, недостатнє теоретичне розроблення проблематики.

В умовах розвитку інноваційних технологій та поширення мережевої форми організації діяльності підвищується рівень конкуренції, виникають нові фактори ризику, які потребують їх оцінювання.

Для того, щоб ймовірний ризик невдачі не призводив до згортання інноваційної діяльності, потрібна розробка механізму, який передбачає захист особи, що приймає рішення, коли воно внаслідок об'єктивних причин призвело до небажаних результатів. Необхідність захисної функції ризику виправдана, оскільки якщо для інноватора ризик нормальне становище, у суспільстві має бути вироблене спокійне ставлення як до перемог, так і до поразок.

Високий рівень ризику зазвичай супроводжується прибутком від впровадження інноваційних розробок, який значно вищий від стандартного, що дає можливість подальшого розвитку інноваційного середовища. Таким чином, незважаючи на значні небезпеки від невдачі, які несуть у собі ризики інвестиційно-інноваційної діяльності, вона є джерелом посиленого економічного розвитку [32, с. 51].

Висновки

1. Теоретичні напрацювання і практична націленість сьогодення вимагають іншого підходу до інноваційної діяльності, відповідаючого

глобальній та віртуально-мережевій організації бізнес-процесів, що означають взаємодію інноваторів, управлінців, фінансистів і споживачів.

2. Потужний важіль, який забезпечує інноваційний розвиток – інвестиції. Недостатнє інвестування призводить до критичного зниження конкурентоспроможності, старіння основних фондів, стагнації виробництва.

3. Причини неефективного функціонування Національної інноваційної системи в Україні полягають у відсутності синергетичного ефекту в діяльності інститутів влади і бізнесу, слабкості інституційного середовища, що надаватиме можливість отримання ресурсів для інноваційної діяльності.

4. Взаємодія України та Європейського Союзу залежить від впливу науки і новітніх технологій на посилення конкурентоспроможності в частині експорту кінцевої продукції з великою доданою вартістю, її місця в міжнародному співробітництві, зокрема з пострадянськими і постсоціалістичними країнами.

5. Для підвищення інвестиційної привабливості та інноваційного розвитку у цілому необхідно розробити розраховану на далеку перспективу державну стратегію інвестиційно-інноваційної структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності.

Література

1. Schwaag Serger S. Internstionalization of Research and Innovation – new policy developments / Sylvia Schwaag Serger, Emily Wise // Contributed paper for the 2nd Conference on corporate R&D (CONCORD-2010) «Corporate R&D: An Engine for Growth, a Challenge for European Policy. Globalising Economies & Internationalization of Corporate R&D». – 2010. – 45p.

2. The Global Innovation Index 2015 [Electronic resource] / Effective Innovation Policies for Development. – Mode of access: www.globalinnovationindex.org

3. The Innovation Game [Electronic resource] // Economist. – 2015. – September. 17. – Mode of access : www.economist.com

4. Вовк С. Сучасні тенденції розвитку глобальної інноваційної економіки / С. Вовк // Журнал європейської економіки. – 2015. – № 4. – С.408-421.

5. Сілюкова С. М. Концептуальні підходи до формування та реалізації державної стратегії розвитку інвестиційного потенціалу регіонів України / С. М. Сілюкова // Інвестиції: практика і досвід. – 2014. – №5. – С. 150-153.

6. Слободянюк Н. О. Концептуальні засади удосконалення інвестиційних стратегій розвитку національної економіки та механізмів їх реалізації / Н. О. Слободянюк // Економіка та держава. – 2017. – № 5. – С. 85-88.
7. Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 94-104.
8. Тітаренко Г. Б. Державне регулювання розвитку інноваційної системи України : теорія, методологія, практика : монографія / Г. Б. Тітаренко. – Київ : Кондор-Видавництво, 2016. – 400с.
9. Тітаренко Г. Б. Розвиток національної інноваційної системи України : монографія / Г. Б. Тітаренко ; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К. : ДП «Інформаноліт. агентство, 2013. – 439 с.
10. Технополіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/student/menedzhment/tehnopolisy-i-tehnoparki.html>
11. Технополіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pidruchniki.com/12120124/investuvannya/>
12. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3333-15>
13. Бойко О. Світовий досвід розвитку інноваційної сфери виробництва у країнах Європейського Союзу / О. Бойко, С. Черненко // Журнал європейської економіки. – 2015. – №3. – С. 341-361.
14. Furman J. L. The determinants of national innovative capacity / J. L. Furman, E. Porter, and S. Stern // Reseach Policy. – 2002. – № 31. – P. 899-933.
15. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2011. – 703 [1]с.
16. Бабець І. Г. Інструменти підтримки інноваційних підприємств на регіональному рівні: досвід Польщі для країн-учасниць ОЧЕС [Електронний ресурс] / І. Г. Бабець. – Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/babec/23.pdf>
17. Skrocki A. Eurochance [Electronic resource] / A. Skrocki. – The way of access: www.vidart.com.pl/07_02/190_12.htm
18. Диба О. Фінансування інноваційного розвитку: досвід Польщі та рекомендації для України / О. Диба, Ю. Гернего // Економіст. – 2015. – №11. – С.11-14.
19. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навч. посіб. / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 278 с.
20. Тимошенко Н.Ю. Проблеми розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні / Н. Ю. Тимошенко, В. Меньших // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 12. – С. 35-38.
21. Кукурудза І. І. Інноваційна діяльність в регіоні: стан, проблеми, перспективи / І. І. Кукурудза // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С.67-70.

22. Антонюк А. А. Актуальні проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні / А. А. Антонюк, А. А. Сьомченко // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. – 2017. – № 5. – С.134-139.
23. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=-29318281>
24. Гессен А. Є. Напрями стратегічного розміщення іноземних інвестицій для забезпечення сталого розвитку економіки України / А. Є. Гессен, Є. О. Криворучко, І. В. Сидоренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 22. – С. 31-34.
25. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник / В. Ф. Савченко. – 2-е вид. – Чернігів : Видавництво ЧДІЕУ, 2014. – 134с.
26. Aspinwall, R. (2005). Handbook for Innovation Strategy. W. 145p.
27. Штулер І. Ю. Структурно-логічна схема організації та регулювання інноваційної діяльності в сучасних умовах розвитку економіки України / І. Ю. Штулер // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 5. – С. 134-139.
28. Freeman, R. (2005). The Economics of Technological Innovations. London. 105 p.
29. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія / за ред. д.е.н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : Університетська книга, 2008. – 615 с.
30. Чубукова О. Ю. Аналіз основних тенденцій формування і напрямів розвитку інноваційної інфраструктури України / О.Ю. Чубукова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С.160-166.
31. Юринець З. В. Нейромережеве моделювання як інструмент прогнозування інноваційного розвитку економіки України / З. В. Юринець, В. В. Круглякова // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 6. – С. 425-432.
32. Никифоров А. Є. Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності та їх роль у розвитку економіки / А. Є. Никифоров // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С.45-49.

1.2 Вплив економічного співробітництва з КНР на реалізацію інноваційного потенціалу України

Ключовим фактором соціально-економічного розвитку будь-якої країни в сучасних умовах є інновації, які здатні забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки і добробуту громадян.

Важливу роль у поширенні інновацій відіграє міжнародне співробітництво. Оскільки одним із лідерів світової економіки та інноваційного розвитку наразі є Китай, який отримав доступ до новітніх технологій та іноземних інвестицій за рахунок політики відкритості, Україна повинна використати всі можливості для поглиблення співробітництва з КНР в інноваційній сфері. Тим більше, що сьогодні нашій державі, як ніколи, потрібна фінансова та технологічна підтримка політики модернізації національної економіки на інноваційних засадах. Потенціал інноваційного співробітництва України і КНР набуває дедалі більшої актуальності в контексті поглиблення відносин стратегічного партнерства між даними країнами.

Інноваційний потенціал національної економіки розглядається нами як сукупність інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів, придатних для інноваційної діяльності, як здатність економічної системи до змін. В його структурі можна виділити науково-технічний, освітній та інвестиційний сегменти.

Реалізація інноваційного потенціалу національної економіки забезпечує дифузію знань, генерування нових ідей, вдосконалення технологій, виробництво нової високоякісної продукції. З науково-технічною складовою пов'язане виникнення нововведень. Освітній сегмент забезпечує його дифузію та ефективне використання, а за допомогою інвестиційного сегмента нововведення перетворюється в інновацію.

Для вимірювання інноваційного потенціалу країни використовують різні методики, однією з яких є підіндекс «Інновації» Індексу глобальної

конкурентоспроможності, який розраховується Всесвітнім економічним форумом. Порівняємо позиції України і Китаю за даним показником (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Позиції України та Китаю у рейтингу глобальної конкурентоспроможності за складовими підіндексу «Інновації»

	Україна				Китай			
	Доповідь 2012-2013		Доповідь 2017-2018		Доповідь 2012-2013		Доповідь 2017-2018	
	Місце (144 країни)	Оцінка (1-7)	Місце (137 країн)	Оцінка (1-7)	Місце (144 країни)	Оцінка (1-7)	Місце (137 країн)	Оцінка (1-7)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	4,1	3	4,1	29	4,8	27	5,0
Підіндекс «Інновації»	71	3,2	61	3,4	33	3,8	28	4,1
- інноваційна спроможність	58	3,3	51	4,3	23	4,1	44	4,5
- якість науково-дослідних інститутів	64	3,7	60	3,9	44	4,2	36	4,6
- видатки компаній на дослідження і розробки -	104	2,7	76	3,2	24	4,1	21	4,6
- співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	69	3,6	73	3,4	35	4,4	28	4,4
- державні закупівлі високотехнологічної продукції	97	3,2	96	3,0	16	4,4	10	4,5
- наявність вчених та інженерів	25	4,8	25	4,7	46	4,4	29	4,7
- кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн населення)	51	2,1	52	3,6	38	6,5	30	17,7

Джерело: складено за [1; 2]

Як свідчать дані табл.1, незважаючи на певне покращення підіндексу «Інновації» та окремих його показників згідно звіту 2017-2018 рр. порівняно зі звітом 2012-2013 рр., Україна поступається КНР практично за всіма позиціями за винятком наявності вчених та інженерів, за яким обидві країни мають однакову кількість балів. За досліджуваний період Китай поліпшив своє становище за всіма показниками крім інноваційної спроможності, за якою опустився з 23 на 44 місце. Водночас за набраними балами і цей показник

виглядає краще. Найкращі позиції Китай займає за державними закупівлями високотехнологічної продукції (10 місце) та видатками компаній на дослідження і розробки (21 місце), за якими Україна має найгірші позиції (96 і 76 місце відповідно). Для України найвищими показниками є наявність вчених та інженерів (25 місце) та спроможність до інновацій (51 місце).

Важливим індикатором, узагальнюючим показником для вимірювання рівня та результатів реалізації інноваційного потенціалу країни є Глобальний інноваційний індекс, у якому знаходять своє відображення основні складові інноваційного потенціалу країн.

Глобальний інноваційний індекс визнано цінним інструментом для полегшення державно-приватного діалогу, в якому політики, лідери бізнесу та інші зацікавлені сторони на постійній основі можуть оцінювати фактори, що впливають на інноваційну діяльність, стан і прогрес у впровадженні інновацій [3, с.15].

Позиції України та Китаю за складовими Глобального інноваційного індексу 2013 і 2017 років відображено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 - Оцінка позицій України та Китаю за складовими Глобального інноваційного індексу

Складові Глобального інноваційного індексу	Україна				Китай			
	2013		2017		2013		2017	
	Місце (142 країни)	Бали (0–100)	Місце (127 країн)	Бали (0–100)	Місце (142 країни)	Бали (0–100)	Місце (127 країн)	Бали (0–100)
Глобальний інноваційний індекс	71	35,8	50	37,6	35	44,7	22	52,5
Глобальний вхідний підіндекс	83	37,9	77	41,0	46	45,2	31	54,2
1 Інституції	105	51,4	101	47,9	113	48,3	78	54,8
2 Людський капітал і дослідження	44	37,9	41	39,6	36	40,6	25	49,2
3 Інфраструктура	91	26,0	90	39,3	44	39,8	27	57,9
4 Рівень розвитку ринку	82	44,0	81	43,2	35	54,2	28	54,7
5 Рівень розвитку бізнесу	79	30,2	51	35,3	33	42,9	9	54,5
Глобальний вихідний підіндекс	58	33,7	40	34,2	25	44,1	11	50,9
6 Результати застосування знань і технологій	45	32,0	32	32,8	2	56,4	4	56,4
7 Результати творчої діяльності	81	35,3	49	35,6	96	31,9	26	45,3
Індекс ефективності інновацій	31	0,9	11	0,8	14	1,0	3	0,9

Джерело: складено на основі [4; 5]

Дослідження позицій України та Китаю за складовими Глобального інноваційного індексу у 2013 р. і 2017 р. свідчить про значне відставання України від КНР. Проте поліпшення ситуації відбулось для обох країн. Україна в порівнянні з рейтингом 2013 р. піднялась на 21 позицію і зайняла 50 місце з рівнем інновацій 37,6 балів у рейтингу 2017 р., а Китай – на 13 позицій, зайнявши 22 місце (52,5 бали).

Індикатори Глобального інноваційного індексу згруповані у два субіндекси, один з яких (Інноваційний вхідний індекс – Innovation Input Sub-Index) оцінює ресурси інновацій, тобто умови і чинники, необхідні для створення інновацій, а другий (Інноваційний вихідний індекс – Innovation Output Sub-Index) узагальнює результати інноваційної діяльності. Глобальний інноваційний індекс визначається як середнє арифметичне вхідного та вихідного підіндексів, а їх співвідношення характеризує індекс ефективності інновацій.

Складові субіндексу ресурсів інновацій, у свою чергу, включають оцінку: інституцій, людського капіталу і досліджень, інфраструктури, розвитку ринку і бізнесу, що характеризують інноваційний потенціал країни (54 показники Глобального інноваційного індексу – 2017 і 57 – 2013). Оцінка результатів інноваційної діяльності базується на індексах результатів застосування знань і технологій та результатів творчої діяльності (27 і 28 показників відповідно), що описують ефективність використання даного потенціалу. При визначенні показників індексу використовуються як статистичні, так і опитувальні дані.

Як в Україні, так і в Китаю ресурси позиціонуються нижче (у 2017 р. 77 місце і 31 місце відповідно), ніж результати (40 місце і 11 місце), що відображає Індекс інноваційної ефективності (11 позиція в Україні і 3 – в Китаю), який характеризує створення сприятливих умов для інноваційної результативності.

Найсильнішою ланкою в системі ресурсних індикаторів інноваційного розвитку Глобального інноваційного індексу – 2017 для України є показники, що стосуються освітнього потенціалу та характеризують людський капітал і дослідження (41 місце); а в системі результативних індикаторів – що

стосуються інформаційно-комунікаційних технологій та характеризують застосування знань і технологій (32 місце). Китай же найкращі позиції має відповідно за рівнем розвитку бізнесу (9 місце) та результатами застосування знань і технологій (4 місце, однак на дві позиції нижче 2013 р.).

Найбільш слабкою ланкою в системі ресурсних індикаторів інноваційного розвитку Глобального інноваційного індексу 2017 р. як для України, так і для Китаю є група показників, що характеризує інституційне середовище (101 місце і 78 місце відповідно), а в системі результативних індикаторів – результати творчої діяльності (49 місце і 26 місце).

Незважаючи на різні позиції в міжнародних рейтингах, обидві країни можуть отримати значний синергетичний ефект від об'єднання своїх інноваційних потенціалів у рамках економічного співробітництва. Адже для цього існують певні передумови. Зокрема, Україна багата на природні ресурси, має розвинену систему освіти, науковий потенціал для приєднання до китайського інноваційного простору, відповідну базу для здійснення експериментальних робіт, низькі ціни на робочу силу та на науково-технічні розробки, є привабливою для проведення складних науково-дослідних робіт. Це означає, що наша країна може створити потенціал, необхідний для інтеграції двох інноваційних систем, що сприятиме не тільки передачі технологій, а й їх розробці.

Проте інноваційна діяльність в Україні має тенденцію до сповільнення. Одним із недоліків національної інноваційної системи є відносне відставання компаній у втіленні результатів наукових і технологічних розробок у конкурентні переваги. Основними факторами, що стримують винахідників від впровадження нових технологій, є неспроможність національної промисловості впроваджувати нововведення у виробництво та відсутність інформації у винахідників щодо можливості продажу своїх технологій [6]. Вирішення цієї проблеми можливе через китайський ринок, який має великий попит на нові технології і зацікавлений в імпорті готової високотехнологічної продукції.

Досвід Китаю у формуванні інноваційної економіки визнається одним із найуспішніших у світі. Країна змогла реформувати власну економіку і

перетворитися з виробничого в один із найбільших інноваційних центрів світу, відкритих для міжнародної торгівлі та обміну технологіями. Причому, якщо раніше інноваційний розвиток Китаю залежав від трансферу технологій із-за кордону, то сьогодні країна переходить до використання власних технологій і розробок.

Успіх інноваційного розвитку Китаю був би неможливий без державної політики, спрямованої на відкритість економіки, залучення інвестицій і технологій, а також розвиток інфраструктури та інноваційної компетенції. Державна підтримка інновацій передбачає пільгове оподаткування, надання пільгових кредитів для впровадження нових технологій у виробництво, державно-приватне партнерство в інвестуванні інноваційної діяльності тощо. У Китаї досить розвинена індустріалізація і комерціалізація технологій. Державні програми Китаю, інституційні реформи і великі інвестиції в освіту дозволили сформувати необхідну базу кваліфікованих вчених і дослідників. Уряд допомагає розвивати внутрішній ринок високотехнологічної продукції за рахунок програм підтримки місцевого попиту і стимулювання процесу передачі знань і технологій від іноземних партнерів. Зазначене може сприяти двосторонньому співробітництву, а саме: розширенню ринків збуту інноваційної продукції; концентрації інвестиційних ресурсів у інноваційних сферах; мінімізації затрат на проведення науково-дослідних робіт; спільній розробці інноваційних проектів; запозиченню накопиченого досвіду впровадження інновацій.

Вже сьогодні, крім традиційних одягу та взуття, Китай постачає на світовий ринок, і в Україну в тому числі, продукцію автомобільної промисловості, механічні та електричні машини, полімерні матеріали тощо. Так, у 2016 р. частка електричних машин у загальному імпорті китайських товарів в Україну становила 24,7%; реакторів ядерних, котлів, машин – 17,4%; пластмас, полімерних матеріалів – 5,7%; засобів наземного транспорту, крім залізничного – 2,6%; приладів та апаратів оптичних, фотографічних – 1,9% [7].

Водночас в експорті України до Китаю частка високотехнологічної продукції є незначною.

Останнім часом Китай займає провідні позиції в світі у розвитку високих технологій, включаючи такі галузі як біотехнології, інформатика, виробництво побутової техніки, мікроелектроніки та устаткування для хімічної галузі, медицина і фармацевтика. У той же час КНР потребує високотехнологічного обладнання і продукції військової, космічної та авіаційної галузей.

Для розгляду структури і динаміки торгівлі України та КНР високотехнологічною продукцією використаємо класифікацію технологічності галузей, що запропонована спеціалістами ОЕСР. Відповідно до даної класифікації, до високотехнологічних галузей віднесено: галузь інформаційних технологій (виробництво комп'ютерної, офісної техніки та створення програмного забезпечення); аерокосмічну; фармацевтичну галузі; виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання; виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки. Проте належність товарів до даних галузей не означає їх автоматичного включення до групи високотехнологічних товарів.

Враховуючи класифікацію ОЕСР, а також напрацювання вітчизняних дослідників [8; 9; 10; 11], на основі даних статистики торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу [12] проаналізуємо торгівлю продукцією високотехнологічних галузей між Україною та Китаєм (табл. 1.3).

Як свідчать дані табл. 3, за період 2012-2016 рр. частка експорту високотехнологічних товарів до Китаю у загальному експорті України не перевищувала 6,7% (2013 р.) і мала тенденцію до зниження, опустившись до 1,2% у 2016 р. Основою українського експорту до КНР, на жаль, залишаються сировина та невисокого рівня недорогі технології. Водночас частка імпорту високотехнологічних китайських товарів до України за досліджуваний період спочатку знижувалась, у 2015 р. досягла найвищого рівня – 25,2%, а наступного року скоротилась до 17,7%. При цьому зазначимо, що у торгівлі високотехнологічними товарами, як і в цілому у торгівлі з КНР, спостерігається від'ємне сальдо.

Таблиця 1.3 - Торгівля України з Китаєм високотехнологічною продукцією

Товарна позиція	Рік	Експорт			Імпорт			Сальдо
		Обсяг, тис. дол.	Питома вага, %	Ланцюгові темпи приросту, %	Обсяг, тис. дол.	Питома вага, %	Ланцюгові темпи приросту, %	
Вся продукція	2012	1777169	100	-	7899576	100	-	-6122407
	2013	2726653	100	53,4	7903219	100	0,05	-5176566
	2014	2674118	100	-1,9	5408879	100	-31,6	-2734761
	2015	2399079	100	-10,3	3770968	100	-30,3	-1371889
	2016	2490795	100	3,8	4216953	100	11,8	-1726158
Високотехнологічна продукція	2012	78354	4,4	-	1918557	24,3	-	-1840203
	2013	181515	6,7	53,4	1836612	23,2	0,05	-1655097
	2014	111804	4,2	-1,9	1177257	21,8	-31,6	-1065453
	2015	73203	3,1	-10,3	950645	25,2	-30,3	-877442
	2016	29899	1,2	3,8	744359	17,7	11,8	-714460
Аерокосмічна техніка	2012	51344	2,9	-	4231	0,05	-	47113
	2013	159761	5,9	211,2	6245	0,08	47,6	153516
	2014	95830	3,6	-40,0	4045	0,07	-35,2	91785
	2015	54363	2,3	-43,3	3685	0,1	-8,9	50678
	2016	6035	0,24	-88,9	2226	0,05	-39,6	3809
Комп'ютерна та офісна техніка	2012	671	0,04	-	179409	2,3	-	-178738
	2013	9	0,0	-98,7	191081	2,4	6,5	-191072
	2014	63	0,0	7,0	275248	5,1	44,0	-275185
	2015	10	0,0	-84,1	241651	6,4	-12,2	-241641
	2016	1	0,0	-0,9	79380	1,9	-67,2	-79379
Електроніка і телекомунікації	2012	6735	0,4	-	1366595	17,3	-	-1359860
	2013	6590	0,2	-2,2	1222168	15,5	-10,6	-1215578
	2014	4736	0,2	-28,1	598881	11,1	-51,0	-594145
	2015	10408	0,43	119,8	510512	13,5	-14,8	-500104
	2016	7731	0,3	-25,7	484905	11,5	-5,0	-477174
Неелектрична техніка	2012	2627	0,15	-	29502	0,4	-	-26875
	2013	2672	0,1	1,7	31912	0,4	8,2	-29240
	2014	2649	0,1	-0,9	23575	0,4	-26,1	-20926
	2015	862	0,04	-67,5	12734	0,3	-46,0	-11872
	2016	8780	0,4	918,6	31184	0,7	144,9	-22404
Електричні машини і устаткування та їх частини	2012	762	0,04	-	19122	0,24	-	-18360
	2013	870	0,03	14,2	32791	0,4	71,5	-31921
	2014	187	0,0	-78,5	29523	0,5	-10,0	-29336
	2015	4231	0,2	2162,6	28814	0,8	-2,4	-24583
	2016	1052	0,04	-75,1	13650	0,3	-52,6	-12598
Наукові прилади	2012	4849	0,3	-	86982	1,1	-	-82133
	2013	8722	0,3	79,8	91463	1,2	5,2	-82741
	2014	4391	0,2	-49,7	54423	1,0	-40,5	-50032
	2015	2554	0,1	-41,8	49222	1,3	-9,6	-46668
	2016	5955	0,2	133,2	45940	1,1	-6,7	-39985
Фармацевтичні продукти	2012	270	0,02	-	49407	0,6	-	-49137
	2013	80	0,0	-70,4	40097	0,5	18,8	-40017
	2014	79	0,0	-1,3	40461	0,7	0,9	-40382
	2015	6	0,0	-92,4	35755	0,9	-11,6	-35749
	2016	1	0,0	-83,3	13374	0,3	-62,6	-13373
Хімічні продукти	2012	11096	0,6	-	183309	2,3	-	-172213
	2013	2811	0,1	-74,7	220855	2,8	20,5	-218044
	2014	3869	0,14	37,6	151101	2,8	-31,6	-147232
	2015	769	0,03	-80,1	68272	1,8	-54,8	-67503
	2016	344	0,01	-55,3	73700	1,7	8,0	-73356

Джерело: складено і розраховано за [12]

Серед продукції високотехнологічних галузей найбільшу частку у експорті протягом 2012-2015 рр. займала продукція товарної групи «Авіаційно-космічна техніка», яка різко скоротилась у 2016 р. Тільки за цією групою спостерігається позитивне сальдо у торгівлі з Китаєм. Водночас частка інших товарних груп не досягає навіть 1%.

Найбільшу частку в українському імпорті з КНР серед продукції високотехнологічних галузей становить товарна група «Електроніка і телекомунікації» (17,3% у 2012 р. і 11,3% у 2016 р.). Практично за всіма товарними групами високотехнологічних галузей за досліджуваний період спостерігаються коливання обсягів експорту та імпорту, але переважаючою є тенденція до їх зниження.

Таким чином, український експорт високотехнологічної продукції свідчить про низьку реалізацію інноваційного потенціалу країни на китайському векторі, а імпорт технологій не став поки що дієвим інструментом інноваційного розвитку її економіки. Хоча відносини стратегічного партнерства між Україною та КНР встановлено ще у 2011 р., під час візиту до України китайський лідер Ху Цзіньтао наголосив на необхідності поглиблення співпраці між двома країнами у сферах високих технологій, авіаційній галузі, біоінженерії, розробці нових матеріалів, у втіленні та застосуванні науково-технічних розробок у промислове виробництво.

Пріоритетними напрямками співпраці у сфері інноваційної та науково-технічної діяльності визначені: енергоефективність, авіабудування, суднобудування, захист навколишнього середовища, раціональне природокористування, робототехніка, нові матеріали та нанотехнології, розвиток аерокосмічних, інформаційних і комунікаційних технологій, транспорт, науки про життя, сучасні сільськогосподарські технології, а також підготовка та стажування аспірантів і молодих вчених [13; 14].

Обидві країни мають свій інтерес у двосторонньому співробітництві. Китайські партнери зацікавлені у: збільшенні обсягів закупівель готової високотехнологічної продукції; розвитку високих технологій, спільній реалізації проектів у сфері розробки та впровадження нанотехнологій;

прискоренні виконання ДК «Укрспецекспорт» високотехнологічного контракту, укладеного у 2008 р.; розробці «дорожньої карти» з реалізації китайської ініціативи зі створення «Економічного поясу Великого Шовкового шляху» [15]. Адже, незважаючи на скрутне фінансово-економічне становище, Україна все ще володіє низкою технологічних та науково-виробничих можливостей, що становлять інтерес для Китаю в контексті потреб розвитку передових галузей його економіки, а також реалізації важливих стратегічних проектів у різних сферах [16].

У свою чергу, Україна зацікавлена в: широкомасштабному залученні китайських прямих інвестицій для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів на своїй території; створенні спільних підприємств та виробничих кластерів із випуску високотехнологічної продукції у аерокосмічній сфері, енергомашинобудуванні, автомобілебудуванні, подальшій реалізації проектів у космічній сфері; створенні на території КНР українсько-китайського інноваційного центру або технопарку; проведенні презентацій економічного, інвестиційного та інноваційного потенціалу регіонів України в КНР; отриманні безоплатної допомоги від Уряду КНР на реалізацію соціальних проектів шляхом закупівлі та поставки в Україну інноваційного медичного та аварійно-рятувального обладнання [15].

Обидві країни мають зацікавленість у співробітництві в космічній та авіаційній галузях, військово-технічному комплексі, у сфері інформаційних технологій тощо.

Вже сьогодні українські та китайські фахівці реалізують спільні проекти у сферах високих технологій, нових матеріалів, виробництва ліків тощо. Особливо вигідною для України є співпраця з КНР у космічній галузі, яка дає можливість раціонально реалізувати космічний потенціал. Адже наша держава, маючи концепцію космічної діяльності до 2032 року, обмежена фінансовими ресурсами у даній сфері. Водночас Китай стає одним із провідних інвесторів у дослідженні космосу, має амбітну та достатньо фінансово забезпечену космічну програму. Наразі Україна виконує 21 контракт із Китаєм на загальну суму понад 67 млн дол. США [17].

У квітні 2016 року в м. Києві була затверджена довгострокова програма українсько-китайського співробітництва в космічній галузі на 2016-2020 роки, яка передбачає спільну реалізацію понад 70 проектів, більшість із яких окреслюють створення ракетно-космічної техніки з урахуванням реалізації КНР Місячної програми і місії з дослідження планет Сонячної системи, а також співробітництво в галузі виготовлення нових матеріалів і дистанційного зондування Землі [17]. Основними положеннями програми є: збереження технологічної та експлуатаційної незалежності у розвитку космічних проектів; дотримання мирного використання космічного простору; стимулювання створення розширеної інноваційної системи через здійснення програм космічної науки і техніки; баланс незалежності і самостійності щодо прийняття конструктивного ставлення до міжнародного космічного співробітництва на підставі рівності і взаємної вигоди [18].

У листопаді 2017 році до Програми співробітництва в космічній галузі на 2016-2020 роки було включено додаткові 10 проектів [13]. Крім того, Україна запропонувала КНР створити спільний проект в галузі астрономії, дослідження метеоритів і космічного сміття за участю китайських та українських антарктичних станцій [14].

КНР займає одне з провідних місць серед країн, до яких Україна експортує продукцію авіабудування, а китайський авіаційний ринок розвивається найбільш динамічно у світі. Найперспективнішими у двосторонній аерокосмічній співпраці України з Китаєм можна вважати двигунобудування та розробку вузлів і агрегатів [17].

Результатом багаторічної наукової співпраці Інституту біохімії ім.О.В.Палладіна НАН України з Інститутом біології Шандунської академії наук стало одержання в 2014 р. спільних патентів на препарати на основі фосфоліпідів із морських моллюсків «Моллюфіл», «Кальмофіл» і «Моллюстерон».

У 2015 р. представники Інституту проблем реєстрації інформації НАН України та Чжецзянського технологічного університету налагодили на базі Центру високих технологій провінції Чжецзян виробництво мікропризмових

окулярів для лікування косоокості на унікальному технологічному обладнанні, наданому китайською стороною [19].

Навесні 2017 року було створене спільне китайсько-українське підприємство «Китайсько-українська академія Сянчу зі зняття з експлуатації АЕС», учасниками якого є державні українські установи Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки, Інститут проблем безпеки атомних електростанцій Національної академії наук України та приватна китайська компанія Ціндао Сянчу Енерджі Девелопмент Груп. Стратегічними напрямками наукових розробок фахівців України та Китаю є створення радіаційно витривалої робототехніки та впровадження технологій реабілітації радіоактивно забруднених територій. Спільні інноваційні розробки, напрацювання та продукція Китайсько-української академії на основі поєднання практичного досвіду, передових технологічних напрацювань з боку України та безмежного ринкового потенціалу й фінансово-економічної спроможності з боку Китаю дозволять всебічно забезпечити потреби обох держав у сфері зняття з експлуатації ядерних об'єктів та об'єднати зусилля на шляху до технологічного прориву у вирішенні актуальних технологічних завдань [20].

Важливим чинником у сприянні інноваційному співробітництву України та Китаю є розвиток технопарків, в яких має місце інтеграція науки і виробництва, створення спільних підприємств із реалізації наукоємної і високотехнологічної продукції. Відмінності технопарків Китаю від технопарків інших країн стосуються привабливості іноземних інвесторів: низькі податки, дешева робоча сила, преференції в оподаткуванні доходів, пільги при реалізації продукції на зовнішніх ринках. Також у структурі технопарків діють консультаційні центри, які надають адміністративну, інформаційну та комунікаційну підтримку компаніям.

На сьогоднішній день технопарки в Китаї є важливими центрами розвитку нових та високих технологій. Зважаючи на це, участь України в такій формі науково-технічного співробітництва як технопарки є важливим кроком у реалізації національної інноваційної політики. Наразі функціонують

українсько-китайські технопарки та центри в таких містах як Цзінань (провінція Шаньдун), Харбін (провінція Хейлунцзян), Шанхай, Чженьцзян (провінція Цзяньсу).

Зокрема, у листопаді 2002 р. у м. Цзінань було відкрито перший українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва, основною метою діяльності якого є формування ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки науково-технічних проектів та їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств з реалізації наукоємної і високотехнологічної продукції [13].

У січні 2003 р. у м. Харбін було відкрито Українсько-китайський центр зварювання і споріднених технологій, який передбачає науково-технічне співробітництво у сфері електрозварювання. Угоду про створення цього центру було підписано між Інститутом електрозварювання ім. Є.О.Патона НАН України й Харбінським інститутом зварювання [13]. З 2011 р. в Китаї успішно працює спільний Китайсько-український інститут зварювання ім. Є.О.Патона, створений на основі науково-технічної платформи, яка є новою інноваційної формою міжнародного науково-технічного співробітництва [19]. У червні 2016 року в м. Харбін створено «Китайсько-український центр науково-технічного співробітництва», що являє собою платформу для наукового співробітництва за окремими напрямками, зокрема в сфері електрозварювання.

Українсько-китайський технопарк у м. Шанхай, який відкрито у лютому 2011 р., займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії та інших.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв) та Університет науки і технологій провінції Цзянсу створили Міжнародний центр обміну технологіями з морського проектування та океанотехніки «Українсько-китайський центр провідних технологій», який відкрито у листопаді 2012 р. у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) [13].

У грудні 2015 р. Вінницьким національним технічним університетом спільно з китайським підприємством Шаньдун Вотсон Нова Енергія і

технології Лтд засновано китайсько-український інноваційний центр у галузі розробки нових видів енергії та способів і технологій їх застосування, основною метою діяльності якого є розробка та впровадження у виробництво нових видів накопичувачів енергії, у тому числі нового покоління твердотільних літєвих батарей, а також розробка стратегії маркетингу зазначених батарей. Перспективним напрямом дослідження в межах даного інноваційного центру є розробка автомобілів, що працюють на нових джерелах енергії [21].

Як наголошує А.Г.Загородній, діяльність технопарків не повинна обмежуватися лише інноваційними розробками та впровадженням їх результатів у виробництво. Подібні структури можуть бути центрами міжнародного співробітництва у видавничій сфері, сервісному обслуговуванні, формуванні соціально-культурного середовища інноваційної діяльності. Оскільки технопарки сприяють розвитку високотехнологічних наукових досліджень і нарощуванню інноваційного потенціалу виробництва, реалізація через них різних спільних проектів може бути реальним і ефективним шляхом інвестування в українські інноваційні розробки [19].

Водночас варто зазначити, що, маючи відповідну договірно-правову базу та високий рівень відносин стратегічного партнерства з КНР, Україна наразі не використовує реальні можливості співпраці з найбільшим світовим експортером, другою економікою світу, країною, що має найбільші у світі золотовалютні резерви та практично необмежені інвестиційні можливості [22]. Значна кількість домовленостей та угод, укладених між Україною та Китаєм, не виконуються, перспективні інфраструктурні та інноваційні проекти протягом останніх років було «заморожено». Сьогодні в Україні відсутня стратегія щодо подальшого розвитку відносин із Китаєм, практичної реалізації документів, які вже укладені [16].

Проте, незважаючи на наявні проблеми в організації двостороннього співробітництва України та КНР, спостерігаються позитивні тенденції щодо його ефективного розвитку, пов'язані з інноваційною сферою.

Україна має реальні можливості покращити реалізацію свого інноваційного потенціалу за рахунок взаємовигідного співробітництва з КНР через розвиток таких форм співробітництва як зовнішня торгівля, іноземне інвестування, реалізація спільних проєктів, виробнича кооперація. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити стратегію розвитку відносин із КНР та конкретні завдання двостороннього співробітництва. У тактичному плані – це активізація співпраці в усіх сферах економіки, покращення показників зовнішньої торгівлі, а в стратегічному – залучення інвестиційного потенціалу, новітніх виробничих технологій Китаю для модернізації національної економіки, а також отримання доступу для українських товарів, послуг, технологій до китайського ринку. При цьому наша держава може скористатись досвідом КНР щодо впровадження державних заходів, спрямованих на стимулювання розвитку науки та техніки, збільшення продажу високоякісної, високотехнологічної, наукоємної продукції на зовнішніх ринках.

Розвиток двостороннього співробітництва необхідно спрямувати на розширення взаємодії та підвищення інформованості про новітні досягнення і розробки. Учасниками двосторонніх відносин повинні бути як урядові структури і державні науково-дослідні інститути, так і малі та середні підприємства.

Щоб стимулювати трансфер технологій із України в Китай і збільшити частку високотехнологічної продукції в загальному обсязі експорту, необхідно створити якісну систему підтримки з боку державних установ, а також розробити ефективні фінансові та нефінансові інструменти для компаній і стартапів, що спеціалізуються на експорті високотехнологічної продукції. Важливою умовою розвитку інноваційного співробітництва між двома країнами є перехід від обміну досвідом та готовими проєктами до спільних розробок.

Ключовими напрямками поглиблення науково-технічного співробітництва між Україною та КНР повинні стати: інвестиції високотехнологічних компаній КНР в розвиток українських технологічних парків, інкубаторів, акселераторів тощо; створення спільних технологічних

парків, наукових лабораторій, центрів, науково-освітніх та науково-виробничих інтегрованих структур; розвиток академічних контактів через встановлення прямих, безпосередніх зв'язків між науковими установами та організаціями обох країн; науковий обмін та проведення спільних наукових заходів із залученням насамперед молодих вчених.

Висновки.

Реалії України та Китаю дають змогу стверджувати, що наразі існують потенційні можливості для поглиблення інноваційного співробітництва двох країн. Головними завданнями в реалізації інноваційного потенціалу є розвиток різних форм науково-технічної співпраці, зокрема створення спільних підприємств з виробництва високотехнологічної продукції, кластерів з науково-дослідних робіт, наукових центрів, технопарків. Це дасть змогу зблизити інноваційні потенціали двох країн та використати їх в інтересах обопільно вигідного розвитку. Конструктивне і взаємовигідне інноваційне співробітництво України з Китаєм сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та динамічному розвитку обох країн.

Література

1. The Global Competitiveness Report. 2012-2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness_Report_2012-13.pdf
2. The Global Competitiveness Report. 2017-2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>
3. Лігоненко Л. Оцінка інноваційності економіки України в міждержавних рейтингах / Л.Лігоненко // Вісник ТНЕУ. – 2012. – №3. – С. 5-22.
4. The Global Innovation Index 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/economics/gii/gii_2013.pdf
5. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf
6. Медведкина Е. А. Научно-техническое сотрудничество Украины и КНР: Инновационный аспект / Е. А. Медведкина, М. И. Обухова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. – Маріуполь, 2010. – Т.2. – С. 101-106.
7. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку торгівлі високотехнологічними товарами у світі та Україні / І. Ю. Матюшенко, Д. М. Костенко // Бізнес Інформ. – 2012. – №8. – С.103-114.
9. Мельник Т. М. Інноваційний регрес у товарній структурі зовнішньої торгівлі України / Т. М. Мельник, О. В. Зубко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. II. – С.192-199.
10. Мельник Т. М. Оцінка рівнів технологічної місткості зовнішньої торгівлі України / Т. М. Мельник, О. В. Зубко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №4. – С. 133-139.
11. Саліхова О. Б. Імпорт високотехнологічних товарів в Україну та його визначальні детермінанти / О. Б. Саліхова // Наука та наукознавство. – 2012. – №4. – С.40-55.
12. Trade statistics for international business development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org/Index.aspx>
13. Науково-технічне співробітництво між Україною та Китаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/science>
14. Китай запропонував Україні спільні наукові проекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2350258-kitaj-zapropnuvav-ukraini-spilni-naukovi-proekti.html>
15. Захарін С. В. Активізація українсько-китайського економічного співробітництва / С. В. Захарін, Інін Лі, Веньцзянь Ван // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. – 2016. – Вип.2. – С.28-32.
16. Київ – Пекін. Безпечна дистанція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/publications/kijiv-pekinn-bezpechna-distanciya-377518.html>
17. Україна та Китай відновили двосторонню програму співпраці в космічній галузі, – Держкосмос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.censor.net.ua/news/464225/ukrayina_ta_kytayi_vidnovyly_dvostoronnyu_programu_spiivratsi_v_kosmichniyi_galuzi_derjkosmos
18. Антонюк Л. Л. Стратегічні вектори економічної співпраці України та КНР / Л. Л. Антонюк, О. В. Хоменко // Україна-Китай. – 2017. – №3(9). – С.70-77.
19. Загородній А. Г. Перспективи співробітництва Національної академії наук України з КНР в науково-технічній сфері / А. Г. Загородній // Україна-Китай. – 2017. – №1(7). – С.88-95.
20. Спільне китайсько-українське підприємство зі зняття з експлуатації АЕС представляє експозицію у Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sstc.com.ua/>
21. Мороз О. О. Українсько-китайське інноваційне співробітництво у сфері економіки та науки / О. О. Мороз, Т. О. Джокуш, Лю Ліцзянь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2017/paper/view/3180/2425>
22. Далекосхідний вектор як важливий елемент зовнішньої політики України: аналіт. доповідь / Кононенко К. А., Гончарук А. З., Кошовий С. А.; за заг. ред. К. А. Кононенка. – К. : НІСД, 2017. – 48 с.

1.3 Державно-приватне партнерство як інституціональна складова розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту

Розвиток промислового виробництва шляхом переходу до більш високих технологічних укладів і підвищення ефективності його управління – ключове завдання на сучасному етапі функціонування вітчизняної економіки. На ефективний розвиток промислового виробництва в Україні впливає низка серйозних перешкод, які потребують негайного вирішення. Технологічна і технічна відсталість промислового виробництва, неефективність діяльності інститутів розвитку промисловості, низький рівень оборотності капіталу та інвестиційної привабливості, високі показники трудомісткості зумовлюють необхідність вдосконалення механізму управління. Ці обставини зумовлюють необхідність поглиблення теоретико-методичних та прикладних засад формування стратегічних імперативів розвитку промислового виробництва, які формуються суспільством, державою, суб'єктами ринкових взаємодій та вироблення якісно нових, орієнтованих на сучасні досягнення, формальні і неформальні інституціональні зміни. Усе це зумовлює необхідність глибокого теоретичного аналізу сутності та тенденцій функціонування механізму реалізації державно-приватного партнерства, виявлення протиріч, що впливають на розвиток промислового виробництва в Україні.

Група вчених у дослідженні структурних трансформацій в національній економіці довела та зосередила увагу на особливому місці в системі інституційного забезпечення структурної корекції національної економіки, яка пов'язана на синергійному зв'язку елементів інституційної системи. Також колективу вчених вдалося змодельовати загальну архітектуру інституційного забезпечення структурної перебудови економіки, в рамках якої важливе місце відводиться державно-приватному партнерству [1-5].

У теоретичному аспекті державно-приватне партнерство виражає модель інституціональних відносин між державою і бізнесом з інтегрованою функціональною відповідальністю та гнучкою ієрархією в економіці ринкового

типу. Під таким трактуванням, як правило, розуміється два значення. В першому випадку – це система відносин держави і бізнесу в контрактно-договірній формі, яка широко використовується як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку, тобто інструмент інституціоналізації цього розвитку. В другому випадку – це конкретні проекти, що реалізуються на базі різних форм власності. І той, і інший зміст розкриває предмет державно-приватного партнерства з точки зору ефективного використання державної чи комунальної власності на користь суб'єкта економіки [1].

На думку Мельник А.Ф., у широкому розумінні поняття «державно-приватне партнерство» включає в себе всі форми кооперації між державою і приватним сектором, які знаходяться в полі вирішення завдань, що традиційно відносяться до компетенції держави, самою державою, з одного боку, і можливою приватизацією, з іншого [2]. Також на думку Вінницького Б., Лендъел М., Онищук Б. та Серварі П., у широкому значенні державно-приватне партнерство можна трактувати як систему відносин між органами публічної влади (управління) та приватними організаціями, у яких приватним організаціям надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, ніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендеру), і менше, ніж при використанні механізму приватизації. При цьому захист державних і комунальних інтересів гарантується через інституційні основи, положення нормативних актів та укладених договорів [3].

Попри спробу уточнити склад відносин, у наведених вище визначеннях мають місце, на наш погляд, як дискусійні положення, так і хибні його трактування. Помилково вважати, що державно-приватне партнерство – це різна чи будь-яка взаємодія держави та бізнесу, яка не потребує спеціального інституційно-організаційного забезпечення, що державно-приватне партнерство є посиленням системи управління виключно матеріальними активами і об'єктами. Також погоджуємось з думкою Я. Кузьминова, що хибним є підхід, що держава у державно-приватному партнерстві може

отримати соціально-значимі об'єкти і за їх допомогою надавати суспільству послуги, при цьому не витрачаючи кошти і нічим не ризикуючи [4]. Крім того, панує думка, що розвиток державно-приватного партнерства не потребує грамотних та спеціально компетентних службовців як на державному, так і на муніципальному рівнях, відповідно вкладення в їхню підготовку не враховуються. Також можна погодитись з думкою Гриценко Л.Л., що у багатьох визначеннях відсутні ознаки, відповідно до яких ті чи інші реальні проекти за участю державного і приватного капіталу можуть або не можуть бути віднесені до державно-приватного партнерства [5].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що державно-приватне партнерство, яке ґрунтується на визначеній законодавчій базі, є співпрацею держави, суб'єктів приватного сектору економіки і суспільних інститутів в різних соціально-економічних сферах діяльності для реалізації значимих суспільних та пріоритетних для держави проектів за її політично-інституційної підтримки, об'єднання ресурсів сторін, справедливого розподілу ризиків між партнерами, прозорості і рівноправності відносин для забезпечення ефективного розвитку промислового виробництва.

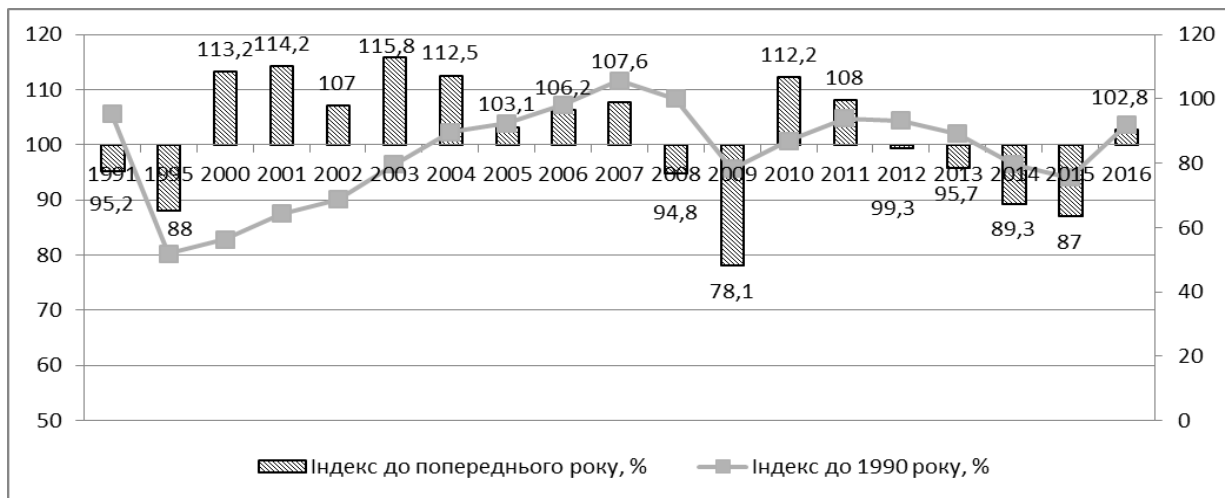
Попри напрацьованість теоретико-методологічних положень щодо сутнісних характеристик державно-приватного партнерства, його еволюції, моделей застосування, в економічній літературі недостатньо уваги приділено питанням імплементації механізму державно-приватного партнерства в інституційну архітектуру розвитку промислового виробництва. Концептуалізація його участі в інституційному забезпеченні розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту не знайшла достатнього висвітлення і є актуальною нині.

Процеси, що відбуваються у вітчизняній промисловості в останні два десятиліття, не збігаються із загальносвітовими тенденціями, незважаючи на те, що українська економіка за цей період стала тісно інтегрованою у світове господарство. Як і у світі, внесок вітчизняної промисловості у створення доданої вартості порівняно з іншими видами економічної діяльності щороку

зменшується, поступаючись сфері послуг. У 2015 р. він становив 22,0%, тоді як у 2001 – 33,1%, причому зменшення відбулося за рахунок переробної промисловості, частка якої скоротилася майже вдвічі, з 21,3 до 11,2%, тоді як показник для добувних галузей збільшився з 4,9% у 2001 р. до 5,4% у 2015 р.

В динаміці промислового виробництва впродовж 1991–2016 рр. простежуються послідовні циклічні хвилі з відповідними стадіями – занепадом, депресією, поживаленням і зростанням (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 - Динаміка індексів промислового виробництва в Україні за 1991-2016 рр.*

*Джерело: [6]

Переорієнтація вітчизняного виробництва на потреби внутрішнього ринку є важливою, проте недостатньою умовою для покращення галузевої структури промисловості. В Україні внутрішній ринок, з огляду на його товарну структуру й відповідно структуру внутрішнього споживання, є суттєвим обмежувальним фактором для прогресивного переструктурування виробництва. Хоча протягом 2001–2016 рр. структура внутрішнього ринку і змінилась у напрямі підвищення вибагливості споживання, але не настільки, щоб кардинально вплинути на зміну структури внутрішнього виробництва, особливо урахувавши зростаюче задоволення внутрішнього попиту за рахунок імпорту.

Основою розвитку промислового виробництва є стан інноваційно-інвестиційної активності. Дані таблиці 1.1 дають підстави стверджувати, що протягом 2010-2016 рр. зменшується інвестування промислового виробництва та сповільнюється розвиток інноваційних процесів. У 2016 році 85% витрат на інновації підприємства фінансували самостійно. Відтак, надважливим завданням для України є розробка та реалізація системи заходів щодо стимулювання залучення інвестицій та активізація інноваційних процесів в промисловості. Якщо держава не створюватиме програм з підтримки інноваційної активності підприємств, промислове виробництво України може стати технічно застарілим і неконкурентоспроможним.

Таблиця 1.1 - Динаміка показників інноваційно-інвестиційної активності промисловості України за 2010-2016 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг капітальних інвестицій у промисловість України, млн грн	59240	85432	102843	103346	83476	72167	75269
Частка капітальних інвестицій у промисловість України, %	30,0	34,30	35,23	39,44	39,30	38,40	39,20
Прямі іноземні інвестиції у промисловість України, млн дол. США	13756	14265	14957	17378	18934	14988	13647
Частка прямих іноземних інвестицій у промисловість України, %	33,2	30,09	29,6	30,7	31,7	32,3	31,4
Упроваджено нових технологічних процесів у промисловості України, одиниць	2380	2450	2270	1860	2130	2080	2115
Упроваджено виробництво інноваційних видів промислової продукції в Україні, одиниць	2420	2540	2685	2534	2760	2640	2820
Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації у промисловості України, %	11	12,8	13,3	13,2	12,0	12,4	12,7
Частка реалізованої інноваційної промислової продукції за межі України у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції в Україні, %	40,7	29,8	36,9	44,8	29,17	27,5	28,2

*Джерело: [6]

Основними завданнями в контексті розвитку стають інноваційно-технологічна реструктуризація промислового виробництва, удосконалення механізмів залучення й ефективного використання інвестиційних ресурсів, отримання ефекту синергії від взаємодії держави і промислового сектору, забезпечення чіткої цільової спрямованості процесів інвестування і консолідованих коштів держави у промисловість.

Визначено, що інноваційна діяльність в промисловому виробництві потребує системної модернізації у контексті створення інституційних умов для якісно нової моделі інноваційного процесу, яку слід формувати на ринково-конкурентних засадах, поєднавши ринковий механізм із державним регулюванням. У ринковій економіці головними інститутами інноваційної діяльності є: 1) бізнесове підприємництво, адже саме в ньому не лише формуються економічні інтереси та мотивації, а й реалізуються потенційні можливості (інтелектуальні, фінансові, ресурсні) для створення й упровадження інновацій; 2) наукові організації, які розширюють наявні знання і на їх основі утворюють інноваційні розробки; 3) держава, що всебічно стимулює і підтримує розвиток інноваційної діяльності. Взаємодія цих інститутів породжує відповідні інституціональні умови, що характеризуються певним набором прав, зобов'язань і обмежень, пов'язаних з управлінням, фінансами і зайнятістю [7].

З огляду на це, актуальності набуває питання формування системи управління проектами становлення і розвитку державно-приватного партнерства. По великому рахунку будь-які управлінські рішення щодо розвитку промислового виробництва можна реалізувати як національні (галузеві, регіональні) проекти. Рішення щодо розв'язання проблем розвитку промислового виробництва на засадах поєднання зусиль влади і бізнесу можна розглядати як проекти становлення і розвитку партнерств, а механізм реалізації цих рішень як механізм управління проектами (механізм проектного менеджменту).

Однак в сучасних умовах існують деякі обмеження для застосування механізму державно-приватного партнерства на засадах проектного менеджменту, зокрема: промисловий сектор не завжди проявляє зацікавленість взятися за проекти із-за високих ризиків і складності проектів; перехід права власності на об'єкти держави, наприклад інфраструктурні, до промислового сектору не завжди приводить до підвищення ефективності їх функціонування. Це часто пов'язано з серйозними реформами в галузі чи на ринку в цілому і змінами в практиці управління; успіх проектів державно-приватного партнерства напряму залежить від високої управлінської ефективності,

досягнення якої є складним процесом, що знаходиться під дією багатьох факторів.

Традиційно під управлінням проектами розуміється сфера менеджменту, яка охоплює ті сфери діяльності держави, органу місцевого самоврядування, промисловості, в яких створення продукту і послуги здійснюється як унікальний комплекс взаємопов'язаних заходів при існуванні певних обмежень: терміну, бюджету чи очікуваного результату.

Проекти державно-приватного партнерства як правило наділені специфічними рисами, які пов'язані з тим, що в проекті приймає участь держава як провідний партнер, визначаючи певні рамки партнерства, зокрема такі як: різний правовий статус партнерів; особливості бюджетного обліку; специфічні риси системи прийняття рішень в державному секторі (формальні вимоги до процесу прийняття рішень); відмінності в правилах і нормах стосовно державних закупівель і замовлень.

На нашу думку, в основу механізму формування системи управління проектами становлення і розвитку державно-приватного партнерства необхідно покласти наступні принципи:

- 1) принцип діагностики проблем, що вимагають об'єднання зусиль влади і промислового виробництва;
- 2) принцип гармонізації інтересів сторін;
- 3) принцип досягнення максимальної розвантаженості бюджетів (державного і місцевого) в частині видатків на розв'язання завдань економічного і соціального розвитку при можливості компенсації їх промисловим сектором за умов зацікавленості сторін;
- 4) принцип досягнення ефекту синергії як результату взаємодії партнерів;
- 5) принцип взаємної вигоди і рівноправності партнерів;
- 6) принцип довіри;
- 7) принцип наукового і законодавчого підкріплення.

Систему управління проектами становлення і розвитку державно-приватних партнерств в інституційній архітектоніці розвитку промислового

виробництва можна представити як цілеспрямовану багатосуб'єктну дію органів центральної і місцевої виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів промислового виробництва з визначенням відповідних моделей і механізмів їх реалізації. В основу її побудови має бути покладений принцип цілепокладання (чіткого визначення для чого, з якою метою мають бути створені проекти партнерств), хто виступатиме ініціатором партнерства, який синергетичний ефект очікується, яка «цінність за гроші» або економія затрат може бути досягнута. Іншими словами, через формування системи управління становленням і розвитком проектів партнерств може бути вирішена проблема «провалів» ринку і «провалів» державного сектора щодо інституціалізації розвитку промислового виробництва. Інституційно це вимагає удосконалення законодавчої бази з врахуванням виявлених недоліків і зарубіжних практик, скасування норм і обмежень, що гальмують ці процеси, професійної підготовки управлінського персоналу до виконання державно-приватного партнерства, розвитку консалтингу [8].

Сходження від побудови системи управління формуванням і розвитком державно-приватного партнерства на макро-мезо-локальному рівнях до рівня управління конкретним проектом впливає з принципу системності і обумовлено, в першу чергу, тим, що недостатня імплементація державно-приватного партнерства як механізму і складової інституціонального забезпечення розвитку промислового виробництва обумовлена відсутністю належної кількості успішно реалізованих проектів.

В основу механізму управління проектами державно-приватного партнерства покладено механізми, які реалізуються на рівні промислового виробництва: 1) планування (оптимізація комерційних та виробничих циклів і т.п.); 2) управління ризиками; 3) розподіл витрат і податкового навантаження; 4) експертизу та моніторинг; 5) страхування; 6) діагностику можливостей податкових преференцій; 7) матеріально-технічне забезпечення; 8) оперативне управління; 9) визначення тарифної політики і політики ціноутворення; 10) стимулювання.

На особливу увагу заслуговують комплексні проекти державно-приватного партнерства. Комплексні проекти державно-приватного партнерства зазвичай характеризуються високим рівнем невизначеності, пов'язаної з швидкими технічними, політичними змінами, а також змінами зовнішнього середовища. Традиційне управління проектами в даному випадку не може застосовуватись, так як воно виходить з визначеності масштабів проекту та ґрунтується на попередньо очікуваних результатах.

На основі зазначеного вище, вважаємо, що основну увагу потрібно зосередити на процесах, які вимагають доопрацювання і вдосконалення в рамках управління проектами державно-приватного партнерства в Україні в період фінансово-економічної недостатності, і виділити основні фактори, що впливають на успіх на основних етапах реалізації проектів.

Особливої уваги заслуговує оцінка фінансових показників. Враховуючи специфіку механізму концесії, для оцінки фінансових показників можна використати наступні критерії: 1) мінімальна величина потрібної субсидії від держави; 2) максимальний розмір концесійних платежів; 3) мінімальний період тривалості контракту; 4) мінімальний рівень тарифів [8].

Проведений аналіз необхідно, на наш погляд, завершувати на стадії оцінки пропозицій, але іноді він може проводитись і довше, після того як був вибраний задовільний партнер. Паралельно така оцінка має проводитись і зацікавленими другорядними учасниками, а саме: кредиторами і субпідрядниками.

Також важливо відмітити, що якщо метою держави при ініціюванні проекту державно-приватного партнерства є, наприклад, скорочення державних витрат, то найбільше значення має відводитися фінансовим критеріям (наприклад мінімальний розмір субсидій). Але якщо основним завданням проекту державно-приватного партнерства є досягнення найкращої якості обслуговування кінцевих споживачів, зниження розмірів тарифів, підвищення соціального ефекту, то частіше за все подані пропозиції промисловості щодо майбутнього проекту повинні оцінюватися переважно за показниками мінімальних тарифів і передбачених штрафів за зниження якості роботи.

Зокрема, досвід Франції показує, що, зазвичай, найбільшого значення при розгляді поданих суб'єктами господарювання пропозицій набувають питання безпеки і охорони навколишнього середовища.

Кінцевий вибір партнера в результаті всіх процедур приводить до того, що суб'єкт промислового виробництва стає єдиним партнером держави для реалізації проекту державно-приватного партнерства, набуває монопольного права, захист якого гарантується державою. Тому, на підставі зазначеного вище, слід звернути увагу на те, що представникам держави слід з особливою увагою відноситись до вибору свого партнера, створювати чітке, налагоджене інституціональне середовище відбору претендентів, при цьому визначивши раніше критерії, механізми і регламент тендера.

На заключних стадіях етапу розроблення проекту і початку фінансування інвесторами має, на наш погляд, формуватися проектна компанія. Держава в деяких випадках може вимагати включення в склад проектної компанії місцевих інвесторів з метою освоєння та передачі досвіду і технологій, що в подальшому може привести до створення нових робочих місць і кращої кваліфікованої підготовки місцевих кадрів. Проектна компанія повинна знаходитися в площині контрактних і фінансових взаємовідносин в проектах державно-приватного партнерства. У випадку державно-приватного партнерства з використанням проектного фінансування (що часто зустрічається і успішно використовується в зарубіжній практиці), як правило, приватні інвестори створюють спеціальну проектну компанію (special purpose vehicle, SPV) з обмеженою відповідальністю, яка заключає контракт з концесідавцем. Цей досвід може бути прийнятним для України.

Доречність створення SPV викликана можливістю спонсорам за даною схемою фінансувати проект на умовах обмеженого права регресу. Право регресу (право особи, яка виконувала зобов'язання іншої особи, пред'являти до останньої зворотну вимогу про відшкодування витрат), яке надане кредиторам, обмежується в основному чи повністю активами проекту. Рівень права регресу на активи їх власників часто називається спонсорською допомогою, яка може включати: зобов'язання і покрити непередбачувані витрати проекту за рахунок

власного капіталу суб'єкта господарювання або надати можливість отримання субординованого кредиту для покриття перевитрат; необхідність врахування впливу проблем, які виникають в інших сферах бізнесу, що не пов'язаний з реалізацією проекту державно-приватного партнерства [9].

Проектне управління після фінансового закриття може бути здійснене власними силами проектної компанії із залученням до управлінського процесу субпідрядників. При цьому може бути застосована одна з альтернативних моделей управління. З однієї сторони, проектна компанія може не мати постійного штату співробітників, інакше кажучи всі ключові управлінські дії (будівництво, оперативне управління і експлуатацію) передати у відповідальність субпідрядникам, а моніторинг і контроль над діяльністю субпідрядників і складання фінансової звітності в такому випадку має бути передано в руки незалежних спеціалізованих компаній. Єдина постійна складова, яка притаманна даному механізму управління, – це функціонування ради директорів.

У цілому можна зазначити, що для проектної компанії, на нашу думку, важливіше буде утримувати невеликий штат співробітників і віддати велику кількість вузьких функцій досвідченим організаціям. Це суттєво полегшить процес комунікації і контролю для держави, а лідер проектної організації стане публічною особою, яка, в тому числі, забезпечуватиме і соціальну підтримку проекту державно-приватного партнерства. Роботу по постійному контролю над субпідрядниками доцільно доручити незалежній особі, ніж здійснювати цю управлінську функцію в середині проектної компанії.

Пропонований алгоритм дій з управління формуванням і реалізацією державно-приватного партнерства за механізмом концесії є основою інституціоналізації управління становленням і розвитком проектів державно-приватного партнерства в промисловому виробництві, оскільки в Україні в цьому контексті передбачені певні стандартизовані рішення, які визначені центром. Це, зокрема, стосується української практики з створення державних управлінських груп. Дану функцію на універсальному та стандартизованому рівні забезпечує департамент, який функціонує у структурі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Враховуючи українські реалії, в

цілях забезпечення якісної роботи над проектом, моніторингу реалізації, від державного партнера, доречно було б передбачити залучення спеціалістів: 1) з загальних питань (економісти, фінансисти, спеціалісти з тарифного регулювання, спеціалісти з державних закупівель і ін.); 2) з галузевої специфікації (спеціалісти в енергетичній галузі, ЖКГ, охороні здоров'я, освіті т.п.); 3) з територіальної приналежності (включення спеціалістів місцевого самоврядування).

Пропоновані заходи по вдосконаленню механізму реалізації проектів державно-приватного партнерства в умовах фінансово-економічної недостатності передбачають: досягнення максимально еластичної і м'якої реагуючої системи управління проектом державно-приватного партнерства, створення державної управлінської робочої групи, прозорих та регулярних комунікацій між державою і приватним партнером, мінімізації терміну розгляду заявок. Для забезпечення результативності механізму реалізації державно-приватного партнерства щодо розвитку промислового виробництва необхідно виконувати послідовність дій, які представлені у вигляді алгоритму регулювання (рис. 1.2).

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що в цілому підвищення ефективності управління на всіх етапах формування і реалізації проектів державно-приватного партнерства щодо розвитку промислового виробництва може бути досягнуто при здійсненні наступних заходів: покращення доступу громадськості до інформації про проект і схеми проведення конкурсу; створення окремих сайтів, Інтернет порталів для залучення до участі потенційних партнерів до конкурсу (особливо це стосується середніх та невеликих проектів); створення повноцінної, функціонуючої державної управлінської робочої групи з ефективним менеджером; представлення кредиторам, які несуть великі фінансові витрати при виникненні корупційних зловживань у проекті, можливості проведення вибіркового моніторингу виконаних робіт із залученням зовнішніх консультантів, що підвищить прозорість і контроль в цілому, а також знизить рівень корупційних зловживань.

Рисисунок 1.2 - Алгоритм регулювання процесу реалізації проектів державно-приватного партнерства в забезпеченні розвитку промислового виробництва*

*Джерело: запропоновано автором

Загалом пропонуване концептуальне бачення розв'язання проблеми формування і розвитку державно-приватного партнерства на засадах проектного менеджменту охоплює дві основні площини участі держави в розвитку промислового виробництва: 1) макроекономічне регулювання економічних процесів і їх інституціоналізацію, зорієнтовану на стратегічні цілі розвитку; 2) регуляторну політику, зорієнтовану на вплив з боку держави на промислове виробництво з метою залучення його до розв'язання важливих проблем економічного і соціального розвитку країни з одного боку, на підтримку підприємництва, особливо малого, шляхом включення його до управлінського, інформаційного та іншого державного ресурсу.

Висновки.

Підводячи підсумки по розгляду проблеми, можна зробити висновок, що в основу концептуальних засад побудови системи управління становленням і розвитком державно-приватного партнерства можуть бути закладені загальні принципи проектного менеджменту. При цьому управління комплексними, складними проектами з високим рівнем невизначеності і швидкісною зміною технологічних, політичних і інших факторів, під дію яких підпадають проекти державно-приватного партнерства, вимагає суттєвих змін алгоритму традиційного проектного управління, а також запровадження оцінки проекту за результатами і наслідками реалізації для держави, промислового сектору і кінцевих споживачів.

Здійснена концептуалізація механізму державно-приватного партнерства як інституціональної складової розвитку промислового виробництва на засадах проектного менеджменту та розроблено алгоритм регулювання процесу реалізації проектів державно-приватного партнерства в забезпеченні розвитку промислового виробництва, який орієнтовано на досягнення максимально еластичної реагуючої системи управління проектом державно-приватного партнерства, створення державної управлінської робочої групи, прозорих та регулярних комунікацій між державою і промисловим виробництвом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосовувати нові практичні методи при формуванні моделей партнерства держави і промислового сектору для забезпечення конкурентоспроможного розвитку національної економіки. Перспективами подальших досліджень є розробка комплексного прикладного механізму виміру ефективності державно-приватного партнерства на засадах проектного менеджменту, який би дозволяв проектувати та здійснювати заходи у напрямку розвитку промислового виробництва, а також досягнення тактичних та стратегічних конкурентних переваг на світовому ринку.

Література.

1. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці КНТУ. Серія: Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 10–19.
2. Мельник А. Ф. Державно-приватне партнерство в системі інституційного забезпечення економічних процесів / А. Ф. Мельник, С. В. Підгаєць // Вісник Тернопільського національного економічного університету – 2011. – Вип. 1. – С. 7–19.
3. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький, М. Лендъел, Б. Онищук, П. Сегварі. – К. : «К.І.С.», 2008. – 146 с.
4. Кузьминов Я. И. Государственно-частное партнерство: на пути к эффективности / [Электронный ресурс] / Я. И. Кузьминов. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/lingua/en/news/recent/4016069.html>.
5. Гриценко Л. Л. Державно-приватне партнерство в контексті реалізації стабілізаційної політики держави / Л. Л. Гриценко // Економіка і регіон : Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. – 2012. – № 2(33). – С. 19–24.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Геєць В. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України / В. Геєць // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 4–19.
8. Кіндзерський Ю. До питання формування стратегії розвитку промисловості, політики та механізмів її реалізації : у 2-х ст. Ст. II. Організаційні та інвестиційні механізми реалізації стратегії / Ю. Кіндзерський // Економіст. – 2013. – № 9. – С. 27–32.
9. Данилишин Б. Державно-приватне партнерство – стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу / [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2>

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

*Савченко В.Ф, д.е.н., проф.,
заслужений економіст України*

2.1 Економічна політика європейського союзу в умовах нестабільності та викликів сьогодення

Починаючи з 2002 р., такі європейські країни як Австрія, Бельгія, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція використовують єдину грошову одиницю Європейського Союзу «євро» і входять до Європейського валютного союзу. Найбільш важливим документом валютного союзу є Пакт стабільності і зростання, згідно з яким держави-члени мають виконувати правила бюджетної дисципліни в зоні євро.

На сьогодні економічні процеси становляться глобальними і не можуть підлягати регулюванню окремими державами. Тому в Європейському Союзі було введено порядок, який отримав назву механізму посиленого співробітництва. Його вперше апробовано згідно положень Амстердамського договору у 1997 р., закріплено підписанням Ніццького договору у 2002 р., а згодом Ліссабонського договору у 2009 р. Успішна діяльність країн ЄС в межах зазначених договорів примушує інші держави посилювати співпрацю.

У 2004 та 2007 роках ЄС розширився, що у значній мірі було продиктовано не тільки економічною доцільністю, а й політичними мотивами. В результаті рівень розвитку його країн-членів суттєво відрізняється – нові учасники по багатьох показниках відстають від засновників. В середині об'єднання створюються групи країн, які мають близькі економічні показники.

Найбільш потужною силою європейської інтеграції є п'ять країн приблизно однакового рівня розвитку і стабільності – Австрія, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія і Франція. В економічному та соціальному вимірах особливо монолітні серед них Австрія і Німеччина. Їх можна охарактеризувати

як країни соціальної ринкової економіки, що поєднує в собі складові ринкового механізму та континентальної економічної моделі. Сучасна змішана економіка, яка вперше була впроваджена у ФРН, стала прикладом для наслідування іншими членами ЄС. В Німеччині органічно поєдналися ідеї неспотвореної конкуренції з державним регулюванням економіки. Проте не в усіх країнах Євросоюзу ситуація виглядає так обнадійливо.

Європейські аналітики наголошують на необхідності кардинальних змін щоб запобігти посиленню кризових явищ. Незважаючи на досить інтенсивну роботу в частині нормативно-правових актів і спільних політичних декларацій, на сьогодні Євросоюз переживає виклики і невдачі в двох основних напрямках:

- інтеграційні заходи самі по собі не сприяють економічній ефективності, а тільки забезпечують передумови для її можливого отримання при проведенні оптимальної політики;

- розбіжності в моделях національних економічних політик всередині угруповання стосуються не тільки кількісних параметрів економіки і соціальної сфери, а обґрунтовано заперечують тезу щодо єдиної для всіх європейської моделі розвитку[1, с.193].

Сьогодні Європейський Союз є динамічним угрупованням, в якому швидко змінюються секторальні пропорції. Структура його ВВП являє собою типову постіндустріальну систему розподілу виробництва реальних товарів і послуг, в якій промисловість займає біля 20% валової доданої вартості, а решта припадає на сферу послуг[2].

У складі промисловості визначальною є частина обробної промисловості (біля 17% сукупної ВДВ ЄС), у якій, у свою чергу, найвища частка приходить на харчову промисловість, а також галузі із змінами інноваційного характеру – електронну, електротехнічну та хімічну. Лідером за обсягами виробництва являється харчова промисловість, що має дуже диверсифіковану внутрігалузеву структуру, виробляє конкурентоздатну за ціною і якістю продукцію, сировина для якої в значній мірі дотується з відповідних фондів Європейського Союзу.

Провідні позиції займають також хімічна промисловість і виробництво транспортного устаткування.

Лідерство у структурі зайнятості, крім наданих галузей, утримують електротехнічна промисловість, машинобудування, виробництво обладнання, паперова та поліграфічна промисловість, металообробка з різницею у питомій вазі 2-3%, що є свідченням високої щільності результатів роботи і дистанціювання від інших галузей.

З приходом у ЄС дванадцяти нових країн-учасниць структура промислового виробництва відчутно змінилася. Лідером у обробній промисловості стала галузь чорної металургії (2,5% ВДВ ЄС). Позиції харчової; середньо- і високотехнологічних підгалузей обробної промисловості (машинобудування, виробництво електричного, оптичного і транспортного обладнання, хімічна промисловість) збереглися як в частині доданої вартості (2,0 ВВП ЄС), так і щодо дистанціювання від інших підгалузей обробної промисловості[3, с.454-455].

Розвиток креативного суспільства і перехід від індустріальної до інформаційної економіки, які супроводжувалися впровадженням нових технологій, стали основними напрямками діяльності ЄС на сучасному етапі.

Використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій, поява і посилення креативного капіталу визначені фундаментальними напрямками діяльності Євросоюзу у сфері інтелектуалізації відтворювального процесу кінця ХХ – початку ХХІ століть. При цьому основні організаційно-економічні заходи такі:

- посилення електронної торгівлі, скорочення посередників, запровадження нової моделі розв'язання онлайн-спорів, широке використання права електронного підпису;

- стимулювання Європейського цифрового контенту. В основі реалізації цієї програми лежать розвиток технологій, креативності, культури та їх комерціалізація;

- модернізація телекомунікаційних мереж та доступу до послуг, що в них створюються;

- опрацювання персональних даних та охорона приватного життя в телекомунікаційному секторі;

- створення європейського дослідного простору.

На початку XXI століття відбулися активні і водночас не завжди вдалі щодо рішень основних євроструктур зміни в економіці ЄС з численними протиріччями на міжнаціональному та національному рівнях, що було викликано неоднаковим ступенем розвитку країн-членів, різним інвестуванням НДДКР, різноманітним спрямуванням виробників, суперечливим відношенням щодо інвестицій, які надавалися чи надходили[4, с.10].

Науковим методом, покладеним в основу нової інноваційної стратегії Європейського Союзу, став метод відкритої координації. Амбіційний характер зазначеної стратегії був здебільшого невиправданим. Наприклад планувалося, що впродовж наступних десяти років ЄС зможе не тільки наздогнати головних конкурентів – США і Японію – у технологічній та комунікаційній сферах, а і суттєво їх обігнати. Зробити це, не збільшуючи витрати на НДДКР, було практично неможливо. Разом з тим одні країни (Швеція і деякі інші) доводили фінансування новацій до 4,0%, натомість інші – Болгарія, Кіпр, Мальта, Румунія тощо – у силу більш низького рівня розвитку, національного егоїзму та інше були переконані, що цього робити не потрібно. До того ж бюджетний дефіцит, стан урядових боргів, значні соціальні проблеми ряду членів ЄС також ускладнювали реалізацію визначених орієнтирів.

Серед інших моментів слід назвати значну розпорошеність цілей (28 основних і 120 додаткових), нечітку визначеність сфер відповідальності євроструктур. Подальші спроби інституцій ЄС врятувати стратегію виявилися марними і такими, що потребували суттєвої корекції, особливо в частині організаційної та фінансової складових.

Водночас доцільно констатувати, що в розділі «Співробітництво» було чітко виділено новий напрямок – інформаційні і комунікативні технології. Ще одним позитивним елементом Стратегії слід вважати визначену в ній

фундаментальну роль малих і середніх підприємств, якими створюється близько 50% ВВП ЄС. Саме на них скеровувалися заходи Стратегії щодо зниження кількості обмежувальних дій та формальностей[5, с.2].

Розглянемо як вплинули кризові явища на окремі країни Європейського Союзу. При цьому врахуємо, що в більшості з них (Великобританія, Ірландія, Греція, держави Північної Європи і Балтії) глобальна криза активно проявилася у 2008р., тоді як у Швеції найбільш гострі проблеми спостерігалися дещо раніше. Відлуння кризи в багатьох країнах ЄС відчутне і сьогодні. Заходи щодо її подолання багато в чому ідентичні. Перш за все це масштабні капіталовкладення з державних бюджетів у національні економіки, що мало наслідком швидке зростання дефіциту бюджетів і державних боргів. Використовувалися і деякі спірні щодо ефективності заходи, які здійснювалися під диктатом МВФ, Єврокомісії, ЄЦБ та іноземного капіталу[6, с.35].

Фінансово-економічна криза в повній мірі відобразилася на економіці Великобританії. Тривала рецесія розповсюдилася практично на всі галузі національного господарства. У 2003р. ВВП країни знизився на 6,3%. Вихід британської економіки із кризи виявився тривалим. Тільки в 2010р. відбулося деяке покращення макроекономічних показників, проте в цілому їм було ще далеко до передкризових.

Серйозно постраждала банківська система, до цього протягом тривалого періоду маюча репутацію високонадійної. Склалася вкрай важка ситуація у сфері зайнятості, що характеризувалася стрімким зростанням безробіття[7]. Все це вплинуло на волевиявлення народу Великобританії вийти із складу ЄС, зафіксоване у референдумі, проведеному урядом, а також викликало невдоволення у Шотландії і Північній Ірландії, про що свідчать результати відповідних референдумів.

Країни Північної Європи на різних етапах свого розвитку активно використовували антикризові заходи. Модель розвитку, визначена як «скандинавська» або «шведська», в них практично не відрізняється, а тому доцільно і розглянути її на прикладі Швеції.

Швеція сильніше від багатьох інших країн постраждала від кризи 2008р. Цьому «сприяла» велика залежність її економіки від зовнішніх ринків. Внаслідок різко знизилась експорт та промислове виробництво, що у 2009р. призвело до падіння ВВП на 5%. Значно зросло безробіття, яке у 2010р. досягло 8,4%. Погіршився стан державних фінансів – профіцит бюджету в розмірі 2,5% ВВП в 2008р. через рік змінився його дефіцитом в 1%. В тому ж 2009р. обсяги державного боргу збільшилися з 38% до 42% ВВП.

В 2009-2010рр. уряд Швеції щорічно спрямовував на стимулювання економіки по 45 млрд крон, що складало біля 1,5% ВВП. Заходи відносно подібного стимулювання змогли серйозно підвищити внутрішній попит в країні, що позитивно відбилося на ринку праці і стану державних фінансів.

Країни Балтії ввійшли до складу Євросоюзу у 2004р. За минулий досить тривалий період тільки чотири роки (2004-2007) давали підстави щодо економічних сподівань. За цей час темпи приросту ВВП Латвії, Литви і Естонії досягали 7% річних. Базою зростання стало освоєння їх фінансового ринку північноєвропейським капіталом.

В подальшому світова фінансово-економічна криза отримала продовження у вигляді кризи зони євро, яка у 2010р. перейшла у відкриту фазу. Поки що ця криза не закінчилася. Євросоюз і окремі його країни-члени зайняті відновленням своїх економік до передкризового рівня з наступним переходом до розширеного зростання. Проте покращення ситуації не відбувається.

Країни Балтії також вже більше семи років перебувають у кризі, яка періодично переходить у активну фазу[8]. Уряди країн мали намір девальвувати національні валюти щоб підвищити конкурентоспроможність продукції і сприяти покращенню фінансового стану. Проте не дав згоди північноєвропейський капітал, чиї активи в більшості були кредитами у прибалтійських валютах. У підсумку уряди відмовились від девальвації національних валют і провели секвестрування бюджетів за рахунок зниження витрат на соціальні потреби. Одночасно відбуваються звернення в Єврокомісію за додатковими дотаціями.

В роки перед вступом до Євросоюзу в країнах Балтії спостерігались ейфорія і впевненість у тому, що, ввійшовши до ЄС, там досягнуть рівня провідних країн Європи. Подібні задуми поки що багато в чому не реалізовані.

Антикризові перетворення в Греції здійснюються під жорстким контролем міжнародних кредиторів – МВФ, ЄЦБ і Єврокомісії. Надані позики пов'язуються з необхідністю проведення антикризової бюджетної політики, головні складові якої – підвищення податків і скорочення державних витрат, а також здійснення реформ у пенсійному забезпеченні, трудовому законодавстві, медицині та освіті.

Зниження державних витрат супроводжується зменшенням платоспроможного попиту населення. Бюджетні заходи економії призводять до падіння ВВП, який за роки кризи зменшився на 25%, зниження надходжень до бюджету і, як наслідок, необхідності приймати нові заходи щодо економії. Головним соціальним наслідком стало обвальне зростання безробіття – із 7,7% до 27,3% серед економічно активного населення.

Незважаючи на те, що в 2013р. становище стало дещо покращуватися, в умовах подвійного падіння інвестицій в основний капітал швидке відновлення економіки вкрай проблематичне[9].

Ми розглянули країни Європейського Союзу, які останнім часом у своєму розвитку отримали ряд проблем. На цьому фоні досить високі показники стабільності і зростання показує Польща. Нам її ставлять за приклад, рекомендують наслідувати досвід та співробітничати. Доцільно розглянути ситуацію.

Однією з найважливіших складових стратегічного партнерства України і Польщі в економіці є інвестиційно-виробнича кооперація. Вона може розглядатися як механізм, що, втілюючись у різних формах міждержавної промислової співпраці, поглиблює взаємозв'язок українських і польських підприємств, а також формує стабільні відтворювальні контакти у виробництві суспільного продукту. При цьому такими формами є : постачання підприємств у цілому і певних видів обладнання з високою доданою вартістю; встановлення

деталей і вузлів для подальшого виробництва кінцевого продукту; надання ліцензій, виробничого досвіду і знань з наступними поставками виробів, виготовлених з їх використанням; спільне виробництво з об'єднанням коштів і ресурсів партнерів.

З урахуванням залучення Польщі до економічних процесів держав-членів ЄС, українсько-польська співпраця в інвестиційній сфері сприяє налагодженню зв'язків ЄС-Польща-Україна. При цьому відкриваються широкі перспективи для нашої держави підключитися до інтеграції з Європейським Союзом, що особливо важливо, враховуючи необхідність налагодження випуску вітчизняної продукції інноваційного характеру.

Згідно даних досліджень експертів ООН, міждержавне технічне співробітництво та обмін деталями і вузлами в рамках кооперації дозволяють на 50-70% понизити вартість освоєння нових видів продукції і скоротити термін виходу на проектну потужність щодо складних виробів на 14-20 місяців при досягненні 90% рівня якості іноземного партнера[10, с.450].

З 1998р. річні бюджети Європейського Союзу формуються через так звані «фінансові перспективи» – багаторічні фінансові плани, які стали складовою міжінституціональних угод щодо бюджетних процедур. Причиною створення таких планів є наростаючий конфлікт між вимогами до бюджету та його джерелами, а також потреби в покращенні фінансового планування та підвищенні бюджетної дисципліни.

Фінансовий план забезпечує умови для системного використання витрат в межах власних ресурсів ЄС, що дозволяє ефективно управляти їх розподілом, допомагаючи в плануванні і реалізації довгострокових програм та проектів[11].

Правовою основою для багаторічного фінансового плану є такі положення:

- Ст.312 Договору про діяльність Європейського Союзу;
- річний бюджет Євросоюзу повинен відповідати багаторічним фінансовим планам;

- регламент ЄС, Євроатома від 02 грудня 2013 року, яким затверджено багаторічний фінансовий план на 2014-2020рр.;

- Міжінституціональна угода від 02 грудня 2013 року між Європарламентом, Радою та Комісією щодо бюджетної дисципліни, співробітництва в бюджетних питаннях та компетентного фінансового управління;

- багаторічні фінансові плани використання коштів Євросоюзу в межах власних надходжень;

- термін дії фінансових планів – як мінімум 5 років;

- багаторічні фінансові плани включаються у статутні та інші важливі документи Європейського Союзу;

- багаторічними планами затверджуються документи, необхідні для функціонування річних бюджетних процедур[12].

Керівництво Європейського парламенту, Ради і Комісії досягли помітних домовленостей щодо регламенту багаторічного фінансового плану на 2014-2020рр., який парламент затвердив на своєму засіданні 19.11.2013р.[13]. Всі витрати були розділені на три складові: сільське господарство; відсталі регіони; інші витрати.

Фінансовий план на період 2014-2020рр. за обсягами витрат був менший від попереднього періоду (2007-2013рр.) на 15789 млн євро, що стало реакцією на глобальну економічну кризу і у зв'язку з цим обмежуючих заходах держав-членів ЄС[14].

Крім того в останньому плані чітко визначені резерви для екстренної допомоги: Фонд солідарності; Інститут гнучкості; Європейський фонд пристосування до глобалізації; спеціально виділений резерв. План доповнено статтею витрат у випадку кризових ситуацій у сільському господарстві. Зазначено, що при певних умовах і в рамках встановленої обмежуючої суми невикористані бюджетні кошти та резерви можуть переноситися з одного бюджетного року на наступний[15, с.54-56].

Конкурентоспроможність виробництва країн Європейського Союзу тісно пов'язана з його інноваційністю, а остання безпосередньо залежить від можливостей фінансування. У більшості європейських країн особливо поширене фінансування через кредити банківських установ. Розглянемо його на прикладі двох розвинених країн, «локомотивів» економічного зростання.

Значні можливості та перспективи банківського кредитування інноваційних проектів існують у Німеччині, що було зумовлено формуванням банкоцентричної моделі фінансування, в якій чільне місце посідає банківський кредит. Згідно з німецькою моделлю, інноваційна складова виробництва ґрунтується на банківських фінансових ресурсах. За рейтингом журналу Global Finance, банки країни є одними з найбільш надійних і прибуткових у світі.

Банківська установа координує фінансові ресурси для поглиблення інноваційного розвитку, що забезпечує збереження Німеччиною однієї з найвищих у Європі конкурентних позицій.

Шведська інноваційна система, на відміну від багатьох інших розвинених країн, практично не передбачає інноваційного кредитування. Урядом розроблено механізм так званого корпоративного оподаткування, яким стимулюється створення потужного інноваційного бізнесу. Участь держави у кредитуванні інноваційних проектів здійснюється через «бізнес-ангелів» та регулювання результативності використання кредитів.

Проте останнім часом держава все більше залучає ресурси банків до цього виду кредитування. Згідно соціологічного опитування, біля 80% інноваційно активних представників бізнесу Швеції визнали банківське кредитування ефективним засобом забезпечення інноваційного розвитку[17;18, с.300-301].

Зовнішньоекономічні зв'язки Європейського Союзу за сучасних умов стали потужним засобом інтенсифікації. Актуальність дослідження даних процесів у 28 країнах Європи в останні роки набула особливого значення, оскільки багато країн трансформаційної економіки, включаючи і нашу державу, вступ до нього вважають своїм стратегічним завданням.

Проаналізуємо сучасний стан зовнішньоекономічних зв'язків ЄС з деякими провідними країнами світу.

На даному етапі розвитку можна спостерігати, що США і Євросоюз, як два провідні гравці міжнародних економічних відносин, ведуть дедалі більш активну зовнішньоторговельну політику по відношенню один до одного. Це стосується торгівлі товарами і послугами, інвестування в проекти та інше.

Китай є другим торговим партнером ЄС після США. Євросоюз прагне поглибити з ним торгово-економічні відносини, але водночас дотримання прозорих правил торгівлі, виконання зобов'язань в рамках дій у Світовій організації торгівлі.

Європейський Союз і Японія мають намір укласти угоду про стратегічне партнерство, економічну співпрацю та вільну торгівлю, що також в певній мірі зближить їх економіки.

Проте не будемо забувати, що в усіх зазначених випадках діє і механізм конкуренції, а також «право сильного» щодо відстоювання власних економічних та політичних інтересів.

Одним з пріоритетних зовнішньоекономічних напрямків України є подальший розвиток торгово-економічного та інвестиційного співробітництва з країнами ЄС (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Зовнішня торгівля України з країнами світу, в т.ч. з Європейським Союзом(за 9 місяців 2013-2014 рр.), млн дол. США

	2013 р.	2014 р.	2014/2013	
			млн дол. США	%
ЗТ всього по Україні	100723,0	83146,7	-17576,3	82,5
у т.ч. ЗТ з ЄС	31179,7	28869,3	-2310,4	92,6
Частка у загальному обсязі, %	31,0	34,7	-	-
Експорт всього з України	45498,9	41,975,0	-3523,9	82,3
у т.ч. експорт до ЄС	11900,1	13360,3	1460,22	112,3
Частка у загальному обсязі, %	26,2	31,8	-	-
Імпорт всього до України	55224,1	41171,7	-14052,4	74,6
у т.ч. імпорт з ЄС	19279,6	15509	-3770,6	80,4
Частка у загальному обсязі, %	34,9	37,7	-	-
Сальдо всього по Україні	-9725,2	803,3	10528,5	
у т.ч. з ЄС	-7379,5	-2148,7	5230,8	

Джерело: [19, с.40], доопрацьовано автором

Правовим документом, який регулює співпрацю нашої держави з Європейським Союзом, є Угода про асоціацію. Поглиблена зона вільної торгівлі, як невід'ємна складова зазначеної Угоди, передбачає лібералізацію: руху капіталів і робочої сили; торгівлі товарами і послугами[19, с.39-42].

Одне з найбільш важливих і навіть болючих питань у ЄС – це його енергетична безпека, особливо в частині імпорту нафти і газу із країн, що не входять до співтовариства. Зовнішня залежність і намагання скоротити споживання зазначених вуглеводів визначають головні ініціативи Європейської комісії і є частиною документу стратегічного характеру «Євро – 2020»[20], положення якого вже досліджувалися на попередніх сторінках цієї частини монографії.

Країни ЄС мають тільки 3,5% світових запасів природного газу і 2% запасів нафти, водночас за рахунок імпорту покриваючи 82% своїх потреб у нафті, 58% – у газі і 39% – у вугіллі. Найбільшим експортером на європейський ринок є Росія – її поставки складають 42% природного газу, 33% нафти і 26% вугілля.

Для вирішення енергетичної проблеми ЄС було прийнято стратегію поступового заміщення джерел енергії на сонячну енергію, біомасу, енергію вітру, гідроенергетику та геотермальну енергію.

Однією з альтернатив у енергетичному балансі Євросоюзу є ядерна енергетика, до переваг якої відносяться : запаси урану знаходяться у більш стабільних країнах, аніж нафти і газу; виробництво електроенергії на АЕС не супроводжується викидами парникових газів; значна кількість електроенергії виробляється з відносно невеликої кількості палива. Разом з тим істотні і недоліки ядерної енергетики: необхідність капіталовкладень у крупних розмірах у будівництво нових АЕС; значний термін окупності; безпека експлуатації станцій; безпека зберігання відпрацьованого ядерного палива[21, с.27-30]. Все це ставить перед співтовариством важкопереборні завдання.

Підприємства малого і середнього бізнесу відіграють важливу роль у більшості країн Європейського Союзу. Частка таких компаній складає більше 95% загальної кількості підприємств. Оскільки розширення діяльності малих і середніх підприємств сприяє економічному розвитку, стабільності та

конкурентоспроможності, держави підтримують їх зростання. Надамо коротку інформацію щодо зазначеного на прикладі Великобританії і Німеччини.

У Великобританії нараховується біля 5 млн МСП. В цій країні допомога малому і середньому бізнесу включає у себе рекомендації відносно початку діяльності, а також яким чином підняти ефективність експорту на освоєних ринках та вийти на нові. Основні структури по наданню підтримки – Державний департамент по торгівлі та інвестиціях, Департамент гарантування експортних кредитів, а також Департамент по справах бізнесу, інновацій та професійної освіти.

В Німеччині 8% малих і середніх підприємств здійснюють експортні поставки. Німецькі державні інститути пропонують значну кількість програм щодо розвитку малих та середніх підприємств на національному, регіональному і місцевому рівнях. Деякі з них являються основою регіональної економічної політики, головна ціль якої – скорочення розриву в розвитку окремих регіонів.

Політична підтримка малого бізнесу в Німеччині передбачає скорочення адміністративних перепон, надання більшого доступу до кредитів, пільгове оподаткування[22,с.44-45].

Державні витрати країн ЄС включають у себе видатки бюджету, кредитування, погашення боргу, розміщення коштів на депозитах і закупівлю цінних паперів.

За даними Міжнародного Валютного Фонду, через фінансову кризу у більшості країн-членів Євросоюзу рівень заборгованості досяг рекордної позначки. Крім того збільшилися видатки на пенсійне забезпечення і охорону здоров'я. За таких умов повинна коригуватися і фіскальна політика держави.

При подоланні наслідків кризи посилюється бюджетна підтримка економічного зростання. Збільшуються витрати на сукупний попит, субсидії суб'єктам господарської діяльності і населенню. Подібні операції ввійшли в науку і практику під терміном «фіскальне коригування». У більшості випадків зазначений процес зводиться до політики, спрямованої на зменшення дефіциту бюджету через збільшення доходів, скорочення видатків або одночасне здійснення обох видів операцій. В умовах рецесії для підтримання економічного зростання і соціального захисту збільшуються видатки, що

нерідко має наслідком зростання дефіциту бюджету через слабкість його доходної частини[23, с.76].

Основними складовими фіскальної політики ЄС є мобілізація доходів, фінансування державного бюджету, оптимізація видатків, кредитування, міжбюджетне регулювання, боргова політика. Крім цього великої ролі набувають проведення активних операцій, кошти від приватизації державного майна, надання субсидій, трансфертна політика, фінансування державних підприємств та податкові пільги.

Протягом останніх років політика видатків у Євросоюзі значно змінилася. Збільшено видатки, спрямовані на розвиток економіки та підтримання фінансової стабільності. Крім того зросли витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист. Розподіл видатків за функціональною класифікацією для окремих країн ЄС також відмінний(табл.2.2).

Таблиця 2.2 - Розподіл видатків за функціональною класифікацією у 2015р.

Показники	Країни								
	ЄС-28	Австрія	Великобританія	Іспанія	Італія	Німеччина	Польща	Португалія	Франція
Соціальний захист	19,2	21,7	16,4	17,1	21,5	19,0	15,9	18,3	24,6
Охорона здоров'я	7,2	8,0	7,6	6,2	7,1	7,2	4,7	6,2	8,2
Загальнодержавні послуги	6,2	6,9	4,5	6,5	8,4	5,9	4,9	8,1	6,3
Освіта	4,9	5,0	5,1	4,1	4,0	4,2	5,2	6,0	5,5
Економічний розвиток	4,3	6,2	3,1	4,4	4,1	3,1	4,6	5,1	5,7
Громадський порядок і безпека	1,8	1,4	2,0	2,0	1,9	1,6	2,2	2,1	1,6
Оборона	1,4	0,6	2,1	1,0	1,2	1,0	1,6	1,1	1,8
Відпочинок, культура і релігія	1,0	1,2	0,7	1,3	0,7	1,0	1,1	0,8	1,3
Охорона навколишнього-го природного середовища	0,8	0,4	0,8	0,9	1,0	0,6	0,6	0,4	1,0
Житлово-комунальне господарство	0,6	0,4	0,5	0,5	0,6	0,4	0,7	0,5	1,1

Джерело:[24], доопрацьовано автором

Досвід фіксального коригування в країнах ЄС має важливе значення для проведення фіксальної політики в Україні. Нам необхідно обмежувати показники бюджетного дефіциту та державного боргу. Водночас потрібно підтримувати економічне зростання, стабілізацію національної валюти і фінансової ситуації в цілому, підвищення реальних доходів населення. Важливо оптимізувати структуру видатків, націлену на економічне зростання, фінансову стабілізацію, вирішення соціальних проблем [23, с.87].

З обранням Україною європейського вектора інтеграції активізувалися напрацювання вітчизняних науковців щодо вивчення особливостей розвитку аграрного сектору. Україна значно поступається європейським країнам. Тому досвід останніх може служити прикладом для наслідування щодо ефективного використання сільськогосподарських земель та бути орієнтиром для землеробів у їх практичних діях[25, с.99].

У країнах ЄС наявні тенденції щодо збільшення площ земельних угідь фермерських господарств, їхнього укрупнення. Середній розмір ферми щорічно зростає на 3,8%. Водночас кількість фермерських господарств за останні 10 років щорічно зменшувалася майже на 2%.

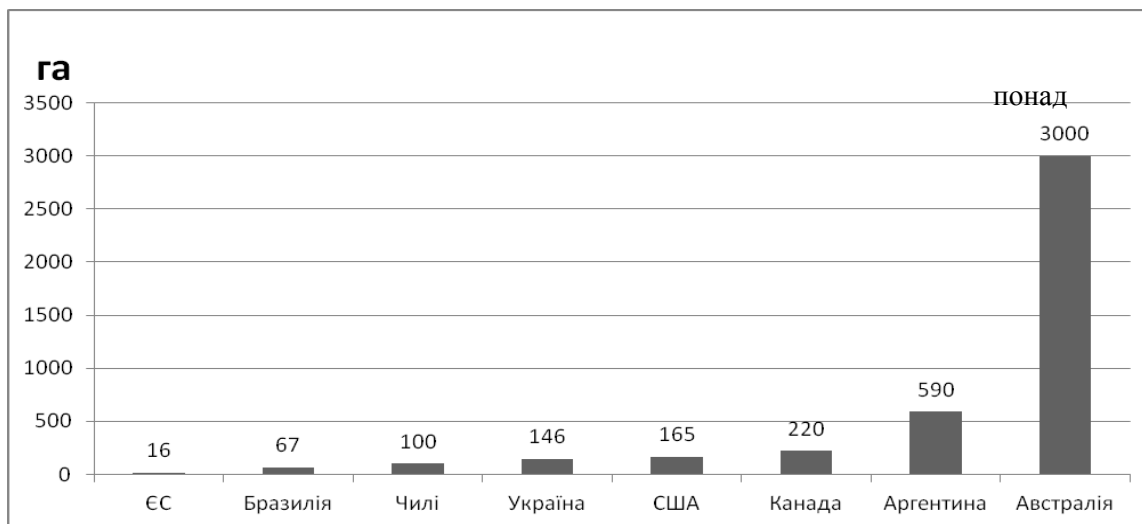
У 2013 році в ЄС-28 нараховувалося 10,8 млн фермерських господарств. Площа сільськогосподарських угідь, які вони використовують, становить 17,5 млн га. Найбільший середній розмір угідь мають господарства Чехії – 133 га. Найменші розміри зафіксовано у Кіпрі, Мальті і Румунії – до 10 га.

У міжнародному порівнянні фермерські господарства ЄС невеликі (рис. 2.1), що зумовлено відмінностями в народонаселенні, загальній площі угідь, кліматі, родючості ґрунту, особливостях міжгалузевої структури, національних традиціях.

Незважаючи на глибокі відмінності в розвитку аграрного виробництва України та країн ЄС, доцільно поступово запроваджувати в нашу практику господарювання європейські підходи і стандарти.

Суттєвою проблемою адаптації вітчизняного сільського господарства є невідповідність організаційно-правових норм господарювання діючим у країнах Євросоюзу. Важливим залишається питання визначення оптимального

розміру земельної ділянки, яке набирає актуальності у зв'язку з вірогідним запровадженням ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення [25, с.104-105].

Рисунок 2.1 - Середній розмір фермерського господарства в окремих країнах світу, га
Джерело: [26], доопрацьовано автором

Країни – учасниці ЄС досить активні в питаннях, пов'язаних з виловом риби, розподілом квот і ринками збуту. Будучи найбільшим у світі імпортером продуктів рибальства, Євросоюз вимушений постійно шукати компроміси між інтересами рибалок країн-учасниць, які вимагають прийняття протекціоністичних заходів, і необхідністю забезпечити дешевий імпорт риби для переробної промисловості.

Більш ніж третя частина водних біологічних ресурсів, що виловлюються європейськими рибалками, добуваються за межами держав-членів ЄС: у третій країнах згідно спеціальних угод або у відкритому морі, яке знаходиться під контролем регіональних організацій по управлінню рибальством. Основною метою кожної з цих організацій є підтримання стабільного стану популяції шляхом дотримання заходів щодо регулювання промислу та збереження запасів.

Перевагами стратегії Європейського Союзу в рибальській галузі є: бажання зберегти баланс в екологічній системі; орієнтація на довготривалі

перспективи та впровадження нових методів багаторівневого управління, здатних оптимізувати діяльність галузі; єдина науково-дослідна база у складі інститутів та обсерваторій.

Серед невирішених питань: надмірний вилов риби; наявність залежних від рибальства регіонів, для яких обмеження обсягів вилову адекватне скорочення робочих місць, зайнятості і рівня життя населення.

Будучи найбільшим учасником світового ринку водних біологічних ресурсів, Євросоюз відстоює принципи ефективного управління у таких як ООН та ФАО глобальних організаціях, консолідації рибальського господарства країн-учасників. Проте це не виключає його устремління монополізувати даний ринок в якості провідного гравця, що нерідко викликає опір «рибодобуваючих» країн третього світу[27, с.70].

Наостанок зупинимось на національних пенсійних системах Європейського Союзу. Аналіз їх структури засвідчує, що в кожній країні існують пенсійні програми, основою яких є розподільчий принцип фінансування. Головна мета програм – не допустити збіднення людей після настання пенсійного віку. Причому ті, хто мав низький рівень доходу протягом років працездатності, зазвичай отримують пенсію лише з даного компонента пенсійної системи. Ефективність розподілу переважно залежить від співвідношення між чисельністю платників і пенсіонерів, оскільки кошти для пенсій накопичуються за рахунок внесків у пенсійному фонді в поточному періоді. Тому вплив соціально-демографічних факторів є визначальним.

Оскільки ефективність системи пенсійного забезпечення, яка функціонує в ЄС за розподільчим принципом, ґрунтується на співвідношенні між платниками податків та отримувачами пенсій, основою для її визначення є вікова структура населення країни. Тому характеристику впливу демографічного фактору на ефективність пенсійної системи надамо згідно даних демографічної ситуації. Вони засвідчують зменшення рівнів народжуваності та смертності, збільшення середньої тривалості життя, що

приводить до зростання частки осіб похилого віку у загальній структурі населення.

«Старіння нації» як довгострокова перспектива для країн Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (ОЕРС), а більшість з них країни Євросоюзу, підтверджується прогнозними показниками про співвідношення населення працездатного віку до тих, чий вік старший за пенсійний (коефіцієнт демографічної підтримки, рис. 2.2) .

Рисунок 2.2 - Коефіцієнт демографічної підтримки

Джерело: [28], доопрацьовано автором

Оптимальне значення коефіцієнта підтримки в демографічному контексті – 1:3. Виходячи із зазначеного, критичний рівень коефіцієнта буде досягнутий вже відразу після 2020 року.

Для країн ЄС характерний високий пенсійний вік (у середньому 65 років для чоловіків та 64 роки для жінок). Окремі країни (Великобританія, Данія, Німеччина, Угорщина, Чехія та інші) проводять зміни щодо його подальшого підвищення або планують це поступово здійснити в середньо- чи довгостроковій перспективі.

В українських реаліях потрібно враховувати, що зниження негативного впливу демографічного чинника можливе не тільки в разі підвищення пенсійного віку, а також через зростання економічної активності і зайнятості населення[29, с.46].

Висновки

1. Створення Європейського Союзу – свідчення того, що економічні процеси становляться глобальними і не можуть ефективно регулюватися окремими державами.

2. Розширення ЄС на початку ХХІ століття було викликано не тільки економічною доцільністю, а й політичними мотивами, в результаті чого розвиток його країн-членів, їх підходи до вирішення питань, ступінь стабільності і демократизація суспільства суттєво відрізняються.

3. На сьогодні Євросоюз переживає виклики і невдачі, що в основному обумовлені двома факторами: інтеграційні заходи не завжди гарантують економічну ефективність; розбіжності в національних економічних політиках в певній мірі посилюються, а це ставить під великий сумнів тезу щодо єдиної для всіх моделі розвитку.

4. Розвиток креативного суспільства і перехід від індустріальної до інформаційної економіки, які супроводжувалися впровадженням нових технологій, стали основними напрямками діяльності ЄС на сучасному етапі. Водночас трансформації характеризувалися протиріччями на міжнаціональному та національному рівнях, різним інвестуванням НДДКР, суперечливим відношенням щодо інвестицій, які надавалися чи надходили.

5. Документом, що регулює співпрацю України з Європейським Союзом, є Угода про асоціацію. Поглиблена зона вільної торгівлі, як невід'ємна складова Угоди, передбачає лібералізацію торгівлі товарами і послугами, руху капіталів і робочої сили та інше. Ефективність співробітництва в даному напрямку залежить від того, наскільки активно і послідовно наша держава буде реалізовувати прийняті рішення та відстоювати свої інтереси.

Література

1. Савченко В. Ф. Зібрання праць в 4-х т. Т.1. Сучасна економіка: світові тенденції та українська парадигма. – Чернігів. – ЧНТУ. – 2017. – 348с.

2. European Commission, EU Manufacturing Industry: What are the Challenges and Opportunities for the Coming Years? // First tentative findings of a sector-specific analysis carried out in DG Enterprise

and Industry 26th April 2010, Brussels, Industrial Competitiveness Policy, Enterprise and Industry DG, 2010. – 38 p.

3. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія (за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2011. – 703.[1]с.

4. Галенко О.М. Еволюція інтелектуалізації економічного розвитку ЄС / О. М. Галенко, Л. А. Різва // Економіка та держава. – 2017. – №8. – С.9-11.

5. Зубченко Л. Лиссабонская стратегия: разочарования и надежды [Электронный ресурс]. / Л. Зубченко // Перспективы-инфо. – Режим доступа: www.perspektivy.info/rus/ekob/lissabonskaja-strategija

6. Преодоление кризисных явлений в некоторых странах ЕС / А. Волков, А. Гутник, Ю. Квашин [и др.] // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. - №3. – С.35-47.

7. Office for National Statistics. Available on at:<https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-national-statistics> (accessed 07.09.2014)

8. Available at:<https://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> (accessed 20.10.2014)

9. Greece 10 Years Ahead. Defining Greece's New Growth Model and Strategy. McKinsey & Company, June 2012, Report no 1/15. Available at: http://www.mckinsey.com/locations/athens/greeceexecutivesummary_new/pdfs/executive_summary_english_new.pdf (accessed 24 September 2014)

10. Конвергенція економічних моделей Польщі та України: монографія / Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М. Вожняк та ін. – К. КНЕУ, 2010. – 719. [1] с.

11. Lipkova, L'. (2011). *Europska unia*. Bratislava: Sprint dva

12. Slosarcik, I. a kol. (2013). *Institute Evropske unie a Lisabonska smlouva*. Praha: Grada publishing. 248 s

13. Informacne listy o EU (2014). *Viacrocny financny ramee* // www.europarl.europa.eu. Kordos, M. (2014). Role of innovations in the EU industrial policy and competitiveness enhance- Proceedings of the 2nd international conference on European integration 2014 (s. 335-342)

14. Council Regulation (EU, Euratom) 2015/623 of 21 April 2015 amending Regulation (EU, Eurotam) No 1311/2013 laying down the multiannual financial framework for the years 2014 – 2020. Official Journal of the European Union

15. Гаракальова Л. Многолетний финансовый план Европейского Союза на 2014-2020 годы / Л. Гаракальова, Д. Гаракальова // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015. - №12. – С. 49-57.

16. Захарін С. Фінансові інструменти активізації інвестиційної та інноваційної діяльності / С. Захарін // *Економіка України*. – 2010. - №12(589). – С. 48-58.

17. Віноградова О. Р. Аналіз світового досвіду інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств / О. Р. Віноградова // *Економіка промисловості*. – 2011. - №1-2 (57-58). – С. 247-251.

18. Кредити фінансування в інноватизації виробництва: теорія та досвід: монографія / Ю. О. Гернего, О. М. Диба, Є. А. Полішук. – К. : КНЕУ, 2016. – 535. [1]с.

19. Кушнір Н. Сучасні зовнішньоекономічні зв'язки Європейського Союзу / Н. О. Кушнір, В. Х. Химинець // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - №10. – С. 37-42.
20. European Comission (2010). Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Brussels, 3 march 2010
21. Гонда В. Энергетическая безопасность и её обеспечение в Европейском Союзе / В. Гонда // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - №3. – С. 25-32.
22. Урумов Т. Поддержка экспорта малого и среднего бизнеса в США и ЕС / Т. Урумов // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. - №6. – С. 39-47.
23. Eurostat. General government expenditure by function (COFOG) [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/database>
24. Кудряшов В. П. Політика державних видатків у ЄС у післякризовий період / В. П. Кудряшов // Економіка України. – 2017. - №10. – С.74-90.
- 25.http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013/ch2_en.pdf
26. Давиденко В. М. Особливості сільськогосподарського землекористування у країнах Європейського Союзу / В. М. Давиденко // Економіка АПК. – 2016. - №3. – С.99-105.
27. Руденкова Д. «Рыбные войны» с участием Европейского Союза / Д. Руденкова // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. - №6. – С71-81.
28. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html
29. Черненко К. П. Вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи / К. П. Черненко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. - №19. – С.44-46.

Кирилюк Ю.В., к.е.н., доцент,

Пшенична Т.М., к.е.н.

2.2 Динаміка імплементації правових актів європейського союзу відповідно до угоди про асоціацію України з ЄС

Європейська інтеграція надає для України можливість модернізувати економіку, залучити іноземні інвестиції і новітні технології, а це, в свою чергу, сприятиме створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, виходу як на ринок ЄС, так і на світові ринки.

Імплементація в українське законодавство нормативно-правових актів ЄС, передбачених Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом, повинна здійснюватися відповідно до графіків, визначених в додатках Угоди про асоціацію. Тобто, Угода про асоціацію містить чіткі терміни та кроки сторін для виконання її положень. Свої зобов'язання Україна повинна виконувати поетапно окремими частинами до 2025 року. Зокрема, Україна повинна імплементувати у національне законодавство 550 окремих положень актів законодавства ЄС: 323 директиви, 163 регламенти, 43 рішення Ради ЄС, 9 рекомендацій та 12 інших правових актів.

Правові аспекти виконання положень актів законодавства ЄС визначені статтею 288 Договору про функціонування Європейського Союзу. Згідно даної статті Договору для здійснення своєї компетенції інститути Союзу приймають регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки [1, с.171-172].

1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі. Початок дії угоди у повному обсязі суттєво посилить контроль за її виконанням з боку ЄС [2].

Загалом запускається багато бюрократичних процесів погоджень, моніторингу та спільних рішень. Реалізацію Угоди про асоціацію контролюватимуть низка двосторонніх органів. Своєрідним виконавчим органом асоціації є Рада асоціації, до якої входитимуть члени уряду України, члени ради ЄС та Єврокомісії. Цей орган контролюватиме імплементацію та перевірятиме досягнення конкретних цілей та критеріїв Угоди, а також має вирішувати важливі чи спірні питання, які виникатимуть під час реалізації Угоди.

Моніторинг імплементації законодавчих актів ЄС (директив, регламентів, рішень, рекомендацій та інших правових актів) за 2014-2017 роки дає можливість оцінити динаміку виконання конкретних завдань і показує обсяг завдань, які має виконати Україна відповідно до додатків Угоди про асоціацію (табл. 2.1).

Таблиця . 2.1 - Дедлайн імплементації законодавчих актів ЄС станом на 01.01.2018 р.

Тип акту ЄС	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Без дати	Всього
Директиви	2	2	24	53	58	49	40	19	18	2	16	32	8	323
виконані	-	-	7	2	9	11	4	-	1	-	5	5	1	45
невиконані	2	2	16	8	3	7	1	2	1	2	-	-	1	45
частково виконані	-	-	1	-	-	-	1	1	2	-	-	3	-	8
розгляд не розпочато	-	-	-	43	46	31	34	16	14	-	11	24	6	225
Регламенти	-	2	5	8	20	28	53	3	4	-	-	35	5	163
виконані	-	-	-	-	4	3	-	-	-	-	-	5	1	13
невиконані	-	2	5	3	-	3	-	1	-	-	-	-	-	14
частково виконані	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2
розгляд не розпочато	-	-	-	5	16	21	52	2	4	-	-	30	4	134
Рішення	3	-	-	3	27	4	5	1	-	-	-	-	-	43
виконані	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
невиконані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
частково виконані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
розгляд не розпочато	-	-	-	2	27	4	5	1	-	-	-	-	-	39
Рекомендації	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	7	9
виконані	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7	8
невиконані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
частково виконані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
розгляд не розпочато	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Інші	-	-	4	2	-	-	-	-	-	-	-	1	5	12
виконані	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	8
невиконані	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
частково виконані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
розгляд не розпочато	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

Джерело: розраховано авторами на основі даних [3]

Аналіз динаміки і стану виконання конкретних законодавчих актів ЄС за період 2014-2017 років дає можливість зробити наступні висновки.

Директива є обов'язковою щодо результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій її адресовано, проте залишає національним органам влади вибір форми та засобів реалізації її положень.

З 81 директиви, виконання яких заплановано на 2014-2017 роки, Україною вчасно виконано лише 9 директив, не виконано – 28, частково виконано – 1, не розпочато виконання 43 директив.

В 2016 році виконано 7 директив із 24 передбачених Угодою:

- Директива № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС. В Директиві містяться положення щодо забезпечення громадянам доступу до інформації про стан довкілля, якою володіють органи державної влади, та передбачено підстави відмови в доступі до цієї інформації. Також Директива встановлює вимоги до якості екологічної інформації з можливістю оскарження неправомірної відмови у наданні такої інформації.

- Директива № 2009/101/ЄК Європейського Парламенту і Ради від 16 вересня 2009 року про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні другої частини статті 48 Договору з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб з огляду на встановлення рівності таких гарантій у всьому Співтоваристві. Положення Директиви містять координаційні заходи, які застосовуються до законів, підзаконних актів та адміністративних положень, що регулюють діяльність певних видів товариств. Також передбачено вжиття державами-членами заходів, що потрібні для забезпечення обов'язкового розкриття товариствами документів та відомостей, перелік яких наведено в Директиві.

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №1059/2010 про маркування посудомийних машин. Це Положення встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про продукт для побутових посудомийних машин, що живляться від електромережі, а також для машин, які можуть живитися від батарей, в тому числі тих, які продаються для непобутового використання і вбудованих побутових посудомийних машин,

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №874/2012 про енергетичне маркування електричних ламп і світильників. Це Положення встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про продукт на електричних лампах, таких як: лампи розжарювання; люмінесцентні лампи; лампи розряду високої інтенсивності; світлодіодні лампи і світлодіодні модулі.

- Директива № 2012/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні другої частини статті 54 Договору про функціонування Європейського Союзу для захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу з метою встановлення рівності таких гарантій. Положення Директиви стосуються вимог до формування та зміни статутного капіталу акціонерних товариств. Також Друга Директива встановлює вимоги до інформації, що зазначається в статуті або установчих документах, які підлягають оприлюдненню відповідно до Першої Директиви. Крім того, Директива передбачає обов'язкову оцінку майна, яким були оплачені акції (якщо оплата проводиться не в грошовій формі), умови викупу власних акцій товариством, принцип рівноправності акціонерів одного класу.

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №1061/2010 від 28 вересня 2010 року про маркування побутових пральних машин. Ця Директива встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про електричні побутові пральні машини, що працюють від електромережі, а також про побутові пральні машини, які можуть використовувати інші джерела живлення, в тому числі ті, які продаються для використання в непобутових цілях і вбудовані в побутові пральні машини.

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №626/2011 про маркування побутових кондиціонерів. Ця Директива встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації для кондиціонерів, що працюють від електромережі з номінальною потужністю ≤ 12 кВт для охолодження або нагрівання, якщо продукт не має функції охолодження.

В 2017 році виконано лише 2 директиви із 53 запланованих:

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №1060/2010 від 28 вересня 2010 року про маркування електричних холодильників, морозильних камер та їх комбінацій. Ця Директива встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про продукт щодо побутових холодильних приладів, що працюють від електромережі з об'ємом зберігання від 10 до 1 500 літрів. Завдання: наближення положень національного законодавства щодо маркування електричних холодильників, морозильних камер та їх комбінацій до законодавства ЄС.

- Директива № 2008/48/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 року про кредитні угоди для споживачів, яка скасовує Директиву Ради №87/102/ЄЕС. Метою Директиви є гармонізація окремих аспектів законодавчих та підзаконних актів держав-членів щодо угод про надання кредиту споживачам. Директива застосовується до кредитних угод. Випадки, за яких Директива до кредитних угод не застосовується, передбачені в статті 2 цієї Директиви. Завдання: забезпечення справедливих умов у споживчому договорі при придбанні товару на відстані та укладанні кредитного договору.

Разом з тим, достроково виконані директиви, передбачені планом на 2018 рік:

- Директива Ради №89/686/ЄЕС від 21 грудня 1989 року про наближення законодавства держав-членів стосовно засобів індивідуального захисту. Директива встановлює вимоги, що регулюють розміщення засобів індивідуального захисту (ЗІЗ) на ринку і вільне переміщення в межах Європейського союзу (ЄС), а також основні вимоги, яким повинні задовольняти ЗІЗ з метою захисту здоров'я і забезпечення безпеки користувачів без шкоди здоров'ю або безпеці інших осіб, домашніх тварин або товарів.

- Директива 2006/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 травня 2006 року щодо машин і механізмів. Директива дозволяє вільно експлуатувати та переміщувати всередині ЄС машини та механізми, що відповідають вимогам безпечності та охорони здоров'я. Директива встановлює як обов'язкові, так і добровільні стандарти, які поширюються на продукти, що вперше з'являються на ринку ЄС.

- Директива № 2009/48 Європейського Парламенту та Ради від 18 червня 2009 року про безпеку іграшок. Директива встановлює вимоги безпеки для іграшок (продукти, що виключно або частково розроблені або призначені для використання в грі дітьми у віці до 14 років), яким повинні відповідати іграшки, доступні в ЄС. Вона визначає конкретні обов'язки різних операторів в ланцюжку поставок від виробника до роздрібної торгівлі. Ці вимоги розроблені для забезпечення високого рівня безпеки та охорони здоров'я, захисту населення і навколишнього середовища і гарантувати справедливую конкуренцію на ринку.

- Директива № 2004/25/ЄК Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про заявки та пропозиції ціни поглинання. Директива є компромісом між корпоративними системами держав-членів щодо вжиття захисних заходів виконавчим органом товариства, спрямованих проти поглинання. Сформульовано заходи, які стосуються пропозицій поглинання цінних паперів компаній, на які розповсюджується дія законів держав-членів, де передбачена торгівля усіма чи деякими з цих цінних паперів на регульованих ринках. Директива не розповсюджується на поглинання цінних паперів, випущених компаніями, з метою колективного вкладення капіталу.

- Директива Європейського Парламенту та Ради №2009/142/ЄС від 30 листопада 2009 року про апарати, які працюють на газоподібному паливі. Директива встановлює правила для розміщення на ринку та введення в експлуатацію приладів, що працюють на газоподібному паливі, та їх компонентів. Директива забезпечує доступ до ринку ЄС для продуктів, що відповідають ряду вимог з газової безпеки, а також визначає рівні енергоефективності цих продуктів, якщо з цією метою не застосовуються інше регулювання ЄС.

- Директива №2014/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно електромагнітної сумісності. Директива спрямована на забезпечення адекватного рівня відповідності електричного і електронного обладнання

вимогам електромагнітної сумісності, встановлює єдині правила для забезпечення захисту від електромагнітних перешкод, з тим щоб гарантувати вільне переміщення електричного і електронного обладнання на внутрішньому ринку ЄС. Устаткування, охоплене цією директивою, включає в себе як пристрої, так і стаціонарні установки.

- Директива №2014/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно надання на ринку електричного обладнання, призначеного для використання в певних межах напруги. Директива створює єдині умови на всій території ЄС з продажу електротехнічного обладнання, що призначене для використання в певних межах напруги. Це відноситься як до електричного обладнання, призначеного для використання з номінальною напругою від 50 до 1 000 В змінного струму, і від 75 до 1 500 В для постійного струму. Вона охоплює всі ризики для здоров'я і безпеки, таким чином гарантуючи, що електричне обладнання є безпечним для установок, для яких воно було зроблене.

- Директива №2014/90/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про морське обладнання та скасування Директиви Ради 96/98/ЄС. Директива підвищує безпеку в морі; запобігає забрудненню морського середовища; забезпечує міжнародні стандарти безпеки для обладнання на судах ЄС, що мають інтерпретуватися однаково у всіх країнах ЄС.

Це накладає додаткові вимоги до національних органів, відповідальних за сертифікацію обладнання на судах, що плавають під їх прапором (відповідно до міжнародних конвенцій) при видачі, схваленні або продовженні сертифікатів.

- Директива №2014/33/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно ліфтів і запобіжних комплектувальних виробів для ліфтів. Директива встановлює єдині правила продажу і здачі в експлуатацію ліфтів і компонентів безпеки для них. Це відноситься і до ліфтів, які постійно обслуговують будинки

і споруди, та які призначені для перевезення людей і вантажів. Це не відноситься до фунікулерів, підйомників і ескалаторів або пішохідних доріжок.

Достроково виконані директиви, передбачені планом на 2019 рік:

- Директива № 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) 596/2009. Директива містить положення про захист людського здоров'я від шкідливих впливів будь-якого забруднення води, призначеної для споживання людиною, шляхом забезпечення її безпечності та чистоти.

- Директива №2014/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно обладнання і захисних систем, призначених для використання в потенційно вибухонебезпечному середовищі. Директива встановлює єдині правила з продажу і введення в експлуатацію обладнання та захисних систем, призначених для використання в потенційно вибухонебезпечних середовищах. Директива прагне до того, щоб продукція відповідала певним вимогам, щоб забезпечити високий рівень захисту здоров'я та безпеки людей, особливо працівників, і, в разі необхідності, захист домашніх тварин і майна.

- Директива №2014/68/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно надання на ринку обладнання, що працює під тиском. Директива регулює питання розробки, виробництва і відповідності обладнання під тиском з максимально допустимим тиском, що перевищує 0,5 бар. Вона охоплює все обладнання і вузли, які є новими для ринку ЄС, як вироблені в ЄС, так і в інших місцях. Це також включає в себе імпортовані вироби, що були у використанні.

- Директива №98/79/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 жовтня 1998 року про медичні діагностичні засоби in vitro. Директива спрямована на забезпечення безперебійного функціонування єдиного ринку шляхом гармонізації іншого національного законодавства про надійність медичних виробів для діагностики in vitro. Це забезпечує високий рівень захисту здоров'я

та безпеки пацієнтів, користувачів та інших, і досягнення результатів, для яких вони призначені.

- Директива Ради №90/385/ЄЕС від 20 червня 1990 року про наближення законів держав-членів про активні медичні прилади для імплантацій. Директива гармонізує національне законодавство про активні медичні пристрої, що імплантуються. Пристрої повинні бути спроектовані і виготовлені таким чином, щоб не становити жодного ризику для пацієнтів, медичних працівників або інших осіб, які перебувають в контакті з ними.

- Директива Ради № 96/50/ЄК від 23 липня 1996 року про гармонізацію умов отримання національних свідоцтв капітанів для перевезення пасажирів та вантажів внутрішніми водними шляхами у межах Співтовариства. Положення Директиви спрямовані на гармонізацію та узгодження основних умов для отримання свідоцтв капітанами суден для плавання по внутрішніх водних шляхах між державами-членами з метою підвищення рівня безпеки внутрішнього водного судноплавства. Встановлено вимоги стосовно віку, після досягнення якого дозволено керування судном, фізичної та психічної придатності заявників, їх професійного досвіду (принаймні чотирирічного) та знань окремих предметів, пов'язаних з керуванням судном.

- Директива №2014/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 р. про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно наявності на ринку неавтоматичних зважувальних приладів. Директива встановлює єдині правила з продажу і здачі в експлуатацію неавтоматичних ваговимірювальних приладів, тобто приладів, що вимагають втручання людини під час зважування. Директива визначає відповідальність виробників, імпортерів і дистриб'юторів в контексті продажу неавтоматичних зважувальних інструментів всередині ЄС.

- Директива Ради №93/42/ЄЕС від 14 червня 1993 року про медичні прилади. Директива узгоджує національне законодавство щодо медичних приладів та забезпечує універсальні високі стандарти безпеки для пацієнтів.

Національні органи повинні забезпечити, щоб всі медичні прилади, доступні для ЄС, були безпечними для пацієнтів, користувачів та інших людей.

- Директива №2014/32/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно надання на ринку вимірювальних приладів, яка встановлює єдині правила для продажу вимірювальних приладів. Юридично контрольовані вимірювальні прилади використовуються для різних вимірювальних завдань у сфері охорони здоров'я і безпеки та справедливої торгівлі.

- Директива №2000/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 березня 2000 року стосовно устаткування канатних доріг, призначених для перевезення людей. Директива визначає набір основних вимог безпеки на рівні ЄС, а також процедури контролю та управління, які повинні застосовуватися для канатних доріг, що перевозять пасажирів. Об'єктом регулювання цієї директиви є: фунікулери або інші транспортні засоби, де тяга забезпечується одним або кількома кабелями; фунікулери які піднімають і / або опускаються несучими кабелями, в тому числі гондоли і крісельні підйомники; бугельні підйомники.

- Директива № 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема електронної комерції на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію). Мета Директиви – зробити внесок у належне функціонування внутрішнього ринку шляхом забезпечення вільного переміщення інформаційних послуг між державами-членами. Її положення зближуються із певними положеннями національного законодавства про інформаційні послуги на внутрішньому ринку, постачальників послуг, комерційні повідомлення, контракти, укладені за допомогою електронних засобів, відповідальність посередників, кодекси поведінки, вирішення спорів поза судом, судові позови тощо.

Достроково виконані директиви, передбачені планом на 2020 рік:

- Директива № 2009/110/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року щодо започаткування та ведення діяльності установ по роботі з електронними грошима та пруденційний нагляд за ними , що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄК та 2006/48/ЄК, та скасовує Директиву 2000/46/ЄК. Положення Директиви визначають правила для започаткування, діяльності та нагляду за діяльністю установ по роботі з електронними грошима для того, щоб гарантувати справедливі умови конкуренції для всіх провайдерів платіжних послуг. Завдання: наближення положень національного законодавства щодо започаткування, діяльності та нагляду за діяльністю установ по роботі з електронними грошима до законодавства ЄС.

- Директива № 94/19/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 року про систему гарантування депозитів. Згідно з положеннями Директиви, кожна держава-член повинна забезпечити функціонування однієї чи більше офіційно визнаних схем гарантування депозитів на своїй території. Крім визначених випадків, жодна кредитна установа, зареєстрована в державі-члені, не може приймати депозити, якщо вона не є учасником такої схеми. Держава-член може надати право кредитній установі не приймати обов'язкової участі в схемі гарантування депозитів, якщо ця кредитна установа має систему захисту своєї організації. Завдання: наближення положень національного законодавства про систему гарантування депозитів до законодавства ЄС.

- Директива №2013/53/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 листопада 2013 року про прогулянкові судна і гідроцикли, що скасовує Директиву 94/25/ЄС. Директива встановлює вимоги для виробників, імпортерів і дистриб'юторів гідроциклів і обмеження на викиди вихлопних газів двигуна (СО, НС, NOx і твердих частинок) і рівнів шуму, щоб відобразити технологічні розробки, які привели до поліпшення екологічних показників. Вона також визначає конструктивні категорії (А, В, С і D) для суден на основі придатності для навігаційних умов, таких як діапазони сили вітру і значення висоти хвилі.

- Директива №2014/53/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року про гармонізацію законодавства держав-членів стосовно

надання на ринку радіобладнання, що скасовує Директиву 1999/5/ЄС. Директива встановлює правила для розміщення радіобладнання на внутрішньому ринку ЄС, що мають на меті впорядкувати вимоги до зростаючих числа і різноманітності радіопристроїв і відповідного обладнання, і гарантувати, що вони не створюють радіоперешкоди один для одного, а також встановлюють основні вимоги з охорони здоров'я і безпеки праці.

Достроково виконана директива, передбачена планом на 2022 рік:

Директива № 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення.

Положення Директиви передбачають проведення попередньої оцінки ризиків щодо можливостей затоплення в регіоні, підготовку карт загроз та ризиків затоплення із нанесенням зон, що знаходяться під ризиком таких затоплень, а також розробку планів управління ризиками затоплення.

Достроково виконані директиви, передбачені планом на 2024 рік:

- Директива №1999/92/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 1999 року про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників, що піддаються потенційній небезпеці у вибухонебезпечних середовищах (п'ятнадцята окрема Директива у значенні статті 16(1) Директиви №89/391/ЄЕС). Положення Директиви встановлюють мінімальні вимоги щодо безпеки та охорони здоров'я працівників, що піддаються потенційному ризику в вибухонебезпечній атмосфері – суміші повітря з вибухонебезпечними газами, парами та ін. Роботодавець повинен вжити технічних і організаційних заходів із запобігання утворенню такої атмосфери, її запаленню та мінімізації наслідків вибуху. Крім цього, робоче обладнання повинно відповідати мінімальним стандартам, а працівники мають отримати належну підготовку.

- Директива Ради № 98/24/ЄК від 7 квітня 1998 року про захист здоров'я і безпеку працівників від ризиків, пов'язаних з хімічними речовинами, на роботі (чотирнадцята окрема Директива у значенні статті 16(1) Директиви № 89/391/ЄЕС). Директива дає визначення термінам «хімічний агент», «небезпечний хімічний агент», «робота з хімічними агентами», «ліміт

припустимого впливу», «обстеження здоров'я», «небезпека», «ризик». Встановлено обов'язок роботодавця визначити наявність небезпечних хімічних агентів на своєму виробництві, оцінити ризики і вжити необхідних превентивних заходів. Прописано процедуру на випадок нещасного випадку. Завдання: прийняття нормативно-правового акта про затвердження вимог до роботодавців про захист працівників від шкідливого впливу хімічних речовин.

- Директива № 2006/25/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2006 року про мінімальні вимоги до охорони здоров'я і безпеки працівників, що піддаються небезпеці впливу фізичних факторів (штучне оптичне опромінювання) (дев'ятнадцята окрема Директива у значенні статті 16(1) Директиви № 89/391/ЄЕС). Положення Директиви спрямовані на захист працівників від ризиків, пов'язаних із впливом штучного оптичного опромінювання (ультрафіолетового, лазерного тощо), а також встановлюються мінімальні вимоги до безпеки праці. Директива фіксує список превентивних заходів, яких повинен вжити роботодавець, встановлює ліміти опромінювання. Якщо в результаті медичного обстеження виявлено перевищення лімітів, про це повідомляється працівникам.

- Директива Ради № 93/103/ЄК від 23 листопада 1993 року про мінімальні вимоги безпеки і здоров'я під час робіт на борту риболовних суден (тринадцята окрема Директива у значенні статті 16(1) Директиви № 89/391/ЄЕС). Метою Директиви є встановлення мінімальних вимог для захисту здоров'я та безпеки працівників на борту риболовних суден. Зокрема встановлено, що власник повинен забезпечити відповідність судна набору вимог і стандартів, а також належний інструктаж команди.

- Директива № 2004/40/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про мінімальні вимоги щодо охорони здоров'я і безпеки працівників, що піддаються небезпеці впливу фізичних факторів (електромагнітні поля) (вісімнадцята окрема Директива у значенні статті 16(1) Директиви №89/391/ЄЕС). Директива містить положення, які встановлюють мінімальні вимоги до безпеки праці та захисту працівників від ризиків,

пов'язаних із впливом електромагнітних полів і хвиль. Також наведено технічні критерії та ліміти. Встановлено обов'язок роботодавця регулярно вимірювати рівень електромагнітного впливу, якому піддаються працівники, і зберігати цю інформацію. Крім цього, він має вживати превентивних заходів та надавати всі необхідні дані про ризики працівникам.

Достроково виконані директиви, передбачені планом на 2025 рік:

- Директива № 2000/36/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 23 червня 2000 року стосовно продуктів з какао та шоколаду, призначених для споживання в їжу. Положення Директиви застосовуються до продуктів з какао та шоколаду, призначених для споживання в їжу людиною. Також визначаються спільні правила для продуктів з какао та шоколаду, які відповідають законодавству, що застосовується до харчових продуктів, а саме щодо складу, назви, маркування та презентації.

- Директива Ради № 68/193/ЄЕС від 9 квітня 1968 року про торгівлю матеріалами для вегетативного розмноження винограду. Положення Директиви застосовуються до матеріалу для вегетативного розмноження винограду, який виробляється та продається в межах Співтовариства. Встановлюються вимоги до сертифікації матеріалу або перевірки стандартного матеріалу для розмноження, виробленого в межах територій держав-членів, а також вимоги щодо пакування та інформації на етикетках.

- Директива Ради № 66/401/ЄЕС від 14 червня 1966 року про торгівлю насінням кормових культур. Положення Директиви застосовуються до насіння кормових культур, яким торгують в межах Співтовариства, незалежно від виду використання, для якого призначено насіння після вирощування, а також визначає умови сертифікації врожаю, умови, яким повинно відповідати насіння та вимоги до змісту інформації на етикетці.

- Директива Ради № 92/34/ЄЕС від 28 квітня 1992 року про збут матеріалу для розмноження фруктових культур та фруктових рослин, призначених для виробництва фруктів. Директива містить положення, що застосовуються до збуту матеріалів для розмноження фруктових культур та фруктових рослин,

призначених для виробництва фруктів, в межах Співтовариства, а також визначає вимоги щодо якості та охорони здоров'я рослин, яким повинен відповідати матеріал для розмноження, та щодо умов постачання і збуту, передбачає систему моніторингу та офіційної перевірки відповідальними органами.

Достроково виконана директива, передбачена планом без дати:

Директива Ради № 98/56/ЄК від 20 липня 1998 року про продаж речовин для розмноження декоративних рослин. Положення Директиви застосовуються щодо реалізації матеріалу для розмноження декоративних рослин в межах Співтовариства та містить вимоги, яким має відповідати матеріал для розмноження і яких повинні дотримуватися постачальники матеріалу для розмноження, а також визначаються правила реалізації та маркування матеріалу для розмноження і умови імпорту матеріалу з третіх країн.

Варто промоніторити директиви, які залишились невиконаними на час встановленого дедлайну в додатках до Угоди. Безпосередньо в 2014 році невиконані директиви:

- Директива Ради 2004/67/ЕС від 26 квітня 2004 року про заходи щодо забезпечення безпеки поставок природного газу. Визначає мінімальні стандарти безпеки постачання газу для всіх гравців ринку, вимагає від компетентних органів держави складати план надзвичайних заходів на національному рівні з метою реагування на надзвичайні ситуації на ринку газу, а також визначити категорію «вразливих споживачів» та забезпечити їм належний рівень захисту. Завдання: наближення положень національного законодавства щодо заходів із забезпечення безпеки поставок природного газу до законодавства ЄС.

- Директива №2005/89/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 18 січня 2006 року щодо заходів із забезпечення безпеки постачання електроенергії та інвестицій в інфраструктуру. Директива визначає заходи, спрямовані на забезпечення безпеки постачання електроенергії з метою гарантування належного функціонування внутрішнього ринку електроенергії ЄС, адекватного рівня інтерконекції між державами-членами ЄС, адекватного рівня

потужностей з генерації та балансу між попитом та пропозицією. Завдання: наближення положень національного законодавства щодо заходів із забезпечення безпеки постачання електроенергії та інвестицій в інфраструктуру до законодавства ЄС.

Не виконані директиви в 2015 році:

- Директива №2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву №2003/55/ЄС. Директива визначає базові принципи і правила функціонування ринку газу для держав-членів ЄС та членів Енергетичного Співтовариства, що ґрунтуються на принципі «забезпечення конкуренції там, де це є можливим», зокрема шляхом забезпечення юридичного розділення вертикально-інтегрованих монополій, недискримінаційного доступу третіх сторін до систем транспортування та розподілу газу, забезпечення права споживачам вільно обирати постачальників та створення кращих стандартів захисту споживачів. Для виконання даної директиви необхідно вирішити такі завдання:

- вжиття заходів обрання моделі відокремлення для газотранспортної системи України, що знаходиться у державній власності і не підлягає приватизації;

- забезпечення відповідності статусу Незалежного регуляторного органу критеріям, встановленим законодавством ЄС;

- створення правових передумов для нової моделі ринку природного газу відповідно до вимог Директиви 2009/73/ЄС та Регламенту (ЄС) № 715/2009;

- *забезпечення прозорості цінової і тарифної політики.*

- Директива №2009/72/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року щодо загальних правил функціонування внутрішнього ринку електроенергії. Директива визначає вимоги до організації ринку електроенергії на основі конкурентного механізму, зокрема можливість усім споживачам вільно обирати своїх постачальників, встановлює рівні умови для продажу

електроенергії, вимагає усунення дискримінації чи не вигідного становища на ринку електричної енергії, а також передбачає розвиток транскордонних міжсистемних сполучень для забезпечення споживачів та промислового сектору електроенергією за найбільш сприятливою конкурентною ціною. Для виконання даної директиви необхідно вирішити такі завдання:

- забезпечення відповідності виробництва електроенергії стандартам ЄС та розвитку експортного потенціалу України;
- забезпечення прозорої цінової і тарифної політики;
- забезпечення відповідності статусу Незалежного регуляторного органу критеріям, встановленим законодавством ЄС;
- законодавче закріплення концепції нової моделі функціонування ринку електроенергії відповідно до вимог Директиви 2009/72/ЄС та Регламенту (ЄС) 714/2009.

Не виконані директиви в 2016 році:

- Директива ЄС №96/60/ЄС про маркування побутових пральних машин, комбінованих із сушарками. Ця Директива застосовується до побутових комбінованих прально-сушильних машин, що працюють від електричної мережі. Прилади, які також можуть використовувати інші джерела енергії, виключаються із сфери покриття директиви.

- Директива № 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, та внесення змін і доповнень до Директив №№ 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС про участь громадськості та доступ до правосуддя. Директивою встановлюється механізм інформування та консультування з громадськістю, який дозволить враховувати пропозиції громадськості під час підготовки планів та програм, що стосуються довкілля. Крім цього, передбачається участь громадськості у прийнятті планів та програм, що розробляються в рамках вимог Директив про відходи, про небезпечні відходи, про батарейки та акумулятори, які містять небезпечні хімічні речовини тощо.

- Директива № 2001/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 березня 2001 року про вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/ЄЕС зі змінами і доповненнями, внесеними Рішеннями № 2002/623/ЄС та № 2002/811/ЄС, Регламентами (ЄС) № 1829/2003 та (ЄС) № 1830/2003 та Директивою № 2008/27/ЄС. Директива містить положення, що передбачають систему оцінки екологічних ризиків, пов'язаних із вивільненням ГМО, запроваджують публічно доступний реєстр та встановлюють порядок консультацій із громадськістю, а також визначають вимоги до звіту про ГМО, критерії безпеки, строки оприлюднення.

- Директива № 2003/87/ЄС про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів у рамках Співтовариства та внесення змін і доповнень до Директиви № 96/61/ЄС із змінами і доповненнями, внесеними Директивою № 2004/101/ЄС. Директива містить положення щодо фінансування скорочення викидів в атмосферу парникових газів, запровадження дозвільної системи на викиди парникових газів та на квоти, що продаватимуться на національному рівні між заводами і промисловими комплексами. Також передбачено створення системи моніторингу, звітності, здійснення перевірок, та консультацій з громадськістю щодо викидів парникових газів.

- Директива Комісії № 2006/17/ЄК від 8 лютого 2007 року, яка встановлює правила впровадження Директиви № 2004/23/ЄК Європейського Парламенту та Ради щодо деяких технічних вимог до донорства, отримання та тестування людських тканин і клітин. Директива встановлює технічні стандарти щодо заготівлі людських тканин та клітин, критеріїв відбору донорів, лабораторних тестів, що вимагаються від донорів, процедури прийняття придбаних тканин та клітин «установою тканин», вимог до безпосереднього надання реципієнту специфічних тканин та клітин.

- Одинадцята Директива Ради № 89/666/ЄЕС від 21 грудня 1989 року про розкриття вимог стосовно відкритих в державі-члені філій відносно окремих типів компаній, які керуються законодавством іншої держави, що частково

скасована Директивою № 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26 червня 2013 року. Директива спрямована на захист осіб, що вступають у відносини з філією товариства, заснованого в іншій державі, та, відповідно, потребують перевірити те, наскільки філія (і товариство) є правоздатними та платоспроможними.

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №392/2012 про маркування побутових електричних барабанних сушильних машин. Ця Директива встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про продукт щодо побутових електричних барабанних сушильних машин і вбудованих побутових барабанних сушарок, в тому числі тих, які продаються для використання в непобутових цілях.

- Делегований регламент Комісії (ЄС) №65/2014 від 1 жовтня 2013 року щодо енергетичного маркування побутових печей та витяжок. Це Положення встановлює вимоги до маркування та надання додаткової інформації про продукт для побутових електричних і газових печей (в тому числі вбудованих в кухонні плити) і для побутових електричних витяжок, в тому числі при продажу в непобутових цілях.

- Директива 2014/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 3 квітня 2014 року про наближення законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються виробництва, презентації та продажу тютюну та супутніх товарів та скасування Директиви 2001/37/ЄК. Положення Директиви регулюють максимально допустимий вміст смоли, нікотину, монооксиду вуглецю та спосіб перевірки їх вмісту, зобов'язують розміщувати цю інформацію на упаковці сигарет, а також запроваджують заборону на споживання тютюну для перорального споживання. Регулюється маркування тютюнових виробів через заборону використання на їхній упаковці термінів, написів, торговельних марок, зображень, що можуть створювати неправильне враження щодо характеристик тютюнових виробів.

- Директива Ради № 2008/118/ЄК від 16 грудня 2008 року стосовно загальних умов акцизного збору, що відміняє Директиву № 92/12/ЄЕС (стаття

1). Директива містить загальний механізм встановлення акцизних зборів на товари та послуги, можливість звільнення від акцизних зборів та компенсації акцизних зборів на умовах, що визначаються державами-членами. Відповідно до статті 1 Директиви, підакцизними є спирт та алкогольні напої, тютюнові вироби та енергоносії. Завдання: уніфікація переліку товарів, споживання чи використання яких підлягає оподаткуванню акцизними зборами з відповідними нормами ЄС.

- Директива Ради № 2006/117/Євратом від 20 листопада 2006 року про нагляд та контроль за перевезенням радіоактивних відходів та відпрацьованого ядерного палива. Директива передбачає наступне: дозволяє відправляти відпрацьоване паливо на переробку між країнами ЄС; вимагає попередній дозвіл для переміщення радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива через кордон, якщо він відправляється з, через або в одній з країн ЄС; передбачає, що поставки радіоактивних речовин, які порушують вимоги директиви, повинні бути повернуті в країну їх походження.

- Директива №2003/33/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 26 травня 2003 року про наближення законодавчих, нормативних та адміністративних актів держав-членів про рекламу та спонсорство тютюнових виробів. Положення Директиви встановлюють заборону реклами і спонсорства сигарет та інших тютюнових виробів у друкованих ЗМІ, під час надання інформаційних послуг та радіомовлення.

- Директива № 2004/23/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 31 березня 2004 року про встановлення стандартів якості та безпеки для донорства, отримання, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розповсюдження людських тканин і клітин. Метою Директиви є застосування всіх можливих засобів захисту в процесі отримання, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розповсюдження людських тканин і клітин, щоб уникнути перенесення інфекційних захворювань при донорстві. Положення Директиви спрямовані на заохочення безкоштовного та добровільного донорства, впровадження прозорих стандартів доступу до тканин і клітин,

створення системи для їх ідентифікації з послідуочим присвоєнням ідентифікаційних кодів для донорського матеріалу.

- Директива Ради ЄС №2013/59/Євроатом від 5 грудня 2013 року, що встановлює основні стандарти безпеки для захисту від небезпеки, що виникає від іонізуючого випромінювання (припиняє дію наступних Директив Євроатому – 89/618, 90/641, 96/29, 97/43, 2003/122). Ця Директива встановлює єдині основні норми безпеки для захисту здоров'я людей, схильних до професійних, медичних та громадських впливів, від небезпек, що виникають від іонізуючих випромінювань.

- Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2010/30/ЄС про вказування за допомогою маркування та стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів енергоспоживчими продуктами. Ця Директива встановлює рамкову основу для маркування та інформування споживачів про фактичне споживання енергії енергоспоживчими продуктами, які можуть мати прямий або опосередкований вплив на споживання енергії та інших потенційних ресурсів під час використання.

- Директива Комісії № 2006/86/ЄК від 24 жовтня 2006 року, що впроваджує Директиву № 2004/23/ЄК Європейського Парламенту та Ради стосовно вимог до відстеження, повідомлення про серйозні негативні реакції та події, а також стосовно певних технічних вимог щодо кодування, обробки, зберігання, накопичення та розповсюдження людських тканин і клітин.

- Положення Директиви встановлюють детальні вимоги до акредитації, призначення, надання дозволу або ліцензування «установ тканин», зокрема, щодо їх організації та управління, персоналу, використовуваних обладнання та матеріалів, устаткування та приміщень, документації та реєстрації даних, а також систему аудиту якості і безпеки.

Не виконані директиви в 2017 році:

- Директива № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище (кодифікація). Ця Директива застосовується для оцінки наслідків впливу на навколишнє середовище громадських і приватних проектів, які можуть значно впливати на середовище.

- Директиви Ради №80/181/ЄЕС від 20 грудня 1979 р. про наближення законодавства держав-членів стосовно одиниць вимірювання та скасування Директиви 71/354/ЄЕС. Директива визначає основні одиниці системи SI, назви та визначення похідних одиниць SI, десяткових кратних і частинних від одиниць SI, дозволених позасистемних одиниць, а також їх позначення та правила написання.

- Директива 2006/126/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 грудня 2006 року про посвідчення водія, що замінює Директиву Ради 91/439/ЄЕС від 29 липня 1991 року про посвідчення водія. Директива містить положення, що сприяють підвищенню безпеки дорожнього руху та вільному пересуванню осіб через встановлення типової моделі національних водійських посвідчень. Також запроваджуються засоби збереження даних у вигляді мікрочіпів, які будуть складовою частиною водійського посвідчення та запобігатимуть його підробці.

- Директива Ради 96/53/ЄС від 25 липня 1996 року про встановлення для певних автомобільних транспортних засобів, що рухаються в межах Співтовариства, максимально дозволених розмірів при національних і міжнародних перевезеннях і максимально дозволеної ваги при міжнародних перевезеннях. Положення Директиви встановлюють максимально дозвалені розміри та маси деяких видів транспортних засобів, що здійснюють національні та міжнародні перевезення з метою збереження автотранспортної інфраструктури та забезпечення належного рівня безпеки руху.

- Директива Ради №85/374/ЄЕС від 25 липня 1985 року про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за дефектну продукцію. Директива встановлює принцип відповідальності без провини, застосовної до європейських виробників. У разі, якщо дефектний продукт завдає шкоду споживачу, виробник може нести відповідальність навіть без доказу факту недбалості або провини з його боку.

- Директива № 2008/106/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про мінімальний рівень підготовки моряків. Директива містить положення, що визначають правила підготовки та стандарти

кваліфікації, яким повинні відповідати моряки, що є кандидатами на отримання або повторне підтвердження кваліфікаційних документів, які дозволяють їм виконувати функції, на які видано відповідні кваліфікаційні свідоцтва професійної підготовки.

- Директива Ради № 87/540/ЄЕС від 9 листопада 1987 року про доступ до перевезення товарів водними шляхами для національного та іноземного транспорту і взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших офіційних посвідчень кваліфікаційного рівня для провадження такої діяльності. Директива містить положення, що встановлюють правила доступу перевізника товарів для транспортування внутрішніми та міжнародними водними шляхами, що спрямовані на покращення якості управління відповідним транспортом, а також закріплює взаємне визнання дипломів, сертифікатів та інших свідоцтв офіційних кваліфікацій.

- Директива Ради № 2001/110/ЄК від 20 грудня 2001 року щодо меду. Положення Директиви застосовуються до продуктів, наведених у додатку I цієї Директиви. Ці продукти відповідають вимогам, встановленим у додатку II. Завдання: наближення норм національного законодавства про заходи, які застосовуються щодо меду та продуктів бджільництва, до законодавства ЄС.

- Директива № 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива та внесення змін і доповнень до Директиви № 93/12/ЄЕС, що доповнена Директивами №№ 2000/71/ЄК, 2003/17/ЄК та 2009/30/ЄК і Регламентом (ЄС) № 1882/2003. Директива встановлює технічні вимоги для моторних палив, з огляду їх впливу на здоров'я людини та довкілля, для транспортних засобів, оснащених двигунами примусового чи компресійного запалювання.

- Директива №2001/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 грудня 2001 року про загальну безпеку продукції. Директива вимагає від фірм гарантувати, що товари, призначені для продажу, є безпечними і вживати заходів щодо виправлення ситуації, коли встановлено протилежне; вводить систему швидкого оповіщення на рівні ЄС про небезпечні непродовольчі товари, яка дозволяє національним органам негайно обмінюватися інформацією

про будь-які заходи, що здійснюються для вилучення таких продуктів з продажу.

Тобто, виконано лише 11,1% запланованих директив. Разом з тим достроково виконано 36 директив.

Наступним законодавчим актом ЄС, який необхідно імплементувати в українське законодавство, є регламент. Регламент ЄС має загальне застосування. Він є обов'язковим у повному обсязі та повинен прямо застосовуватися в усіх державах-членах. Пряме застосування в державах-членах означає, що регламент повинен проникати у внутрішній правопорядок держав-членів без того, щоб для його введення в дію у цілому або ж окремих положень вимагався внутрішній акт. У результаті цього регламенти мають слугувати інструментами уніфікації в рамках ЄС.

З 15 регламентів, виконання яких заплановано на 2014-2017 роки, жодного вчасно не виконано. Разом з тим достроково виконано 13 регламентів.

Невиконані регламенти, які передбачені в додатках до Угоди в 2015 році:

- Регламент ЄС №715/2009 Європейського Парламенту і Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж транспортування природного газу та яким скасовується Регламент ЄС №1775/2005. Регламент уточнює більш загальні норми Директиви 2009/73/ЄС стосовно правил доступу третіх сторін до систем транспортування та розподілу газу, зокрема законодавчо забезпечує, що треті сторони повинні мати право доступу до мереж транспортування газу на вільній та недискримінаційній основі. Даний регламент повинен виконати завдання:

- створення правових передумов для нової моделі ринку природного газу відповідно до вимог Директиви 2009/73/ЄС та Регламенту (ЄС) № 715/2009;

- вжиття заходів обрання моделі відокремлення для газотранспортної системи України, що знаходиться у державній власності і не підлягає приватизації;

- забезпечення прозорості цінової і тарифної політики.

- Регламент (ЄС) №714/2009 Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мережі для транскордонного обміну електроенергією. Регламент визначає правила для транскордонного обміну електроенергією, передбачає створення механізму компенсації для транскордонних потоків електроенергії та встановлення гармонізованих тарифів за транскордонне транспортування, встановлює розподіл наявних пропускних потужностей міжсистемних сполучень між національними транспортними системами.

Невиконаними регламентами в 2016 році є:

- Регламент (ЄС) № 842/2006 про певні фторовані парникові гази. Регламент встановлює обмеження на продаж деяких фторованих парникових газів, їх належне утримання, а саме попередження витоків, перевірку та облік. Також Регламент містить положення щодо обов'язкової періодичної перевірки для холодильної техніки, кондиціонування та теплових насосів, обладнання та систем протипожежного захисту (частота перевірок залежить від кількості фторовмісного газу, що міститься в обладнанні).

- Регламент (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 року про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів. Регламент спрямований на створення загальної системи оповіщення та обміну інформацією про експорт ГМО з метою забезпечення в країнах адекватного рівня захисту. Також передбачено критерії розмежування ГМО, що призначені для цілеспрямованого вивільнення у навколишнє середовище (тобто польових або культивованих випробувань, імпорту або трансформації ГМО в промисловій продукції) та ГМО, призначених для виробництва продуктів харчування чи кормів.

- Регламент Комісії (ЄК) № 37/2005 від 12 січня 2005 року щодо контролю температур у транспортних засобах, сховищах і на складах харчових продуктів швидкої заморозки, призначених для споживання людиною. Положення Регламенту регулюють контроль температур у транспортних засобах, сховищах і на складах харчових продуктів швидкої заморозки, призначених для споживання людиною. Визначено, що засоби транспортування, складування і

зберігання швидкозаморожених харчових продуктів повинні бути забезпечені відповідними реєструючими приладами для спостереження при частих і регулярних інтервалах, за яких швидкозаморожені харчові продукти піддаються температурі повітря.

- Регламент (ЄС) № 2037/2000 про субстанції, що руйнують озоновий шар, зі змінами та доповненнями, внесеними Регламентами (ЄС) №№ 2038/2000, (ЄС) 2039/2000, (ЄС) 1804/2003, (ЄС) 2077/2004, (ЄС) 29/2006, (ЄС) 1366/2006, (ЄС) 1784/2006, (ЄС) 1791/2006 і (ЄС) 2007/899, та Рішеннями №№ 2003/160/ЄС, 2004/232/ЄС та 2007/54/ЄС. Норми Регламенту встановлюють заборону на виробництво та використання підконтрольних речовин (хладоагентів, розчинників, протипожежних засобів) включно із припиненням використання гідрохлорофлоровуглеводнів до 2025 р. Крім цього визначається комплекс зобов'язань щодо відновлення, переробки, регенерації та знищення використаних підконтрольних речовин, а також встановлюються процедури моніторингу та перевірки якості води.

- Регламент (ЄС) № 1606/2002 Європейського Парламенту та Ради від 19 липня 2002 про застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Регламент спрямований на стандартизацію фінансової звітності, що подається компаніями, які діють в ЄС. Для цього, при підготовці звітності, компанії повинні використовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS або МСФЗ). Проте є обмеження, які стосуються лише консолідованої звітності компаній, чії цінні папери котуються на регульованому ринку ЄС.

Невиконані регламенти, передбачені на 2017 рік:

- Регламент Європейського Парламенту і Ради №765/2008/ЄС від 9 липня 2008 року про встановлення вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією. Регламент встановлює вимоги до акредитації та системи нагляду за ринком, що стосуються збуту продукції, а саме загальні правила для органів акредитації, що забезпечують відповідність нехарчових продуктів в ЄС певним вимогам, встановлює систему ринкового нагляду, щоб гарантувати високий рівень безпеки цих продуктів, правил щодо контролю імпорту з-за меж ЄС; і встановлює загальні принципи маркування СЕ.

- Регламент (ЄК) № 392/2009 Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про відповідальність перевізників при перевезенні пасажирів морем у випадку аварій. Положення Регламенту вводять режим відповідальності та страхування перевезення пасажирів морем з метою удосконалення компенсації для пасажирів, яким нанесено шкоду, та підвищення безпеки морського транспорту.

- Регламент (ЄК) № 417/2002 Європейського Парламенту і Ради від 18 лютого 2002 року про прискорення запровадження вимог про подвійний корпус або еквівалентну конструкцію для нафтоналивних суден з одинарним корпусом та про припинення дії Регламенту Ради (ЄК) № 2978/94. Регламент містить положення щодо впровадження схеми прискореного виведення з експлуатації двокорпусних або однокорпусних нафтових танкерів. Також встановлюється заборона транспортування до портів або з портів держав-членів важких нафтопродуктів у однокорпусних нафтових танкерах.

- Регламент Комісії (ЄС) №244/2009 від 18 березня 2009 р. про вимоги до екодизайну для побутових ламп з ненаправленим світловипромінюванням. Цей Регламент встановлює вимоги з екодизайну до розміщення на ринку ненаправлених побутових ламп, в тому числі коли вони продаються для використання в непобутових цілях або коли інтегровані в інші продукти. Він також встановлює вимоги до інформації про продукт для ламп спеціального призначення.

- Регламент Комісії (ЄС) №107/2009 від 4 лютого 2009 р. про вимоги до екодизайну для простих декодерів каналів кабельного телебачення. Цей Регламент встановлює вимоги до екодизайну для простих декодерів каналів кабельного телебачення.

- Регламент Комісії (ЄС) №1275/2008 від 17 грудня 2008 р. про вимоги до екодизайну для режимів чекання/готовності та вимкнення споживання електроенергії електричним та електронним побутовим та офісним обладнанням. Цей Регламент встановлює вимоги до екодизайну, що стосується режимів очікування і вимкнення споживання електроенергії. Ці правила застосовуються до електричної та електронної побутової та офісної техніки.

- Регламент Комісії (ЄС) №245/2009 від 18 березня 2009 р. про вимоги до екодизайну для флуоресцентних ламп / ламп денного світла без інтегрованого баластного опору для високоінтенсивних розрядних ламп, баластів і освітлювальної арматури, які розраховані для функціонування таких ламп. Регламент встановлює правила екодизайну, застосовні до певних типів ламп, які будуть використовуватися для загального освітлення з метою зменшення їх впливу на навколишнє середовище і, зокрема, застосовується до люмінесцентних ламп без вбудованих обмежувачів струму, високоінтенсивних розрядних ламп, обмежувачів струму і світильників, здатних працювати з такими лампами.

- Регламент Комісії (ЄС) №278/2009 від 6 квітня 2009 р. про вимоги до екодизайну зовнішніх джерел енергопостачання при споживанні електроенергії в режимі холостого ходу та середній енергетичній ефективності. Цей Регламент встановлює вимоги з екодизайну, пов'язані зі споживанням електроенергії на холостому ході і середньої активної ефективності зовнішніх джерел живлення, що виключають перетворювачі напруги, джерела безперебійного живлення, зарядні пристрої, галогенні перетворювачі освітлення, зовнішні джерела живлення для медичних приладів, а також зовнішніх джерел живлення, що з'явилися на ринку не пізніше 30 червня 2015 р.

Аналіз дедлайну регламентів показав, що були достроково виконані регламенти, виконання яких планувалося у 2018 році:

- Регламент (ЄК) № 882/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року про офіційний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про харчові продукти і корми та нормам щодо здоров'я та благополуччя тварин. Положення Регламенту встановлюють загальні правила офіційного контролю та перевірку дотримання правил, що спрямовані на запобігання, усунення та зниження рівня ризику для здоров'я людини та тварини до прийняттого, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про харчові продукти та корми, нормам щодо здоров'я та благополуччя тварин.

- Регламент Комісії (ЄС) № 16/2011 від 10 січня 2011 року, яким визначаються заходи з реалізації системи швидкого оповіщення для харчових продуктів і кормів. Предметом Регламенту є визначення заходів з реалізації системи швидкого оповіщення для харчових продуктів і кормів.

- Регламент (ЄС) № 470/2009 Європейського Парламенту та Ради від 6 травня 2009 року, яким встановлюються процедури Співтовариства з визначення рівнів залишків фармакологічно активних речовин у харчових продуктах тваринного походження та скасовується дія Регламенту Ради (ЄЕС) № 2377/90 і вносяться зміни до Директиви Європейського Парламенту та Ради 2001/82/ЄК і Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄК) № 726/2004. Забезпечуючи безпеку продуктів харчування, Регламент встановлює правила та процедури з метою визначення максимальної концентрації залишків фармакологічно активних речовин, які можуть бути дозволені у продуктах харчування тваринного походження (максимальні ліміти залишку).

- Регламент (ЄС) № 37/2010 Європейського Парламенту та Ради від 22 грудня 2009 року щодо максимальних меж залишків фармакологічно активних речовин та їх класифікації в харчових продуктах тваринного походження. Регламент містить положення щодо максимальних меж залишків фармакологічно активних речовин та їх класифікації в харчових продуктах тваринного походження.

Достроково виконані регламенти, передбачені на 2019 рік:

- Регламент Ради (ЄК) №1/2003 від 16 грудня 2002 року про імплементацію правил конкуренції, викладених у статтях 81 та 82 Договору. Регламент передбачає реалізацію правил конкуренції через децентралізоване застосування відповідних правил та зміцнення апостеріорного (після вчинення дій) контролю. Ці норми полегшують адміністративне навантаження на Комісію, дозволяючи зосередити зусилля на найсерйозніших порушеннях конкуренції. Також підвищується роль національних органів влади з питань конкуренції і національних судів у виконанні законодавства ЄС про конкуренцію, гарантуючи її ефективне та однакове застосування. Даний регламент вирішує завдання нормативного врегулювання механізму

оприлюднення рішень у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції з урахуванням положень статті 30 Регламенту Ради (ЄК) № 1/2003.

- Регламент Ради (ЄК) № 139/2004 від 20 січня 2004 року про контроль за концентрацією між підприємствами (Регламент ЄС про злиття). Регламент містить положення, що забезпечують контроль за концентрацією між компаніями, а також суттєво змінюють нормативну базу. Зміцнюючи принцип єдиного вікна, він забезпечує позитивний стимул для участі національних відомств з питань конкуренції і спрощує процедуру повідомлень і розслідувань. Регламент вирішує завдання нормативного врегулювання механізму приведення контролю за концентрацією суб'єктів господарювання у відповідність до вимог статей 1, 5(1), 5(2) та 20 Регламенту Ради.

- Регламент (ЄК) № 854/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року, яким встановлюються спеціальні норми офіційного контролю продуктів тваринного походження, призначених для споживання людьми. Положення Регламенту встановлюють особливі правила щодо організації офіційного контролю за харчовими продуктами тваринного походження.

Достроково виконані регламенти, передбачені на 2025 рік:

- Регламент (ЄК) № 1760/2000 Європейського Парламенту та Ради від 17 липня 2000 року про встановлення системи ідентифікації і реєстрації великої рогатої худоби та маркування яловичини та продуктів із яловичини і скасування Регламенту Ради (ЄК) № 820/97. Регламент встановлює ідентифікацію великої рогатої худоби та реєстрацію системи, а також систему обов'язкового та добровільного маркування м'яса. Також містяться наступні вимоги щодо національних систем: бірки на вуха для ідентифікації кожної тварини; комп'ютеризовану базу даних; паспорт тварини та індивідуальну інформацію про реєстрацію тварини, що зберігається принаймні три роки.

- Поправка до Регламенту Комісії (ЄК) № 543/2008 від 16 червня 2008 року, що встановлює детальні правила застосування Регламенту Ради (ЄК) № 1234/2007 щодо стандартів торгівлі м'ясом птиці. Поправка до Регламенту встановлює маркетингові стандарти для м'яса свійської птиці.

- Регламент Комісії (ЄК) № 543/2008 від 16 червня 2008 року, що встановлює детальні правила застосування Регламенту (ЄК) № 1234/2007 щодо стандартів торгівлі м'ясом птиці. Регламент встановлює конкретні положення для забезпечення застосування Регламенту (ЄК) № 1234/2007 щодо стандартів торгівлі м'ясом птиці, де даються визначення туш птиці, розділення птиці та фуа-гри відповідно до статті 121 (е) (II) цього Регламенту, а також регулюються форми, в яких такі продукти можуть надходити в продаж, правила пакування та маркування.

- Регламент Комісії (ЄК) № 589/2008 від 23 червня 2008 року, що встановлює детальні правила впровадження Регламенту (ЄК) № 1234/2007 щодо стандартів торгівлі яйцями. Положення Регламенту встановлюють детальні правила, що регулюють спільну організацію ринку яєць в Співтоваристві та включають якісні характеристики, яким повинні відповідати яйця, а також вимоги щодо пакування та маркування.

- Регламент Комісії (ЄК) № 1850/2006 від 14 грудня 2006 року, що встановлює детальні правила сертифікації хмелю та хмелепродуктів. Регламент встановлює детальні правила щодо сертифікації хмелю і продуктів, які містять хміль, а також визначає правила щодо дозволу суміші шишок хмелю у випадку їх приналежності до сертифікованої продукції одного й того ж сорту, врожаю та продукції, яка походить з однієї й тієї ж території виробництва. Визначаються умови, які дозволяють відхилення від загального правила та вимоги до сертифікації продукції та до центрів сертифікації.

Достроково виконано регламент в якому не вказана дата виконання:

- Регламент Комісії (ЄК) № 1295/2008 від 18 грудня 2008 року про імпорт хмелю з третіх країн (кодифікована версія). Регламент встановлює форму свідоцтва про еквівалентність продукції та випадки його використання для реалізації торгівлі з третіми країнами і контролю уповноваженими органами держав-членів. Також містить перелік агентств, що мають дозвіл на видачу свідоцтв стосовно шишок хмелю, вимоги до свідоцтва еквівалентності та витяг зі свідоцтва для митних органів влади у державі-членові, де продукти допускаються у вільний обіг.

Таким чином, до 2025 року Україна повинна виконати 148 регламентів, в тому числі 16 запланованих у 2018 році.

Одним із типів законодавчих актів ЄС є рішення. Рішення ЄС є обов'язковим у повному обсязі. Якщо рішення визначає тих, кому воно адресовано, воно є обов'язковим лише для них. Рішення, на відміну від регламентів, не мають загального застосування і зобов'язують лише тих, кому вони адресовані, але на відміну від директив є обов'язковими в усіх своїх елементах. Рішення часто є засобом реалізації інших актів інститутів ЄС і мають індивідуальний характер, тобто стосуються лише визначених випадків.

З 6 рішень, виконання яких заплановано Україною на 2014-2017 роки, вчасно виконано 4, не виконано – 2.

Виконані рішення з дедлайном в 2014 році:

- Рішення Комісії № 2000/96/ЄК від 22 грудня 1999 року про інфекційні захворювання, які мають поступово охоплюватися мережею Співтовариства відповідно до Рішення 2119/98/ЄК Європейського Парламенту та Ради. Рішення передбачає введення переліку інфекційних та паразитарних захворювань, які підлягають реєстрації у ЄС, та критерії їх визначення. Встановлюються особливості спостереження за інфекційними захворюваннями та поширення інформації щодо них, а також протоколи щодо поводження з епідеміями в аспекті їх запобігання та подолання.

- Рішення № 2119/98/ЄК Європейського Парламенту та Ради від 24 вересня 1998 року про створення мережі епідеміологічного нагляду та контролю за поширенням інфекційних захворювань в Співтоваристві. Рішення передбачає приєднання до єдиної європейської системи визначення, запобігання та подолання епідемії, а також чітку класифікацію інфекційних хвороб. Визначається порядок створення та обміну національними базами даних щодо здійснення контролю за поширенням інфекційних хвороб та профілактика і боротьба з інфекційними захворюваннями.

- Рішення Комісії № 2002/253/ЄК від 19 березня 2002 року про терміни, що використовуються для передачі інформації про інфекційні хвороби до мережі Співтовариства, створеної відповідно до Рішення Європейського

Парламенту та Ради 2119/98/ЄК. Рішення встановлює єдині критерії для визначення випадків інфекційних захворювань у країнах-членах Європейського Союзу. Також його положення спрямовані на поліпшення профілактики і боротьби з інфекційними захворюваннями через зміцнення співробітництва та координацію з Європейською Комісією.

Виконане рішення з дедлайном в 2017 році:

Рішення №768/2008/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 9 липня 2008 року про загальну структуру (систему) маркетингу продукції. Рішення встановлює загальні принципи і процедури стосовно узгодження умов для маркетингу продукції в країнах ЄС і Європейську економічну зону (ЄЕЗ), правила для маркування СЕ, чіткий поділ відповідальності для виробників, імпортерів і дистриб'юторів по виробничому ланцюжку, загальний набір різних процедур оцінки відповідності, а також єдині правила, встановлені для призначення і нагляду нотифікованих органів сертифікації і правила нагляду за ринком.

Поряд з тим, в 2017 році залишились і не виконані рішення, які були заплановані:

- Рішення Комісії № 2008/329/ЄК від 21 квітня 2008 року, що зобов'язує країни-члени забезпечити наявність на магнітних іграшках, що поставляються чи є в наявності на ринку, попередження про ризик для здоров'я та безпеки, який вони становлять. Цим Рішенням Комісія зобов'язує держав-членів забезпечити наявність на іграшках з магнітами, що розміщені або доступні на ринку Співтовариства, попередження про ризики для здоров'я та безпеки, які вони становлять. В іншому випадку іграшки буде заборонено розміщувати на ринку, а такі, що розміщені на ринку без відповідного попередження, буде вилучено.

- Рішення Комісії № 2006/502/ЄК від 11 травня 2006 року про зобов'язання держав-членів забезпечити постачання на ринок запальничок виключно із захистом від дітей та заборонити постачання на ринок запальничок-новинок. Тобто ставиться завдання забезпечення постачання на ринок запальничок виключно із захистом від дітей та заборони постачання на

ринок запальничок-новинок, що можуть становити загрозу безпеці і здоров'ю споживачів.

Таким чином, до 2025 року Україна повинна виконати 37 рішень, в тому числі 27 запланованих рішень у 2018 році.

Рекомендації та висновки Європейського Союзу не є обов'язковими і можуть бути враховані державами при вирішенні окремих питань. Рекомендації спрямовані на те, щоб спонукати держави, яким вони адресовані, до дій, визначених цими актами. Рекомендації можуть ухвалюватися з метою реалізації приписів установчих документів або актів інститутів ЄС (ст. 292 ДФЄС) [2, с.173]. Однак необхідно зазначити, що нерідко для прийняття нормативно-правового акта вимагається попереднє отримання висновку консультативно-дорадчих органів.

З 9 Рекомендацій, виконання яких заплановано Україною на 2014-2025 роки, достроково виконано 8. Не виконано лише одну Рекомендацію, яка запланована на 2018 рік.

Виконані рекомендації без зазначеної дати виконання:

- 92/48/ЄЕС: Рекомендація Європейської Комісії від 18 грудня 1991 року щодо страхових посередників. Згідно з положеннями додатку до Рекомендації, страхові посередники, що діють на території держави-члена, підлягають професійним вимогам реєстрації. Вони повинні володіти необхідними загальними, комерційними і професійними знаннями і здібностями, мати хорошу репутацію і не бути оголошені банкрутом, володіти професійним покриттям страхового відшкодування, а також страхові брокери повинні мати достатню фінансову спроможність.

- Рекомендації Ради від 31 травня 2007 року щодо попередження травматизму та сприяння безпеці. Рекомендація країнам-членам і звернення до Єврокомісії збирати та обробляти інформацію про травми, обмінюватися інформацією, включати інформацію про травми у програми щодо здоров'я.

- Рекомендації Ради 2001/458/ЕК від 5 червня 2001 року щодо вживання алкогольних напоїв молоддю, особливо дітьми та підлітками. Рекомендації спрямовані на заохочення держав-членів та зацікавлених гравців для розробки

механізмів, призначених для вирішення проблем, пов'язаних зі зловживанням алкоголем серед молоді.

- № 98/257/ЄК: Рекомендація Комісії від 30 березня 1998 року щодо принципів, які застосовуються до осіб, відповідальних за вирішення споживчих спорів у позасудовому порядку. Метою Рекомендації є дотримання існуючими органами та органами, що створюватимуться та відповідатимуть за позасудове врегулювання спорів про захист прав споживачі, принципів незалежності, прозорості, змагальності, ефективності, законності, свободи тощо.

- Рекомендація Європейської Комісії № 2004/913/ЄК від 14 грудня 2004 року про сприяння встановленню належного режиму оплати праці директорів компаній, включених до реєстру. Рекомендація містить положення, що забезпечують прозорість винагороди, контролю акціонерів за політикою винагороди та винагородою фізичних осіб шляхом розголошення та запровадження обов'язкового або дорадчого голосування щодо відомості винагороди, а також встановлюється система винагороди директорів лістингових компаній.

- Рекомендації Ради 2003/878/ЄС від 2 грудня 2003 року про обстеження на виявлення ракових захворювань. Рекомендація закликає держав-членів запроваджувати програми обстеження на виявлення ракових захворювань, забезпечувати наявність централізованих систем даних, необхідних для організованого виконання програм обстеження, здійснення регулярного моніторингу процесу та результатів організованого обстеження та оперативно повідомляти про ці результати населенню та персоналу, залученому до обстеження.

- Рекомендація Комісії від 23 липня 2003 року щодо принципів розвитку національних стратегій та найкращих практик задля забезпечення співіснування генетично модифікованих зернових та традиційного і органічного виробництва (фермерства). Положення Рекомендації спрямовані на розробку національних стратегій та підходів у вирішенні проблемних питань балансу інтересів фермерів усіх типів виробництва та необхідність заохочення їх співробітництва. Також норми Рекомендації вирішують нюанси споживчого

вибору, що забезпечує діяльність усіх форм ведення сільськогосподарського виробництва, пов'язаних з вирощування генетично модифікованих організмів.

Достроково виконана рекомендація з дедлайном виконання на 2018 рік:

Рекомендація Комісії 2004/704/ЄК від 11 жовтня 2004 року щодо контролю вмісту діоксину і діоксиноподібних поліхлорованих біфенілів в кормах. Положення Рекомендації спрямовані на наближення норм національного законодавства про заходи, які застосовуються щодо небажаних речовин у кормах, до законодавства ЄС.

Дані статистики свідчать про те, що існують певні економіко-правові фактори, які стримують вельми потужний потенціал Угоди України з ЄС. Станом на 01.01.2018 року Україна вчасно виконала лише від 0 до 66,7 % окремих положень актів законодавства ЄС (директив, регламентів, рішень, рекомендацій та інших правових актів) (табл. 2.2), хоча в деяких випадках ми навіть виконали зобов'язання, які передбачені на 2018-2025 роки.

Таблиця 2.2 - Стан виконання законодавчих актів ЄС за період 2014-2017 рр.

Тип акту ЄС	Всього	Виконані	Невиконані	Частково виконані	Розгляд не розпочато	Виконання (%)
<i>Директиви</i>	81	9	28	1	43	11,1
<i>Регламенти</i>	15	0	10	0	5	0
<i>Рішення</i>	6	4	0	0	2	66,7
<i>Рекомендації</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Інші</i>	6	3	3	0	0	50

Джерело: розраховано авторами на основі даних [3]

Таким чином, інтеграційні процеси, що зараз відбуваються в Україні, здійснюються з різною швидкістю, глибиною та комплексністю. Перш за все неприйнятними є темпи як у цілому адаптації законодавства України до права ЄС, так і деталізація положень Угоди у національних нормативно-правових актах.

Разом з тим, недостатньо прийняти відповідний законодавчий акт, положення повинно працювати на практиці. Тоді і будуть видні позитивні результати Угоди про асоціацію України з ЄС, або як зазначила представник

ЄС із зовнішньої та безпекової політики Федеріка Могеріні, зараз надзвичайно важливо перейти від ухвалення законодавства та створення інституцій до повної імплементації реформ [4].

Досвід окремих країн Східної Європи, які не так давно стали членами ЄС, показує, що процес адаптації національного законодавства може здійснюватися значно швидшими темпами та на більш комплексній основі. Так, Володимир Устименко вказує на показову практику правотворчої роботи у Республіці Польща, де парламент та інші органи державної влади починаючи з 2000 року, ухвалювали близько 70-90 нормативно-правових актів на рік і в 2004 році, коли Польща набула повноправного членства у ЄС, обсяг не імplementованих у національне законодавство актів ЄС дорівнював 2,9%, що є допустимим рівнем відхилення [5]. Також він зауважує, що змінити ситуацію на краще можна було б у разі залучення України до роботи інституцій Євросоюзу і попереднього інформування нашої країни про підготовку нових законодавчих актів у ЄС. Адже наразі Україна, не перебуваючи у складі цих інституцій, жодним чином не може впливати на законодавство, яке приймається у ЄС і в подальшому має бути імplementоване у національне [5].

Висновки.

Можна виокремити фактори, які, перш за все, заважають вчасному впровадженню правових актів ЄС у законодавство України та ефективному використанню переваг інтеграції:

- низька активність законотворчої роботи з імплементації правових актів ЄС у законодавство України;
- забюрократизована процедура ухвалення актів законодавства;
- недостатня кадрова спроможність відповідальних інституцій;
- наявність у тексті Угоди положень, реалізація яких створює певні ризики для національних економічних інтересів України;
- несистемна робота парламенту та уряду України;

- конфлікти інтересів між різними державними органами стосовно розподілу повноважень;
- конфлікти інтересів між різними політичними партіями і блоками;
- вплив змін, що відбулися у соціально-економічному стані України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України.

Стисла оцінка наведених негативних чинників дає можливість дійти висновків, які, як вбачається, можуть закласти підґрунтя для розробки правових засобів нівелювання їх деструктивного впливу.

Література.

1. Договір про функціонування Європейського Союзу. Офіційний вісник Європейського Союзу від 30.3.2010. – 403 с.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України від 26.09.2014 – 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125. rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. EU-навігатор. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua>
4. Сергій Сидоренко. Реформи очима ЄС: які зміни та проблеми в Україні помітив Брюссель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/16/7073751>
5. Володимир Устименко. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. ZN №1173, 16 грудня – 27 грудня 2017 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html

2.3 Моделі соціально орієнтованого господарства та їх особливості в різних країнах

Взаємозалежність та взаємообумовленість економічної та соціальної сфери сприяють появі моделі соціально орієнтованого ринкового господарства, коли інвестиції в людину створюють умови для економічного зростання, що, в свою чергу, підвищує рівень життя людей і соціальну стабільність. Соціально орієнтована ринкова економіка являє собою економічну систему, організовану на основі ринкової саморегуляції, але при якій ні держава, ні бізнес не мають повного контролю над економікою і повинні враховувати інтереси людей, розвивати у них почуття взаємної відповідальності, формувати такі відносини у суспільстві при яких сильніші підтримують більш слабких.

Соціально орієнтована ринкова економіка базується на трьох основних принципах: існуванні конкурентної ринкової економіки, пріоритетному розвитку соціальної сфери й активній економічній та соціальній політиці держави. Існування конкурентної ринкової економіки створює рушійні сили вільного ринку і держава втручається тільки тоді, коли виникає загроза небажаних для громадян наслідків його розвитку. Соціальна сфера є сферою виробництва людини і необхідною умовою становлення і розвитку соціально орієнтованої економіки.

Враховуючи особливості функціонування сучасної ринкової економіки у високорозвинених країнах, можна виокремити деякі різновиди соціально-орієнтованої економіки. У таких країнах як Великобританія, Канада, Ірландія вона характеризується відносно незначним рівнем участі держави у вирішенні соціальних проблем суспільства. Високий рівень соціального захисту забезпечується потужним розвитком системи недержавних фондів. У цих країнах тільки 30-40 % ВВП перерозподіляються через бюджет. В Німеччині, Франції, Нідерландах, Австрії, Бельгії також діє модель соціально орієнтованої ринкової економіки, але в ній акцент зроблено на активну участь держави у

створенні високих соціальних стандартів за допомогою соціального страхування своїх громадян і розвинутої системи трансфертних платежів. У цих країнах біля 50% ВВП перерозподіляються через бюджет. Для скандинавських країн Норвегії, Данії, Фінляндії і Швеції характерним є особливий тип соціально орієнтованої ринкової економіки, при якому держава бере активну участь у вирішенні соціальних проблем, забезпеченні високого рівня життя населення та досягненні соціального партнерства між власниками засобів виробництва і найманими виробниками. У цих країнах більше 50 % ВВП перерозподіляється через бюджет і при цьому постійно здійснюється пошук нових шляхів забезпечення соціальної солідарності в суспільстві.

Таким чином, розвинені країни мають різні моделі організації соціально орієнтованого ринкового господарства. За понад 25 років незалежності Україна побудувала ринкову економіку, яка ще є доволі недосконалою і неоднозначно сприймається суспільством. Опитування громадян, проведене Інститутом соціології НАН України, показало, що 60% українців вважають, що ринкова економіка негативно вплинула на їх життя [1]. З метою пошуку оптимальної моделі соціально-економічного розвитку нашої країни доцільно проаналізувати світовий досвід побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Проблеми побудови соціально-орієнтованого ринкового господарства в різних країнах досліджені в багатьох наукових публікаціях. Так, С.Ліндерберг зробив акцент на дослідженні німецької та американської моделей ринкової економіки [2]. Х.Ламперт проаналізував німецький шлях побудови соціально-орієнтованого ринкового господарства [3]. П.І.Юхименко та П.М.Леоненко ґрунтовно дослідили наукову концепцію ордолібералізму, зокрема, ідеї В.Репке, А.Рюстова, В.Ойкена, Л.Ерхарда та інших. Вони проаналізували практичне застосування ідеології неолібералізму в Західній Німеччині [4]. Лоскутова М.В. провела порівняльний аналіз російського і зарубіжного варіантів формування соціально-орієнтованого ринкового господарства [5].

Людство завжди мріяло про справедливу державу, яка б забезпечувала гідний рівень життя всім громадянам. Так з'явилося поняття «соціальної держави», введене німецьким економістом Лоренцом фон Штейном (1815-1890 рр.). На його думку, головні функції соціальної держави полягали у встановленні рівності і свободи, забезпеченні знедоленим верствам населення гідного рівня життя і економічного та суспільного прогресу всіх громадян. Ідеї соціальних реформ Л. фон Штейна знайшли втілення у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Під тиском робітників держава провела низку реформ для захисту інтересів бідних верств населення. Конституція 1871 р. визначила «турботу держави про благо німецького народу». У Німеччині були введені: у 1883 р. – виплати по безробіттю, у 1884 р. – страхування від нещасних випадків на виробництві, у 1910 р. – обов'язкове пенсійне страхування. «Веймарська республіка» (1919 -1933 рр.) намагалася продовжити будівництво «соціальної держави» і створила певні інститути соціальної політики. Під час правління нацистів (1933-1945 рр.) ці інститути були скасовані.

Концепція «соціального ринкового господарства» була запропонована Альфредом Мюллером-Армаком (1901-1978 рр.) у роботі «Регулювання економіки й ринкового господарства» (1947 р.) для характеристики форм переходу від мілітаристської фашистської економіки до мирної. Спочатку вчений розглядав соціальне ринкове господарство як тимчасовий захід для поживлення господарського життя і вирішення проблем відбудови, але потім це поняття наповнилося новим змістом. У роботі «Принципи соціального ринкового господарства» (1965 р.) він дав визначення соціального ринкового господарства і порівняв його з ідеями неолібералізму. Зокрема, Мюллер-Армак писав: «Соціальне ринкове господарство – це цілеспрямовано організована економіка вільного ринку, яка зберігає систему конкуренції і дає більш надійну гарантію соціального прогресу ... тому що розвиток конкуренції формує економічну базу для соціальних заходів. Соціальне ринкове господарство не може розглядатися як різновид неолібералізму. Схожість з неолібералізмом не можна заперечувати, адже ми зобов'язані йому багатьма важливими ідеями, але

в той час як неолібералізм розглядає механізм конкуренції як єдиний принцип організації, концепція соціального ринкового господарства має інші корені... Її принципи організації пов'язані з державою і суспільством, уява яких про цінності і відповідальність впливають на всю систему ринкового господарства...Метою соціального ринкового господарства є координація між сферами життя, представленими ринком, державою і соціальними групами» [6, с.264-265].

У статті 20 Конституції 1949 року було визначено, що Німеччина є «демократичною і соціальною федеративною державою». Концепція соціального ринкового господарства перетворилася у концепцію нового економічного ладу, послідовно реалізовану у 50-х роках ХХ ст. в економічній політиці канцлера Західної Німеччини Людвіга Ерхарда (1897-1977).

Суть соціально орієнтованого ринкового господарства полягає у синтезі між вільним і соціально-обов'язковим суспільним ладом, тобто у поєднанні принципу свободи ринку із принципом соціального вирівнювання. Під соціальним вирівнюванням мається на увазі політика перерозподілу доходів за допомогою високих податків, соціальні виплати непрацездатним і малозабезпеченим, надання пільг для нагромадження. Держава контролює дотримання «правил» вільної конкуренції і ціноутворення, проводить антимонопольну політику, гарантує і охороняє приватну власність, здійснює активну соціальну політику за допомогою системи соціального страхування та створення мережі об'єктів соціальної інфраструктури. Кінцевою метою побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки є згладжування негативних рис ринкового господарювання і забезпечення високого рівня добробуту для більшості членів суспільства.

Ми розглянемо чотири моделі соціального ринкового господарства: німецьку, шведську, австрійську та бельгійську. Німецька втілена у реформах Л. Ерхарда у післявоєнній Німеччині. Після другої світової війни стан Німеччини був критичним: країна втратила на Сході четверту частину території колишнього рейху і все своє майно за кордоном. Було зруйновано 20 %

промисловості, 40 % транспорту і 25 % житлового фонду. Країни-переможниці прийняли рішення, що індустріальний рівень Німеччини повинен становити не більше половини від рівня 1938 року і почали демонтувати і вивозити вцілілі заводи і обладнання.

На думку більшості політиків і економістів, тільки державне регулювання економіки було здатне вберегти німецьке суспільство від катастрофи. Але Л.Ерхард бачив майбутній розвиток у вигляді ринкової системи. Він вважав, що підвищення купівельної спроможності населення стимулює виробництво і продуктивність праці. Перехід до нової економіки у Німеччині почався на тлі 3-х річної кризи грошової реформи у 1948 р. Для Л. Ерхарда було важливо, щоб масі нових грошей відповідала попередньо нагромаджена маса товарів. Це слугувало передумовою вивільнення цін, відродження ринкового ціноутворення, зростання прибутку (за винятком спекулятивного) і здатності підприємств до інвестування. При цьому контроль за цінами з боку держави залишався на товари першої необхідності, нафту, пальне, транспорт і мінеральні добрива. Йому вдалося провести через економічну раду закон, який скасовував державну регламентацію і контроль над цінами, вводив вільну конкуренцію і ліквідував економічні монополії. В цей же період почав реалізовуватися і «план Маршалла», за яким Німеччина отримала 1,4 млрд дол. США за два роки. Грошова реформа в Німеччині розпочалася 20 червня 1948 р., коли рейхсмарки були оголошені недійсними і введена нова валюта – дойчмарки. Зобов'язання банків «старої» Німеччини анулювалися, а у «новій» Німеччині з'явився Емісійний банк німецьких земель. Через три дні після грошової реформи було введено вільне ціноутворення.

У травні 1949 р. Л. Ерхард став міністром економіки в уряді Конрада Аденауера. Він сприяв прийняттю законів про антимонопольну, кредитну і податкову політику держави. 11 вересня 1949 р. був випущений перший каталог «доречних цін», розроблений спільними зусиллями торгово-промислових груп і профспілок. В подальшому ці каталоги вказували «доречні ціни» на товари споживання і допомагали боротися з їх необґрунтованим

підвищенням. Л. Ерхарду довелося вимагати знищення тисяч різних інструкцій, які перешкоджали ринковим реформам. У 50-х роках ХХ ст. під контролем держави залишилися тільки ціни на товари першої необхідності, житло і комунальний транспорт.

Міністерство економіки розробило спеціальну програму ефективного залучення інвестицій у хімічні, металургійні, машинобудівні та електротехнічні підприємства. З їх розвитком запрацювали легка і переробна промисловості, з'явився стимул для малого і середнього бізнесу. Уряд особливо заохочував експортно-орієнтовані підприємства за рахунок прямого фінансування, взяття на себе частини ризику по торгових операціях і податкових пільгах. Експорт став одним із головних факторів економічного зростання і сприяв збільшенню золотих і валютних запасів країни. Поступово німецька марка перетворилася на тверду світову валюту. Добре продумана економічна політика виключила можливість утворення «кримінального» капіталу та «втечі» його за кордон.

Система податкових пільг також давала можливість для технічного оновлення виробництва і впровадження новітніх наукових досягнень. Реформи Л. Ерхарда привели до того, що промислові підприємства запрацювали, нормальна торгівля змінила спекулятивну і почався процес відродження господарства. Розвиток промисловості вимагав кваліфікованої робочої сили. Уряд виділяв субсидії на навчання робітників та їх перекваліфікацію. Успішно нарощувалося житлове будівництво, причому половина квартир були соціальними, тобто реалізовувалися за низькими цінами. Поступово зійшло нанівець безробіття. Зростання заробітної плати і пенсій перевищували зростання цін і податків. Уряд зробив усе можливе, щоб сформувати широкий середній клас і заохотити інтелігенцію та вчених працювати у Німеччині.

Поступово укорінилися нові відносини між підприємцями і найманими робітниками. Була створена система заохочення працівників за рахунок збільшення прибутку. У квітні 1951 р. бундестаг прийняв закон про участь робітників в управлінні підприємством.

Л. Ерхард наголошував на тому, що населення тільки тоді стане впевненим у житті, коли відчує себе власником. Формувалася суспільна думка, згідно з якою німці є працелюбними, діловими і організованими громадянами. Вони вміють рахувати гроші, а уряд зробить все можливе, щоб заохотити нагромадження власності.

Реформи Л. Ерхарда привели до того, що вже у 1950 р. економіка ФРН досягла довоєнного рівня, у 1956 р. – її зростання подвоїлося, порівняно з 1950 р., а у 1962 р. – потроїлося. Одночасно впроваджувалися правові і демократичні норми життя. У світі заговорили про «німецьке економічне диво».

Л. Ерхард ввів поняття «добробуту для всіх» (таку ж назву мала його робота). Він вважав, що соціальне ринкове господарство, заохочуючи конкуренцію і створюючи різноманітні товари і послуги, одночасно утримує ринок в певних межах і зменшує його негативний вплив на мало захищені верстви населення. Соціальні реформи Л. Ерхарда передбачали закріплену конституційно відповідальність держави перед суспільством і громадянином і відповідальність громадянина перед собою і державою. Пріоритетними напрямками соціального забезпечення стали: обов'язкове медичне і соціальне страхування, ефективна пенсійна система, підтримка безробітних і малозабезпечених тощо. Громадянам надавалась можливість брати безпосередню участь в обговоренні, проектуванні та прийнятті найважливіших соціальних рішень.

У 60-х роках ХХ століття модель соціально орієнтованого ринкового господарства зазнала невдалу спробу модифікації, коли міністр економіки Карл Шіллер намагався поєднати неоліберальні та неокейнсіанські принципи. У 80-90 рр. ХХ ст. соціальні витрати державного бюджету сягнули 60 %, що, на думку неоліберальних економістів, привело до зростання інфляції і безробіття, яке з 1994 р. не падало нижче 10 %. Крім того додалися і демографічні проблеми: старіння нації та низька народжуваність. Побудова моделі «добробуту для всіх», якої Німеччина дотримувалася протягом декількох

десятиліть, викликала протиріччя між зростаючими соціальними благами і економічними труднощами, пов'язаними з необхідністю їх фінансування.

Уряд на чолі з Гельмутом Колем з 1982 по 1998 рр. намагався реформувати соціальну систему, але безуспішно. У 1998 р. до влади прийшла коаліція соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) і партії зелених, яку очолив Герхард Шредер. Їх перемога частково пояснювалась обіцянками припинити зростання безробіття і подолати застійні явища в економіці. Г.Шредер поставив перед урядом завдання привести у відповідність принципи соціальної справедливості з економічною дійсністю. Перші чотири роки при владі коаліція проводила обережні економічні реформи і тільки у 2003 р. представила програму, яка була розроблена з перспективою на сім років і отримала назву «Порядок денний – 2010» (Agenda 2010) [7]. Ця програма включала заходи по реформуванню соціальної сфери, а саме: 1) скорочення виплат по безробіттю з трьох років до одного; 2) послаблення захисту від звільнення працівника; 3) скорочення каталогу послуг, які входили до обов'язкового медичного страхування; 4) лібералізація відкриття і придбання ремісничих підприємств; 5) зниження податку з доходів громадян і прибутку підприємств; 6) скорочення субсидій і пільг, що фінансуються із державного бюджету; 7) реформа окремих секторів економіки, професійного навчання, освіти і наукових досліджень; 8) опосередковані заходи держави для стимулювання приватних інвестицій і створення нових робочих місць тощо. З точки зору економічних реалій реформи Г. Шредера були обґрунтованими, але вони робили наступ на сферу соціального розподілу – основне досягнення моделі «соціально-орієнтованої ринкової економіки», що викликало невдоволення серед безробітних і малозабезпечених верств населення, які встигли оцінити всі плюси «соціальної держави». Як наслідок – поразка СДПН на осінніх виборах у бундестаг 2005 р. і прихід до влади Ангели Меркель, головним програмним документом якої стала «нова соціальна ринкова економіка». Збереження сутності «соціальної держави» з урахуванням нових

економічних реалій та процесів глобалізації дозволили їй зберегти свою посаду на виборах 2009, 2013 і 2017 рр.

На сьогодні Німеччина має розвинену економіку і високий рівень соціальної захищеності населення. У 2016 році ВВП на душу населення становив 44184 дол. США, рівень безробіття – 3,8 %, економічне зростання – 1,9 %, витрати з держбюджету на соціальну сферу – 25,8 % [8]. На думку А.Меркель, головним завданням для сучасної Німеччини є створення «цифрової економіки» або трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу.

Сучасна система соціального захисту громадян у Німеччині отримала назву «корпоративної» і базується на наступних принципах:

1. Професійної солідарності (створені соціальні фонди, куди надходять відрахування із зарплати, але відмінною рисою є наявність зв'язку між успішною, тривалою трудовою діяльністю і рівнем соціального захисту).

2. Перерозподілу (надання фінансової допомоги малозабезпеченим верствам суспільства незалежно від суми раніше внесених коштів).

3. Взаємної допомоги (якщо в людини немає необхідних коштів для поліпшення свого матеріального стану, то гроші вона зможе отримати у страховому фонді).

4. Самоврядування (принцип полягає в тому, що працівник і роботодавець мають право та можливість управляти системою соціального страхування).

Друга успішна модель соціально-орієнтованої ринкової економіки сформувалася у Швеції. Вона відрізняється від німецької моделі тим, що має більшу спрямованість на кожного громадянина і бажання досягти максимально можливої соціальної справедливості. Реформування шведської економіки почалося в 30-тих роках ХХ ст. під впливом ідей представників стокгольмської школи і соціал-демократів. Ще у 1928 році лідер соціал-демократів Пер Альбін Хансон (1885-1946 рр.) висловив ідею єдності інтересів нації у створенні «спільного дому», чим завоював підтримку шведських робітників і середнього

класу. Партія тісно співпрацювала з Центральним об'єднанням профспілок Швеції, яке основною метою ставило забезпечення повної зайнятості і вирівнювання доходів.

Термін «шведська економічна модель» з'явився у наукових публікаціях наприкінці 60-х років ХХ ст., коли іноземні спостерігачі і дослідники почали відмічати вдале поєднання в країні швидкого економічного зростання та відносної соціальної безконфліктності у суспільстві. Шведська модель отримала назву «демократичний соціалізм», бо, з одного боку, вона базувалася на збереженні ринкової економіки з приватною власністю (понад 90 % підприємств країни належить приватним власникам), з іншого – на соціалізації сфери розподілу національного доходу через використання податково-трансфертного механізму. Головний принцип соціально-економічної політики Швеції був сформульований ще у 60-х роках ХХ ст., але не втратив своєї актуальності і донині. Прем'єр-міністр Швеції Таге Фрїтьоф Ерландер (1901 – 1985 рр.), який обіймав цю посаду з 11 жовтня 1946 р. по 14 жовтня 1969 р., визначив його так: «Людина повинна мати можливість використовувати свої здібності для іншого, ніж боротьба за існування. Єдність мети, повага до ближнього, відчуття причетності до загальних цілей і завдань, вплив на життя суспільства так само важливі для існування людини, як і зростання матеріального добробуту» [8].

Згідно з ідеологією шведів, держава поступово стає все більш демократичною, низка її функцій відмирає і відбувається процес зближення класів. Кожен громадянин має рівні можливості в політичному, економічному і культурному житті суспільства, яке спрямоване на розвиток особистості. Досягнення цієї рівності забезпечує держава через надання безкоштовних чи дешевих послуг у найбільш важливих сферах. Механізм державного втручання в економіку спрямовується на підтримку цін в аграрному секторі, досягнення повної зайнятості і побудову справедливої соціальної системи, яка включає в себе: страхування населення на випадок хвороби, безробіття, нещасних випадків на виробництві, безоплатну освіту і медичне обслуговування у формі

обов'язкового медичного страхування. Народна пенсія сплачується будь-якому громадянину Швеції по досягненню ним пенсійного віку. Пенсія індексується у залежності від зміни вартості життя. Крім того, пенсійне забезпечення включає додаткові пенсії за рахунок роботодавців. Держава виплачує додаткову пенсію за вислугу років, розмір якої залежить від стажу і заробітної плати. Таким чином, сумарна пенсія становить 2/3 середньої заробітної плати за 15-річний період отримання максимальних окладів. Додаткові пенсії сплачуються інвалідам. З 1955 року в країні впроваджено обов'язкове медичне страхування. Пацієнт має право сам обирати лікаря і більшість лікарських послуг сплачуються за рахунок страхування.

У Швеції існує єдина для всіх система охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення, тобто держава оголосила рівне право всіх громадян на високий рівень життя. Наприклад, в США індивід може вибирати певні соціальні послуги, керуючись своїми статками і сімейним становищем.

Таким чином, у шведській економічній моделі держава не втручається у виробничу діяльність підприємств, але її активна політика на ринку праці зводить до мінімуму негативні наслідки ринкового господарювання.

Завдяки впровадженню моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки Швеція досягла не тільки високого рівня розвитку в соціальній сфері, але й отримала значні успіхи в економіці. Умовно економічний розвиток країни можна поділити на три етапи:

- 1870-1914 рр. – перетворення із аграрної в промислово-аграрну країну;
- 1914 – 1970 рр. – формування промислово-розвиненої країни;
- 1970 – по теперішній період – створення індустріальної країни з високим рівнем життя і стабільними темпами економічного зростання.

На сьогодні частка Швеції у світовому виробництві становить близько 1 %, а у світовій торгівлі перевищує 2 % (при кількості населення, що дорівнює близько 0,2 % населення земної кулі) [9]. У 2016 році ВВП на душу населення становив 53248 дол. США, рівень безробіття – 6,6 %, витрати на соціальну сферу – 32 % державного бюджету, економічне зростання – 3,1 % [8].

У 1995 році Швеція приєдналась до ЄС. Вона традиційно займає «призові місця» в європейських економічних рейтингах. Так, за оцінками Організації економічного співробітництва і розвитку рівень життя у Швеції на 11 % вище середньоєвропейських показників. Країна займає перше місце за рівнем фінансування досліджень і розвитку: у 2016 р. Швеція інвестувала понад 6 % ВВП, що перевищує середньоєвропейський показник у два рази. За результатами досліджень Всесвітнього економічного форуму, у 2015 році Швеція очолила рейтинг конкурентоспроможності країн ЄС, який включав аналіз 12 показників: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній та інноваційний потенціал. Швеція займає також провідні позиції за рівнем інформованості населення, відкритості економіки і фінансової інфраструктури. Уряд країни одним із перших оголосив про поступовий перехід на шестигодинний робочий день з метою збільшення продуктивності праці і збільшення часу для особистого розвитку людини [10].

Таким чином, впровадження шведської моделі «соціально-орієнтованої ринкової економіки» сприяло досягненню високих показників розвитку національного господарства і створенню міцної системи соціального захисту населення.

Австрійська модель соціальної ринкової економіки, з одного боку, зберігає основні принципи австрійської та неоавстрійської економічних шкіл (роботи Карла Менгера, Фрідріха Хайєка, Ізраеля М. Кіршнера та ін.), з іншого боку, спирається на принцип «соціального партнерства», побудову гармонійних взаємовідносин між роботодавцями та працівниками і взаємодію держави з бізнесом. Система економічного та соціального партнерства в Австрії реалізується за принципом добровільності через широку мережу консультативних центрів, комітетів, паритетних комісій як на загальнонаціональному, так і на галузевому рівнях. Співпраця різних об'єднань

по захисту економічних інтересів виникла історично, переважно має неформальний характер і не регулюється законодавчо. Трудові відносини регулюються колективними угодами, які з боку роботодавця заключають відповідні організації, підпорядковані Палаті економіки Австрії, а з боку працівника – Об'єднання австрійських профспілок. Колективну угоду заключають до 95 % працівників, зайнятих у приватному секторі. Соціальне партнерство не обмежується тільки врегулюванням трудових відносин. Характерною його особливістю в Австрії є те, що воно охоплює практично всі сфери економіки і соціальної політики. Чотири великих об'єднання (Палата економіки, Палата сільського господарства, Федеральна палата праці, Об'єднання австрійських профспілок) не тільки представляють інтереси своїх членів, але й беруть участь у політичному житті країни.

Тривалий час Австрія залежала від зовнішньої допомоги і тільки в 1937 році змогла створити власну економічну базу, а в 1938 році була приєднана до Німецького рейху. Руйнування і окупація Віденського басейну, післявоєнний поділ країни державами-переможницями, план Маршалла призвели до перебудови економіки Австрії. У 1946 році понад 70% австрійських підприємств були націоналізовані, у тому числі значна частина підприємств важкої промисловості, підприємства нафтовидобувної і нафтопереробної промисловості, три найбільші комерційні банки. Економіка країни стабільно розвивалася до кінця 70-х років ХХ ст., з 1980 по 1988 роки відбулося уповільнення зростання, а з 1989 по 1991 роки – його прискорення. З 1992 року темпи зростання економіки знову сповільнилися через міжнародний економічний спад, зменшення експорту і високі темпи інфляції. У 1993 році австрійський уряд почав реалізовувати програму приватизації великих холдингів і залучення іноземних інвестицій. У 1995 році Австрія стала членом ЄС. Після вступу до ЄС в країні був лібералізований ринок телекомунікацій та енергетики, проведена приватизація державних банків, підприємств металургії та нафтохімічної галузі.

На сьогодні держава залишається власником виробничих потужностей (не дивлячись на великомасштабну приватизацію з 1993 по 1999 роки), має суттєвий вплив на економіку, але важливу роль відіграють також профспілки. В Австрії реалізується програма соціального забезпечення на основі соціального законодавства, прийнятого у 20-30-х роках ХХ ст. під впливом соціаліста Фердинанда Хануша (1866 - 1926 рр.) і християнського соціаліста Йозефа Реша. Соціальні пільги і виплати гарантовані законом про соціальне забезпечення 1955 року і включають в себе: пенсії по старості, страхування по безробіттю, медичне страхування та страхування від нещасних випадків, восьмигодинний робочий день, оплачувані відпустки тощо. Австрійська система соціального страхування має обов'язковий характер. Поєднання ринкових принципів господарювання і системи «соціального партнерства» забезпечують громадянам високий рівень життя і розвитку економіки.

Так, за рівнем життя країна посідає перші місця у світових рейтингах. Середня заробітна плата в Австрії становить 3500 євро (3-тє місце у Західній Європі після Норвегії і Люксембургу). Австрійські підприємства виплачують своїм працівникам 13-ту і 14-ту заробітні плати перед зимовим і літнім відпочинком. Рівень оподаткування залежить від розміру доходу: якщо річний дохід становить від 11 до 25 тис. євро, то податкова ставка – 35 %, якщо більше 60 тис. євро – 50 %. Показник рівня безробіття є середнім для країн Західної Європи – 6 %. В Австрії доступні іпотечні та споживчі кредити в середньому під 2% річних. У 2016 році ВВП на душу населення становив 44233 дол. США (9-те місце у світі), економічне зростання – 2,3 %, витрати держбюджету на соціальну сферу – 28,8 % [8]. Країна займає 22 місце із 190 країн по легкості ведення бізнесу [11]. Середня тривалість життя становить 81 рік і за оцінкою ВООЗ Австрія має високоякісну страхову медицину. Уряд країни щорічно виділяє на освіту біля 6% ВВП і регулює її через Федеральне Міністерство освіти, мистецтва і культури та Федеральне Міністерство науки, досліджень та економіки. В Австрії існують безкоштовні державні школи, інститути та університети, тому навчання австрійців у них безкоштовне, а вступ до ВУЗів

проходить за «атестатами зрілості». Платять за своє навчання іноземці, яких у 2016 році було 12 % від загальної кількості студентів.

Таким чином, австрійська модель економічного розвитку поєднує у собі дотримання ринкових принципів ведення господарства та політики «соціального партнерства», що забезпечує громадянам високий рівень життя і соціальної забезпеченості.

Бельгія за рівнем соціально-економічного розвитку відноситься до групи високорозвинених країн із ринковою економікою і однією з кращих систем соціального захисту громадян.

Система соціального забезпечення Бельгії формувалася під впливом реформ німецького канцлера Отто фон Бісмарка та англійського економіста і політичного діяча лорда Уільяма Генрі Беверіджа. О.Бісмарк заклав основи принципу солідарності працюючих бельгійських громадян і розробив механізм фінансування системи соціального захисту за рахунок відрахувань із заробітної плати та участі держави в системі виплати пенсій. У.Г.Беверідж розширив перелік соціальної допомоги, включивши виплати по безробіттю та по хворобі, і виступив за можливість надати соціальне забезпечення всім громадянам, незалежно від зайнятості.

На сьогодні система соціального забезпечення Бельгії має два напрямки: так званий класичний сектор соціального захисту («*securite sociale*») і сектор соціальної допомоги («*l'aide sociale*»). Соціальний захист Бельгії в класичному розумінні включає в себе: 1) пенсійне забезпечення за віком; 2) надання допомоги тим, хто пережив подружжя; 3) допомога, що надається на випадок безробіття; 4) страхування від нещасних випадків на виробництві; 5) соціальне страхування від професійних захворювань; 6) сімейні виплати; 7) страхування від непрацевдатності та інвалідності; 8) виплати, пов'язані із щорічною відпусткою.

Для працівників, які самостійно забезпечують себе роботою, також існують соціальне страхування на випадок банкрутства і режим виплати допомоги по соціальному страхуванню на випадок пологів або усиновлення дитини.

Другий напрямок – режим соціальної допомоги – встановлює види допомоги за залишковим принципом, який включає в себе: 1) виплати громадянам, які не мають засобів до існування; 2) гарантовані виплати особам похилого віку; 3) гарантована допомога багатодітним сім'ям; 4) допомоги громадянам-інвалідам. Соціальне страхування в Бельгії є частиною системи соціальної безпеки і фінансується за принципом соціальної справедливості: державою (40%), роботодавцями (42-48%) і працівниками (12-18%). Всі кошти акумулюються в Національній службі соціальної безпеки.

Для бельгійської економіки характерна домінуюча роль сфери послуг (77,6%). Найбільш розвиненими секторами сфери послуг є фінанси, транспорт, торгівля та туризм. Рівень ВВП на душу населення у 2016 році становив 41248 дол. США, рівень безробіття – 7,9 %, економічне зростання – 1,2 %, витрати держбюджету на соціальну сферу – 35,8 % [8]. В рейтингу конкурентоспроможності економіки Бельгія посідає 19-те місце із 134 країн, по легкості ведення бізнесу – 52 місце із 190 країн [11].

Таким чином, для Бельгії характерні високі обсяги перерозподілу ВВП через бюджет, формування страхових фондів в основному за рахунок роботодавців, розвинена система соціального партнерства, прагнення до досягнення повної або максимально високої зайнятості.

Висновок.

Соціально орієнтоване ринкове господарство є різновидом сучасної економіки багатьох високорозвинених країн. Його особливість полягає в тому, що в ньому зберігаються найголовніші елементи ринкової економіки: економічна самостійність та децентралізоване прийняття рішень суб'єктами економіки; приватна власність на засоби виробництва; конкуренція як рушійна сила ринкового механізму господарювання. Крім того, відбувається постійна соціалізація ринкових відносин шляхом державної політики перерозподілу та утворення спеціальних інститутів, які здійснюють соціальне і матеріальне вирівнювання і соціальне забезпечення всіх прошарків населення.

Соціально орієнтована ринкова економіка на сьогодні є найперспективнішою моделлю організації суспільного виробництва, яка виникла в індустріальних країнах у післявоєнне десятиліття і поєднує в собі високоефективний ринковий механізм ведення господарства й орієнтацію на досягнення соціальної справедливості. Країни Західної Європи реалізують соціальну політику не тільки на національному рівні, але в межах Європейського Союзу, створивши інститути, які спрямовані на реалізацію принципів соціальної справедливості, захищеності та високої якості життя.

Надзвичайно важливе значення для нинішньої ситуації в Україні має використання світового досвіду побудови соціально-орієнтованого ринкового господарства. Виходячи із аналізу німецької, шведської, австрійської та бельгійської моделей економіки в нашій країні доцільно було б побудувати ринкову модель, орієнтовану на політичну культуру й етичні ідеали, а саме: повагу до законів і державної влади, готовність до ризику при впровадженні нових ідей і одночасної відповідальності за наслідки своєї діяльності, повагу до приватної власності, дотримання моральних і правових норм.

Література

1. 60% українців вважають, що ринкова економіка негативно вплинула на життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.obozrevatel.com/news/60-ukraintsiv-vvazhayut-scho-rinkova-ekonomika-negativno-vplinula-na-zhittya.htm>
2. Lindenberg S. Contractual Relations and Weak Solidarity: The Behavioral Basis of Restraints of Gain Maximization / S.Lindenberg // *Jorn. Institutional and Theoretical Econ.* – 1988. – Vol.104.
3. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь / Х. Ламперт – М. : Дело, 1993. – 466 с.
4. Юхименко П. І. Історія економічних учень: навч. посіб. / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання-прес, 2000. – С. 275-285.
5. Лоскутова М. В. Формирование социально ориентированого рыночного хозяйства: российский и зарубежный опыт / М. В. Лоскутова // *Социально-экономические явления и процессы.* – 2011. – №7. – С.110-116.
6. Myuller-Armak A. Principles of social economy // *The German Economic Review.* – 1965.– vol. 3. – №2. – P.262-286.

7. Agenda 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://de.wikipedia.org/wiki/Agenda_2010
8. Мировой атлас данных [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://knoema.ru/atlas>
9. Статистика Швеции [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://svspb.net/sverige/statistika-shvecii.php>
10. Економіка Швеції [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://uk.wikipedia.org/Економіка_Швеції
11. Doing Business. Всемирный банк [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/austria>

РОЗДІЛ 3. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛІЗМ – ДВА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ НАПРЯМКИ ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ

*Савченко В.Ф., д.е.н., професор,
заслужений економіст України*

3.1 Глобалізація і регіоналізм як дві взаємопов'язані складові світового розвитку

Феномен глобалізації набув найбільшої актуальності в останні десятиліття ХХ століття. На початку ХХІ століття почала формуватися якісно нова парадигма, що виразилася в посиленні боротьби між світовими державами за контроль над країнами «третього світу». Ситуація приводить до формування геостратегічної реальності модернізації економічної, політичної, управлінської і соціальної систем [1].

Питання глобалізації та її впливу на економічні процеси стало об'єктом дослідження таких вчених-економістів як А. Вільямс, Р. Войтович, А. Дітон, С. Єрохін, О. Згуровський, Є. Іванов, Н. Марич, В. Мартиненко, О. Соскін та багато інших.

Аналіз економічної ситуації показує, що найбільш складно підтримувати зростання та безпеку саме в умовах глобалізаційних процесів, які можуть мати як позитивний характер, так і призвести до криз та потрясінь. Взагалі всебічне вивчення результатів досліджень вітчизняних та закордонних вчених дозволяє зробити висновок, що вплив глобалізації на економічне зростання не є абсолютно реальним для всіх держав та регіонів.

Відкритість ринків, лібералізація і зростаючі обсяги зовнішньої торгівлі загалом позитивно впливають на економіку країн. Проте в кожному конкретному випадку необхідно приймати зважені рішення щодо того, на якому етапі економічного розвитку держава повинна послабити протекціоністські міри і стати більш відкритою у зовнішньоекономічних відносинах.

Заходи, спрямовані на зміцнення економіки конкретної держави в умовах глобалізації, мають бути розроблені з врахуванням збереження національної ідентичності країн, особливо тих, що відносяться до «третього світу», а також пострадянських, а не шляхом їх прилаштування до потреб розвинених країн як сировинного придатку [2, с. 46-47, 53].

Коротко розглянемо теоретичні та гносеологічні засади глобалізації. Ідея глобальності світу не нова. Більше двох тисяч років тому її висловлювали давньогрецькі філософи. Носіями ідеї були Христос, Магомет, Будда, генії людства, чия творчість переступила через національні кордони. Проте цивілізація виявилася роз'єднаною за багатьма ознаками: расовими, релігійними, цивілізаційними, мовними, етнічними та ін. Це стало однією з головних причин конфліктів і воєн. Водночас різні племена та народи спілкувалися, вели торгівлю, обмінювалися знаннями і культурами.

Глобалізація в її первинних проявах (проглобалізація) супроводжувала всю людську історію, хоча проходила нерівномірно, зосереджуючись у одному регіоні тієї чи іншої цивілізації. На сучасному етапі вона вступила у нову фазу еволюційного розвитку, претендує на унікальність явищ і поки що на науковому рівні не отримала комплексної теорії. Здійснені дослідження частин явища – міжнародної торгівлі, руху інвестицій, фінансових і валютних ринків, транснаціональних корпорацій тощо. На жаль, кожне з цих явищ аналізується окремо, тоді як глобалізація – процес, що потребує системного підходу.

Протягом останніх десятиліть глобальні явища все більше витісняють національні економіки. Тривають пошуки нових механізмів регулювання глобалізму у рамках ООН з її розгалуженою системою економічних органів, у Міжнародному Валютному Фонді, Світовому банку, Світовій організації торгівлі, висувуються проекти більш потужних міжнародних структур, включаючи створення Світового уряду.

Звичайно, національні держави зберуться ще невизначено тривалий час, але у іншій «іпостасі» – в якості однієї з ланок все більш ускладненого механізму, який регулює глобальні економічні та інші відносини. В подальшому процеси глобалізації посилюватимуться, а тому в Україні

головним напрямком розвитку повинно стати підвищення рівня її геополітичної та гео економічної безпеки. Це підтверджують 27 років самостійного існування держави, події у Криму і на Сході. Проблеми потребують окремих логічно завершених наукових досліджень і практичного вирішення у руслі обґрунтованих рекомендацій [3, с.66-67].

Від загальних проблем глобалізації перейдемо до вивчення одного з глобальних утворень – Європейського Союзу.

Глобалізація в рамках на той час капіталістичної частини Європи розвивалася у біполярному світі, розділеному згідно принципів капіталістичного і комуністичного світоглядів. Такий ризиковий, але досить стабільний на довгі роки, статус-кво, в якому домінували дві неєвропейські наддержави – США та СРСР – допоміг Західній і Північній Європі мирно побудувати певні відносини на основі економічної співпраці та «м'якої сили», що на початку 1970-х років стало альтернативою політиці як Радянського Союзу, так і Сполучених Штатів Америки.

Перша стадія глобалізації у 1960-1990 рр. спочатку не здавалася такою, що з часом претендуватиме на світове панування. Економічні переваги Євросоюзу і США проявилися після розпаду СРСР. Їх ВВП хоч і помірно, але стабільно зростав до рецесії 2008-2009 рр.

У 1980-2000-х роках високооплачувана європейська робоча сила у західноєвропейських країнах у сталеварінні, легкій та хімічній промисловості була замінена дешевими працюючими з Азії, Південної Америки, Центральної та Східної Європи.

Аналізуючи роль ЄС на світовій арені, дивує те, що за інституціональним та оборонним напрямками його вплив досить незначний. ЄС, як міжнародна сила, менш впливовий, ніж окремі його держави-члени – Німеччина, Франція та деякі інші. В економічній сфері Євросоюз відіграє набагато важливішу роль.

Наведемо деякі приклади безпекового і політичного характеру. Арабська весна призвела до ліквідації паростків демократії в Єгипті. Сирія загрузла у громадянській війні. На Сході України тривають військові дії. Крим захоплений Російською Федерацією. Відбувається палестино-ізраїльське протистояння.

Перелік можна продовжувати. При цьому Євросоюз скрізь намагався врегулювати конфлікти, які в основному проходять на його кордонах, проте цьому ніде не вдалося.

Розглядаючи декларовані інтереси ЄС у світовому просторі, можна констатувати їх незмінність – просування ідей миру, демократії і загальнолюдських цінностей через багатостороннє і всеохоплююче співробітництво. Проте пов'язані з такою політикою проблеми стають все більш помітними. Назвемо три головні з них:

1. Країни-члени не можуть дійти згоди яку частину національних повноважень вони готові делегувати на загальноєвропейський рівень.

2. Політика, започаткована Маастрихтською угодою, не отримала логічного продовження у зв'язку з провалом Конституції ЄС, коли на французькому і нідерландському референдумах не було схвалено її проекту [4, с. 26].

3. Вихід з Євросоюзу однієї з найбільш впливових країн Європи Великобританії, яка має потужну економіку, особливо тісні зв'язки із Сполученими Штатами Америки, ядерну зброю, «охолоджуючу» політику по відношенню до країни-агресора Російської Федерації, позбавив управлінські структури ЄС впевненості і стратегічного бачення ситуації.

В подібному становищі глобальні інтереси Євросоюзу складаються з чотирьох напрямків:

- просування своїх цінностей, особливо мирних ініціатив;
- розбудова багатостороннього світу, де рішення приймаються колективно і добровільно, а не під тиском сильнішого партнера;
- створення простору, який має європейський вигляд – неагресивного, демократичного, плюралістичного, де головним принципом є верховенство права;
- отримання ринків для своїх товарів і послуг.

Причому євроскептики вважають за можливе існування ще одного більш помірною варіанту: проживання у світі, толерантному по відношенню до європейського способу життя [5, с. 122-123].

Європейський Союз можна визначити як фактор глобалізації, а з іншої сторони – регіональну структуру, що охоплює більшу частину європейського континенту. Доцільно перейти до інтеграційних утворень іншого масштабу.

Одним із факторів, що визначають основні шляхи та напрямки розвитку світового господарства, є міжнародні інтеграційні угруповання, які забезпечують узгоджений розвиток і взаємодоповнення регіонів та держав, інтенсифікують процеси виробництва в окремих країнах, дають змогу ефективніше використовувати всі наявні резерви розподілу інвестицій.

До основних теоретично обґрунтованих і перевічених на практиці форм міжнародної економічної інтеграції відносяться:

1. Зона вільної торгівлі – найпростіша форма інтеграції. У ній діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок відміни торгових обмежень, перш за все внутрішнього мита.

2. Митний союз – це угода двох або кількох держав, якою встановлюється режим вільної торгівлі та передбачається усунення внутрішніх тарифів і встановлення спільного зовнішнього тарифу.

3. Спільний ринок – складніша форма міждержавної інтеграційної взаємодії, що включає умови вільної торгівлі, митного союзу та забезпечує вільне переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталів і формує дійсно спільний ринковий простір (звідси і назва – «спільний ринок»). Прикладом створення спільного ринку може бути Європейський Союз.

4. Валютний союз – найскладніша форма інтеграції, що передбачає проведення країнами єдиної валютно-фінансової політики: введення в обіг єдиної валюти, створення єдиного емісійного центру – банку.

5. Політичний союз – вища ступінь об'єднання, яка має на меті перетворення єдиного ринкового простору в цілісне економічне і політичне утворення.

На сучасному етапі реалізується нова форма міжнародної безпеки, основою котрої є партнерство і співробітництво. Останні події у світі підтверджують, що для гарантування безпеки країнам потрібно об'єднувати сили з метою протидії міжнародному тероризму. Тому розширення Організації

Північноатлантичного договору та Європейського Союзу як ключових міжнародних структур безпеки у Європі має велике значення.

З огляду на економічну ситуацію, Україні варто здійснити такі дії у напрямі європейської інтеграції: отримати статус країни з ринковою економікою; мати «соціальні преференції» в рамках Генералізованої системи преференцій ЄС; стати членом міжнародних організацій та угруповань європейського рівня; перевести співробітництво з НАТО на якісно новий рівень відносин; досягти економічних критеріїв набуття членства в НАТО та ЄС.

Найкращим виходом у ситуації оновлення митного права є наслідування прикладу розвинених країн Європи. Зважаючи на обсяг роботи, проведеної Європейським Союзом з метою удосконалення міжнародного торгового законодавства, особливо в галузі митного права, у процесі розробки вітчизняного законодавства слід достатньо уваги приділити моделі, запропонованій Митним кодексом ЄС. Європейський Союз повністю врахував положення Угоди про застосування статті VII Генеральної Угоди з тарифів і торгівлі СОТ 1994 р. Положення угоди були дослівно перенесені до тексту Митного кодексу. Враховуючи бажання України активно співпрацювати у СОТ, їй доцільно використовувати такий підхід.

Більш детально вивчимо ситуацію із вступом України до Світової організації торгівлі. У цьому напрямку нашою державою, починаючи з кінця 1993 року, коли до Секретаріату ГАТТ було надано офіційну заяву Кабінету Міністрів України про намір приєднатися до Генеральної угоди з тарифів та торгівлі, досягнуто значних зрушень у процесі адаптації українського законодавства до норм СОТ.

1. Створено систему державних органів, закладів, які безпосередньо чи опосередковано відповідають за взаємодію з міжнародними організаціями, доведення нормативних актів до норм цих організацій: Нормативний комітет з питань європейської інтеграції, Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС, Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України, Центр європейських та міжнародних досліджень, Управління Європейського Союзу при Міністерстві закордонних

справ, Міжвідомчу координаційну раду з питань адаптації при Міністерстві юстиції, відкрито кафедру європейської інтеграції Академії управління при Президентові України.

2. Прийнято: Митний кодекс, положення якого відповідають Угоді СОТ щодо правил визначення походження товарів, де надані методи митної оцінки, розроблено окремий розділ, що забезпечує контроль об'єктів інтелектуальної власності; Цивільний і Кримінальний кодекси; внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України (включені норми, спрямовані на посилення відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності); українське законодавство адаптовано відповідно до Угоди відносно процедур ліцензування імпорту.

3. Затверджено програмні документи, концепції, укладено міжнародні договори з метою вдосконалення українського законодавства, визначення етапів і методів його адаптації: Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Союзом та його державами-членами; Закони України «Про концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» та ін.

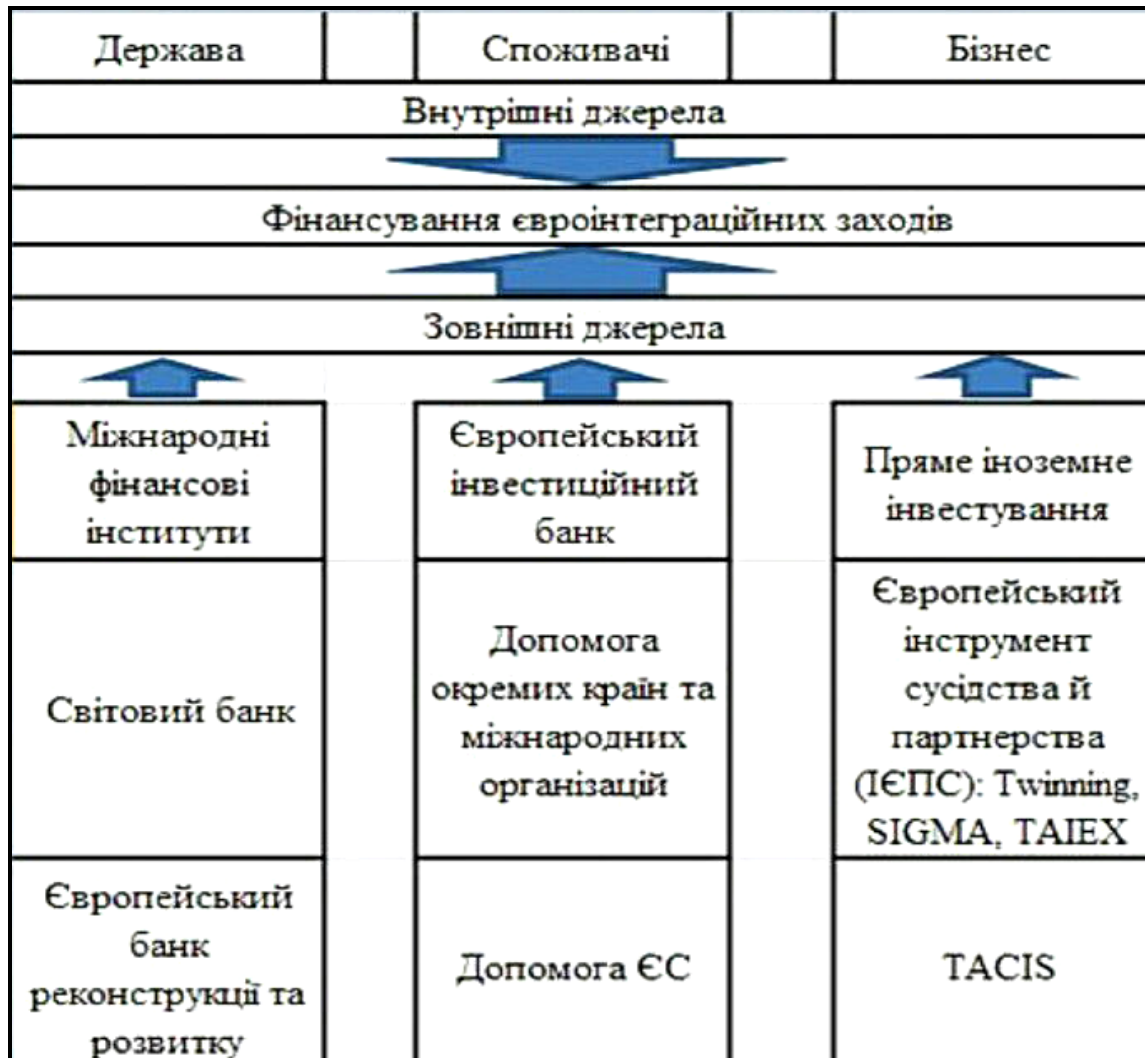
Проблеми вступу до СОТ особливо актуалізувалися у 2005 р., оскільки стратегічним завданням було остаточно визначено інтеграцію до Європейського Союзу. Офіційною датою набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі є 16 травня 2008 р. Хоча держава стала повноправним членом СОТ, проте і досі тривають дебати навколо доцільності роботи у цій організації [6, с. 94-96].

Повернемося до більш актуальної на даному етапі і водночас взаємопов'язаної з попереднім матеріалом взаємодії з Європейським Союзом. Дуже важливою є адаптація вітчизняного законодавства до нормативно-правової бази Євросоюзу. Зазначене потребує організаційних заходів, зусиль кваліфікованих спеціалістів і фінансового забезпечення.

Зупинимося на останньому компоненті – витратах, які вкрай високі, причому вірогідність європейських дотацій дуже мала через проблеми у самих

країнах Європейського Союзу і зростаючі внутрішні суперечності в ньому. Вченими розроблено і систематизовано наявні джерела фінансування інтеграційних процесів (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 - Систематизація джерел фінансування євроінтеграційних заходів в Україні
Джерело: [7, с. 424]

Коментуючи наведений рисунок, зазначимо, що серед внутрішніх джерел фінансування визначальна частка належатиме бізнесу, який вимагатиме інвестицій для забезпечення відповідності стандартам і нормативам ЄС.

Крім того витрати на нововведення завжди призводять до високого фінансового навантаження на державний бюджет. Відповідно до розрахунків Світового банку, затрати на впровадження європейських стандартів можуть

становити близько 100 млрд дол. США. Проте цей шлях ми продекларували і тепер маємо його долати [7, с.424-425].

Надамо деякі теоретичні узагальнення щодо регіоналізму, пов'язавши його з глобальними процесами на сучасному етапі.

Серед тенденцій світового розвитку регіоналізацію можна поставити поряд з глобалізацією. Обидва явища на початку XXI століття наповнилися новим змістом, що дозволило сформувати сучасний етап глобалізації, а зростання кількості угруповань у світовому масштабі означити як другу хвилю регіоналізму або новий регіоналізм.

Їх відмінності спонукають до необхідності розгляду процесів глобалізації та регіоналізації у силу таких причин:

- регіоналізація, навіть при зростаючій глобалізації, має вагомий вплив на соціально-економічну та політичну ситуацію на Планеті;

- проблема регіоналізації полягає у визначенні складу регіонів як для розвинених країн, так і країн пострадянського простору та тих, що розвиваються;

- посилення процесів глобалізації призводить до необхідності виявлення явищ, які визначають логіку і акценти сучасного регіонального розвитку.

На рівні національних економік нові регіональні угруповання значно відрізняються від попередніх. Вони включають у себе більше держав, у них ширші можливості інтеграції країн, що знаходяться на відмінних рівнях економічного розвитку. Теоретично сучасний регіоналізм має забезпечити країнам з більш низьким рівнем вигідну співпрацю з головними центрами міжнародної економіки.

У сучасному розумінні поняття «регіоналізм» і «регіоналізація» фактично поєдналися. Різниця полягає тільки у тому, що концепція регіоналізації робить наголос на розумінні регіональної інтеграції як процесу, а концепція регіоналізму вивчає теоретичні аспекти цього явища.

Розширення регіонального співробітництва в певній мірі стало відповіддю на процеси глобалізації. Значна кількість країн розглядають

створення або входження до союзів як засіб уникнути негативних явищ, пов'язаних із глобалізацією, і шлях підвищення конкурентоспроможності своєї країни та регіону у цілому.

Регіоналізація здійснюється такими способами:

- виділення адміністративних регіонів округів усередині країни (зверху);
- поява нового регіону всередині існуючого адміністративного поділу (знизу);
- створення транскордонних регіонів і блоків країн чи асоціацій регіонів (горизонтальна) [3, с. 87-88].

Транскордонні регіони – явище суто європейське. Європейський економічний регіоналізм став об'єктивним процесом реалізації потенціалу суб'єктів держав, формування і розвитку економічних зв'язків між ними в межах юридичних повноважень.

Транскордонна регіоналізація, як просторова форма співробітництва, пересікає національні та адміністративні кордони, намагаючись створити взаємозв'язок, взаємозалежність та спільні інтереси.

Структурно євро регіони можна поділити таким чином:

- однорідні – природні, зі спільною культурною та історичною ідентичністю; економічні, зі спільними галузями виробництва;
- функціональні – складові не обов'язково мають схожість за тією чи іншою ознакою, проте характеризуються високим ступенем регіональної взаємодії та інтеграції [8].

Фактори, що зумовлюють зацікавленість прикордонних регіонів:

- політичні дивіденди від співробітництва;
- економічна взаємодія господарських одиниць;
- ідентичність за національною ознакою;
- необхідність об'єднання для подальшого розвитку;
- загальна історія в окремі періоди;
- географічний фактор [9, с. 41].

Міжрегіональні зв'язки у транскордонному співробітництві доповнюються взаємодією між територіальними суб'єктами держав і транснаціональними інституціями (транснаціональними корпораціями, неурядовими організаціями та інше), а також включають у себе взаємозв'язки між субнаціональними одиницями (спільними підприємствами, вільними економічними зонами, міжрегіональними об'єднаннями та управлінськими структурами держав).

Тому особливо важливе формування спільної прикордонної політики, націленої на забезпечення суверенітету, недоторканості і цілісності території, реалізацію національних інтересів на прикордонних територіях.

Під впливом єврорегіональних процесів функції кордонів переносяться на зовнішні межі утворень, а внутрішні стають прозорими, що забезпечує вільне спілкування як прикордонних, так і загальнодержавних спільнот.

Вищою формою прикордонної регіональної політики виступає сам єврорегіон – міжнародна транскордонна регіональна асоціація, яка охоплює прикордонні території і розвивається за погодженими документами планового характеру [10, с.8].

Велику роль у розвитку єврорегіонів, у більшості випадків як їх структурна складова, відіграють спеціальні економічні зони. У зв'язку з цим повчальним для України є досвід Польщі, особливо якщо врахувати, що у нас експеримент з їх використанням виявився невдалим – вони працювали більш ефективно протягом 1996-2004 рр., а потім потрапили під вплив урядових обмежень і фактично припинили діяльність.

Спеціальні економічні зони в Польщі входять до законодавчо встановленого переліку важелів стимулювання інвестицій. Кожен підприємець може одночасно застосовувати пільгове оподаткування, працюючи у цих зонах, але сума зниження податків не має перевищувати максимально допустимого розміру, встановленого державою для кожного конкретного єврорегіону [11, с. 103-110; 12, с. 40-44].

СЕЗ насамперед використовуються як інструмент регіонального вирівнювання, стимулювання розвитку депресивних регіонів [13, с. 40]. Більша частина прямих іноземних інвестицій провідних корпорацій, що надходять в Польщу, спрямовані у виробництво і розміщуються саме у СЕЗ.

Термін діяльності СЕЗ закінчувався у 2020 році, проте був продовжений до 2026 р. у зв'язку з необхідністю залучення нових та реінвестування діючих інвестицій у пріоритетних галузях з тривалим строком окупності проектів [14, с. 90].

Основні напрямки інвестування такі:

- придбання акцій збанкрутілих або санаційних підприємств;
- матеріальні та нематеріальні активи, пов'язані зі створенням нових підприємств, нарощенням потужностей діючих, налагодженням випуску інноваційної продукції [15].

Найбільшими інвесторами СЕЗ своєї країни є саме польські підприємці, що вказує на значну привабливість зон насамперед для вітчизняного бізнесу. У першу п'ятірку країн-інвесторів входять Німеччина, США, Нідерланди, Італія та Японія, на які приходиться більше половини усіх коштів, інвестованих у СЕЗ (табл. 3.1). Повчальним є той факт, що серед першої двадцятки інвесторів СЕЗ з країн-офшорів присутній тільки Кіпр, займаючи 12-ту позицію, що різко відрізняється від України, де Кіпр вже багато років посідає перше місце серед іноземних інвесторів [16, с. 49].

Перейдемо до регулювання розвитку на державному та регіональному рівнях. Практика такої роботи у Європейському Союзі показала, що ефективність регулювання за умов глобалізації та інформатизації не може бути досягнута тільки на державному рівні, а також використовуючи у всіх випадках ринкові важелі управління.

Тому в Західній Європі, починаючи з 1970-х років, набула поширення концепція так званого «третього шляху» або нового регіоналізму (її ще називають парадигмою регіонального саморозвитку). Згідно такого підходу, основою є інтереси регіонів, а відповідальність за управління покладається на

місцеві органи влади. При цьому загальнодержавні питання в регіонах також вирішуються на місцевому рівні.

Таблиця 3.1 - Структура інвестицій у СЕЗ Польщі, 2015 рік

п.н.	Країна походження капіталу	Обсяг інвестицій, млн злотих	Частка у загальному обсязі, відсотків
1	Польща	17 872,5	19,19
2	Німеччина	14 541,4	15,61
3	США	11 271,9	12,1
4	Нідерланди	10 770,2	11,56
5	Італія	7 872,5	8,45
6	Японія	6 752,6	7,25
7	Південна Корея	4 095,2	4,40
8	Швеція	3 255,1	3,49
9	Швейцарія	3 118,7	3,35
10	Франція	2 799,7	3,01
11	Бельгія	2 000,6	2,15
12	Кіпр	1 789,9	1,92
13	Великобританія	1 520,7	1,63
14	Австрія	1 053,4	1,13
15	Іспанія	805,8	0,87
16	Фінляндія	791,9	0,85
17	Данія	790,0	0,85
18	Угорщина	367,8	0,40
19	Гонконг	339,4	0,36
20	Інші	1 331,9	1,43
Разом		93 141,2	100,00

Джерело: [16, с.50]

Завдання органів державної і регіональної влади: регулювання процесів міжрегіонального перерозподілу доходів; концентрація грошових та інших ресурсів з метою впливу на економічні процеси на регіональному рівні. При цьому особливо важливо стимулювати господарську діяльність, проведення фінансово-кредитних заходів, забезпечити об'єктивний розподіл соціальних витрат.

Необхідність регулювання економіки органами державної та регіональної влади значною мірою обумовлена недоскональністю механізму ринкового саморегулювання і його нездатністю вирішувати проблеми на всіх рівнях одночасно.

Форми і методи регулювання повинні враховувати як інтереси суб'єктів господарювання, так і регіональні соціально-економічної системи. Воно має базуватися на демократичних підходах, а на трансформаційному етапі розвитку, при необхідності, враховувати авторитарні методи впливу [17, с. 19-21].

Як об'єкт дослідження, національна економіка – складна система. При цьому регіон – також складна та слабоструктурована система [18, с. 56]. Тому доцільна розробка індикаторів ступеня їх розвитку. Що стосується регіонального рівня, можливо використати Методику оцінки економічної безпеки, запропоновану Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Згідно даної методики, всі індикатори поділяються на 3 складові – економічну, соціальну та екологічну. Не будемо деталізувати дані складові, але зазначимо, що існують такі проблеми, пов'язані із застосуванням методики:

- міста і регіони країни мають у певній мірі відмінні фактори розвитку – від промислових до туристичних. Тому необхідно враховувати вагомість індикаторів для кожної територіальної одиниці;

- кількість індикаторів, що застосовуються в конкретному випадку, відмінна від одиниць майже до сотні, а це викликає сумніви в об'єктивності підрахунку;

- існує тенденція використання різних груп індикаторів, що унеможливорює об'єктивність оцінки в межах країни;

- Державна служба статистики веде підрахунки по всіх показниках, задіяних у індикаторах.

Подальша робота бачиться в удосконаленні існуючої системи індикаторів з метою усунення проблем, пов'язаних з їх застосуванням [19, с. 59-60].

Об'єктивними чинниками, які актуалізують необхідність дослідження проблем забезпечення економічної безпеки регіонів, є зростання її ролі у системі національної безпеки країни. Регіональна економічна безпека являється основою державної незалежності, умовою прогресивного розвитку, фундаментом підвищення рівня життя населення [20].

При управлінні регіональним розвитком і безпекою в Україні ми маємо такі основні проблеми та загрози:

1. Нерозвиненість економічної інфраструктури.
2. Незадовільна робота з формування у населення відчуття господаря свого регіону.
3. Неефективна бюджетно-фінансова політика.
4. Недосконалість нормативної бази, яка регламентує права і обов'язки регіонів, а особливо низька ступінь її впровадження.
5. Непрофесійна підготовка управлінських кадрів на регіональному рівні.

Економічна безпека регіонів – невід'ємний фактор сталого розвитку держави на базі створення економічних, технологічних, організаційних і правових умов для збереження і ефективного використання природних ресурсів та виробничих потужностей з метою підвищення конкурентоспроможності територій і держави у цілому. Відсутність істотних проблем в розвиненому регіоні не знижує його активності, а також державних заходів адекватного реагування на ситуацію у випадку виникнення загроз, чого не вдалося зробити в Україні у 2014 році.

Об'єднання заходів державної і регіональної економічної політики в процесі забезпечення інтересів території дає змогу посилити конкурентоспроможність окремих регіонів, поліпшити стан соціально-економічної системи держави та рівень її безпеки. Причому зазначене має ґрунтуватися на узгодженості інтересів, децентралізації повноважень, ефективному господарюванні на всіх рівнях [21, с. 97-98].

Економічний розвиток регіонів пропорційний рівню їх інвестиційної привабливості. Слабкі позиції у даному питанні не дозволяють проводити

структурну перебудову економіки, забезпечувати зростання, створювати нові бізнесові суб'єкти і робочі місця, в результаті розвивати соціальну сферу. При цьому активізація інвестиційної діяльності регіонів у основному визначається інвестиційною привабливістю суб'єктів господарської діяльності.

Дослідження у даній сфері висвітлені у наукових працях А. Асаула, М. Бондара, І. Бланка, Д. Гуданіча, К. Маркевича, П. Матвієнко, О. Носової, А. Пересади, В. Сімонової, Г. Харламової.

При визначенні державної політики щодо інвестування необхідно враховувати такі вимоги: міжрегіональні та міжгалузеві зв'язки; створення структур, стимулюючих взаємодію науки, виробництва та освіти; багаторівневий підхід до розвитку (загальнодержавний, регіональний, галузевий, на макрорівні, по видах економічної діяльності); виконання робіт на конкурсній основі; об'єднання зусиль науково-дослідних організацій для виконання колективних НДДКР [22].

Необхідно впровадити регіональну політику розвитку інвестиційної інфраструктури, спрямованої на створення привабливого інвестиційного середовища та нарощування обсягів інвестицій, в якій пріоритетним має стати зміцнення банківського сектору і сектору державних інвестиційних ресурсів.

Інвестиційна інфраструктура регіону відіграє важливу роль в ефективному розвитку регіональної економіки, для чого державою повинні бути створені умови щодо структурної перебудови виробничої і соціальної сфер [23, с. 80].

Оборонно-промисловий комплекс є генератором новітніх наукових, технічних, технологічних досягнень і розробок, що дозволяє створювати не тільки складну військову техніку, а й науковомістку продукцію подвійного призначення. Підприємства ОПК відіграють виключно важливу роль у розвитку окремих регіонів, а тому дослідження, пов'язані з комплексом, є невід'ємною складовою вивчення регіоналізму.

Проблема організації виробництва військової техніки, враховуючи її значущість і актуальність, може бути повністю розв'язаною тільки після

подолання економічної кризи та зростання обсягів бюджетного фінансування на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Поки що, та і в недалекому майбутньому, технічну основу Збройних сил України становлять озброєння, які залишилися після розпаду СРСР. Шляхи підтримання і нарощування військової потужності наведено на рис. 3.2.

Основні шляхи
поетапна модернізація як курс, спрямований на розширення можливостей виготовлення та вдосконалення військової техніки підприємствами й організаціями вітчизняного ОПК
своєчасна технічна перевірка і продовження гарантійних термінів експлуатації озброєнь
відновлення й розвиток системи технічного супроводження та обслуговування наявних озброєнь, регулярне проведення планових профілактичних робіт і своєчасного ремонту
уніфікація та скорочення номенклатури військової техніки, що знаходиться на озброєнні ЗСУ

Рисунок 3.2 - Основні шляхи озброєння ЗСУ

Джерело: [24, с. 28]

Безпека України у контексті її оборонного потенціалу ґрунтується на тому, що зміцнення ЄС поглиблює і нашу безпеку в усіх її спрямуваннях. З урахуванням характеру актуальних загроз, основними напрямками реформування оборонно-промислового комплексу України є:

- стратегічне планування розвитку ОПК;
- упровадження новітніх військових технологій;
- створення максимально можливих замкнених циклів розроблення, виробництва і експлуатації військової техніки;
- використання можливостей військово-технічного співробітництва з державами – стратегічними партнерами України;
- забезпечення максимального завантаження й нарощування наукового і виробничого потенціалу оборонного сектора;
- зниження залежності України від критичного імпорту продукції;

- підвищення ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва з державами-членами ЄС і НАТО [24, с. 27-31].

Охарактеризуємо ще одну галузь, яка відіграє буквально визначальну роль в розвитку ряду регіонів України – сільське господарство. Їй варто приділяти особливу увагу як пріоритетній галузі реального сектора економіки, що значною мірою впливає на продовольчу безпеку України. Заходи щодо посилення державної підтримки аграрного виробництва мають включати у себе пільгові фінансово-кредитні ресурси, доступ до природних ресурсів, страхування можливих ризиків та інше [25, с. 111; 26, с. 169-170; 27, с. 92].

У даний час в багатьох державах спостерігається децентралізація державного управління, його регіоналізація. Між виконавчою владою країни і її регіонами законодавчо встановлюються відносини в таких питаннях: поділі повноважень в економічній сфері; організації міжрівневої бюджетної системи; державній регіональній політиці [28].

Процес децентралізації особливо характерний для транзитивних країн, які вже в основному зробили перехід від адміністративних методів господарювання до ринкових. Їх досвід багато в чому допоможе Україні побудувати ефективну модель міжрівневих відносин, дозволить відійти від депресивного стану окремих територій.

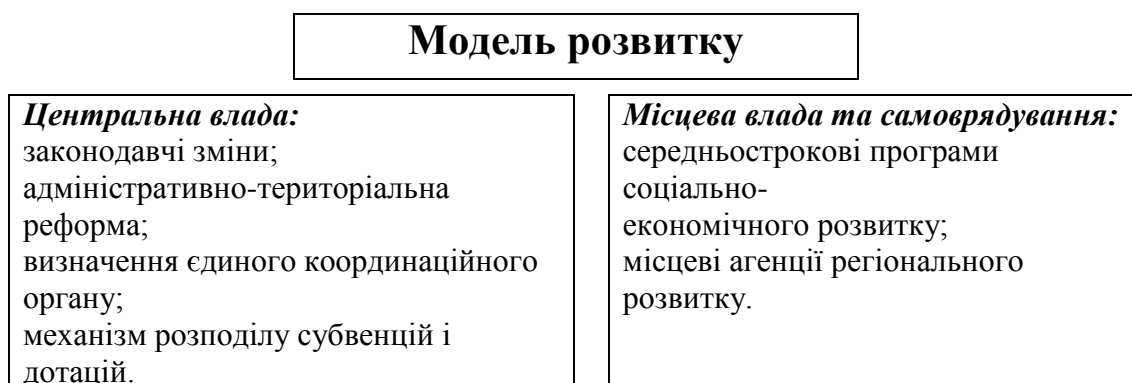
До країн з транзитивною економікою входять колишні союзні республіки СРСР, соціалістичні держави Центральної і Східної Європи, азіатські країни Монголія і В'єтнам. Економічні реформи, які в них відбуваються, нерідко супроводжуються зниженням обсягів виробництва, кризовими явищами. Вихід з такого становища в різних країнах відбувається не завжди успішно. Водночас Польща, Словаччина і Угорщина ефективно проводять перетворення і мають досить високий рівень ВВП на душу населення (18-31 тис. дол. США).

Ряд країн з цієї групи використовують підхід, коли місцеві громади об'єднують ресурси для покращення соціально-економічного розвитку. Проте на даний час Україна у силу низького життєвого рівня населення, недовіри до влади, соціальних потрясінь, військового і політичного протистояння не здатна

тільки зусиллями на місцевому рівні забезпечити сталий розвиток проблемних територій.

Більш реальною можна вважати децентралізацію у вигляді відносної бюджетної автономії громад та наявності повноважень щодо управління місцевими ресурсами. Зусилля громад мають впроваджуватися згідно розроблених на місцевому рівні планів соціально-економічного розвитку. При цьому центральна влада здійснює функції координації, виділення дотацій і субвенцій з Державного бюджету.

Використовуючи такий підхід, з врахуванням досвіду транзитивних країн, схематично надамо модель сталого розвитку регіонів (рис. 3.3), де передбачаються заходи центральної влади і дії місцевих органів влади та самоврядування.

Рисунок 3.3 - Модель сталого розвитку регіонів

Джерело: [29], доопрацьовано автором

Наведені на рис. 3 напрямки розвитку допоможуть суттєво знизити диспропорції у рівнях розвитку регіонів, сприяти переходу до сталого економічного зростання на інноваційній основі [29, с. 232-234].

Висновки

1. Глобалізація, як планетарний напрямок, набула актуальності в останні десятиліття ХХ ст., а на початку ХХІ ст. вже сформувалась як стратегічно модернізована реальність розвитку економічної, політичної, управлінської та соціальної систем в умовах інформаційного суспільства.

2. Аналіз економічної ситуації і напрацювань вчених засвідчує, що вплив глобалізації на економічне зростання не є абсолютно вигідним для всіх держав та регіонів.

3. Заходи, спрямовані на зміцнення економіки конкретної держави в умовах глобалізації, мають враховувати збереження національної ідентичності країн, особливо транзитивних, а не йти шляхом їх прилаштування до вимог розвинених держав як сировинного придатку.

4. Регіоналізм в певній мірі став відповіддю на процеси глобалізації і має вагомий вплив на соціально-економічну та політичну ситуацію на Планеті.

5. В широкому розумінні під регіоналізацією маються на увазі створення транскордонних регіонів і блоків держав, регіони всередині країн, угруповання в складі регіонів (СЄЗ, ТПР та інше). Ступінь ефективності їх роботи залежить від комплексного планового підходу, управлінських зусиль, взаєморозуміння, а також впливу факторів внутрішнього і зовнішнього характеру.

6. Україна на своєму шляху розвитку повинна раціонально і ефективно використовувати як глобальні явища у світовому просторі, так і регіоналізацію територій чи їх складових.

Література

1. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на розвиток сучасного світу / Р. В. Войтович // Відкриті очі. – 2013 – Режим доступу: [www/vidkryti-ochi.org.ua](http://www.vidkryti-ochi.org.ua)
2. Тимошенко О. В. Вплив глобалізації на економічний розвиток держави / О. В. Тимошенко // Актуальні проблеми економіки. - 2016. - №6. – С. 46-54.
3. Савченко В. Ф. Зібрання праць: в 4-х т. / В. Ф. Савченко. - Чернігів: ЧНТУ. - 2017. Т. 1. Сучасна економіка: світові тенденції та українська парадигма. - 348 с.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/23491.PDF>
5. Фоменко С. В. Огляд ролі та інтересів Європейського Союзу як глобального гравця / С. В. Фоменко // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - №19. - С.119-124.
6. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник. 2-е вид. - Чернігів: Видавництво ЧДІЕУ, 2014. - 134 с.
7. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. - К.: КНЕУ, 2011. - 703 [1] с.

8. Зелінська О. Транскордонний регіоналізм як форма регіональної парадипломатії у Європі / О. Зелінська // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - 2004. - С. 229-235.
9. McNiven J. Canadian provincial Trade Offices in the United States / J. McNiven, D. Cann. - Ottawa; N.Y., 1993. - 153 p.
10. Резнікова Н. В. Роль агломерацій та міст в європейській парадипломатії як форми розвитку транскордонної конкурентоспроможності / Н. В. Резнікова, О. А. Іващенко // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - №13-14. - С. 5-8.
11. Справочник інвестора: Польща. Правила бізнеса / Польское агентство информации и иностранных инвестиций. - Варшава, 2010. - 188 с.
12. Юридические и налоговые правила для ведения предпринимательской деятельности в Польше / Польское агентство информации и иностранных инвестиций. - Варшава, 2004. - 55 с.
13. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України / О. В. Нів'євський, С. В. Таран, Н. І. Лещенко; Міністерство юстиції України. - К., 2012. - 179 с.
14. Польща твой економічний партнер / Министеротво экономики Республики Польша; Ин-т исследований рынка, потребления и конъюнктуры. - Варшава, 2008. - 205 с.
15. Zachety inwestycyjne w SSE [Elektroniczny srodek] / Polska Agencja Informacji I Inwestycji Zagranicznych S. A. – Tryb dostępu: http://www.paiz.gov.pl/strefa_inwestora/zachety_inwestycyjne_w_sse#
16. Кіндзерський Ю. Стимулювання виробництва та міжрегіональне вирівнювання через спеціальні економічні зони: досвід Польщі в контексті євроінтеграційного курсу України / Ю. Кіндзерський // Економіст. - 2015. - № 6.- С. 46-50.
17. Курмаєв П. Ю. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку регіонів: монографія / П. Ю Курмаєв. - К. : НДЕІ, 2010. - 334 с.
18. Омаров. Ш. А. Огли. Оцінка сталого розвитку регіонів України / Ш. А. Огли Омаров // Проблеми економіки. - 2014. - № 3. - С. 139–150.
19. Чуріканова О. Ю. Аналіз індикаторів сталого розвитку / О. Ю. Чуріканова, К. А. Загорулько // Економіка та держава. - 2017. - № 2. - С. 56-60.
20. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки : монографія / О. М. Головченко. - Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. - 399 с.
21. Білик Р. В. Інституціональне забезпечення економічної безпеки регіонів України / Р. В. Білик // Економіка і регіон. - 2015. - № 4. - С. 96-102.
22. Герасименко І. С. Державні пріоритети управління інвестиційними процесами в комплексному регіональному розвитку [Електронний ресурс] / І. С. Герасименко. - 26.02.2015. - Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua>
23. Мещерякова Н. М. Теоретичні аспекти розвитку інвестиційного процесу на регіональному рівні / Н. М. Мещерякова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2015. - № 2. - С. 75-82.

24. Момот Т. В. Оборонно-промисловий комплекс України: пріоритетні напрями реформування в умовах євроінтеграції / Т. В. Момот, Н. Е. Аванесова, І. Ю. Віннік // Економіка і регіон. - 2015. - № 5. - С. 27-33.
25. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильцев. – Львів : Арал, 2008. - 384 с.
26. Юрків Н. Я. Операційні цілі стратегії зміцнення економічної безпеки базових видів економічної діяльності / Н. Я. Юрків // Економічний вісник університету. - 2014. - Вип. 22, Ч. 2. - С. 167–174.
27. Сатир Л. М. Інноваційний погляд на проблематику забезпечення економічної безпеки в Україні: галузево-секторальний та регіональний рівні / Л. М. Сатир // Актуальні проблеми економіки. - 2016. - № 1. - С. 83-93.
28. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза / руководитель авт. коллектива и отв. ред. А. Г. Гранберг. - М. : Экономика, 2000. - 435 с.
29. Силенко М. Ф. Державне регулювання регіонального розвитку: досвід транзитивних країн та перспективи для України / М. Ф. Силенко // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 7. - С. 230-235.

3.2 Сучасні тенденції залучення зовнішніх державних запозичень та їх роль у розвитку економіки України

В умовах глобалізації економічних процесів, збільшення економічної та політичної взаємозалежності між країнами органічною складовою фінансових систем більшості країн світу є зовнішні державні запозичення. Практично у світі не існує жодної країни, яка використовує тільки власні фінансові ресурси. Зовнішні запозичення є інструментом реалізації економічної стратегії та важелем державного регулювання багатьох держав. Незбалансованість поточних платежів у світовій торгівлі змушує економіку країни працювати у дефіцитному режимі, що в кінцевому підсумку призводить до розширення зовнішніх запозичень.

В Україні протягом останніх років спостерігається стійка тенденція збільшення розміру зовнішніх державних запозичень. Неспроможність держави самостійно вирішити проблеми фінансування видатків державного бюджету призводить до взяття в борг нових грошових коштів, які, вливаючись у загальні фінансові ресурси держави, впливають на подальший розвиток економіки країни. Цей процес не завжди призводить до позитивних зрушень. Тому питання, в яких розмірах і на які цілі залучаються кредити, наскільки раціонально і ефективно вони витрачаються, на сьогодні є надзвичайно актуальним.

Зовнішні запозичення – це міжнародне переміщення грошових коштів кредитного характеру, що обумовлює виникнення боргових зобов'язань, виражених в іноземній валюті, і характеризується певним циклом: залучення, використання, обслуговування та погашення.

Зовнішні запозичення активно залучаються усіма країнами на державному рівні. Під зовнішніми державними запозиченнями розуміють процес залучення фінансових ресурсів від зарубіжних фізичних та юридичних

осіб, урядів країн та міжнародних організацій, який призводить до виникнення зовнішнього державного боргу [1].

Метою залучення зовнішніх запозичень держави є покриття бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях, здійснення структурних перетворень, цільове фінансування різноманітних програм, поповнення необхідних резервних активів, врегулювання зовнішніх розрахунків, а також рефінансування раніше здійснених державних запозичень.

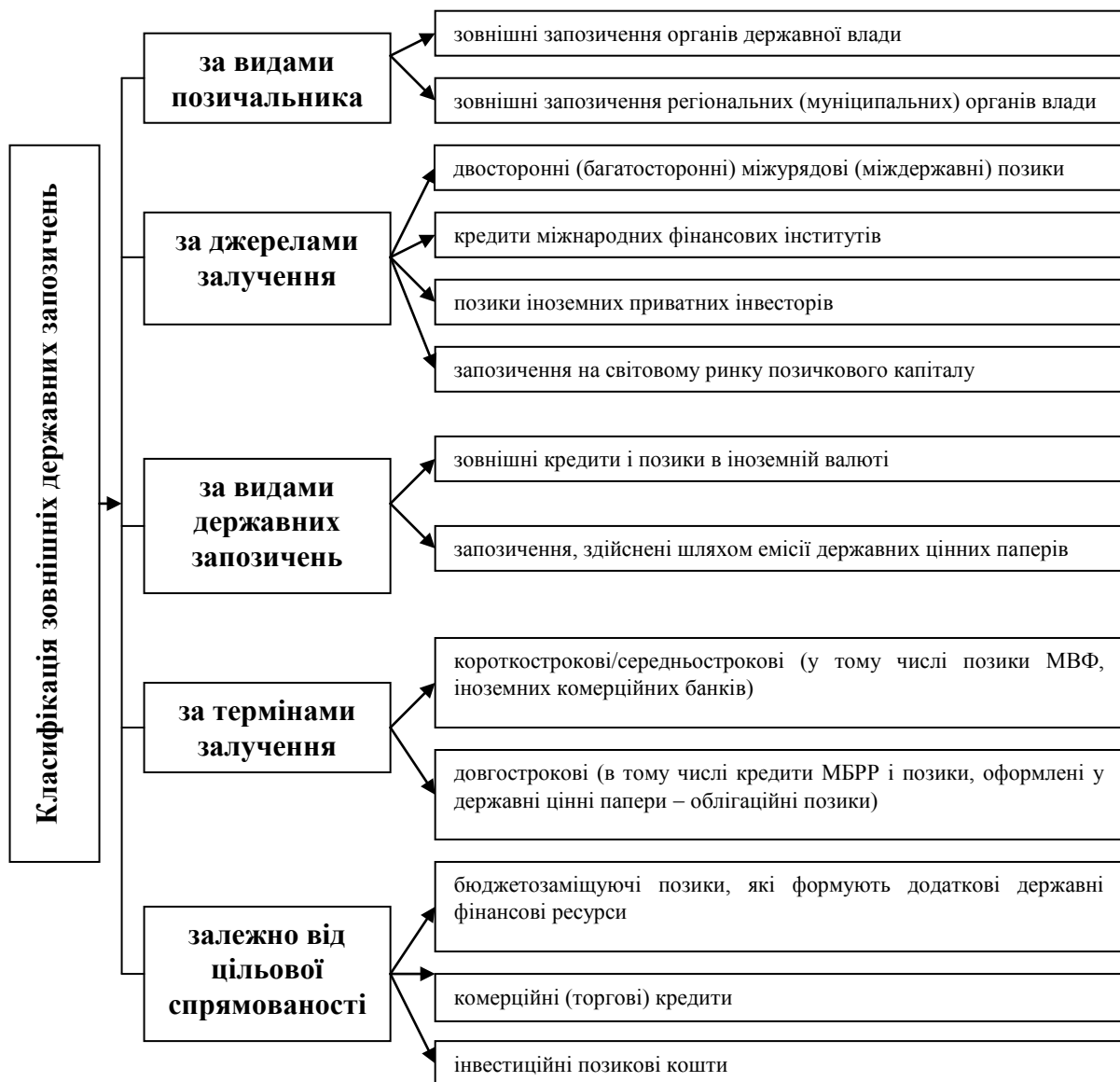
Причини виникнення державних зовнішніх запозичень можна об'єднати у три групи, які представлені на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 - Причини державних зовнішніх запозичень

Джерело: побудовано на основі [2]

Суттєву роль у реалізації національної політики державних зовнішніх запозичень відіграють такі макроекономічні чинники як: рівень політичного ризику країни; динаміка валютного курсу; ступінь відкритості національної економіки; рівень розвитку інфраструктури. Державні зовнішні запозичення можна класифікувати за різними критеріями, що відображено на рис. 3.2.

Рисунок 3.2 - Класифікація державних зовнішніх запозичень

Джерело: побудовано на основі [2]

Основними донорами на міжнародному кредитному ринку на сьогоднішній день є Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Також джерелом зовнішніх запозичень можуть виступати іноземні країни. Види кредитів міжнародних фінансових організацій та їх призначення відображено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Види кредитів міжнародних фінансових організацій

МФО	Вид кредиту	Призначення кредиту
МВФ	Резервні кредити («стенд-бай»)	Надаються як «швидка допомога»; передбачають вжиття певних заходів, які повинні допомогти вивести країну із кризової ситуації; повинні сприяти врегулюванню проблеми боргу, який утворився у країні (насамперед береться до уваги внутрішній борг держави перед своїми громадянами через неможливість виконання соціальних зобов'язань).
	Розширене кредитування (ЕФФ)	Передбачає, що позичальник може ширше використовувати гроші Фонду (наприклад, фінансувати державні витрати); спрямоване на фінансування тих реформ, які розвантажать бюджет і посилять відновлення економіки; надаються для підтримки середньострокових програм (3-4 роки) подолання труднощів платіжного балансу, причиною яких є макроекономічні та структурні проблеми, звичайно за ставкою 4,5% річних.
	Компенсаційні та надзвичайні кредити (ССФФ)	Надаються для компенсації скорочення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років). Викуп національної валюти здійснюється у строк до 5 років, звичайно – на умовах 3,25% річних.
	Фінансування системних перетворень (СТФ)	Запроваджено у 1993-1995 рр. для країн із перехідною економікою, які мали значні проблеми з платіжним балансом внаслідок переходу від торгівлі на базі неринкових цін до торгівлі на ринковій основі.
	Стабілізаційний («буферний») кредит (БСФФ)	Для фінансування запасів сировини в зв'язку з несприятливою кон'юктурою на світових ринках (на 3-5 років). Починаючи з 1984 р., цей механізм не використовувався.
	Фінансування структурної перебудови (САФ)	Для надання пільгової допомоги найменш забезпеченим країнам-членам Фонду. Сума, яка може бути надана країні, становить не більше 50% квоти з річними лімітами 15, 20 та 15% для першого, другого та третього року відповідно. Кредити надаються за 0,5% річних на строк до 10 років.
	Розширене фінансування (ЕСАФ)	Для структурної перебудови зовнішніх розрахунків якщо наявні серйозні порушення платіжного балансу (до 3 років), відсоткова ставка 0,5%.
Світовий банк	Інвестиційні кредити	Призначені для фінансування виробництва товарів і послуг у різних секторах економіки у рамках проектів соціально-економічного розвитку
	Кредити на цілі розвитку (для структурних перетворень)	Призначені для фінансової підтримки політичних та інституціональних реформ. Програми структурної перебудови включають підтримку окремих реформ економічної політики і господарської реорганізації, передусім тих, що спрямовані на зменшення диспропорцій у зовнішній торгівлі, скорочення бюджетних дефіцитів або зменшення інфляції.
	Стабілізаційне кредитування	Фінансування програм структурної перебудови і галузевої адаптації – галузевих реформ, не пов'язаних з конкретними проектами.
	Позики банку надаються лише урядам країн або під їхню гарантію державним та приватним організаціям і корпораціям. Позики надаються здебільшого на 15-20 років і мають п'ятирічний пільговий період, протягом якого сплачуються тільки відсоткова ставка та кошти для резервування для клієнта кредитної лінії. Відсоткові ставки по позиках Світового банку змінюються кожні 6 місяців.	
ЄБРР	Цільові кредити на пільгових умовах під державні гарантії	Надаються державним структурам під конкретні проекти (40%) переважно на фінансування розвитку інфраструктури
	Цільові кредити приватним підприємствам на комерційних умовах	60% кредитних ресурсів
Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)	Індивідуальні позики	Для конкретних проектів як у державному, так і у приватному секторах економіки.
	Глобальні позики	Кредитні лінії, які надаються посередникам (банкам, лізинговим компаніям або фінансовим установам), які у свою чергу дають позики органам місцевої влади або малим та середнім підприємствам для нових інвестиційних проектів обсягом до 25 млн євро.
	Структуровані кредитні лінії	Забезпечують крупні позики та гарантії на підтримку проектів з високим ступенем ризику, зокрема крупні інфраструктурні програми.

Джерело: складено на основі [3; 4; 5]

Питання впливу державних зовнішніх запозичень на економічні процеси, на міжнародну конкурентоспроможність країни є важливим та неоднозначним. Багато науковців різних шкіл та напрямів наголошують на негативному значенні використання державних позик, оскільки це посилює загрозу фінансовій безпеці економіки країни. Водночас окремі автори відстоюють думку, що залучення державою зовнішніх кредитів має і позитивний вплив на макроекономічні процеси. Зокрема, зовнішні запозичення сприяють залученню в країну додаткових фінансових ресурсів, відкривають доступ до досягнень в науково-технічній сфері, сучасного управлінського досвіду.

Ми підтримуємо точку зору тих дослідників, які вважають, що державні зовнішні запозичення, будучи складовою частиною системи запозичень в цілому, справляють різнобічний вплив на економічний розвиток країни (табл.3.2). Позитивна або негативна роль зовнішніх запозичень залежить від оптимальності їх обсягу, напряму та ефективності використання коштів.

Зовнішні запозичення є потужним важелем довгострокового економічного зростання лише в разі ефективного й раціонального їх використання, а також відповідно до стратегічних цілей розвитку економіки [6]. Водночас, якщо акумуляція зовнішніх запозичень супроводжується істотними структурними дисбалансами й ризиками у стратегічно важливих для економіки сферах, політика запозичень стає передумовою макроекономічної нестабільності й генерує вірогідність підвищення рівня вразливості економіки до зовнішніх шоків.

Наприклад, Р.Р.Андрусів зазначає, що надання фінансової допомоги світовими фінансовими установами (МВФ, Світовий банк та ін.) позитивно впливає на економічне зростання, проте лише за умови раціональної урядової політики та сприятливих умов у макроекономічному середовищі [7]. На думку М.Флейчук, державні запозичення сприяють стабілізації економіки в період економічних спадів, оскільки перешкоджають різкому зменшенню сукупного попиту, а помірне акумулювання зовнішньої заборгованості дозволяє країні збільшувати сукупні витрати (у держави з'являється можливість прискорити

темпи зростання національного доходу за рахунок додаткових зовнішніх інвестицій) [6].

Таблиця 3.2 - Вплив зовнішніх державних запозичень на розвиток національної економіки

Позитивний вплив	Негативний вплив
Сприяють залученню в країну додаткових фінансових ресурсів; примножують ресурси економічного розвитку країни.	Збільшення зобов'язань країни перед міжнародними кредиторами; виникнення зовнішнього державного боргу, проблеми його обслуговування.
Сприяють покращенню економічної ситуації та надають можливість країні владнати як внутрішні кризові ситуації, так і запобігти впливу зовнішніх світових економічних явищ.	Поява диспропорцій відтворення суспільного продукту, оскільки розвиваються прибуткові галузі і затримується розвиток тих галузей, до яких іноземний кредит не залучається.
Сприяють досягненню фінансової стабілізації, збалансованого бюджету, створенню передумов для подальшого економічного зростання.	Мобілізація для виплати боргу значних фінансових ресурсів, що часто перевищують потенційні можливості країни-позичальника; посилення податкового навантаження при обслуговуванні зовнішнього державного боргу.
Сприяють розв'язанню проблем ринкового реформування: реструктуризації народного господарства, модернізації технологічного базису підприємств, розвитку експортного потенціалу, насиченню внутрішнього ринку товарами народного споживання.	Витрата запозичень лише на погашення дефіциту державного бюджету, на фінансування поточних видатків держави і обслуговування раніше накопичених боргів може призвести до підризу стабільності валютної і банківської системи, розбалансування системи державних фінансів та боргової кризи.
Відкривають доступ до досягнень в науково-технічній сфері, сучасного управлінського досвіду.	Поширення політичного та економічного впливу міжнародних економічних установ у країнах-позичальниках; підтримка в них вигідних країнам-кредиторам політичних та економічних режимів, маріонеткових урядів.
Сприяють стабілізації економіки в період економічних спадів, оскільки перешкоджають різкому зменшенню сукупного попиту.	Посилюється залежність державних фінансів від коливань кон'юнктури на світових фондових і валютних ринках, підвищується ризик виникнення кризи ліквідності.
	Посилення конкурентної боротьби країн за ринки збуту, джерела сировини, сфери вкладання капіталів.

Джерело: складено автором на основі [1; 6; 7; 8; 9; 10].

О. В. Ісаєва відстоює думку, що позики, які надходять від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інституцій, здійснюють

позитивний вплив на розвиток економіки якщо залучаються для розв'язання проблем її ринкового реформування: реструктуризацію народного господарства, модернізацію технологічного базису підприємств, розвиток експортного потенціалу, насичення внутрішнього ринку товарами народного споживання тощо. Кредити, що беруться лише на погашення дефіциту державного бюджету, не поліпшують соціально-економічну ситуацію. Саме останній варіант, на жаль, спостерігається сьогодні в Україні [8].

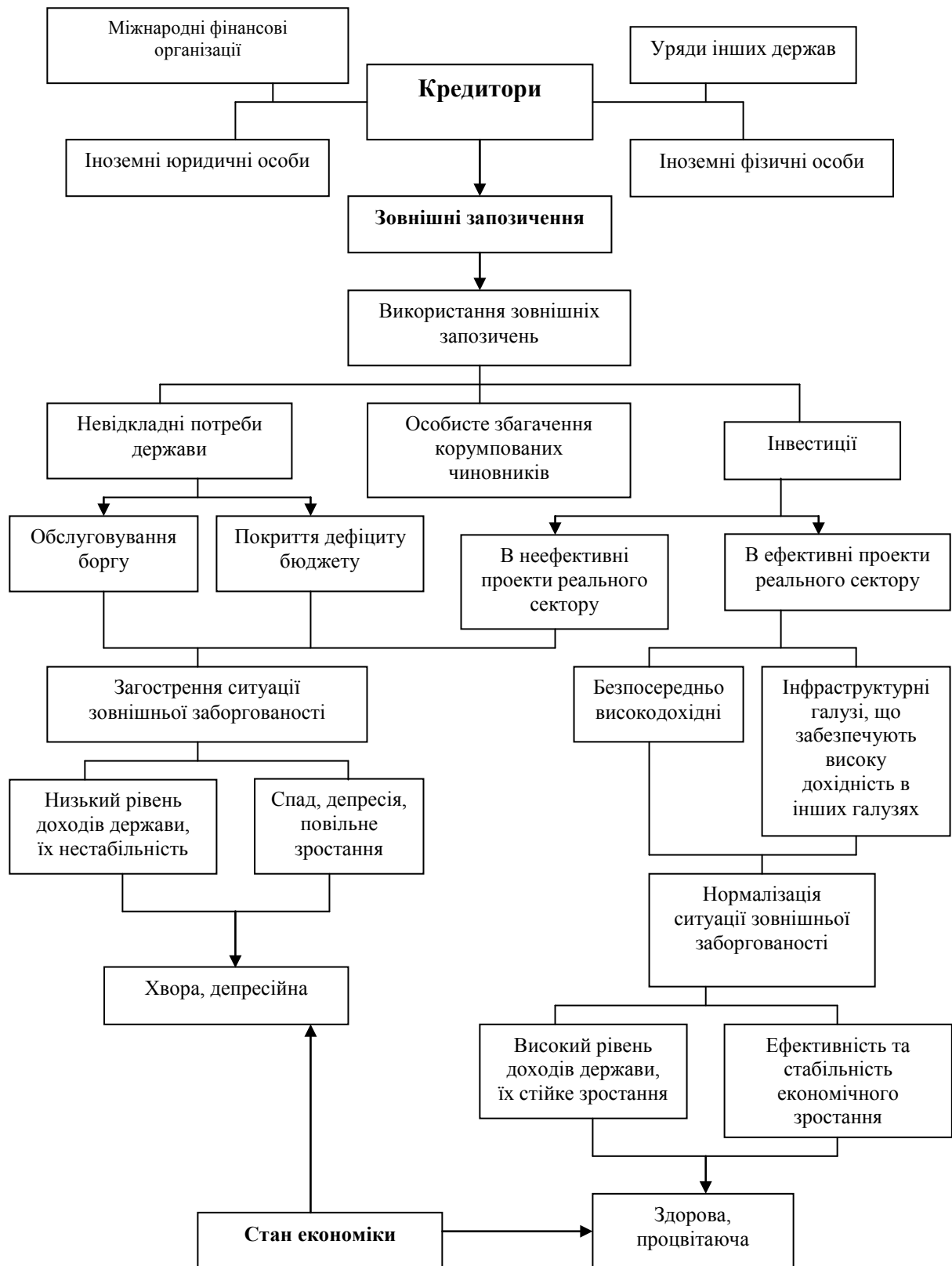
Існує також думка, що зовнішні запозичення позитивно впливають на добробут людей у короткостроковому періоді, проте у довгостроковому періоді надмірні запозичення та їх нераціональне використання спричиняють зменшення ВВП на душу населення, зростання безробіття, скорочення заощаджень та доходів громадян, підвищення рівня бідності, а також очікуваної тривалості життя при народженні та рівня смертності [6].

Залучення зовнішніх державних запозичень призводить до виникнення такого явища як зовнішній державний борг. До державного зовнішнього боргу відносять фінансові зобов'язання держави перед нерезидентами (іноземними громадянами, фірмами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями), що виникли внаслідок позик, які здійснені урядом.

Зовнішній борг може стати чинником економічного зростання тільки за умови його раціонального використання та переважно інвестиційної спрямованості, хоча у більшості випадків він є деструктивним явищем, яке генерує ряд ризиків для функціонування цілісної економічної системи [6].

Надмірний державний борг опосередковано сповільнює економічне зростання країни і перекладає тягар оподаткування на майбутнє, оскільки за наявності початкового боргу, більшого за нульове значення, рівень заборгованості зростає, як відомо, на суму відсоткових виплат [11].

Вплив зовнішніх державних запозичень на стан економіки відображено на рис. 3.3.

Рисунок 3.3 - Вплив зовнішніх державних запозичень на стан національної економіки

Джерело: побудовано автором

Україна почала звертатись за зовнішніми запозиченнями до міжнародних фінансових організацій і розвинених країн ще у 1990-х роках, які здійснювалися в основному у формі фінансових позик, призначених для покриття дефіциту бюджету з метою забезпечення фінансової стабільності, та цільових (інвестиційних) кредитів. Водночас в процесі залучення позик не були використані всі наявні можливості і наша держава перетворилась у значного міжнародного боржника.

Структуру накопичених зовнішніх державних запозичень станом на 30.09.2017 р. відображено в табл.3.3.

Таблиця 3.3 - Зовнішній державний борг України станом на 30.09.2017 р.
(млрд од.)

	дол. США	грн	%
Зовнішній державний борг	38,65	1025,00	100,00
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	14,70	389,77	38,02
Європейський Союз	3,31	87,77	8,57
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,65	17,21	1,68
Європейський інвестиційний банк	0,61	16,17	1,58
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	4,90	130,08	12,68
Міжнародний Валютний Фонд	5,22	138,45	13,51
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,00	0,10	0,00
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,75	46,38	4,52
Канада	0,32	8,51	0,83
Німеччина	0,25	6,70	0,64
Росія	0,61	16,07	1,58
США	0,01	0,20	0,02
Японія	0,56	14,91	1,45
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,00	0,00	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	20,47	542,81	52,96
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій (Міжнародний Валютний Фонд)	1,74	46,03	4,50

Джерело: [12]

Як свідчать дані табл.3, прямий зовнішній державний борг України становить 38,65 млрд дол., з яких 14,7 млрд дол. – це позики від міжнародних фінансових організацій. Основними зовнішніми кредиторами України є: МВФ, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Європейський Союз. Крім того, Україна отримала від урядів інших країн: Росії, Японії, США та Німеччини. Проте більш ніж половина боргу – кошти, залучені від розміщення державних облігацій на ринку.

Серед причин, які активізували в сучасних умовах зовнішні запозичення, примусили український уряд шукати фінансові ресурси за кордоном, можна виділити: незбалансованість державних фінансів ще з часів початку незалежності; дефіцит державного бюджету та хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в останні роки; нестабільність національної валюти та необхідність її підтримки; надмірна імпортна енергетична залежність та відсутність ефективної державної політики енергозбереження; неможливість залучення коштів населення у банківський сегмент та значний відтік капіталу за межі України і пов'язана з ними нестача фінансових ресурсів для реалізації соціально-економічних реформ; потреба обслуговування раніше набраних за кордоном кредитів тощо [12; 13].

Одним із головних фінансових партнерів, найбільшим зовнішнім кредитором економіки України наразі є МВФ. Так, з початку 2014 р. Україна взяла кредитів у МВФ на суму 13,3 млрд дол. Спочатку за програмою Stand by у 2014 р. було отримано два транші обсягом 4,6 млрд дол. США. У березні 2015р. МВФ схвалив програму кредитування економіки України з використанням механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) загальним обсягом 17,5 млрд дол. терміном на 4 роки, з яких наша держава отримала: 5 млрд дол. – у березні 2015 р., 1,7 млрд дол. – у серпні 2015 р., 1 млрд дол. – у вересні 2016 р., 1 млрд дол. – у квітні 2017 р. [12].

Відповідно до Програми розширеного кредитування грошові ресурси мали спрямувати на здійснення реформ та розвиток економіки. Однак в українських реаліях кошти МВФ в основному йшли на поповнення резервів

Національного банку України (для підтримки курсу національної валюти), частина була використана на потреби уряду з виконання зовнішніх зобов'язань (погашення отриманих раніше кредитів), поповнення Пенсійного фонду тощо.

Проте варто зазначити, що кредитори, надаючи позики, висувають відповідні вимоги щодо проведення реформ із метою збалансування державного бюджету. Починаючи з 2014 р., в Україні було: проведено значну фіскальну консолідацію; реструктуризацію банківського сектору; здійснено перехід до гнучкого обмінного курсу, на прозорішу систему державних закупівель; спрощення регулювання підприємницької діяльності; реформовано тарифи на газ та електроенергію, систему соціальної допомоги; прийнято пакет реформування системи охорони здоров'я; створено антикорупційні органи та запроваджено декларування активів посадовими особами тощо [12]. Проведені реформи мають неоднозначну оцінку в суспільстві. Адже вимоги кредиторів не завжди відповідають національним інтересам України.

Для отримання наступного траншу МВФ висуває такі вимоги до України: прийняття закону про приватизацію, створення антикорупційного суду, врегулювання питання з цінами на газ, прийняття земельної реформи тощо. Прийнята пенсійна реформа проходить оцінку на відповідність цільовим показникам програми МВФ [12]. Невиконання вимог МВФ затримало отримання чергового траншу, який перенесено на 2018 р. Тобто сьогодні Україна помітно відстає від офіційного графіка отримання грошових ресурсів.

У 2015-2016 рр. Україна не робила виплат за боргами перед МВФ, оскільки діяв пільговий період, а протягом 2017 р. сплатила 1,268 млрд дол., що більше суми, отриманої за той же період. Однак найбільше доведеться віддати грошей у 2018 р. – 2,3485 млрд дол. У наступні роки виплати повинні становити: у 2019 р. – 1,8208 млрд дол., у 2020 р. – 1,273,3 млрд дол., у 2021 р. – 1,4698 млрд дол. [14].

Вагоме значення для України має співпраця з групою Світового банку (СБ), що розпочалася у 1992 році. Протягом 25 років співпраці сукупний обсяг

операцій банку в країні становив понад 10 млрд дол. США в рамках приблизно 70 проектів і програм [15].

З 2014 р. Група Світового банку надала Україні підтримку обсягом близько 5,5 млрд дол. США у вигляді серії з двох позик на політику розвитку (ППР), сімох нових інвестицій та однієї гарантії, спрямованих на вдосконалення ключових державних послуг (централізоване теплопостачання, електропостачання, дорожня інфраструктура, водопостачання та водовідведення, охорона здоров'я та соціальний захист), підтримку реформ (шляхом надання консультацій з питань розроблення та реалізації всебічних структурних реформ) і розвиток приватного сектору (фінансування низки поточних проектів) [15].

20 червня 2017 року Рада директорів Світового банку схвалила Концепцію партнерства Світового банку з Україною на 2017-2021 роки, головною метою якої є сприяння сталому та комплексному відновленню економіки України. До основних напрямків партнерства між Україною та Світовим банком на 2017-2021 рр. відносяться: управління державними фінансами та реформа державного управління; антикорупційна діяльність; зміцнення фінансового сектору; покращення інфраструктури; земельна реформа, реформа охорони здоров'я; приватизація; соціальна допомога; створення рівноправного партнерства у приватному секторі тощо.

Значну підтримку економічним реформам, що здійснюються в країні, надає Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який є найбільшим фінансовим інвестором в Україні і спрямовує кошти на конкретні інвестиційні об'єкти. Станом на кінець 2016 року загальний обсяг інвестицій ЄБРР в Україну становив 12358 млн євро (в тому числі у 2016 р. – 581 млн євро, у 2015р. – 997 млн євро) [16]. Пріоритетним напрямом інвестування ЄБРР в Україні є інфраструктура енергетичної сфери. Сьогодні розпочато реалізацію низки проектів у приватному секторі, в газовій сфері, сфері комунального і залізничного транспорту, а також у сфері реформування великих державних компаній.

З метою залучення додаткових кредитних ресурсів в економіку України продовжується фінансове співробітництво з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), ресурси якого спрямовуються на реалізацію важливих інфраструктурних, енергетичних, природоохоронних та інших інвестиційних проектів загальнодержавного значення. Наразі за фінансового сприяння ЄІБ в Україні реалізується 13 проектів у сфері енергетики та транспортної інфраструктури.

Плани ЄІБ в Україні передбачають підтримку нових проектів на суму понад 5 мільярдів євро. Серед найбільших проектів: продовження будівництва третьої лінії метро у Харкові (160 млн євро); модернізація автодорожньої мережі та поліпшення безпеки дорожнього руху у Києві, Харкові, Дніпрі, Львові та Одесі (90 млн євро); модернізація газовидобування на українських родовищах (37 млн євро), а також модернізація силових підстанцій електропостачальних підприємств України (130 млн євро); підтримка малого та середнього підприємництва через банківське кредитування (400 млн євро); впровадження європейських стандартів при будівництві та ремонті доріг як міжміського сполучення, так і в містах; розвиток інфраструктури громадського транспорту та розбудова велодоріжок тощо [17; 18]. Європейський інвестиційний банк також надасть кредит у сумі 120 млн євро для здійснення заходів з підвищення енергоефективності будівель університетів та інших інвестицій, пов'язаних з освітнім процесом.

Україна отримує кредити й від інших інституцій, зокрема від KfW – німецького державного банку, який за дорученням німецького уряду фінансує програми розвитку у всьому світі. З 2002 по 2014 рік близько 270 млн євро (193 млн євро коштів з федерального бюджету та близько 76 млн. євро власних коштів KfW) було надано Україні на проекти з розвитку фінансової системи, забезпечення електроенергією, комунального водозабезпечення та водовідведення, соціальної інфраструктури в громадах, а також захисту навколишнього середовища [12].

На початку 2015 р. з Німеччиною було погоджено отримання кредитного пакета у розмірі 500 млн євро. У 2015 році Україна отримала від KfW кредит на 200 млн євро для посилення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України, що відповідає за повернення депозитів із збанкрутілих банків громадянам. У жовтні 2016 р. було підписано угоду щодо надання 150 млн євро на реконструкцію електричних підстанцій у Східній Україні [12].

Відповідно до звіту Рахункової палати про результати аналізу стану залучення та використання позик міжнародних фінансових організацій, Україна використала лише 49% отриманих протягом 2014-2016 років позик. Серед причин недоцільного використання або невикористання коштів міжнародних позик експерти виділяють відсутність стратегії залучення коштів на реформування різних секторів економіки та неефективну роботу міністерств, які відповідають за позики України під розвиток проектів. Крім того, в Україні відсутній системний моніторинг ефективності використання коштів. Якщо конкретний проект з певних причин не виконується, Україна все одно має сплачувати відсотки за користування коштами міжнародних позик [19].

Важливе місце серед позик посідають кредитні лінії за міждержавними і міжурядовими домовленостями з іноземними державами та Євросоюзом, які відкриваються під гарантії уряду та Національного банку України.

Для стабілізації економіки України (покриття поточного дефіциту консолідованого бюджету, поповнення золотовалютних резервів Національного банку України) ЄС відкрив три лінії макрофінансової допомоги, дві з яких вже закриті (на 610 млн євро (за першою програмою, укладеною у 2013 р.) і 1 млрд євро (за другою програмою, укладеною у 2014 р.). За третьою програмою, схваленою у 2015 р., протягом 2015-2017 рр. Україна повинна була отримати макрофінансову допомогу на загальну суму 1,8 млрд євро. Але наша держава отримала лише два транші по 600 млн євро (у 2015 р. і у 2017 р.). У 2016 р. кредитні транші не надходили. Оскільки Україна не виконала всі вимоги, передбачені програмою (зняття заборони на експорт лісу-кругляка, запуск автоматичної перевірки е-декларацій, закон про кредитний реєстр НБУ,

перевірка інформації про бенефіціарних власників компаній), решта грошей була втрачена [20].

Японія з березня 2014 р. виділила Україні 1,86 млрд дол. в рамках різних проектів. Найбільшу частину коштів становить кредит розміром 1,1 млрд дол. на проект модернізації Бортницької станції аерації, який почався у червні 2015 року. 400 млн дол., які надійшли в липні 2014 р. та грудні 2015 р., було спрямовано на підтримку держбюджету [21]. У 2016 р. через Японське агентство міжнародного співробітництва було надано довгострокову пільгову позику обсягом 331 млн дол. (строком на 20 років з 6-річним пільговим періодом, відсотковою ставкою Libor + 0,05%, виплатою двічі на рік) для посилення макроекономічної стабільності у рамках спільного зі Світовим банком проекту «Позика для політики розвитку-II» (DPL-II). Кошти були зараховані до загального фонду державного бюджету і спрямовані на фінансування пріоритетних потреб країни, в тому числі й соціальних видатків [22].

Протягом 2014-2015 рр. для стабілізації вітчизняної економіки наша держава отримала кредити і від Канадського експортного агентства: у 2014 р. – на суму 200 млн канадських доларів (170 млн дол. США) за ставкою 2,1% річних з терміном погашення позики через 5 років; у 2015 р. – на суму 160 млн дол. США строком на 5 років за ставкою 1,43% річних [12].

Україна залучає запозичення також шляхом розміщення цінних паперів на зовнішньому ринку. Зокрема, США надають допомогу Україні у вигляді гарантій за єврооблігаціями. У 2014-2015 роках уряд України здійснив два випуски боргових паперів під американські гарантії на загальну суму 2 млрд дол.: п'ятирічні євробонди під 2,8% річних (1 млрд дол.) та єврооблігації під 1,847% річних з терміном погашення до 29 травня 2020 року (1 млрд дол.) [23]. У вересні 2017 р. Міністерство фінансів оголосило про випуск 15-річних облігацій зовнішньої державної позики на 3 млрд дол. під 7,375% річних. Однією з причин випуску нових євробондів стала потреба відстрочити частину виплат за існуючими боргами, значний обсяг яких припадає на найближчі

чотири роки (близько 20 млрд дол.). До цього діяв пільговий період за програмою МВФ, а також відстрочку передбачали домовленості з кредиторами, досягнуті в рамках реструктуризації боргів. Кошти в розмірі 1,318 млрд дол. від випуску облігацій зовнішньої державної позики вже надійшли до України. 1,68 млрд дол. пішли на викуп єврооблігацій з погашенням у 2019-2020 роках. Основними покупцями нових 15-річних єврооблігацій виступили інвестори із США (46%) та Великобританії (36%) [12]. Повернення України на світовий ринок запозичень дозволить підвищити інвестиційну привабливість країни та полегшити доступ до зовнішнього фінансування не лише для держави, а й для бізнесу.

Серед сучасних тенденцій у сфері зовнішніх запозичень України можна виділити: високу залежність від зовнішніх запозичень; нестабільність та непередбачуваність зовнішніх запозичень; неефективне використання запозичених ресурсів, які спрямовуються не на інвестиційні цілі, а на фінансування поточних витрат бюджету, покриття бюджетного дефіциту та на обслуговування і погашення попередніх боргових зобов'язань; неспроможність відстоювати національні інтереси перед донорами в процесі отримання зовнішніх кредитів; вплив корупції на процеси використання залучених коштів; зростання зовнішньої заборгованості держави.

На зниження ефективності використання позик, на наш погляд, впливають відсутність затвердженого порядку та критеріїв оцінки ефективності використання залучених коштів, а також механізму економічної відповідальності за використання позик та якість прийнятих рішень при управлінні ними.

Для того, щоб позичені кошти не нагромаджувалися в борги, питання подальшого залучення зовнішніх фінансових ресурсів потрібно вирішувати, насамперед, з позицій ефективного їхнього використання для економічного розвитку країни. З цією метою Україні необхідно розробити якісно нову стратегію запозичень, яка повинна орієнтуватись на вирішення важливих

завдань розвитку національної економіки та використання інвестиційно-інноваційних факторів економічного зростання.

Державне регулювання зовнішніх запозичень України доцільно здійснювати за такими основними напрямками: визначення стратегії залучення зовнішніх державних позик в залежності від умов і джерел запозичення; вибір оптимального механізму управління запозиченими коштами, що формують зовнішній державний борг; підвищення ефективності використання зовнішніх запозичень.

Стратегія залучення зовнішніх запозичень повинна бути розроблена на загальнодержавному рівні і узгоджена з регіональними утвореннями. При її розробці важливо враховувати як внутрішню специфіку розвитку країни, так і світову кон'юнктуру. Стратегія має передбачати: створення умов для забезпечення збалансованого залучення необхідних фінансових ресурсів з метою вирішення довгострокових економічних завдань; визначення найбільш оптимальних напрямків з управління борговими зобов'язаннями; шляхи підвищення ефективності використання запозичених коштів.

Розробку та реалізацію механізму управління запозиченими коштами необхідно направити на: удосконалення нормативно-правової бази та визначення реальних потреб в державних запозиченнях; спрямування залучених ресурсів на фінансування конкурентоспроможних галузей економіки, виконання програм інституційного та інвестиційного розвитку країни; узгодження політики державних запозичень з бюджетною, грошово-кредитною, фіскальною політикою; чіткий розподіл повноважень між інституціями, що здійснюють управління зовнішніми державними запозиченнями; підвищення обґрунтування підготовки і забезпечення ефективності реалізації проектів за рахунок зовнішніх державних запозичень [1; 8].

Державне регулювання зовнішніх запозичень у частині забезпечення ефективності їх використання на сучасному етапі повинно включати: контроль та ведення регулярної звітності за використанням залучених ресурсів; аналіз очікуваних результатів і виявлення неефективності використання зовнішніх фінансових ресурсів; вибір альтернативного варіанта фінансування державних

проектів у залежності від першочергового значення; оцінку ефективності використання позичкових коштів вже реалізованих проектів; підвищення ефективності співпраці з міжнародними фінансово-економічними організаціями.

Висновки.

Залучення зовнішніх державних запозичень має значний вплив на стан державних фінансів, грошового обігу, інвестиційного клімату, розвиток міжнародного співробітництва тощо. З одного боку, вони можуть сприяти забезпеченню фінансової безпеки держави, а з іншого – порушувати фінансову рівновагу. Тому залучення зовнішніх державних запозичень повинно супроводжуватись правильним їх витрачанням, а саме: створенням умов для ефективного економічного розвитку, застосуванням нових прогресивних технологій, які пришвидшать темпи зростання економіки, що дозволить країні в майбутньому без проблем розрахуватись за залучені кошти.

Оскільки зовнішні запозичення України характеризуються нестабільністю, різкими коливаннями структури та непередбачуваністю, держава повинна комплексно підходити до регулювання процесу запозичень, а її політика в даному напрямі має базуватися на наукових засадах.

Розробка науково обґрунтованих шляхів залучення і використання зовнішніх запозичень дозволить більш ефективно фінансувати соціальні програми, структурну перебудову (реформування систем медичного забезпечення, освіти, житлово-комунального господарства; запровадження програм захисту довкілля) та інвестиційні проекти, що сприятиме ефективному використанню залученого капіталу і створенню основи для повного та своєчасного обслуговування зовнішнього боргу без загрози для фінансової безпеки держави.

Література:

1. Слав'юк Н. Р. Зовнішні державні запозичення в забезпеченні конкурентоспроможності економіки країни: автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Н. Р.Слав'юк. – Київ: Б.в., 2013. – 20 с.

2. Канкулов М. Х. Совершенствование механизма управления государственным внешним долгом Российской Федерации: автореф. дис ... канд. экон. наук / М. Х. Канкулов. – М., 2008. – 27 с.
3. Міжнародний Валютний фонд – Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_Валютний_фонд
4. Маслова С. Форми та види кредиту. Гроші. Фінанси. Кредит: навч.-метод. посібн. / М. Александрова, С. Маслова – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : ЦУЛ, 2002. – 500 с.
5. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська; за ред. Г. Е. Гронтковської. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 384 с.
6. Флейчук М. Вплив зовнішніх запозичень на соціально-економічний розвиток посттрансформаційних країн / М. Флейчук, Р. Андрусів // Економіка України. – 2012. – №1. – С.16-26.
7. Андрусів Р. Р. Вплив акумуляції зовнішніх запозичень на економічне зростання у посттрансформаційних економіках: функціональні зв'язки та емпіричні оцінки / Р. Р.Андрусів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №11. – С.100-107.
8. Ісаєва О. В. Проблеми і перспективи управління зовнішнім державним боргом України / О. В. Ісаєва // Вісник ХНУ. 2012. – №3. – С. 173-175.
9. Колосова В. Кредити міжнародних фінансових інституцій у системі бюджетного планування / В. Колосова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2014. – №4. – С.106-118.
10. Тюпа Д. І. Роль міжнародних фінансово-кредитних інститутів в процесі надання зовнішнього фінансування / Д. І. Тюпа // Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – Вип. 26. – С. 160-165.
11. Павловська Є. О. Теоретичні аспекти впливу державного боргу на економічне зростання [Електронний ресурс] / Є. О.Павловська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2013. – Вип. 37. – С.335-343. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2013_37_38.pdf
12. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/borhovi-zoboviazannia-tsentralnykh-orhaniv-derzhavnoho-upravlinnia-za-iii-kvartal--roku?category=borg& subcategory=borhova-statystyka>
13. Аверіхіна Т. В. Зовнішній борг України: аналіз динаміки і структури, методи управління [Електронний ресурс] / Т. В.Аверіхіна, В. О.Коломієць // Економіка: реалії часу. – 2013. – №5. – С.143-148. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrch_2013_5_21.pdf
14. Україна починає віддавати борги МВФ: суми, терміни і як це вплине на курс долара (інфографіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/fondovye-dolgi-ukrainbu-sroki-summy-i-kurs-valyut-infografiki-1043363.html>
15. Світовий банк в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pubdocs.worldbank.org/en/570471498191051152/Ukraine-Snapshot-April-2017-uk.pdf>

16. European Bank for Reconstruction and Development. Annual report 2016 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ebrd.com/news/publications/annual-report/annual-report-2016.htm>
17. Європейський інвестиційний банк готовий розширяти портфель співпраці з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250154517
18. Кістіон обговорив з ЄІБ фінансування модернізації газовидобування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2305450-kistion-obgovoriv-z-eib-finansuvanna-modernizacii-gazovidobuvanna-v-ukraini.html>
19. В Українському кризовому медіа-центрі за участі керівника ОФЕА відбувся прес-брифінг на тему використання Україною коштів міжнародних позик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://feao.org.ua/news/international-loans-briefing-ucmc/>
20. Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>
21. Колесніченко О. Японія надала 1,9 мільярда доларів допомоги Україні за 3 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/2/628607/>
22. Україна отримала від Японії кредит на \$331 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2016/03/25/7046783/>
23. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk>

РОЗДІЛ 4. МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Савченко В. Ф, д.е.н., професор,
заслужений економіст України*

Забаштанський М. М., д.е.н., професор

4.1 Проблеми і перспективи мережевої економіки та інформаційного суспільства

Комп'ютерно-комунікаційна революція у 60-70-ті роки ХХ століття, як стверджував П. Друкер, призвела до часткового заміщення праці знаннями, а також проникнення інформаційних технологій у суспільні відносини, поширення так званої електронної культури, поєднання процесів інформатизації з іншими складовими соціально-економічного розвитку національних економік розвинених країн, активного впровадження технологічних інновацій у різних галузях промисловості.

Ситуація потребувала нової теорії, яка б довела хибність, а в крайньому разі застарілість, марксистської концепції про історичну визначальність праці як фактору виробництва. Такою стала науково обґрунтована теорія інформаційного суспільства вчених Р. Катца, І. Масуди, Ф. Махлупа, Т. Сакаїї, Т. Умесао, значення якої передусім у тому, що була доведена роль ІКТ у суспільно-економічних трансформаціях, зміні структури національних господарств на користь наукоємних галузей виробництва, де головною стає знаннева компонента.

Японські представники теорії назвали нове суспільство інформаційним, а американські – суспільством знань, оскільки вважали, що саме знання, а не будь-яка інформація, стають двигуном прогресу.

Автори теорії ґрунтовно проаналізували природу інформації, її роль у суспільстві і дійшли до таких висновків:

- вона є окремим специфічним ресурсом;

- інформація не вичерпується в результаті використання, а навпаки, зростає.

На відміну від еволюційного характеру інших теорій і концепцій, інформаційне суспільство не розглядається як стан еволюції, а виступає як революційна альтернатива всім попереднім моделям. До речі, на нашу думку, це дуже спірне твердження, оскільки: воно заперечує поступальний рух людства від однієї формації до іншої; неможливо передбачити наступні етапи розвитку.

Одночасно, а в основному дещо пізніше, були розроблені інші теорії, які отримали визнання вчених і багато в чому перекликаються з теорією інформаційного суспільства. Мова йде про теорії постіндустріального суспільства Д. Белла, суперіндустріального суспільства Е. Тоффлера, технотронного суспільства З. Бжезинського, комп'ютерної демократії Т. Крауха, єдиного індустріального суспільства Р. Арона, концепцію розвинутого постіндустріального суспільства У. Мартіна та інші [1,с.175-176].

Особливо хотілося б виділити дослідження З. Бжезинського, який пішов далі інших теоретиків-постіндустріалістів, прогнозуючи настання наступної за постіндустріальною стадії розвитку глобального суспільства – технотронної – та описавши її основні характеристики.

Окремі положення науковця на даний час використовуються в розвинених країнах, особливо у США, де створено досє на кожного жителя за допомогою електронно-комунікаційних технологій.

Не так давно вчений доповнив свою теорію можливо і кон'юнктурною, але досить обґрунтованою тезою, що США зможуть і в майбутньому зберегти світове лідерство якщо в їхній економіці буде максимальний вплив таких основних чинників: економічний та інноваційний потенціал, демографічна динаміка, географічні пріоритети, мобілізація ресурсів, розвиток демократії [2, с. 31]

Питання становлення, функціонування та розвитку мережевої економіки й інформаційного суспільства в наш час розглянуті в працях багатьох

зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема В. Ансоффа, А. Асаула, В. Базилевича, Р. Вайбера, В. Барінова, М. Грановеттера, М. Кастельса, К. Майлза, Д. Новікова, М. Портера, М. Райсса, Л. Сморгунова, К. Шапіро, М. Шерешевої та багатьох інших.

Ринок ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) охоплює виробництво продуктів і послуг у промисловості, приладобудуванні, телекомунікаціях, електронній комерції та Інтернеті, інтелектуальній власності, мас-медіа, рекламі, фінансовій сфері, програмному забезпеченні тощо.

Нові технології і послуги ведуть до нарощування обсягів та підвищення якості телекомунікаційного сервісу, а розвиток мереж нового покоління призводить до злиття стільникового зв'язку з ІКТ (мобільний інтернет із широкопasmовим сервісом), включає у себе швидку передачу інформації, глобальний роумінг, мультимедіа та інші. Нові послуги мобільного зв'язку надають можливості доступу до інформаційних ресурсів глобального значення через Інтернет.

Під інформатизацією суспільства прийнято вважати процес, спрямований на усунення протиріч між зростаючим обсягом інформації і спроможністю засвоєння її людиною. Власне кажучи, інформатизація являє собою системні дії щодо отримання інформації як ресурсу управління з метою створення інформаційного суспільства, а на базі цього подальшого розвитку цивілізації.

На сучасному етапі рівень продуктивних сил можна охарактеризувати не тільки кількістю матеріалів і засобів виробництва, але й інформацією, яка циркулює у системі управління виробництвом [3, с. 20-21].

В Україні також розпочалися процеси створення і розвитку мереж, формування бізнес-структур, що працюють за принципом мережевої взаємодії. Використовуючи досвід розвинених країн, де вони розгорнули діяльність у середині 80-х років ХХ століття, в окремих галузях економіки нашої держави ці структури мають досить вагоме значення.

Виникнення ефекту мережевої організації економічної діяльності завдячує посиленню конкуренції виробників і споживачів та прискореному

впровадженню новітніх технологій. Воно сприяє розвитку товарних ринків, створенню нових робочих місць, залученню інвестицій, поширенню інновацій та покращенню якості послуг для населення.

Переваги мережевих структур:

- конкурентні переваги кожного партнера шляхом взаємодії створюють більш сильний рівень конкурентоспроможності – ефект енергії ;
- реалізація принципів раціонального розподілу функцій, спеціалізації та кооперації створює передумови для стійкого розвитку учасників, проведення гнучкої політики на ринку;
- самостійні підприємства більш успішно функціонують, коли входять до мережі;
- основою існування мережі виступає вміння встановлювати необхідні зв'язки для прискореного входження у ринкові процеси.

Мережеві структури дуже багатогранні і різноманітні. Їх розділяють за такими принципами:

- 1.Сферою діяльності – інформаційні, логістичні, торговельні, інтелектуальні, банківські, готельні, муніципальні.
- 2.Масштабами – місцеві, регіональні, національні, міжнародні (глобальні).
- 3.Характером дій учасників – споріднені і неспоріднені.
- 4.Терміном роботи – довгострокові, середньострокові, під конкретний проект.
- 5.Метою створення – виконання нового проекту, об'єднання ресурсів, обмін ключовими компетенціями, посилення позицій на ринку [4, с. 20-22].

Розглянемо ситуацію з транскордонними мережами. Кількість корпорацій збільшується як у традиційних, так і новітніх секторах економіки, що трансформуються у відкриті мережеві структури. Можна акцентувати увагу на таких факторах посилення мережевої організації транснаціональних (транскордонних) корпорацій:

- використання інтернет-технологій у інфраструктурі призводить до їх модернізації;

- привабливість і ефективність мережевої економіки залежать від наявності в ній критичної маси економічних аспектів та відповідної інфраструктури, яка робить реальною їх діяльність;

- нові можливості глобальних комунікацій надають сучасні інструменти для реорганізації форм суспільної діяльності, що використовуються з метою розроблення принципів мережевої організації, завдяки яким вони не можуть бути віднесені до застарілої, або просто ринкової, форми.

Ефект від участі в мережевій економіці зростає експоненційно залежно від збільшення числа учасників, що стимулює до входження в мережі додаткової кількості клієнтів.

Виходячи з того, що загальноприйнятим є твердження, згідно якого мережева економіка включає у себе традиційну економіку та інформаційні ресурси і технології, її часто називають інформаційною.

М. Кастельс вказує на те, що економіка ХХІ століття є економікою нового типу, а саме інформаційною або глобальною: інформаційною, оскільки продуктивність і конкурентоспроможність у ній факторів чи аспектів залежать від їх здатності генерувати, оброблювати і використовувати інформацію, засновану на знаннях; глобальною тому, що основні види економічної діяльності та їх складові організуються і взаємодіють у глобальному масштабі з використанням розгалуженої мережі, яка пов'язує економічних агентів; інформаційною і глобальною, бо в нових історичних умовах досягнення високої продуктивності та конкурентоспроможності можливе тільки всередині глобальної інформаційно пов'язаної мережі.

За твердженням американських аналітиків, тенденція зростання кількості, потужності і політичного впливу транскордонних мереж визначилася у 2015 р., а до 2025р. «світ зазнає суттєвих змін» [5, с. 10-12].

Інформаційні технології зробили можливими комунікаційні зв'язки по принципу «кожен з кожним», що забезпечило отримання максимальної вигоди

від скоординованої діяльності. Спроможність малих і середніх підприємств співпрацювати між собою та з великими корпораціями, створюючи мережеві структури, залежить від наявності і доступності новітніх технологій. Вони ж визначають глобальний характер мережевих структур як головних сучасних форм конкуренції.

Узагальнення факторів, які спричинили створення та розвиток мережевих структур в економіці, наведено на рис. 4.1.

Рисунок 4.1 - Фактори створення і розвитку мережевих структур в економіці

Джерело: [6, с. 13]

Аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень засвідчує різноманіття мережевих форм економічної співпраці суб'єктів господарювання. Їх класифікація ускладнюється нечіткістю організаційних меж та наявністю значних модифікацій у механізмах співпраці. Крім того мережі у різних країнах мають особливості, зумовлені рівнем економічного розвитку, ступенем

державного регулювання, наявністю довіри між суб'єктами господарювання та ін.

В Україні їх можна досить умовно розділити на 2 групи:

- добровільні об'єднання – асоціації, консорціуми, корпорації і концерни;
- об'єднання на основі участі в статутному капіталі чи володіння частинами акцій – асоційовані підприємства, холдингові компанії.

Аналізуючи динаміку розвитку названих вище мереж за останнє десятиріччя (табл. 4.1), можна стверджувати, що, починаючи з 2008 року, спостерігалися незначні зміни їхньої кількості [6, с. 80-81].

Таблиця 4.1 - Кількість мережевих об'єднань підприємств України

	2004	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Асоціація	2629	2953	3125	3180	3222	3194	3234	3108
Корпорація	761	849	866	872	862	852	836	777
Консорціум	66	84	92	92	94	93	94	90
Концерн	388	400	390	387	373	359	350	327
Інші об'єднання	2082	1774	1634	1598	1532	1408	1362	1273

Джерело: [6, с. 81]

Розробка та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій стали відповіддю на кризові явища, що проявилися у пересиченні ринку стандартизованими товарами масового виробництва і появі нових споживацьких переваг, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб.

Інформаційні технології створили матеріальну основу для розвитку, оскільки з'явилася можливість постійного зв'язку між суб'єктами господарювання.

Вони забезпечили контакти з партнерами, не обмежені національними чи географічними кордонами, і складають розгалужену віртуальну мережу, що відкриває користувачам з усього світу доступ до обміну інформацією незалежно від часу та місця розташування.

Використання Інтернет-технологій надає виробникам можливість розширювати асортимент продукції, отримувати більший об'єм інформації від віддалених аудиторій та партнерів за короткий час [6, с. 10-12].

Економічний форум у Давосі на початку 2016 р. визнав, що світ стоїть на порозі четвертої промислової революції. Більш поширеною стає цифрова робоча сила, що в останні роки підтверджується скороченням попиту та прийому на роботу людей традиційних спеціальностей. За прогнозом керівника Американської соціологічної асоціації Р. Колінза, машинний розум та роботизація поступово прийдуть на заміну десяткам тисяч працівників у багатьох галузях промисловості, що ставить під загрозу існування середнього класу [7, с.61].

Е.Бріньолфссон та Е.Макафі з Масачусетського університету ввели термін «друга епоха машин» для визначення науково-технічних досягнень, які змінюють реальність. Серед них поява комп'ютера і цифрових рішень як каталізаторів фізичних та інтелектуальних можливостей людства. Автори, спираючись на дані Американського бюро економічного аналізу, вказують на внесок інформаційного сектору в економіку у вигляді обсягів продаж програмного забезпечення, публікацій радіомовлення, звукозапису, кінопродукції, телекомунікацій та сервісного надання інформації й обробки даних [8, с. 90].

За останні роки в Україні відбулися значні зміни у сфері праці у силу автоматизації процесів, штучного інтелекту, мережевої економіки. Розвиток інформаційного сектора скасовує пряму залежність понять «економічне зростання» і «зростання зайнятості».

Майбутнє України у шкільному навчанні, професійно-технічних і вищих навчальних закладах. Вже через 10-15 років переважна більшість сьогоденної молоді працюватиме за професіями та спеціальностями, яких сьогодні немає у національних класифікаторах професій як нашої, так і інших країн.

В Україні існують реальні можливості радикальних нововведень. В процесі адміністративно-територіальної реформи збільшиться значення інституціональної складової, підвищиться роль місцевих громад, суб'єктів

господарювання, служб зайнятості. З'являться інструменти впливу громади на інтеграцію її населення на засадах економічної активності на ринку праці через включення, зокрема жінок і молоді, у мережеву економіку. Мультиплікативний ефект стимулюватиме місцеве населення і забезпечить тверду основу для покращення добробуту жителів [9, с. 16-17].

Більш детально розглянемо корпорації як одну з форм мережевої економіки. Розпочнемо з досвіду країн світу. В країнах Центральної і Східної Європи були схожі з нами правові і економічні умови : недостатній досвід корпоративного управління; нестабільність соціального середовища; приватизація. На сьогодні в них намагаються створити національні моделі корпоративного управління, але в країнах з перехідною економікою вони нестабільні. Непередбачувані зміни корпоративного законодавства не дозволяють виробити чітку модель.

В жодній з цих країн не існує розвинутої нормативної бази з корпоративного управління. Спостерігається копіювання континентального права, що лежить в основі німецької моделі. Дехто використовує окремі рішення англо-американського права [10].

Модель корпоративного управління, що діє в Україні, також є тимчасовою і відбиває період становлення корпоративних відносин в державі.

В останні роки у корпоративному секторі відбуваються інтеграційні процеси. Компанії переходять до дивізійної структури управління, яка дозволяє досягти необхідної гнучкості.

Економічна інтеграція на макрорівні являє собою форму інтернаціоналізації господарської діяльності, зближення та поглиблення взаємодії національних економік .

Вона проявляється через об'єднання країн. Наприклад, на сучасному етапі не буде перебільшенням назвати мережами Європейський Союз, Всесвітню торгову організацію, ОПЕК та ін. [11, с. 26-28].

Аналізуючи розвиток наукових тверджень щодо корпорацій, насамперед вивчимо ситуацію відносно виникнення корпоративних структур та їх подальшого розвитку. В багатьох дослідженнях це пов'язано ще з діяльністю

британської Ост-Індійської та голландської Ост-Індійської компаній (початок XVII ст.) [12; 13, с. 9].

Проте і в Древній Греції, і в Римі, і в Середньовіччі, і в інші історичні періоди функціонувало багато організацій, які слугували підґрунтям для виникнення корпорацій: гільдії купців, майнові товариства, морські товариства, генуезькі маони, генуезькі банки та ін. Еволюцію організаційних типів об'єднань у світовій економіці наведемо у табл. 4.2.

Таблиця 4.2 - Організаційні форми об'єднань в різні історичні періоди

Форма об'єднань	Період	Юридичний статус	Обмежена відповідальність	Централізоване управління
Прості й повні товариства (не юридичні особи)	VIII-VI ст. до н. е. – Стародавня Греція	немає	немає	немає
Командитні товариства (неюридичні особи)	976 р. – Венеція	немає	частково	частково
Повні товариства (юридичні особи)	XVII ст. – Західна Європа	є	немає	є
Командитні товариства (юридичні особи)	XVII ст. – Західна Європа	є	частково	частково
Товариства з обмеженою відповідальністю	1892 р. - Німеччина	є	є	є
Акціонерні товариства (корпорації)	XVII ст. – Західна Європа	є	є	є

Джерело: [14, с. 12], доопрацьовано автором

При наявності у таких організацій певних ознак корпорацій необхідно зазначити: вони не мали всіх характеристик сучасної корпорації, а обмежувалися окремими з них; тільки з появою ринкових відносин та необхідної фінансової інфраструктури корпорації змогли реалізувати свої найбільш переконливі якості порівняно з іншими формами організації бізнесу [14, с. 12].

У сучасних умовах господарювання суттєво підвищилися фактори ризику в діяльності корпорацій і, як наслідок, зросли вимоги щодо відповідальності за результати їх роботи. Зазначене багато в чому залежить від своєчасності,

всебічності і об'єктивності оцінювання існуючого та прогнозного фінансового стану. У зв'язку з цим все більшого значення набуває науково обґрунтований аналіз їх діяльності.

Теоретично-методологічні основи побудови концептуальної моделі аналізу у системі управління діяльністю корпорацій отримано у працях О. Брадула, Ф. Бутинця, А. Мазаракі, Є. Мниха, В. Сопка, М. Чумаченка [15, с. 69].

Корпорації, як об'єкту аналізу, притаманні такі основні особливості: вид діяльності; організаційна і технологічна структура; взаємодія суб'єктів господарювання; капіталізація; бюджетування; інтеграція інформаційної системи; варіативність в умовах ризику [16, с.31].

Сучасний економічний аналіз змінює парадигму від оцінювально-статистичного до пошуково-прогностичного і спрямовується на обрання оптимальних управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності [17, с. 6].

Якщо при наявності системи господарювання аналіз мав ретроспективний характер і фіксував позитивні або негативні зміни у самому стані підприємств, то на сьогодні його основними рисами стають оперативність та поєднання критичного погляду всередину і назовні.

Основні напрямки орієнтованого на перспективу аналізу діяльності корпорацій:

- аналіз стану та прогнозування змін внутрішнього і зовнішнього середовища;
- аналіз окремих видів діяльності з обґрунтуванням перспектив розвитку;
- вивчення ресурсного потенціалу;
- аналіз партнерських стосунків;
- запозичення індикативного та бізнес-планування;
- антикризове управління [15 с. 74].

Одним з основних напрямків формування інституційного середовища корпорацій, необхідного для стимулювання інвестиційних процесів, є гарантія збереження інвестицій, стабільності при їх здійсненні [18].

Потужні транснаціональні корпорації, зосереджуючи у себе значні фінансові ресурси, прагнуть знайти додаткові джерела розширення діяльності, котра розповсюджуватиметься не тільки на окремі ринки, але й на держави. Найбільш прийнятний метод втілення цієї мети – злиття і поглинання компаній.

Причиною реструктуризації є прагнення отримати синергетичний ефект, тобто взаємодоповнюючу дію активів, спільний результат яких набагато перевищує результати окремих компаній. Мотивом більшості укладених угод виступає намагання посилити ринкову владу та укріпити становище у визначному секторі економіки.

Очікується посилення впливу ТНК на світову економіку, в основному через глобальні потоки прямих іноземних інвестицій. Згідно з даними ЮНКТАД, світові потоки ПІІ у 2015 році збільшилися на 11 % (до 1,4 трл. дол. США) при подальшому зростанні у 2016-2017 рр. відповідно до 1,5 та 1,7 трлн. дол. США.

Проте очікуваному поживленню можуть зашкодити: хронічна нестійкість в країнах з перехідною економікою; невизначеність у євросоні; геополітична напруженість в окремих регіонах [19].

Щоб не допустити надмірного посилення ринкової влади ТНК, на уповноважені наднаціональні органи покладено контроль та прийняття рішень щодо правомірності їх дій. Для боротьби з надмірною монополізацією створені комісії, які використовують розроблені індекси концентрації на ринку, наприклад індекс Хервіндаля – Хіршмана та індекс CR.

Серед десяти найбільш розвинених ТНК у 2014 р. особливу активність проявила компанія Exxon Mobil, де на одного робітника приходиться 388.530 дол. США прибутку.

Країнам, приймаючим ТНК, необхідно створити національні структури, що будуть контролювати їх діяльність, стежити за веденням бізнесу материнськими і дочірніми компаніями та за дотриманням Кодексу поведінки ТНК [20, с. 24].

Експансія китайських корпорацій на глобальному ринку засвідчує їх вагому роль у формуванні економічної конкуренції.

Утвердження в якості глобального лідера потребує активної участі Китаю у світових інвестиційних процесах [21]. Галузева структура закордонних інвестицій КНР виглядає таким чином: енергетика – 47%; металургія, транспорт і нерухомість – відповідно 15%, 14%, 10%.

У 2015 році 48 корпорацій Китаю ввійшли до 100 найбільших компаній світу у щорічній доповіді про інвестиції ЮНКТАД. Масова присутність китайських корпорацій у цьому рейтингу є підтвердженням їх експансіоністських дій на глобальному ринку. 25% активів корпорацій знаходяться за кордоном, 38% продаж товарів і послуг вони здійснюють в інших країнах, 41% робітників і службовців працюють за кордоном. Причому компанії проводять діяльність у самих різноманітних сферах.

Економіка КНР стабільно зростає і потребує ресурсного забезпечення, в тому числі енергетичного. На початку XXI сторіччя країна стала проводити політику диверсифікації джерел сировини, для чого добувні корпорації значно розширили географію інвестицій, включивши у коло своїх інтересів країни Африки, Латинської Америки, Середньої Азії. При цьому наявна висока агресивність китайської зовнішньоекономічної політики, що пов'язано із переважанням державного сектору, якому сама держава надає всесторонню підтримку.

Китай є активним експортером капіталу. Крім диверсифікації капіталовкладень, на чому вже наголошувалося у даному матеріалі, стратегічними цілями стали купівля іноземних компаній, цінних паперів, активів, землі під виробничі потужності сільського господарства та розробку сировинних ресурсів.

Інвестиційна стратегія обумовлена такими цілями: освоєння нових та утримання традиційних ринків для товарів і послуг; забезпечення доступу до сучасних технологій; надходження енергії і ресурсів для подальшого економічного зростання; поширення політичного та економічного впливу на міжнародній арені.

Банківська система Китаю з державним регулюванням виступає фундаментом високих темпів економічного зростання і експансії на глобальних ринках [22, с. 106-107].

Якщо раніше ми обгрунтовано називали головні підприємства оборонно-промислового комплексу Радянського Союзу корпораціями, то на сучасному етапі в Україні вони переходять до відносин, які можна охарактеризувати у перспективі як мережеві. На сьогодні оборонно-промисловий комплекс не відповідає вимогам часу і не може забезпечити ефективне вирішення поставлених завдань. Його структурна побудова не сприяє використанню науково-технічного й технологічного потенціалів, підвищенню якості й конкурентоспроможності і не пристосована до реалізації вимог мережевої інформаційної економіки.

Через відтік і природне старіння наукових кадрів провідних оборонних підприємств та організацій втрачається інтелектуальний потенціал. Виробіток на одного працюючого складає 50-80 тис. грн за рік, тоді як у розвинених країнах він доходить до 200-250 тис. дол. США.

Основними складовими, які примушують вітчизняні оборонні підприємства та організації планувати здійснення змін, виступають: потреба розширення ринків збуту продукції; необхідність залучення інвестицій та фінансового оздоровлення; посилення ринкової конкуренції; прагнення знизити собівартість; необхідність підвищити ефективність виробництва.

Одним з найбільш важливих шляхів реформування оборонно-промислового комплексу є його корпоратизація, яка включає у себе об'єднання підприємств і організацій в корпоративні структури з наступним створенням потужних холдингів, конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Корпоратизація комплексу вимагає підтримки на державному рівні, поєднання із санацією неефективних підприємств і вдосконалення систем управління. Вона має спиратися на потужний науково-технічний потенціал, відповідну нормативно-правову базу і здійснюватися з урахуванням: потреб

національної безпеки та оборони; економічних можливостей держави; ситуації на підприємствах.

Зусилля держави повинні бути спрямовані на розвиток «технологічних корпорацій», підприємства та організації яких створюють єдиний цикл розробки, виробництва, випробувань, реалізації та експлуатаційного обслуговування високотехнологічної продукції.

Важливою складовою корпоратизації оборонно-промислового комплексу України виступає його технічне переоснащення з переходом на сучасне високопродуктивне обслуговування й новітні технології, що дасть оборонним підприємствам та організаціям змогу самостійно і своєчасно пристосуватися до вимог інформаційного суспільства та мережевої економіки [23, с. 119-120].

Агрохолдинги, як мережева форма організації, це вертикально інтегровані формування, які проводять фінансово-господарську діяльність з використанням технологічно пов'язаних бізнес-процесів у сфері виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації аграрної продукції й продовольства в основному на зовнішніх ринках з використанням офшорних юрисдикцій.

Вони виникли на початку ХХІ століття, коли макроекономічна аграрна політика держави призвела до системної кризи у сільському господарстві. У цих умовах державою були вжиті надзвичайні протекціоністські заходи, якими, більш ніж самі аграрії, скористалися власники фінансового, промислового, спекулятивного та інших видів непрофільного для галузі капіталу. Підсиливши технологічну оснащеність в основному рослинництва та комерціалізувавши усі процеси, вони вивели її з кризового стану.

Проте в подальшому ситуація змінилася. Монопольними устремліннями, орієнтацією на отримання контрольованої ренти агрохолдинги загрожують малим і середнім підприємствам, збалансованому сільському розвитку.

За державної політики невтручання вони активізували роботу з нарощування земельних площ. Станом на початок 2016 року в Україні нараховувалося 160 агрохолдингів, які обробляли 53% загальної площі земельних угідь. Поряд з безсумнівно позитивним фактором збільшення обсягів продукції рослинництва діяльність агрохолдингів має такі негативні тенденції:

- нераціональне використання сільськогосподарських угідь;
- невкладання коштів у соціальну інфраструктуру та розвиток місцевих громад;
- ненадходження податків у місцеві бюджети;
- структурні диспропорції в агропродовольчому підкомплексі [24, с. 34-35].

Аргументуємо останнє з тверджень. Починаючи з 2010р., у харчовій промисловості спостерігається спад при зростанні виробництва сільськогосподарської продукції. Зменшення дуже суттєве і протиприродне. Воно означає, що держава експортує харчову сировину і не створює умов для розвитку продовольчого сектору [25, с. 621].

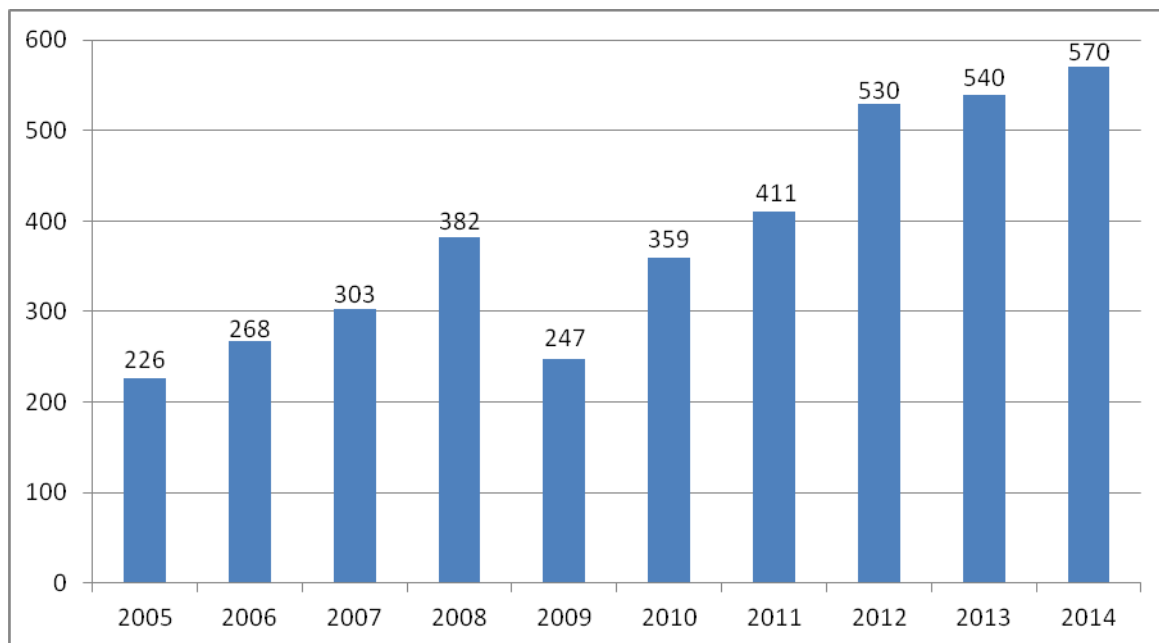
Підсумовуючи, агрохолдинги є формою мережевих об'єднань у сільському господарстві, яка синтезує в собі елементи «прогресу» і «регресу». Держава повинна сприяти встановленню рівних і прозорих умов ведення бізнесу всіма формами господарювання, його правовому забезпеченню та створенню інформаційних систем для збирання і розповсюдження інформації серед всіх суб'єктів ринку – підприємств, агрохолдингів, фермерських господарств, особистих господарств населення, переробних і збутових організацій та ін. [26, с. 68].

Франчайзинг, як мережа, активно розвивається в багатьох країнах світу. Він дозволяє знизити інвестиційні ризики, розширити діяльність, залучати приватний капітал, просувати товарні марки. Способи впровадження франчайзингу: 100-процентна участь франчайзера; створення спільних або дочірніх підприємств.

Найбільша кількість франшиз зосереджена у Сполучених Штатах Америки, Канаді та Республіці Корея, а також багатьох інших азіатських країнах. В Європі він розповсюджений у Великобританії, Німеччині, Нідерландах і Франції.

Сфери економіки, де франчайзинг отримав найбільше поширення: послуги – 35%; роздрібна торгівля – 21%; фаст-фуд – 20%; нерухомість – 11%.

В Україні ринок франчайзингу також розвивається. Особливого розповсюдження він набув у малому і середньому бізнесі. Кількість франчайзерів на вітчизняному ринку у динаміці наведена на рис. 4.2.

Рисунок 4.2 - Кількість франчайзерів в Україні

Джерело: [27, с. 147]

В нашій державі найбільш часто франчайзинг застосовують підприємства, стартові витрати і термін окупності проектів яких незначні. Причому франчайзером вважається тільки мережа, що має франчайзингові точки. В 2014 р. таких точок було біля 51 тис. шт. [27, с. 147].

На сьогодні всі теоретичні і практичні питання, пов'язані з вищезазначеною господарською діяльністю, регулюють Господарський та Цивільний кодекси України (гл. 36 і 76 відповідно), які замість терміну «франчайзинг» оперують категорією «комерційна концесія» [28].

Після порівняння цього терміну з визначенням Міжнародної асоціації франчайзингу зрозуміло, що вони близькі за змістом, проте не зовсім тотожні, мають різні природу, походження, що створює проблеми і перешкоди відносно ефективного розвитку цього виду діяльності в Україні [29].

Крім зазначеного, просування вітчизняного франчайзингу стримується ще цілою низкою факторів, головні з яких:

- відсутність досвіду роботи;
- несумлінне ставлення до виконання договірних зобов'язань і чужої інтелектуальної власності;
- недоліки банківського кредитування.

Крім вітчизняних, на ринку України працюють іноземні франчайзери, що дозволяє вітчизняним підприємствам перейняти досвід ведення діяльності в умовах франчайзингових відносин, достатній для розвитку договірної системи внутрішнього франчайзингу в державі. До того ж робота іноземних франчайзерів сприяє постачанню на вітчизняний ринок конкурентоспроможних товарів і послуг, що вигідно для населення і «підтягує» українських виробників у питаннях якості та ціни.

В епоху економічних потрясінь при визначенні напрямку франчайзингової діяльності необхідно враховувати такі фактори: товари і послуги, що мають попит у «збіднілих» людей; збільшений термін зберігання продукції; продаж продукції при наближенні кінця терміну зберігання та ін. [30, с. 23].

Торгівля має статус одного з найбільш лібералізованих і конкурентних секторів економіки України. З початку XXI ст. у роздрібній торгівлі пройшли радикальні зміни, пов'язані з інтенсивним розвитком торговельних мереж. З часом це призвело до перетворень у функціонуванні галузі в цілому, особливо в частині продажу продовольчих товарів. Причому при набутті роздрібними мережами достатньої потужності почала зростати напруга між учасниками ринку.

Чинне законодавство України не дозволяє реформувати сферу роздрібною торгівлі з метою виділення крупних торгових мереж. Тому актуальним є законодавче встановлення таких суб'єктів і заходів щодо захисту економічної конкуренції від монопольних зловживань.

Рівень монополізації українського продовольчого ринку поки що доволі низький – обсяги продаж 10 найбільших корпорацій – 33%. Проте вже наявні

домовленості щодо підвищення цін на основні продукти харчування між торговельними мережами.

Враховуючи, що в торгівлі України відбувається консолідація як національних, так і зарубіжних торгових корпорацій, державне регулювання з метою уникнення чи хоча б пом'якшення негативних тенденцій, пов'язаних з домінуванням на ринку великих мережевих операторів, вкрай необхідне.

Економічна теорія відносить торгові мережі до олігопольного ринку, основні характеристики якого – незначна кількість продавців, складність входження на ринок інших фірм через наявність ефекту масштабу.

Зростання мережевої торгівлі може призвести до негативних наслідків, які пов'язані з оволодінням незначною кількістю торгових мереж великою, а то і визначальною, частиною ринку, а саме:

- поступового підвищення цін на товари;
- витіснення малого і середнього бізнесу з роздрібною торгівлі на місцевому рівні, де він традиційно поки що найбільш ефективний;
- монополізації оптових закупок у місцевих виробників, утиску їх інтересів, стримування розвитку регіонального виробництва.

Досвід розвинених країн засвідчує закономірність зростання великих мереж у роздрібній торгівлі. Разом з тим він вказує на необхідність забезпечення державою поєднання інтересів виробників, споживачів та мережевих торгових корпорацій, а також різних форм роздрібною торгівлі [31, с. 81-82].

Висновки

1. Значення теорії інформаційного суспільства, передусім, у тому, що була доведена роль інформаційно-комунікаційних технологій у суспільно-економічних трансформаціях, зміні структури національних господарств на користь наукоємних галузей виробництва, де головною стає знаннява компонента.

2. На сучасному етапі рівень розвитку продуктивних сил характеризується не тільки засобами виробництва чи виробничими

відносинами, але й мережевою інформацією, яка циркулює у системі управління національним господарством.

3. В Україні розпочалися процеси створення і розвитку мереж, формування бізнес-структур, що працюють за принципом мережевої взаємодії. Використовуючи досвід розвинених країн, де була розгорнута діяльність у середині 80-х років ХХ століття, в окремих галузях економіки нашої держави ці структури мають досить вагоме значення.

4. Майбутнє країни у шкільному навчанні, професійно-технічних і вищих навчальних закладах. Вже через 10-15 років переважна більшість сьогоденної молоді працюватиме за професіями та спеціальностями, які сьогодні відсутні у національних класифікаторах професій як України, так і інших держав.

Література

1. Колодійчук А. В. Теорії інформатизації як складова теоретичного підґрунтя процесів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій / А. В. Колодійчук // Формування ринкових відносин в Україні . - 2016. - № 9. - С. 144-147.
2. Бжезинський З. К. Стратегический взгляд: Америка и глобальный кризис / З. К. Бжезинский.- М. : Астрель, 2013.-288с.
3. Шкарлет С. М. Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства : монографія / С. М. Шкарлет, М. П. Бутко, О. З. Волот. -Чернігів : ЧНТУ, 2017.- 288 с.
4. Шульц С. Л. Мережеві бізнес-структури: концептуалізація понять та засад функціонування / С. Л. Шульц, Л. З. Кіт // Регіональна економіка. - 2013. - № 2. - С. 15-24.
5. Парубець О. М. Методологічні основи розвитку мережевих об'єднань підприємств транспорту : монографія / О. М. Парубець. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2015. - 364 с.
6. Паливода О. М. Організаційно-управлінські засади інноваційного розвитку промисловості на основі мережевих структур: теорія, методологія, практика : монографія / О. М. Паливода. – Київ : Кондор-видавництво, 2017. -360с.
7. Есть ли будущее у капитализма? / И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна, Г. Дерлугьяна, К. Калхуна / пер. с англ. Г. Дерлугьяна //Сб. статей. - М. : Изд-во ин-та Гайдара, 2015. -320с.
8. Бріньолфссон Е. Друга епоха машин: [робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій] / Е. Бріньолфссон, Е. Макафі. – Київ : К. FUND, 2016. - 236с.

9. Зінкевич Н. І. Тенденції й перспективи розвитку зайнятості та цінностей трудового життя в епоху мережевої економіки / Н. І. Зінкевич // Ринок праці та зайнятість населення. - 2017. - №1. - С. 16-26.
10. Ігнат'єва І. А. Стратегічний менеджмент: монографія / І. А. Ігнат'єва. – К. : Каравела, 2008.- 480с.
11. Червіна Ю. В. Концепція розвитку сучасної корпорації на основі реалізації інтеграційної стратегії / В. В. Червіна // Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах соціально-економічних трансформацій: колективна монографія / за заг. ред. С. В. Захаріна. – К. : КНЛУ, 2014.- С. 27-36.
12. Корпоративная реформа и гармонизация корпоративного законодательства России и ЕС: монография / А. Астапович, О. Бестужева, Д. Вайнштейн, М. Гутброд [и др.]. - М. : Волтерс Клувер, 2007. – 168с.
13. Полковников Г. В. Английское право о компаниях: закон и практика / Г. В. Полковников. – М. : НИМП, 2000- 240с.
14. Бабіченко В. В. Економічні та правові засади розвитку корпорацій: глобальний вимір / В. В. Бабіченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. - №20. - С. 10-13.
15. Зоріна О. А. Основні аспекти аналізу діяльності корпорацій крізь призму вітчизняних досліджень / О. А Зоріна, В. В. Рябініна // Статистика України. - 2017. - №1. - С. 69-77.
16. Організація та методика економічного аналізу: навч. посіб. для бакалаврів всіх напрямків підготовки / Л. О. Бойко, Р. М. Волчек, Н. А. Волкова [та ін.]. – Одеса : Атлант, 2010.-315с.
17. Грабовецький Б. Є. Фінансовий аналіз та звітність: навч. посіб. / Б. Є. Грабовецький, І. В. Шварц. – Вінниця : ВНТУ, 2011.-281с.
18. Шагурин С. В., Шимко П. Д. Экономика транснационального предприятия: учебное пособие. – СПб. : СПбГПУ, 2008. - 335с.
19. World Investment Report 2015. Unctad.or.Retrieved from [http:// unctad.org/en/Publications-Library/wir2015 en.pdf](http://unctad.org/en/Publications-Library/wir2015_en.pdf)
20. Мелешенко А. І. Сучасні тенденції функціонування та розвитку транснаціональних корпорацій і їх вплив на світову економіку в умовах глобалізації / А. І. Мелешенко, Ю. В. Цимбал // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - №1. - С. 19-24.
21. Фролова Т. О. Чинники глобалізації інвестиційних процесів [Електронний ресурс] / Т. О. Фролова // WEB-ресурс научно-практических конференций. VII Международная научно-практическая конференция «Наука в информационном пространстве» (29-30 сентября 2011г.). - Режим доступа: // www.confcon-tact.com/20110929/ek_frolova.php
22. Шаповал А. В. Інвестиційні засади експансії китайських корпорацій на глобальних ринках / А. В. Шаповал// Інвестиції: практика та досвід. – 2014. - № 17. - С. 103-108.
23. Шевцов А. І. Корпорація в оборонно-промисловому комплексі України: проблеми та шляхи їх вирішення / А. І. Шевцов, Р. В. Бондарчук // Стратегічні пріоритети. - 2014. - №2. - С.119-128.

24. Ходаківська О. В. Агрохолдинги України: аграрна політика та виклики майбутньому / О. В. Ходаківська, О. И. Могильний // Економіка АПК. - 2017. - №6. - С. 33-41.
25. Гайдуцький П. І. Не забуті реформи в Україні / П. І. Гайдуцький. - К. : ТОВ «ДКС-Центр». – 2017. - 852с.
26. Куценко В. І. Агрохолдинги як форма організації господарської діяльності: «прогрес» чи «регрес» / В. Б. Куценко// Агросвіт. - 2014. - №16. - С. 64-69.
27. Карпенко Ю. М. Світові тенденції франчайзингу / Ю. М. Карпенко, Н. Л. Карпенко // Україна-ЕС. Сучасні технології, економіка та право - Ukrain-EU. Modern tehnology, business and law: зб. міжнар. наук. праць (30 бер. – 2 квіт.2015р., Кошице, Словаччина). Ч.1. – Чернігів : ЧНТУ, 2015.- С. 146-148.
28. Господарський Кодекс Ураїни, гл. 76, ст. 1115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://code.leschishin.org/ec/ec 36.php](http://code.leschishin.org/ec/ec%2036.php)
29. Григоренко Т. М. Сучасний стан розвитку франчайзингових систем в Україні / Т. М. Григоренко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2009. - №9. - С. 98-100.
30. Амеліна І. В. Розвиток франчайзингової діяльності в Україні / І. В. Амеліна, В. В. Семенець // Економіка і регіон. - 2015. - №2. - С. 21-24.
31. Лісіца В. Державне регулювання діяльності роздрібних торговельних мереж в Україні в контексті світового досвіду / В. Лісіца // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. - №3 (7). - С. 79-89.

4.2 Генезис наукових підходів до трактування сутності інформації, інформаційного суспільства, інформаційної економіки

Розвиток людської цивілізації на сучасному етапі відзначається переходом до інформаційного суспільства. Даний тип суспільства характеризується суттєвою зміною підходів до організації та провадження економічної діяльності, що відбувається під впливом динамічно оновлюваної інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. У таких умовах знання та інформація перетворюються на елементи сучасної структури продуктивних сил, а здатність генерувати знання, ефективно використовувати інформаційні ресурси й оперативно впроваджувати інформаційні технології визначають рівень конкурентоспроможності економічних суб'єктів. Посилення ролі інформації, знань та інноваційних технологій в усіх сферах життя сучасного суспільства, зокрема в економічній діяльності господарюючих суб'єктів, актуалізує необхідність наукового пошуку в напрямі ідентифікації сутності та систематизації підходів до трактування інформаційного суспільства.

Питання становлення і розвитку інформаційного суспільства перебувають у фокусі наукового інтересу іноземних і вітчизняних вчених. Проблеми ролі та впливу інформації на суспільний розвиток та економічне зростання у своїх дослідженнях піднімають Р. Абдєєв, Ю. Бажал, Р. Баззел, Д. Блюменау, Л. Бриллюен, Н. Вінер, В. Геєць, У. Ешбі, Д. Кокс, А. Колмогоров, А. Моль, Х. Найквіст, Д. Робертсон, Р. Фішер, Р. Хартлі, К. Штейнбух та ін. Теоретико-прикладні аспекти розвитку інформаційного суспільства досліджуються низкою науковців: Д. Белл, З. Бжезинський, Ж. Бодріяр, А. Гальчинський, С. Дятлов, М. Згуровський, М. Кастельс, І. Малик, Й. Масуда, М. Махлуп, М. Порат, О. Ракітов, Е. Тоффлер, Т. Умесао та ін. Питання становлення і розвитку інформаційної економіки поступово стають актуальним об'єктом наукового пошуку українських та іноземних учених, зокрема: Гринкевич С.С., Данилишина Б.М., Дорошенко О.С., Іляш О.І., Кушнерець В.І., Малик І. П., Маслова А.О., Микитенко В.В., Скалецького В.М., Шкарлета С.М. та ін., які розглядають дану проблематику з різних ракурсів.

Процеси становлення і розвитку інформаційного суспільства детермінуються аспектами поширення, швидкості генерації й оновлюваності знань та інформації. Ключові наукові погляди на визначення сутності інформації представлено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1 - Тракткування сутності категорії «інформація»

№	Автор	Дефініція	Джерело
1	2	3	4
1		«Документовані або оприлюднені відомості про події та явища, що відбуваються у державі, суспільстві та навколишньому середовищі» [1]	Про інформацію: Закон України від 02.10.92 № 2657 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2	Шеннон К.	«Повідомлення, яке знімає чи зменшує невизначеність, що існувала до його надходження» [2]	Шеннон К. Работы по теории информатики и кибернетики / К. Шеннон. – М.: Издательство иностранной литературы, 1973. – 390 с.
3	Блюменау Д.	1) «Визначення змісту, отриманого з навколишнього світу» [3]; 2) «Комунікація, зв'язок, у процесі яких встановлюється невизначеність» [3]; 3) «Передача різноманіття» [3]; 4) «Будь-яка сукупність сигналів, дій чи відомостей, які деяка система отримує від навколишнього середовища, видає до навколишнього середовища чи, зрештою, зберігає в собі» [3];	Блюменау Д.И. Информация и информационный сервис [Электронный ресурс] / Д.И. Блюменау. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1989. – 190 с. – (Наука и технический прогресс). – Режим доступа: http://isit.binar.ru/Books/Blumenau/Informaciia_i_informacionnyi_servis .
4	Ешбі У.	«Це те, що усуває (знімає) невизначеність, обмежує розмаїтість і виміряти інформацію можна через кількість розмаїтості, яку вона обмежує» [4]	Эшби У. Введение в кибернетику / У. Эшби. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 432 с.
5	Баззел Р., Кокс Д., Браун Р.	«Інформація складається із всіх об'єктивних фактів і всіх пропозицій, які впливають на сприйняття людини, що приймає рішення, і дозволяють знизити ступінь невизначеності, пов'язаної з цією проблемою або можливостями у процесі управління» [5]	Баззел Р.Д. Информация и риск в маркетинге / Р.Д. Баззел, Д.Ф. Кокс, Р.В. Браун; перевод с английского языка – М.: Финстатинформ, 1993. – 93 с.

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4
6	Райзберг Б., Лозовський Л., Стародубцева О.	1) «будь-яке повідомлення про будь-що» [6]; 2) «повідомлення, данні, значення економічних показників, які є об'єктами зберігання, обробки і передачі та використовуються в процесі аналізу та вироблення економічних рішень в управлінні» [6]; 3) «один з видів ресурсів, що використовуються в економічних процесах, отримання якого потребує витрат часу та інших витрат» [6]	Райзберг Б.А. Современный экономический словарь Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФА – М, 2006. – 495 с.
7	Шкарлет С., Бутко М., Волот О.	«Властивість матеріальних систем відображати власний стан, який існує в матеріальній формі і актуалізується інтелектуальними системами» [7]	Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства: монографія / С.М. Шкарлет, М.П. Бутко, О.І. Волот. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – 288 с.
8	Годин В., Корнеев І.	«Основа управління, повинна бути оптимальною, правдивою і дійсною, як вимагає практика господарювання» [8]	Годин В.В. Информационное обеспечение управленческой деятельностью: учебник / В.В. Годин, И.К. Корнеев. – М.: Мастерство; Высшая школа, 2001. – 240 с.
9	Горностаев Ю.	«Одержжане споживачем повідомлення, спрямоване на задоволення його інформаційних потреб» [9]	Горностаев Ю.М. Современные тенденции развития систем обработки текстовых баз данных / Ю.М. Горностаев // Проблемы информационных систем. – 1989. – № 7. – с. 71-95.
10	Хміль Ф., Ковальов В., Соснін А., Мельниченко Л.	«Відомості, отримані з різних джерел, які необхідно знайти чи одержати, вивчити чи дослідити, відкинути чи прийняти, перевірити і за необхідністю прийняти рішення щодо їх використання і перерахувати (спрогнозувати) їх загальну вигоду (економічну, соціальну, технологічну, політичну тощо)» [10]	Хміль Ф.І. Менеджмент: підручник / Ф.І. Хміль. – К.: Вища школа, 1995. – 196 с.

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4
11	Рось А., Пустовіт С.	1) «Відомості про особи, предмети, факти, події, явища та процеси, незалежно від форми їх подання» [11]; 2) «Втілені в певній формі відомості, які відображають з будь-яким ступенем приближення сутність об'єктів та явищ абстрактного або реального світу» [11]	Рось А.О. Інформаційні ресурси: сутність і класифікація / А.О. Рось, С.М. Пустовіт // Науково-технічний збірник. – К.: ННЦОТ і ВБУ, 1999. – № 3. – С. 25-34.
12	Макаренко Є.	«Інформація адекватно відтворює явища і закони зовнішнього світу, духовну діяльність людства, створює можливості передбачення і перетворення дійсності в інтересах міжнародної спільноти» [12]	Макаренко Є.А. Європейська інформаційна політика / Є.А. Макаренко. – К.: Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
13	Дикань В.	«Предмет управлінської праці, засіб обґрунтування управлінських рішень, без яких процес впливу управляючої системи на систему, яка підлягає управлінню, та їх взаємодія стають неможливими і саме ця сукупність є основою процесу управління підприємствами» [7; 13]	Дикань В.Л. Реформирование экономики Украины и конкурентоустойчивость предприятий: монография / В.Л. Дикань. – Х.: Основа, 1997. – 345 с.
14	Єрмоленко О.	«Стратегічний ресурс, один із основних ресурсів зростання продуктивності виробництва, що дозволяє встановлювати стратегічні цілі і завдання підприємств і використовувати можливості, що відкриваються; приймати обґрунтовані та своєчасні управлінські рішення; координувати дії різноманітних підрозділів, спрямовувати їхні зусилля на досягнення загальних цілей діяльності підприємств» [7; 14].	Єрмоленко О.А. Інформаційний аналіз діяльності підприємства з позиції реалізації стратегії / О.А. Єрмоленко // V Міжнародна науково-практична конференція в НТУ ХПІ. – Х.: НТУ ХПІ, 2006. – с. 75.

Характеристику ознак інформації в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства і становлення інформаційної економіки деталізовано в табл. 4.2.

Таблиця 4.2 - Характеристика традиційних і сучасних ознак інформації

Група	Вид	Характеристика
Традиційні	повнота	міра достатності отриманих даних для зниження рівня невизначеності, прийняття рішень
	релевантність	міра відповідності поставленим цілям, предмету дослідження, аналізу чи сформованому запиту
	точність і достовірність	міра об'єктивності, істинності отримуваних даних
	адекватність	міра відповідності даних параметрам фактичної реальності
	однозначність	зрозумілість, чіткість, недвусмысленність, конкретність у відображенні реальних фактів
Сучасні	оперативність, динамічність, оновлюваність	міра мінливості як реакція на активні трансформаційні процеси на різних рівнях (у мікро- та макросередовищі) і сферах (наукова, інноваційна, економічна, соціальна та ін.)
	гнучкість і адаптивність	міра швидкості пристосування даних до змін зовнішнього і внутрішнього середовища під впливом науково-технічного прогресу й активізації інноваційної діяльності в суспільстві (передусім з боку економічних суб'єктів)
	компаративність	міра спроможності до проведення порівняльного аналізу даних
	технологічність	зростання ролі та поширеності техніки і технологій, що базуються і використовують інформацію як основу, дані, ресурс (інформаційно-комунікаційні технології)
	вартісність	трансформація інформації від повідомлення, що знижує рівень невизначеності ситуації, на ресурс, фактор виробництва, елемент продуктивних сил, товар (з можливістю впливати на рівень конкурентоспроможності суб'єкта) спричинює зростання попиту і, логічно, вартості інформації
	економічна ефективність	міра спроможності приносити економічні ефекти від використання. Враховуючи вартість як ознаку інформації (в якості ресурсу, товару), обґрунтованим є обчислення співвідношення отримуваних чи прогнозованих ефектів до понесених витрат на генерацію, обробку, аналіз, придбання і використання інформації, інформаційних технологій

Джерело: систематизовано автором на основі [7]

У спільній монографії С. М. Шкарлет, М. П. Бутко і О. І. Волот узагальнили наукові підходи до трактування сутності інформації, об'єднавши ключові із них у чотири групи: кількісно-інформаційні, кібернетичні, логіко-семантичні, функціональні [7] – рис. 4.1. Вважаємо дану систематизацію достатньо комплексною і виваженою, підтримуючи та відзначаючи її повноту.

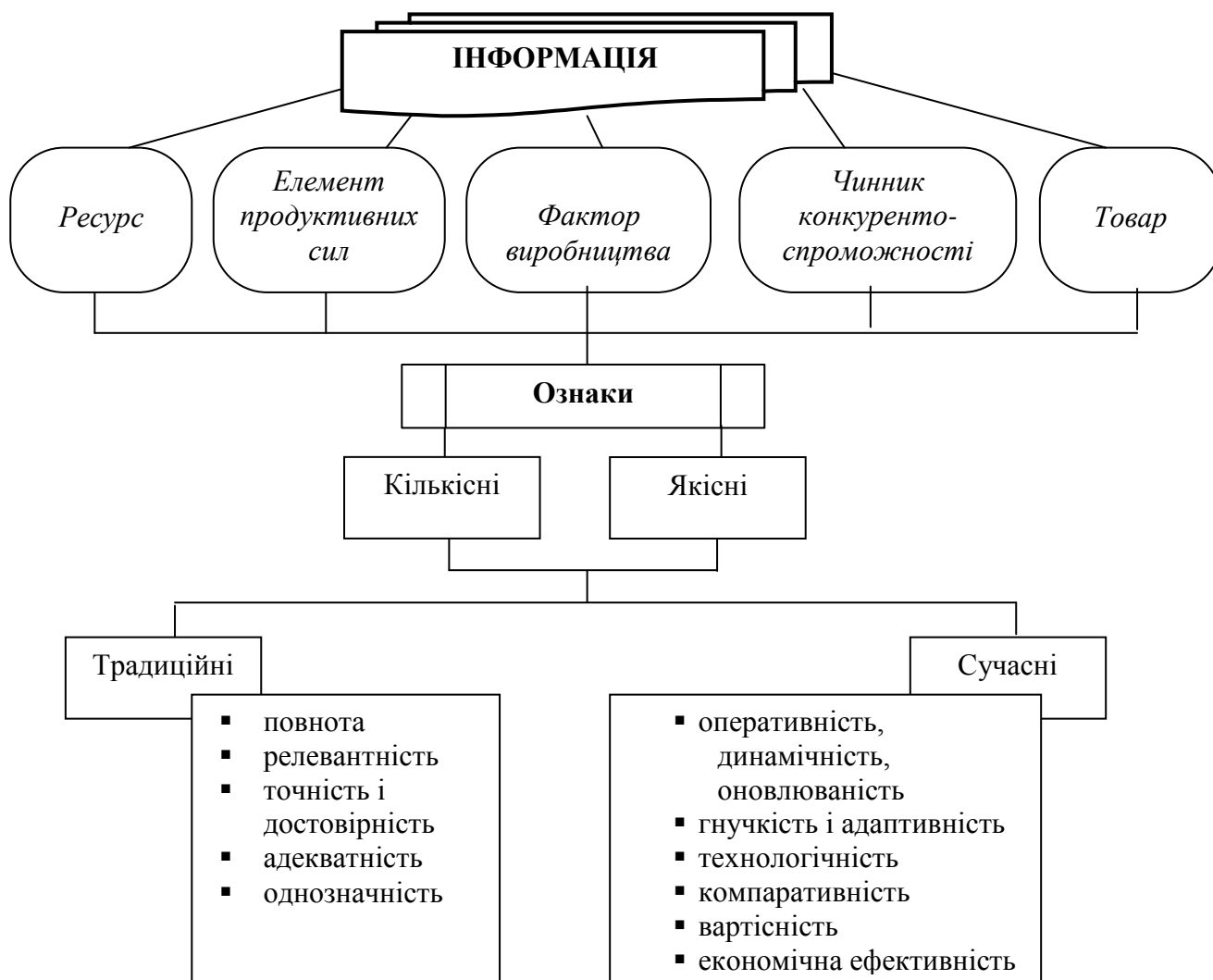
Рисунок 4.1 - Групи наукових підходів до трактування сутності категорії «інформація»

Джерело: побудовано автором на основі [7]

В умовах розвитку інформаційного суспільства і, особливо, становлення інформаційної економіки – наповнюється новим змістом саме поняття «інформація». На нашу думку, у такому контексті інформацію доцільно розглядати як стратегічний ресурс, елемент продуктивних сил, новий фактор виробництва, чинник конкурентоспроможності, специфічний товар, визначальними властивостями якого є традиційні (повнота, однозначність, релевантність, точність і достовірність, адекватність) і сучасні (оперативність, динамічність, технологічність, гнучкість, адаптивність, оновлюваність, економічна ефективність, компаративність, вартісність) ознаки – рис. 4.2.

В умовах інформаційного суспільства розширюється спектр сфер застосування інформації і, відповідно, значно розгалужується її класифікація (за сферами, функціями, управлінськими рівнями, ступенями систематизації тощо). Причому на перше місце з точки зору значення й інтенсивності впливу на суспільний розвиток і соціально-економічні процеси виходить науково-технічна інформація. Із цього логічно випливає виключна роль галузей, спроможних генерувати знання, інформацію, забезпечувати їх обробку, аналіз і

перетворення на затребувані інноваційні інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні ресурси (передусім сфери вищої освіти та науки).

Рисунок 4.2 - Візуальна інтерпретація сутності й ознак інформації в сучасних умовах інформаційного суспільства

Джерело: побудовано автором на основі [7]

Наявність диверсифікованих за своєю суттю підходів до тлумачення інформації є однією із причин плюралізму наукових поглядів на сутність інформаційного суспільства. Вважається, що автором терміну «інформаційне суспільство» був японський вчений Ю. Хаяші, який зосереджував увагу на ціннісних аспектах трансформації людського суспільства.

Економічні та технологічні аспекти в дослідженні інформаційного суспільства виокремив Й. Масуда. Учений відзначив зростаючу роль

комп'ютерних технологій та інформації в розвитку суспільства та економіки зокрема. У цілому інформаційні ресурси визначено в якості перспективного джерела багатства, а інновації й інформаційні технології – як потужна трансформаційна сила [15].

Серед родоначальників теорії інформаційного суспільства варто відмітити Е. Тоффлера і Д. Белла. У своїх працях «Шок майбутнього» і «Третя хвиля» Е. Тоффлер обґрунтовує становлення постіндустріального («суперіндустріального», «надіндустріального») суспільства. Більше того, вчений наголошує на настанні інформаційної революції, рушійною силою якої є знання [16; 17].

У роботі «Майбутнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування» Д. Беллом аналізуються тенденції до змін у питаннях зайнятості (збільшення частки працевлаштованих в інформаційній сфері, у сфері послуг, зниження чисельності зайнятих у виробництві) і робиться висновок про перехід суспільства до існування на засадах інформаційності [18].

Про становлення нового типу суспільства, в якому інформація, знання й інформаційні технології відіграють визначальну роль, у своїх наукових роботах наголошує П. Дракер [19]. М. Кастельс називає інформаційне суспільство епохою «інформаціонального капіталізму», розглядаючи його як глобальне мережеве суспільство, у якому важливий вплив має політичний чинник. Вчений вважає, що в умовах суспільства нового типу виключне значення має не стільки наявність інформації, скільки методи обробки інформації [20].

Г. Шиллер досліджував роль інформації в суспільному розвитку. Зокрема, інформацію розглянуто в якості важливого чинника історичного розвитку суспільства як складову забезпечення економічного добробуту і стабільності [21]. У табл. 4.3 систематизовано деякі офіційні позиції щодо сутності інформаційного суспільства. Аналіз зведених у таблиці даних дозволяє виокремити три визначальні, базові елементи розвитку інформаційного суспільства – інформація, знання, інформаційно-комунікаційні технології.

Таблиця 4.3 - Тракткування сутності інформаційного суспільства міжнародними організаціями

Визначення	Авторство	Джерело
1	2	3
Інформаційне суспільство – це суспільство, у якому інформація інтенсивно використовується як аспект економічного, соціального, культурного та політичного життя. Визначальною характеристикою інформаційного суспільства є інформаційна галузь, що активно розвивається [22]	UNESCO, Nick Moore, Policy Studies Institute, United Kingdom	http://www.unesco.org/webworld/wirerpt/wirenglish/chap20.pdf
Прогрес в інформаційних технологіях та комунікаціях змінює спосіб нашого життя: як ми працюємо та ведемо бізнес, як ми виховуємо своїх дітей, навчаємось і проводимо дослідження, як ми розважаємось. Інформаційне суспільство не тільки впливає на взаємодію людей, а й вимагає більшої гнучкості, активності та децентралізованості структур», а також, щоб традиційні організаційні структури були більш гнучкими, активними та децентралізованими» [23]	Висновки Голови Конференції міністрів з питань інформаційного суспільства країн Великої сімки, лютий 1995 р.	http://whatis.techtarget.com/definition/Information-Society
Інформаційне суспільство – це суспільство, що характеризується: 1) високим рівнем інформаційної інтенсивності в повсякденному житті більшості громадян, організацій та працівників; 2) використанням загальних або сумісних технологій для широкого сектору особистої, соціальної, освітньої та ділової діяльності; 3) здатністю швидко передавати, приймати та обмінювати цифрові дані між кількома місцями незалежно від відстані [24]	Визначення Фонду розвитку громади IBM у звіті від 1997 року «Чистий результат - Звіт Національної робочої групи з соціальної інтеграції»	http://whatis.techtarget.com/definition/Information-Society
Інформаційне суспільство – суспільство, яке створюється внаслідок нової індустріальної революції на базі інформаційних і телекомунікаційних технологій та на базі інформації, яка є виразником знання людей. Завдяки технологічному прогресу в такому суспільстві оброблення, накопичення, отримання і обмін інформацією в будь якій її формі – звуковій, письмовій або візуальній – не обмежені за відстанню, часом і обсягами. Ця революція додає великих можливостей людському інтелекту і створює ресурси, що змінюють спосіб суспільної праці і суспільного життя [25]	Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді. Брюссель, 26 травня 1994 р.	Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994

Продовження таблиці 4.3

1	2	3
Інформаційне суспільство – суспільство, економіка якого базується на інформаційних технологіях і яке соціально трансформується з метою допомогти індивідам та спільнотам використовувати знання та ідеї, що допомагає людям втілити їх потенціал та реалізувати прагнення [26]	Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства	Okinawa Charter on Global Information Society. Okinawa, July 22, 2000
Інформаційне суспільство – суспільство, орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя [27]	Женева 2003 — Туніс 2005	Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства

Серед українських вчених, наукові праці яких присвячено дослідженню інформаційного суспільства, необхідно назвати Ю. Бажала, А. Гальчинського, М. Згуровського, В. Гейця, А. Чухна. Сутність інформаційного суспільства розглядається переважно крізь призму його визначальних характерних рис. М. Згуровським виокремлено три періоди, відповідно до яких відбувається розвиток суспільства (знаннє- й інформаційно-базованого):

1) комунікаційне суспільство (80-90 рр. ХХ ст.). Характерні риси: цифрова інформація, архіви інформаційних ресурсів, передача інформації, розвиток Інтернету;

2) інформаційне суспільство (кінець ХХ ст.). Особливість – перетворення інформації на товар, на об’єкт купівлі-продажу;

3) суспільство знань (початок ХХІ ст.). Визначальна характеристика – поєднання людського капіталу з інформаційно-комунікаційними технологіями [28].

На нашу думку, дещо дискусійним є підхід науковця щодо виокремлення суспільства знань як вищого ступеня суспільного розвитку з огляду на внутрішній зміст, який вкладається автором у дане поняття, оскільки саме

інформаційне суспільство знаменується переходом на новий рівень координації та взаємодії сучасних інформаційних технологій та наукового, інтелектуального, творчого, інноваційного потенціалу працівників. Окрім того, розвиток інформаційного суспільства нерозривно пов'язаний і ґрунтується на знаннях, включаючи у тому числі темпи їх генерації, швидкість обробки та трансферу.

Вітчизняні вчені трактують інформаційне суспільство як нову віху історичного розвитку цивілізації з превалюючим впливом знань та інформації. Значно ширше дане поняття розкривається як «прогресивне суспільство, що має інтенсивний розвиток у всіх сферах діяльності, які взаємопов'язані між собою та активізують зростання інформації і ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах, що передують створенню більш глобального інформаційного простору, який забезпечуватиме ефективну інформаційну взаємодію людей та задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг з урахуванням можливості доступу до світових інформаційних ресурсів» [7]. Перевагами даної дефініції є повнота, комплексність відображення об'єкту, а також розкриття проявів його розвитку як на макрорівні (через взаємозв'язки суб'єктів різних сфер діяльності суспільства), так і на мегарівні (через констатацію формування глобального інформаційного простору).

До ключових ознак інформаційного суспільства вітчизняні вчені відносять суттєве зростання ролі знань та інформації в таких сферах суспільного життя; збільшення питомої ваги інформаційної та знаннємісткої продукції у структурі ВВП країни; формування глобального інформаційного простору [7, с. 184]. О. Мельничук основою інформаційного суспільства визначає інформацію, інформаційно-комунікаційні технології, господарську діяльність в мережі Internet [29].

О.А. Комарова відрізняє інформаційне суспільство актуалізацією, низкою взаємопов'язаних процесів, що проявляються у нарощуванні темпів науково-технічного прогресу, зміні ролі знаннєгенеруючих організацій (зокрема, вищих

навчальних закладів), розширенні сфери послуг, інтелектуалізації праці, зростанні значення творчості та креативності в праці та ін. [30].

Петрухно Ю.Є. трактує інформаційне суспільство як «якісно новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти, розповсюджувати інформацію, а держава забезпечує високий рівень інформатизації всіх галузей» [31]. У даному визначенні розкривається ще один важливий ракурс розвитку інформаційного суспільства – державна підтримка. Для поглиблення дефініції вченим наводиться групування ознак досліджуваного типу суспільства: 1) свобода доступу до інформації; 2) рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій; 3) розвиненість інформаційної інфраструктури [31].

Активний розвиток інформаційного суспільства обумовлює підвищений інтерес представників різних наукових напрямів у його дослідженні. Відповідно, формуються відмінні підходи вітчизняних учених до визначення даної дефініції – до прикладу:

– «суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, породженої вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій» [32, с. 22];

– «нова історична фаза розвитку цивілізації, життя та діяльність котрої перш за все пов'язані зі створенням, переробленням та використанням інформації» [33, с. 122];

– «суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій» [34, с. 56];

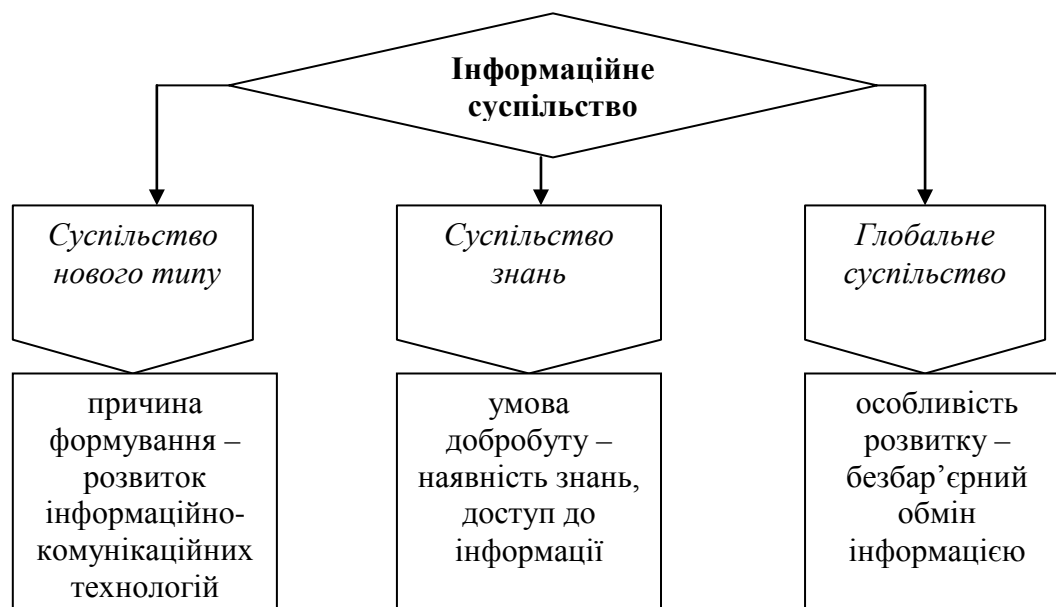
– «суспільство, в якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею» [35, с. 253];

– «сучасне суспільство з високим рівнем розвитку інформаційної культури (створення, переробки та використання інформації)» [36, с. 53-60];

– «суспільство уособлює інформаційно-технологічні зміни нового тисячоліття і являє собою сутнісну характеристику сучасного життя людства» [37, с. 5];

– «вид суспільства, у якому поступово зростає цінність інформації як важливого та незамінного ресурсу розвитку його всіх основних сфер, а саме соціальної, економічної, політичної та культурної компонентів, та у межах якого активно розвиваються технології оброблення, зберігання та передачі інформації між основними суб'єктами такого суспільства» [38].

Таким чином, у науковій літературі налічується низка різнопланових визначень сутності інформаційного суспільства, що пояснюється вузькою спрямованістю та спеціалізованістю досліджень, особливостями методології різних вчених тощо. Незважаючи на різнобічність дефініцій, переважна більшість науковців погоджено відзначає виключно важливу роль інформації, інформаційно-комунікаційних технологій та знань у розвитку суспільства нового типу. Систематизація наукових підходів до визначення сутності досліджуваного поняття схематично представлена на рис. 4.3.

Рисунок 4.3 - Наукові підходи до визначення інформаційного суспільства

Джерело: побудовано автором на основі [7; 32; 38]

На основі проведеного дослідження можемо сформулювати авторське бачення сутності інформаційного суспільства. Під даним поняттям, на нашу думку, доцільно розглядати вид суспільства нового типу, розвиток усіх сфер якого детермінується знаннями, інформацією та інформаційно-комунікаційними технологіями. Останні впливають на рівень конкурентоспроможності суб'єктів, результативність їх функціонування в межах інформаційного суспільства. При цьому до уваги необхідно брати аспекти швидкості отримання новітньої інформації, спроможності до продукування знань та темпів їх аналітичної обробки і трансферу за допомогою сучасних інформаційних технологій. В умовах інформаційної економіки інформація перестає бути просто повідомленням, покликаним знизити невизначеність ситуації, перетворюючись на стратегічно важливий ресурс, особливий фактор виробництва, окремий елемент у структурі продуктивних сил суспільства та на специфічний вартісний товар.

Дослідження інформаційного суспільства, інформаційної економіки нерозривно пов'язано із вивченням комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій. Останні прискорюють і спрощують процеси роботи з інформацією (акумулявання, обробка, аналіз, трансфер) та модифікують суспільні й економічні процеси. Власне, саме розповсюдження інформаційних технологій лежить в основі переходу провідних країн світу до функціонування на принципах інформаційного суспільства. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології забезпечують: оперативний доступ до нових знань та інформації; скорочення тривалості економічних процесів і життєвих циклів; активізацію наукомістких секторів виробництва й інноваційної діяльності; мобілізацію соціального капіталу; сприяють структурним змінам в економіці; полегшують комунікацію між економічними суб'єктами, державою та громадськими структурами; підвищують рівень інтелектуалізації праці; обумовлюють зростання ролі освіти і науки тощо.

Складовою теорії розвитку інформаційного суспільства є теорія інформаційної економіки [39; 44]. У науковій літературі зустрічається підхід, за

яким учені ототожнюють поняття інформаційного суспільства та інформаційної економіки. На нашу думку, такий підхід є недостатньо виваженим, оскільки термін «інформаційне суспільство» за своєю суттю є більш широким ніж «інформаційна економіка». Останню можемо розглядати в якості невіддільного компоненту інформаційного суспільства, розвиток якого детермінується низкою специфічних чинників. Іншими словами, зазначені терміни є тісно взаємопов'язаними і мають досліджуватись у контексті наявних між ними зв'язків, проте їх не варто розглядати як синонімічні поняття.

Наразі в науковій літературі відсутнє єдино погоджене тлумачення терміну «інформаційна економіка», що пояснюється відмінностями в поглядах і способах дослідження різних вчених. Окрім того, це доповнюється високою динамічністю економічної складової інформаційного суспільства, через що постійно виникають нові ракурси й аспекти її вивчення.

У науковий обіг поняття інформаційної економіки було введено Марком Поратом, американським економістом зі Стенфордського центру міждисциплінарних досліджень. У своїй одноіменній праці вчений, проаналізувавши інформаційно місткі види діяльності та їх внесок у формування ВВП Сполучених Штатів Америки, приходить до висновку про формування інформаційної економіки. М. Порат, характеризуючи інформаційну економіку, запропонував поділити її на первинний (primary) і вторинний (secondary) інформаційний сектори. У цілому розвиток інформаційного суспільства вчений пов'язує з розширенням інформаційного сектору економіки [62].

Схожих поглядів на сутнісні аспекти інформаційної економіки дотримується Ф.Махлуп. Зокрема, дане поняття трактується їм як тип економіки, за якого діяльність з продукування, обробки, зберігання й трансферу знань та інформації формує переважну частку ВВП країни [59]. Поділяючи такий погляд на досліджувану категорію, поряд із цим вважаємо за доцільне відзначити її широкий, узагальнений характер, що обумовлює доречність конкретизації.

На думку М. Кастельса, інформаційною економікою можна визначити економіку, конкурентоспроможність суб'єктів якої залежить від їх «спроможності генерувати, обробляти й ефективно використовувати інформацію, що ґрунтується на знаннях» [58]. Учений наголошує на тому, що особливий вплив на економічні процеси чинять інформаційні технології. Поточні тенденції науково-технічного й інноваційного розвитку демонструють все зростаючий вплив динамічно оновлюваних інформаційно-комунікаційних технологій на економіку, що на практиці підтверджує сформульовану і наведену вище тезу М. Кастельса.

Ніжегородцев Р.М. пропонує достатньо широке за своїм внутрішнім змістом тлумачення інформаційної економіки. У монографії «Інформаційна економіка» вчений наводить наступну дефініцію: «Це галузь економіки, що вивчає економічні зміни, які діють у сфері виробництва і відтворення науково-технічної інформації, наукового знання» [47]. На переконання науковця, предмет інформаційної економіки охоплює економічні процеси та економічні закони, за якими здійснюються процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання науково-технічної інформації [47]. Аналіз вищезазначеного демонструє, доцільність розширення предмету – із включенням усіх видів інформації (тобто без обмеження лише науково-технічною інформацією). Разом з тим, конкретизації потребує позиція вченого щодо економічних законів, включених ним до предмету дослідження [48].

У дисертаційній роботі Толстяков Р.Р. трактує інформаційну економіку як «частину постіндустріальної економіки, що визначається прогресом науки і техніки, який робить основою техніко-економічного розвитку високі технології» [52]. Критичний аналіз наведеного визначення дозволяє відмітити його сконцентрованість на аспектах факторного забезпечення процесів становлення інформаційної економіки.

Б.В. Корнейчук виокремлює два аспекти розгляду інформаційної економіки: 1) в якості сучасного етапу розвитку цивілізації, визначальною ознакою якої є превалювання творчої праці; 2) як «економічну теорію

інформаційного суспільства» [43]. Даний підхід вважаємо виправданим, беручи до уваги складність і високу динамічність інформаційної економіки як об'єкта дослідження.

На думку Ракітова А.І., інформаційною можна назвати економіку, в якій «витрати з пошуку інформації прямують до нуля» [51]. Ми однозначно погоджуємось із виключною важливістю інформації та забезпеченням широкого доступу до інформаційних ресурсів усіх зацікавлених економічних суб'єктів. Однак при цьому сформульована А.І. Ракітовим дефініція видається нам дещо обмеженою, оскільки повною мірою не відображає процеси генерування, продукування, аналітичної обробки і трансферу інформації, знань, інформаційних технологій.

З позицій системного підходу інформаційну економіку розглядає С. Дятлов. До предмету вивчення вказаного типу економіки вченим віднесено: економічні відносини з приводу виробництва, обміну, нагромадження і споживання інформації; закони самоорганізації економічних систем; аспекти раціонального пошуку і використання інформаційних ресурсів; системну організацію економічних процесів і явищ у ракурсі інформатизації [41]. Повністю поділяючи думку про необхідність застосування системного підходу до тлумачення сутності інформаційної економіки, все ж маємо відмітити надмірну широту досліджуваного об'єкту, що значно ускладнює й обтяжує процес його вивчення. А відповідно, на наш погляд, він потребує оптимального звуження задля забезпечення більшої конкретності та цілеспрямованості дослідження.

Аналізуючи напрацювання іноземних вчених в проблематиці тлумачення сутності інформаційної економіки, доречним вважаємо наведення позиції Губайдулліної Д.М., яка розглядає дане поняття в якості «стадії розвитку людського суспільства, сукупності всіх відносин, що виникають між господарюючими суб'єктами на основі виробництва, поширення, зміни і споживання інформації» [40]. У даній дефініції об'єднано два наведені нами найбільш поширені наукові підходи. Більш того, Губайдулліна Д. М. визначає

інформаційну економіку як фактор сприяння розвитку нового – інформаційного технологічного укладу [40].

Українські вчені мають ґрунтовні напрацювання в дослідженні проблематики становлення інформаційної економіки. Зокрема, Ю.М. Бажал у даному ракурсі наголошує на «використанні знаннєвої інформації для продукування конкурентоспроможного на світовому ринку нового продукту, не обов'язково інформаційного, але такого, що, маючи масовий збут, забезпечує економічне багатство і розвиток країн-продуцентів» [53; 63]. У монографії «Україна у вимірі економіки знань» за редакцією академіка В.М. Гейця інформаційну економіку пропонується розглядати як «економіку знань, яка передбачає їх використання для економічного розвитку [53; 55]. У вказаній монографії вченим вдається відійти від розгляду інформаційної економіки виключно крізь призму аспектів аналізу інформаційних ресурсів та технологій, розширивши проблематику дослідження до питань генерації знань та економічно ефективної імплементації інформаційних технологій.

Автори монографії «Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів» інформаційною економікою називають «особливий тип економіки, в якому інформація є визначальним виробничим ресурсом, базується на інформаційному виробництві та інформаційних технологіях» [50]. Цілком прийнятним визнається прирівняння інформаційної економіки до економіки знань за внутрішнім змістом обох понять.

Ґрунтовний підхід до трактування сутності інформаційної економіки пропонують С. Шкарлет і М. Дубина, розглядаючи даний термін як «вид економічної системи, у межах якої інформація відіграє ключову роль у розвитку основних сфер та галузей національного виробництва, є невід'ємним елементом реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання. Подальший розвиток такої системи безпосередньо пов'язаний із створенням та впровадженням нових інформаційних технологій у діяльність різних економічних суб'єктів» [56]. У спільній статті вчені роблять акцент на трансформації сутності та структури економічних процесів під впливом

інноваційних інформаційних технологій, а також на зміні самого процесу роботи (збору, збереження, обробки, передачі, використання) з економічною інформацією [38].

Вітчизняний вчений А.О. Маслов низку своїх наукових праць присвячує вивченню науково-методологічних засад функціонування інформаційної економіки в Україні та світі. На основі проведених досліджень і ґрунтовного опрацювання наукового доробку іноземних вчених Маслов А.О. пропонує розглядати інформаційну економіку як «економіку, що утворилась на поєднанні і охоплює елементи традиційної, мережевої та економіки знань, і утворила свої особливі змістові елементи, засновані на інформації та знаннях» [45]. З даного визначення видно, що вченому вдається об'єднати різні наукові підходи, а також чітко визначатись зі співвідношенням між поняттями інформаційної та знаннєвої економіки (у тому числі включення елементів останньої в структуру інформаційної економіки поряд із складовими, що характеризують традиційну і мережеву економіку). Окрім того, Маслов А.О. у своїх публікаціях конкретизує визначальні особливості та специфічні структурні елементи, властиві саме інформаційній економіці на етапі її становлення.

На думку В.Л. Плєскач та Т.Г. Затонацької, інформаційна економіка охоплює «електронну економічну діяльність, де переважає господарська діяльність у сфері інформаційних послуг, їх виробництва та обміну, де основними ресурсами є інформація та знання» [49]. Вважаємо, що в контексті сучасних реалій щодо зростання значення і впливу інформаційно-комунікаційних технологій на економічні процеси наведену вище дефініцію доцільно доповнити аспектами, що відображають специфіку такого впливу з ідентифікацією напрямів трансформації економічних відносин в умовах інформатизації національної економіки і суспільства.

Достатньо близької до зазначеного підходу позиції дотримується Мельничук О., трактуючи інформаційну економіку як «інноваційний тип господарської діяльності, де основними ресурсами є інформація та знання, що забезпечують функціонування електронного бізнесу та надання електронних

послуг державою за умов мінімізації витрат на пошук інформації» [46]. Можемо відмітити певну обмеженість даного визначення через виокремлення та зведення сутності аналізованого поняття до одного структурного елементу – електронної комерції, що вважаємо необґрунтованим навіть зважаючи на високу динамічність і перспективність цього елементу.

Чала О.В. констатує, що інформаційна економіка «включає створення та використання інформаційних ресурсів у структурованому інформаційному просторі, а також забезпечує можливості продукування інтелектуального капіталу та інновацій і тим самим впливає на економічні процеси та суспільно-економічні відносини» [55]. З одного боку, дане визначення є достатньо комплексним і широким за своїм змістом, однак, з іншого боку, це позбавляє його конкретики та не відображає специфічності терміну.

Є. Б. Ніколаєв слушно відзначає можливість розгляду сутності інформаційної економіки в широкому та вузькому сенсі, відповідно як:

– «економічну систему, де галузі, в яких створюється інтелектуальний продукт, посідають центральне місце та визначальним чином впливають на функціонування усіх інших галузей» [48];

– «окремий сектор національної економіки, де створюється інтелектуальний продукт (наука, освіта тощо)» [48].

Для забезпечення повноти і всебічності аналізу підходів до трактування сутності інформаційної економіки у табл. 4.4 представлено визначення з деяких словників. Наведені в таблиці дефініції цілком відповідають основним науковим поглядам. У вітчизняних та іноземних словниках наголос робиться на виключній ролі інформації та потужному трансформаційному впливі інформаційних технологій на економічні відносини та стан національної економіки в цілому.

Таким чином, опрацювання наукових джерел дозволяє дійти висновку про відсутність єдиного погодженого підходу до трактування сутності інформаційної економіки. Систематизуючи дефініції, сформульовані іноземними й українськими вченими, можемо відмітити, що плуралізм

визначається відмінностями в поглядах науковців, застосовуваній методології, наукових школах тощо. Проаналізовані визначення характеризуються різними ступенями конкретизації, абстрактності, масштабності, комплексності, повноти і системності в розкритті суті інформаційної економіки, у тому числі з можливістю ідентифікації компонентного складу і детермінант розвитку.

Таблиця 4.4 - Тракткування сутності інформаційної економіки в словниках

Визначення 1	Джерело 2	Посилання на джерело 3
Інформаційна економіка – це «економіка, в якій знання, інформація та послуги є більш цінними, ніж виробництво; технологічна революція, спричинена розвитком комп'ютерних технологій та інформаційної економіки, призвела до прискорення темпів трансформації економіки країн з виробничо орієнтованої до сервісно орієнтованої» [64]	Словник Кембриджського університету (Cambridge Business English; Dictionary Cambridge University Press)	http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-economy
Інформаційна економіка – це «економіка, що ґрунтується більше на ефективному набутті, поширенні та використанні інформації, ніж на засобах виробництва» [65]	Словник Оксфордського університету (Oxford Dictionary)	https://en.oxforddictionaries.com/definition/information_economy
Інформаційна економіка – це «економіка, в якій інформація та інтелектуальна робота є більш важливим джерелом багатства, ніж виробництво» [66]	Словник Макміллана (Macmillan Dictionary)	http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/information-economy
Інформаційна економіка — «тип сучасної економіки, у якій відбувається поширення інформаційної технології у сфері матеріального і нематеріального виробництва, перетворення інформації на один із найважливіших факторів соціально-економічного прогресу суспільства й особи» [67]	Економічний словник-довідник	http://subject.com.ua/economic/dict/363.html
Інформаційна економіка – «економіка, в якій більша частина валового внутрішнього продукту забезпечується діяльністю з виробництва, обробки, зберігання і розповсюдження інформації та знань, причому в цій діяльності беруть участь більше половини зайнятих» [68]	Финансовый словарь	https://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/23440

Ґрунтуючись на аналізі й систематизації наукових поглядів, можемо визначити інформаційну економіку як тип економічної системи, для якої характерна визначальна роль інформації та інформаційних технологій у процесах виробництва, обміну, розподілу і споживання, а також у розвитку основних галузей та національної економіки в цілому. Забезпечення конкурентоспроможності економічних суб'єктів на мікро- (локальному, галузевому), мезо- (регіональному), макро- (національному) і мегарівні (міжнародному) вимагає імплементації гнучких і високоадаптивних механізмів генерації, акумулювання, обробки, аналізу, трансферу інформації, ефективного розподілу і використання інформаційних ресурсів, оперативного оновлення та впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій. В умовах становлення інформаційної економіки особливе значення відіграють галузі, сектори й сфери, спроможні до продукування знань та інформації, передусім – вища освіта, наука.

Література

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 № 2657 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2. Шеннон К. Работы по теории информатики и кибернетики / К. Шеннон. – М. : Издательство иностранной литературы, 1973. – 390 с.
3. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис [Электронный ресурс] / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука, Ленинградское отделение, 1989. – 190 с. – (Наука и технический прогресс). – Режим доступа: http://isit.binar.ru/Books/Blumenau/Informaciia_i_informacionnyi_servis
4. Эшби У. Введение в кибернетику / У. Эшби. – М. : Издательство иностранной литературы, 1959. – 432 с.
5. Баззел Р. Д. Информация и риск в маркетинге / Р. Д. Баззел, Д. Ф. Кокс, Р. В. Браун; перевод с английского языка – М. : Финстатинформ, 1993. – 93 с.
6. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФА – М, 2006. – 495 с.
7. Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства: монографія / С. М. Шкарлет, М. П. Бутко, О. І. Волот. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – 288 с.
8. Годин В. В. Информационное обеспечение управленческой деятельностью: учебник / В. В. Годин, И. К. Корнеев. – М. : Мастерство; Высшая школа, 2001. – 240 с.

9. Горностаев Ю. М. Современные тенденции развития систем обработки текстовых баз данных / Ю. М. Горностаев // Проблемы информационных систем. – 1989. – № 7. – С. 71-95.
10. Хміль Ф. І. Менеджмент: підручник / Ф. І. Хміль. – К. : Вища школа, 1995. – 196 с.
11. Рось А. О. Інформаційні ресурси: сутність і класифікація / А. О. Рось, С. М. Пустовіт // Науково-технічний збірник. – К. : ННДЦОТ і ВБУ, 1999. – № 3. – С. 25-34.
12. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика / Є. А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
13. Дикань В. Л. Реформирование экономики Украины и конкурентоустойчивость предприятий: монография / В. Л. Дикань. – Х. : Основа, 1997. – 345 с.
14. Єрмоленко О. А. Інформаційний аналіз діяльності підприємства з позиції реалізації стратегії / О. А. Єрмоленко // V Міжнародна науково-практична конференція в НТУ ХПІ. – Х. : НТУ ХПІ, 2006. – С. 75.
15. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. – Washington: Word Future Soc, 1983. – P. 45.
16. Тоффлер Э. Метамарфозы власти / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 669 с.
17. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2004. – 350 с.
18. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
19. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология. – М. : Academia, 1990. – С.70-98.
20. Кастельс М. Информационная эпоха: общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
21. Schiller Herbert I. et. al. (1992). The Ideology of International Communications. – New York: Institute of Media Analysis, 1992. – 170 p.
22. Moore N. Policy Studies Institute, United Kingdom / Unesco. [Electronic Resource] Access Mode: <http://www.unesco.org/webworld/wirerpt/wirenglish/chap20.pdf>
23. Висновки Голови Конференції міністрів з питань інформаційного суспільства країн Великої сімки, лютий 1995 р. [Electronic Resource] Access Mode: <http://whatis.techtarget.com/definition/Information-Society>
24. The Net Result - Report of the National Working Party for Social Inclusion. [Electronic Resource] Access Mode: <http://whatis.techtarget.com/definition/Information-Society>
25. Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994.
26. Okinawa Charter on Global Information Society. Okinawa, July 22, 2000. [Electronic Resource] Access Mode: <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2000/documents/charter.html>
27. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства. Женева 2003 — Туніс 2005.
28. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства – від Женеви до Тунісу / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2005. – № 34 (562).

29. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 8 (161). – с. 93-97.
30. Комарова О. А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства / О. А. Комарова // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 7-8. – С. 50-53.
31. Петрухно Ю. Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика / Ю. Є. Петрухно // Вісник ОНУ. – 2014. – Т. 19, вип. 1. – С. 127-139.
32. Данил'ян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : монографія / В. О. Данил'ян. – Харків : Право, 2008.
33. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь – справочник / сост. В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009.
34. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / І. В. Арістова; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків: Університет внутрішніх справ, 2000.
35. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія / В. А. Ліпкан, В. А. Залізняк. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012.
36. Бебик В.М. Соціально-комунікаційна праксеологія: поняття і методології / В. М. Бебик // Інформація і право. – 2011. – № 2.
37. Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореферат дисертації на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук. / А. В. Колодюк. – К., 2005.
38. Шкарлет С. Ідентифікація сутності інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1 (9). – С. 99-104.
39. Гринкевич С. С. Теоретико-прикладні аспекти становлення інформаційної економіки в Україні / С. С. Гринкевич, О. І. Іляш // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 56–62.
40. Губайдуллина Д. М. Динамика развития информационной экономики в России: автореферат диссертации кандидата экономических наук: 08.00.01 / Д. М. Губайдуллина. – Ульяновск, 2011. – 21 с.
41. Дятлов С. Предмет и метод теории информационной экономики / С. Дятлов // Экономическая теория на пороге XXI века; под. ред. Ю. Осипова, В. Пуляева, В. Рязановой, Е. Зотовой. – М.: Юристъ, 1998. – С. 497-519.
42. Економічний словник-довідник. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict/363.html>
43. Корнейчук Б. В. Информационная экономика / Б. В. Корнейчук. – СПб. : Питер, 2006. – 400 с.
44. Кристиневиц С. А. Концепция информационной экономики: сущность и критерии развития на современном этапе / С. А. Кристиневиц // Экономика и управление. – 2008. – № 3. – С. 72–77.
45. Маслов А. О. Теорія інформаційної економіки як альтернативна парадигма сучасної ортодоксії [Електронний ресурс] / А. О. Маслов // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI століття: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2012 р. – К. :

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 115-119. – Режим доступу: http://econom.kiev.ua/paradigm_et/conf_materials.pdf

46. Мельничук О. Розвиток електронної комерції у структурі інформаційної економіки України / О. Мельничук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 8 (161). – С. 93-97.

47. Нижегородцев Р. Информационная экономика. Книга 1. Информационная вселенная: монографія / Р. Нижегородцев. – Москва-Кострома, 2002. – 163 с.

48. Николаев С.Б. Про предмет теорії інформаційної економіки / С. Б. Николаев // Проблеми формування нової економіки ХХІ століття : матеріали ІІІ Міжнар.наук.-практ. конфер., 23-24 грудня 200 р.: В 6 т. – Т. 1: Національні стратегії розвитку в умовах глобалізації. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2010. – С. 59-61.

49. Плєскач В. Л. Електронна комерція / В. Л. Плєскач, Т. Г. Затонацька. – К. : Знання, 2007 – 535 с.

50. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2-х ч. – Ч. 1. / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2008. – 389 с.

51. Ракитов А. И. Информация, наука, технология в глобальных исторических изменениях / А. И. Ракитов. – М., 1998. – 104 с.

52. Толстяков Р. Р. Основные факторы формирования информационной экономики : автореф. дис. на соискание науч. степени канд.экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Р. Р. Толстяков. – Тамбов, 2003. – 20 с.

53. Україна у вимірі економіки знань / за ред. Акад. НАН України В. М. Гейця. – К. : Основа, 2006. – 592 с.

54. Финансовый словарь. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/23440

55. Чала О. В. Сутнісні аспекти інформаційної економіки / О. В. Чала // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 40. – С. 76-79.

56. Шкарлет С. Ідентифікація сутності інформаційної економіки / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 1 (9). – С. 99-104.

57. Cambridge Business English. Dictionary Cambridge University Press. [Electronic source]. Access mode: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-economy>

58. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells. – Oxford: Blackwell Publishing, 1996-1998. – 3 volumes.

59. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlup. – NJ.: Princeton, 1962. – 283 p.

60. Macmillan Dictionary. [Electronic source]. Access mode: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/information-economy>

61. Oxford Dictionary. [Electronic source]. Access mode: https://en.oxforddictionaries.com/definition/information_economy
62. Porat Mark U. The Information Economy. Nine volumes. Office of Telecommunication, US Department of Commerce. Washington, 1977.
63. Бажал Ю. Знаннева економіка: теорії і державна політика / Ю. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71-76.
64. Cambridge Business English; Dictionary Cambridge University Press. [Electronic source]. Access mode: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information-economy>
65. Oxford Dictionary. [Electronic source]. Access mode: https://en.oxforddictionaries.com/definition/information_economy
66. Macmillan Dictionary. [Electronic source]. Access mode: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/information-economy>
67. Економічний словник-довідник. [Electronic source]. Access mode: <http://subject.com.ua/economic/dict/363.html>
68. Финансовый словарь. [Electronic source]. Access mode: https://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/23440

РОЗДІЛ 5. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ З ВРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАПРАЦЮВАНЬ

*Савченко В.Ф., д.е.н., професор,
заслужений економіст України*

5.1 Роль держави в регулюванні економічних процесів в Україні

Регульована ринкова економіка – це економіка вільного ринку, керована державою за допомогою системи законів і законодавства. Науково обґрунтоване поєднання державних і ринкових регуляторів дає можливість реалізувати стратегічні цілі розвитку суспільства і забезпечити соціальну справедливість.

Серед досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених із даної проблематики можна виділити напрацювання Ж.Бовера, К.Ендрю, Г.Калетніка, Дж.М.Кейнса, К.Крістенсона, Т.Куценка, О.Кубай, І.Міхасюка, А. Мельника, А.Никифорова, А.Скибицької та ін.

Регульована економіка – головний важіль, за допомогою якого в нашій державі можна прискорити процеси. У сучасній економіці виділяють два основні методи переходу від планової до ринкової системи: поступового входження в ринок (китайський варіант) ; прискореного входження(польський варіант «шокової терапії») [1; 2].

Практика показує, що для України більш прийнятний шлях Китаю, оскільки в цьому випадку менше страждають інтереси населення країни.

Розрізняють дві основні моделі ринкової економіки – ліберальну і соціально орієнтовану, які відрізняються тільки напрямками задоволення потреб людей (табл.5.1). Варто зазначити, що у світі не існує країни, яка б у «чистому» вигляді використовувала ту чи іншу модель. Можна говорити тільки про наближення економіки певної країни до конкретної моделі за більшістю характеристик. Наприклад Великобританії і Сполученим Штатам Америки ближче ліберальна економіка, а Австрії, Німеччині, Швеції – соціально орієнтована.

Таблиця 5.1 - Особливості двох основних моделей ринкової економіки

Ліберальна економіка	Соціально орієнтована економіка
Домінування приватної власності Максимальна свобода суб`єктів ринку, що відгороджує їх від втручання держави Державне регулювання основних макроекономічних процесів Відстороненість держави від вирішення більшості проблем життєзабезпечення населення Домінування принципу: працююча людина має забезпечити себе, свою сім`ю і старість сама	Економіка зі значним приватним сектором Регламентация державою ринкових відносин (як державних, так і приватних структур) Державне регулювання макроекономіки і мікроекономіки Вирішення державою багатьох проблем життєзабезпечення населення Державне регулювання зайнятості, доходів населення, а при певних умовах і цін
Державна соціальна опіка поширюється тільки на знедолених і жебраків	Держава піклується про всіх членів суспільства Велика частина національного бюджету витрачається на охорону здоров`я, освіту, науку, культуру, транспорт, соціальне і пенсійне забезпечення громадян

Джерело: [3,с.23]

Україні більш реально впроваджувати соціально орієнтовану модель, оскільки в пам`яті середнього і старшого покоління ще живі залишки постулатів командно-адміністративної економіки, які декларували, та і на практиці здійснювали, окремі елементи державної соціальної допомоги.

Одними із суттєвих недоліків ринкової економіки виділяють її нестабільність і циклічність, коли економічне зростання змінюється рецесією. Вивчаючи сутність та природу економічних криз, англійський вчений Джон Мейнард Кейнс першим розробив теорію державного регулювання. Він довів, що ринкові відносини не можуть стабільно існувати без впливу держави на діяльність суб`єктів господарювання і ринкову кон`юнктуру з метою вирішення економічних і соціальних проблем [3, с.22-23].

Базою ринкової економіки є конкуренція, яка особливо яскраво проявляється в діяльності підприємців. Проте навіть ці представники малого і середнього бізнесу не можуть без державної підтримки.

Основою державної політики підтримки підприємців є розроблення і реалізація програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого спрямувань.

Державні програми можуть реалізовуватися центральними та місцевими органами виконавчої влади. Програми мають забезпечити формування тих невід'ємних елементів соціально-економічного розвитку, які підприємницький сектор неспроможний створити самостійно, а саме: нормативно-правового (адміністративного) забезпечення; інституційних засад розвитку бізнесу; функціональних (цільових) форм державного регулювання.

Головні цілі державної підтримки підприємництва:

1. Формування потужного підприємницького сектора.
2. Стимулювання перспективних видів і напрямків діяльності.
3. Сприяння нагромадженню інвестиційних ресурсів та інвестиційно-інноваційної діяльності у пріоритетних галузях.
4. Забезпечення стабільного функціонування вітчизняного підприємництва в умовах міжнародної конкуренції.

Конкурентна (антимонопольна) політика держави спрямована на запобігання монопольній діяльності, її обмеження і припинення.

Визначальною ознакою підприємця-монополіста є його монопольне, тобто домінуюче, становище, яке забезпечує можливість одноосібно або разом з іншими монополістами обмежувати конкуренцію у певному сегменті ринку. Момент, коли виникає монопольне становище підприємця на ринку всіх видів товарів (послуг) в межах певної території, визначає Антимонопольний комітет. За такий показник беруть частку товару підприємця на певному ринку понад 35%. Підприємство, яке має монопольне становище на ринку, називається монопольним утворенням, а його діяльність – монопольною діяльністю.

Засоби антимонопольного регулювання: обмеження на встановлення вищого рівня цін і товарів, запровадження граничних нормативів рентабельності; декларування зміни цін; установлення стандартів і показників якості для товарів і послуг; квотування обсягів виробництва товарів (послуг);

використання державних замовлень; розподіл ринків; тарифне регулювання імпорту та експорту товарів.

Дуже важлива роль держави у регулюванні соціально-економічного розвитку територій. Управління соціально-економічним розвитком господарства регіону має забезпечувати вибір і здійснення оптимальних рішень. Збитки, які приносять необґрунтовані рішення, породжують економічні, соціальні та екологічні проблеми.

З огляду на природні, економічні, соціальні, демографічні та історико-етнічні умови і фактори, що впливають на формування регіональних комплексів, для регулювання основних територіальних пропорцій і визначення стратегії розвитку в Україні застосовується районування.

В основу районування покладено вісім економічних районів: Донецький (Донецька і Луганська області); Карпатський (Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька області); Поліський (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області); Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області); Причорноморський (Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим, м. Севастополь); Східний (Полтавська, Сумська, Харківська області); Центральний (Київська, Черкаська області, м. Київ).

Основні напрямки розвитку господарських комплексів регіонів на перспективу визначаються, з урахуванням наявного природно-ресурсного і науково-виробничого потенціалу, необхідності структурної перебудови економіки країни і зближення соціально-економічних рівнів розвитку регіонів, для кожного з економічних районів у регіональній економічній політиці держави.

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють регулювання соціально-економічного розвитку в регіонах, проводять політику держави на місцях, є обласні і районні державні адміністрації. Вони забезпечують реалізацію законів України, указів Президента, постанов Верховної Ради, Кабінету Міністрів

України, рішень відповідних представницьких органів регіонального самоврядування.

Держадміністрації є інструментом у процесі реалізації законів та інших правових актів Президента, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств.

Для виконання функцій управління територією, реалізації загальнодержавної та регіональної політики у складі місцевих державних адміністрацій створено відповідні економічні служби – управління економіки [4].

Держава як суспільний інститут постійно вдосконалюється. В минулому вона функціонувала як інструмент примусу і підпорядкованості її громадян законові та владі. Це призводило до конфліктів між владою і народом, революцій, громадянських воєн та інше. Люди шукали форми і методи створення держави та її діяльності, які не призводили б до суспільного антагонізму і потрясінь.

Закони держави створюються людиною для співжиття у суспільстві на основі вимог об'єктивних природних і суспільних законів. Система цих законів досить складна і потребує постійних досліджень прояву їх дії. Для пізнання даних законів необхідні тривалі спостереження за суспільними та економічними процесами, узагальнення наслідків їх впливу.

Представники різних напрямків економічної думки, починаючи з меркантилістів, дослідників класичної політичної економії, кейнсіанства і закінчуючи сучасними неокласичними теоріями, посткейнсіанством і неоінституціоналізмом, висловлювали відмінні, іноді полярні, погляди на сутність, межі, форми та методи державного впливу на економіку. Аналізуючи практичне застосування цих теорій на різних історичних етапах, можна зробити висновок, що кожна з висловлених ідей була необхідною хоча б тому, що сприяла накопиченню досвіду щодо їх ефективності та дозволяла, у разі неефективності, розвивати альтернативні концепції.

Сучасний період реформування держави ускладнюється переважаючим впливом чинників глобалізації, серед яких: посилення ролі недержавних інституціональних утворень в регулюванні світового економічного простору;

обмеження права національних держав на реалізацію владних функцій; поширення процесів регіоналізації та утворення єврорегіонів; домінування інформаційних технологій та обумовлені цих процесом зміни глобального комунікаційного простору.

На сьогодні вже є значна кількість держав, які функціонують на засадах єдності закону і влади, що забезпечує суспільний спокій і порозуміння серед етнічних груп людей та між ними [5, с.56-57].

У визначенні форм і методів державного регулювання провідну роль відіграє цільова соціально-економічна функція держави. Зміна цілей з розвитком продуктивних сил та економічних відносин обумовлює зміну господарського механізму, де провідними виступають загальнонаціональні фактори, а макроекономічне регулювання повинно захищати конкретні інтереси держави як сукупності її політичних, економічних і соціальних інститутів.

Шляхи удосконалення економічного механізму обумовлюються такими чинниками: засобами державного регулювання; державною політикою; впливом світової економіки; станом вітчизняної економіки; галузями і сферами діяльності.

Першочерговим нормативно-законодавчим завданням державного регулювання економіки України є його програмне забезпечення. В зазначеному контексті необхідно прийняти Закон «Про державне стратегічне планування» і доопрацювати Закон «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного й соціального розвитку України» [6;7].

Пропозиції щодо розглянутих законодавчих актів, методів планування та оцінювання результатів їх впровадження здатні підвищити ефективність роботи, спрямованої на реалізацію національних проектів.

Економічний механізм господарювання в умовах ринку є основою вирішення проблем функціонування соціально-економічної системи, напрямків удосконалення існуючих чи використання нових засобів державного або ринкового впливу на соціально-економічні процеси [8, с.29].

Існує взаємозв'язок політики та економіки, який влада часто ігнорує. Разом з тим невміла політика знищує у цілому ефективну економіку. Мова йде про боротьбу за владу з використанням авторитаризму, популізму, олігархії, корупції, рейдерства та ін.

Відомий американський економіст, лауреат Нобелівської премії М.Фрідман зазначав: «У політиці є своя невидима рука, яка діє у напрямі, протилежному дії невидимої руки ринку». Із зазначеного можна зробити висновок: те, що вигідно політиці, не завжди вигідно для економіки і навпаки.

У історії незалежної України було немало часових відтинків, коли деструктивна політика погіршувала економічну ситуацію, незважаючи на потужний природний та успадкований потенціал. Наприклад, у 1995-2004 рр. впроваджувалась системна політика економічного зростання, яка у 2000-2004 рр. забезпечила середньорічний приріст ВВП 8,4% – один з найкращих серед 29 постсоціалістичних держав. Наступна влада не продовжила такої роботи, зірвала системні перетворення, що призвело до затяжної рецесії, коли за 2009-2016 рр. середньорічний реальний ВВП становив 3%, і Україна потрапила на останнє місце серед постсоціалістичних і пострадянських країн. Механізм здорового національного протекціонізму було відкинуто, що призвело до кризової ситуації в більшості напрямків – фінансового, банківського, валютного, боргового, кадрового, виробничого, соціального, епідеміологічного та інше.

Економіка найбільше «бідуює» від нестабільності і непослідовності. Саме це трапилось в Україні, коли вона переживала кризи через корумпованість та кон'юнктурність політики.

Після 2004 року влада висунула гасло «українського прориву» й радикальних економічних реформ. Проте програма так і не була розроблена. Без програми нічого стало втілювати на практиці. За 2005-2009 рр. середньорічний приріст ВВП склав біля 1,1 %.

Аналогічна ситуація повторилася у 2010-2013 рр. За чотири роки економіка зросла на 2,4%. Після кризового провалу 2009 року (зниження ВВП на 14,8%) цей показник – фактично стагнація економіки.

Слово «реформи» стало штампом і гаслом, які не знаходять підтримки у суспільстві. У засобах масової інформації та виступах політиків навкруг них не вщухають гострі дискусії. Лунають як заяви, що в Україні реформ ніколи не було, так і амбітні декларації щодо їх успішного проведення або навіть завершення. При зміні влади обов'язково чути, що нові управлінці забезпечать реформування на відміну від «попередників». Причому все це робиться тільки для самопіару [9,с.28-29].

Одним із інструментів втручання держави у економіку є реалізація нею механізму дії регуляторної політики. Метою даного механізму є досягнення цілей, а головними інструментами — важелі. Причому використання конкретних важелів залежить від ситуації, тобто впливу багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, які, у свою чергу, похідні від сфери діяльності.

Державне регулювання охоплює усі галузі національної економіки і ступінь їх регулювання обумовлена потребами суспільства та напрямком розвитку країни.

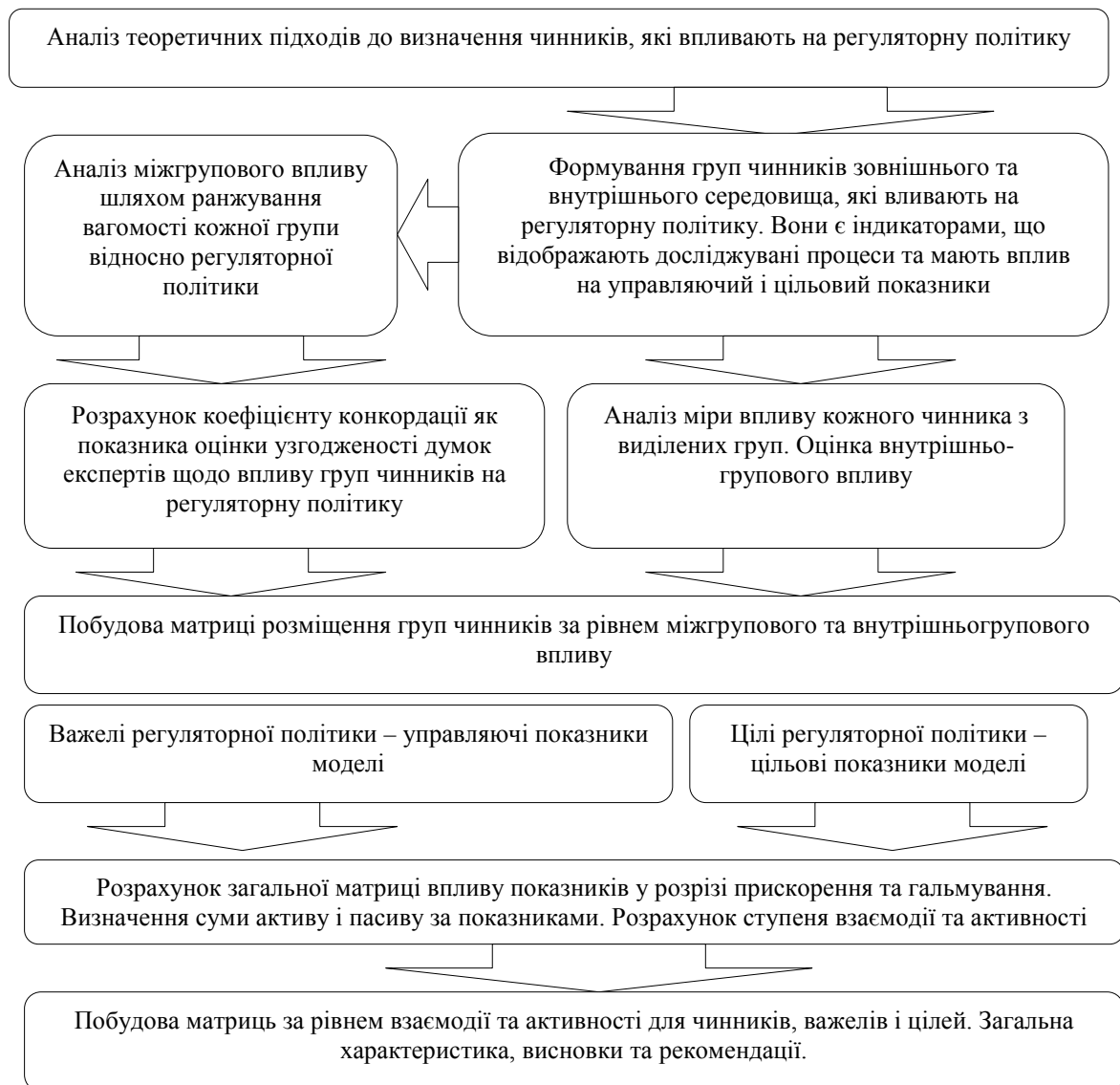
Для розробки заходів щодо вдосконалення регуляторної політики необхідно провести аналіз і здійснити оцінку її стану. Враховуючи, що вона є макроекономічним явищем, визначеним стратегією державного регулювання, рівнем досконалості системи і численними суб'єктивними чинниками, здійснити кількісний аналіз дуже складно через низьку структурованість проблеми.

Для вирішення завдання останнім часом дуже часто використовують методи когнітивного моделювання, сутність яких полягає у задіянні як інструменту методів сприйняття, розуміння, пізнання та пояснення.

Побудова когнітивної моделі має певний порядок дій, наведений на рис.5.1.

Закон України «Про заходи державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в загальних рисах визначає площину її реалізації: «Правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання». У свою чергу, «Концепція вдосконалення

державного регулювання господарської діяльності» виділяє основні шляхи пріоритетних напрямків впровадження державного регулювання зазначеної діяльності.

Рисунок 5.1 - Модель регуляторної політики

Джерело: [10,с.108], доопрацьовано автором

Із вказаних документів законодавчого і нормативного характеру можна узагальнити такі складові: дозвільна система (ліцензування); державний контроль; кредитна підтримка; реєстрація власності; фінансове стимулювання; оподаткування; зусилля підприємництва; проблеми регуляторної діяльності [10,с.106-109].

Особливе значення у розвитку держави має його фінансове забезпечення. Фінансовий сектор у цілому розвивається досить динамічно. Разом з тим

розвиток дискретний і непропорційний, а його загальний рівень не відповідає зростаючим потребам національної економіки і суттєво відстає від європейських показників. Фінансовий ринок України не став механізмом реалізації інвестиційних та інноваційних програм держави і суб'єктів підприємницької діяльності.

У структурі вітчизняного фінансового ринку невиправдано мала частка небанківських фінансових установ (7% загальних обсягів активів). Крім того клієнтам надається невеликий асортимент послуг в основному незадовільного рівня якості.

Нормативно-правова база, яка повинна регулювати діяльність на фінансовому ринку, неповністю сформована, суперечлива і нестабільна. Вона не забезпечує ефективної протидії маніпулюванню цінами, особливо на фондовому ринку, та незаконному використанню інсайдерської інформації.

Невизначеність обсягів саморегулювання в разі випадків призводить до надмірного втручання держави в ринкові процеси, а в інших ситуаціях має наслідком спонтанні неорганізовані дії суб'єктів ринкових відносин.

Проведення у жовтні-грудні 2008 року державою антикризових заходів дозволило спрямувати на підтримку промислового і банківського секторів значні кошти з Державного бюджету, стабілізаційного фонду і золотовалютних резервів, що сприяло вирішенню найбільш гострих проблем запобігання можливому дефолту за рахунок проведення девальвації гривні.

У той же час стверджувати, що кризові явища незначні, підстав поки що немає. Свідчення цього – недостатнє кредитування у реальному секторі економіки, значний відток капіталів за кордон через банки, підняття ставок рефінансування та банківських позик, проведення величезних сум антикризових кредитів через у значній мірі корумповану та криміналізовану банківську систему країни.

В цілому оперативне реагування, пом'якшивши найбільш небезпечні прояви кризи, показало обмеженість і недостатність фінансово-кредитного та галузевого підходів до застосування антикризових заходів [11, с.158-159].

Зростання ролі фінансового сектора необхідно забезпечити в таких напрямках:

1. Надання інвестором права послуги з перерозподілу ресурсів, що важливо, оскільки допомагає збільшувати додаткову вартість, яка створюється на українській території.

2. Введення в обіг некапіталізованих елементів національного багатства, що дозволить значно збільшити потужність фінансового сектора.

3. Стимулювання довгострокових заощаджень у населення та їх залучення до внутрідержавного фінансового обігу. Українці в основному не довіряють фінансовим інститутам, які в останні роки досить часто виявляються неплатоспроможними. Заощадження незначні і носять короткостроковий характер (тільки менше 10% вкладів розміщені на термін понад 3 роки). Тому вони не можуть бути використані для видачі довгострокових інвестиційних кредитів.

4. Для стабільної діяльності групи малих і середніх регіональних банків держава, на відміну від продекларованої позиції сьогодення, повинна забезпечити рівноправний доступ до ресурсів. Недостатня увага до проблем регіональних банків призводить до постійного зменшення їх кількості. Серед невеликих банків значна частина високоефективних кредитних організацій, проте працювати в нестабільному економічному середовищі і, на додаток, в умовах жорсткого регулювання, їм дуже складно.

Висновки державних органів нагляду часто мають наслідком значні витрати на їх виконання, а головне, завдають збитку репутації банківської системи. Найбільш небезпечні потужні «компанії по підвищенню прозорості банків», які знижують довіру до установ і примушують їх до залучення додаткових високопроцентних вкладів.

Забезпечення державою доступності фінансових послуг – необхідна умова інноваційного зростання і збалансованого економічного розвитку [12].

Наявність таких проблем як відмивання грошей та фінансування тероризму небезпечні не тільки для окремих країн, але і для глобальної стабільності у світі, оскільки:

- значний тіньовий сектор у економіці скорочує ресурсну базу у вигляді недоотриманих податків, призводить до втрати контролю за доходами та

власністю, зменшує роль держави як регулятора економічних відносин і дотримання законності, в тому числі у частині соціальних проблем;

- зазначені явища стимулюють діяльність, яка є злочином проти людства, особливо враховуючи її глобалізацію;

- підтримка існування незаконних військових формувань і терористичних угруповань означає військові конфлікти у всьому світі.

Фінансовий моніторинг, будучи інструментом державного контролю за легітимністю фінансових потоків, дозволяє допомогти у досягненні повноти і точності в збиранні та систематизації інформації щодо сумнівних і відверто злочинних дій у фінансовій та грошово-кредитній сферах, своєчасності в обміні інформацією між структурами, що проводять нагляд, регуляторний вплив та правоохоронні дії у прийнятті рішень.

Враховуючи міжнародний характер злочинності і тероризму, створена значна кількість міжнародних організацій по боротьбі з ними. Основні структури вважаємо за доцільне надати у цьому дослідженні (інформація включає повну назву у алфавітному порядку, скорочену назву і рік створення): Виконавчий директорат Антитерористичного комітету ООН (UNCTED); Група з аналітичної підтримки на моніторингу санкцій Комітету Ради Безпеки ООН, яка забезпечує виконання резолюцій 1267 (1999) та 1989 (2011) по відношенню до Аль-Каїди та пов'язаних з нею юридичних і фізичних осіб; Група експертів Комітету Ради Безпеки по виконанню резолюції 1540 (2004); Група експертів Комітету Ради Безпеки по виконанню резолюції 1718 (2006); Група експертів Комітету Ради Безпеки по виконанню резолюцій 1929 (2010); Інтерпол; Європол; Комітет ООН із санкцій проти Аль-Каїди і Талібану (Комітет 1267); Міжамериканська комісія з контролю вживання наркотичних засобів Організації американських держав (OAS/CICTE); Міжамериканська комісія з контролю наркотичних засобів Організації американських держав (OAS/CICAD); Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ); Офіс ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) [13,с.144-145].

Інтеграційні процеси, які проходять у сучасному глобальному господарстві, визначають зростаюче значення інвестицій у розвитку вітчизняної економіки. Для підвищення інвестиційної активності підприємств

на державному рівні повинні виконуватися такі умови: забезпечення інвестиційних процесів; формування і реалізація інвестиційної політики; стабільність ділового клімату.

Інвестиційне середовище не може ефективно працювати за рахунок тільки саморегулюючих механізмів. Необхідне впровадження важелів державного впливу, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату і підвищення ефективності самого інвестування.

Державне управління інвестиційною діяльністю має базуватися на виконанні таких принципів: вдосконалення законодавства; залучення іноземних інвестицій для реалізації пріоритетних проектів, спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки; юридична відповідальність інвесторів за порушення вимог законів країни чи міжнародних договорів; розширення змішаного фінансування проектів; децентралізація інвестиційного процесу [14].

Для сприяння іноземним інвесторам при взаємодії з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування створено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України.

З 01 січня 2012 року став діяти Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна», який визначає правові та організаційні аспекти відносин, пов'язаних з розробкою та реалізацією інвестиційних проектів за вказаним принципом [15].

Пріоритетними напрямками, в яких реалізуються інноваційно-інвестиційні проекти, визначені: виробництво альтернативних джерел енергії, сільськогосподарської техніки, нафтогазопромислового та гірничошахтного і гірничорудного обладнання та бурового інструменту, дорожньої техніки; реконструкція систем тепло- і водопостачання та водовідведення; видобування нафти, газу та вугілля; розвиток газотранспортної системи, атомного і ракетно-космічного машинобудування; авіа- і суднобудування; будівництво і реконструкція автомобільних доріг, міжнародних аеропортів і вокзалів; виробництво, перероблення і зберігання сільськогосподарської продукції [16, с.22-23].

Тенденції економічного розвитку переконливо засвідчують, що розширене відтворення національної економіки і розвиток соціальної сфери

неможливі без застосування інноваційних перетворень. Причому сучасна економіка передбачає активну участь держави у запровадженні інновацій, оскільки сам ринок не може вирішити проблему довгострокових ризикових інвестицій при здійсненні інноваційних операцій [17,с.115].

Держава в особі уповноважених органів проводить регулювання інноваційної діяльності для посилення конкурентоздатності економіки, задоволення потреб суспільства, при цьому використовуючи методи як прямого, так і опосередкованого впливу (рис. 5.2).

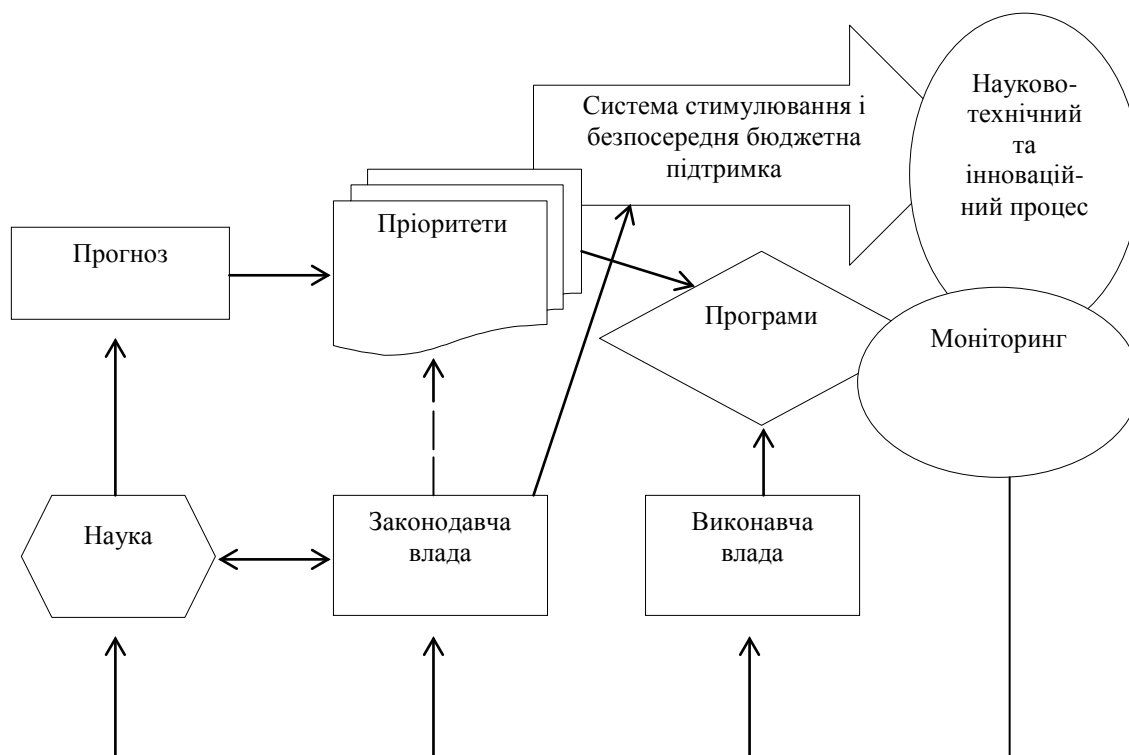

Рисунок 5.2 - Методи державного регулювання інноваційного розвитку

Джерело: [17,с.116]

Серед прямих методів найбільшого поширення набуло бюджетне субсидування, а серед непрямих – податкові пільги. Бюджетне субсидування має цільову спрямованість і попередню обумовленість надання такої підтримки. Податкові пільги призводять до зниження податкового навантаження і вивільнення коштів, необхідних суб`єктам господарювання для наступного інвестування в інновації, створення і виробництва нової продукції, застосування новітніх технологій [18;19].

Дослідимо функціонально-системні зв`язки, які визначають ефективність інноваційної та науково-технологічної політики (рис.5.3).

Рисунок 5.3 - Функціонально-системні зв`язки інноваційної політики держави

Джерело: [20,с.55]

Стартовим етапом політики мають бути прогнозно-аналітичні дослідження, які здійснюються науковцями, управлінцями і представниками громадськості. На базі створених таким чином прогнозних оцінок формуються пропозиції в частині інноваційних і технологічних пріоритетів, які, після узгодження з усіма гілками влади, в установленому порядку затверджуються

законодавчим органом, отримуючи відповідний статус. На базі закону виконавча влада розробляє програми і організовує їх реалізацію.

У результаті моніторингу виконання програм виконавча влада, при необхідності, вносить у них зміни. Законодавча влада здійснює аналітичні кроки відносно пріоритетів, а наукові організації – прогнозів, щоб управлінські дії були більш ефективними і постійно покращувалися [20,с.56].

Розглянемо роль держави у оптимізації роботи однієї з галузей, конкретно харчової промисловості. Для неї створення сучасної моделі управління розвитком можливе тільки через впровадження нових технологій, освоєння технологічних процесів, оновлення матеріально-технічної бази.

Головною метою державного регулювання розвитку є заохочення нововведень, спрямованих на поліпшення усіх складових галузі, які спираються на пошук методів та засобів задоволення потреб населення.

Впровадження інновацій проблематичне через вплив ринкових змін в частині ризику відсутності попиту на освоєну продукцію, ймовірності відмови споживача чи незайняття гарантованої ринкової ніші для реалізації.

Розвиток харчової промисловості полягає у періодичному впровадженні продовольчих, маркетингових, технологічних і організаційних інновацій як сукупності заходів, що прямо або опосередковано призводять до змін у діяльності галузі в різних ситуаціях або примушують проводити зміни з метою досягнення цілей попередньо розробленої стратегії.

При впровадженні державного регулювання необхідно враховувати, що діяльність харчової промисловості відбувається при посиленні глобалізаційних процесів, загостренні конкуренції на ринках продукції та сировини. Тому розробка стратегії розвитку харчової промисловості в умовах обмеженості бюджетних ресурсів повинна бути спрямована на вирішення проблемних ситуацій з урахуванням цілей та вірогідного ефекту регулюючого впливу держави [21].

Удосконалення правового забезпечення державного регулювання підприємництва включає такі складові: підвищення ефективності впливу

законодавчо-нормативних документів; створення і вдосконалення механізмів захисту прав і свобод; приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм країн Європейського Союзу.

Реалізація зазначених складових повинна відбуватися за напрямками: прийняття нових законів; внесення змін до законодавства; контроль за виконанням вимог законів. Разом з вдосконаленням нормативної бази та оптимізацією механізму роботи підприємців необхідне формування організаційно-інституційної складової підтримки держави.

Особливу роль в діяльності підприємництва відіграє його інноваційна робота. Поки що у силу причин об'єктивного характеру (нестабільність економічної і політичної ситуації та ін.) воно в основному націлено на посередницькі дії. Однією з головних проблем, що не сприяють новаціям бізнесу, є податкова система.

В Україні спеціальні режими оподаткування, які стимулюють підприємців, не орієнтовані на розвиток інноваційних структур. Ефективність використання податкових важелів інноваційної активності залежить від: спрямованості на отримання ефекту; дотримання чітко визначеної цілі; наслідків впровадження. Принципи застосування податкових важелів державного регулювання інноваційного підприємництва: орієнтованість на кінцевий результат; підпорядкованість національним інтересам; адресність і прогнозованість; зворотній зв'язок.

Регулювання показників функціонування економіки, важливим елементом якої є підприємництво, являється однією з передумов формування та реалізації цілей державної політики [22].

Особливо деструктивну роль у господарських процесах України відіграє тіньова економіка, яку зазвичай визначають як сферу прояву економічної активності, спрямовану на отримання доходів від забороненої діяльності чи ухилення від сплати податків при легальних видах роботи.

Чинники, які призводять до нарощування сектора тіньової економіки: тягар податкової системи; недоопрацьована законодавча база; нестабільне

політичне середовище; нерозвинені ринкові регулятори; відтік капіталу за кордон; високий рівень корумпованості і правопорушень; виникнення непідконтрольних владі територій, яке призвело до збільшення злочинів у цих регіонах, та ін.

Тіньова економіка, що загрожує економічній і національній безпеці держави, вимагає посилення боротьби з корупцією, яка за своїм змістом заважає економічному і соціальному розвитку країни. Проте при дослідженні економічних процесів вона практично ніде не розглядається, сприймаючись як зло поза зоною вивчення. На наше переконання, під корупцією розуміється складне соціально-економічне і політичне явище, що виникає в процесі реалізації тіньових економічних прагнень у взаємовідносинах між посадовими особами та іншими суб'єктами господарювання з метою максимального задоволення групових чи особистих інтересів.

Більш глибоке вивчення цього явища для наукового пізнання та державного регулювання – окрема особлива тема дослідження [23].

Завдяки дерегуляції впливу держави на економічні процеси знижуються негативні викривлення ринкових відносин, але посилюються невизначеність ведення бізнесу і, відповідно, ризики підприємців.

У всіх випадках, коли ринок не може забезпечити достатнього захисту для людей (наприклад ризики, пов'язані з безробіттям), держава здійснює регулюючий вплив. Критерієм прийняття рішення можуть стати загроза стагнації виробництва, пониження безпеки економіки і її стабільності, погіршення життєвого рівня населення.

Досвід Європейського Союзу показує, що глобальні тенденції відносно регулювання ризиків, як однієї із частин економічної системи, шляхом зниження невизначеності сьогодення і, особливо, прогнозування майбутнього розвитку, дуже складні.

Одним з наслідків глобалізації стало збільшення ризиків економічних, екологічних, розповсюдження захворювань, тероризму, нестабільності глобальної системи та ін. [24;25].

Держава має постійно відслідковувати очікування суспільства і ефективність своїх послуг у країні та за кордоном для того, щоб визначити оптимальне співвідношення державної та бізнесової ініціатив щодо управління ризиками. Одночасно вона повинна надавати інформацію про характер загроз та відповідальність урядовців і підприємців за діяльність, пов'язану з ними.

Уряди країн Євросоюзу завжди були стурбовані захистом населення від загроз. Проте в останні роки управління ризиками займає особливе місце у їх діяльності, оскільки, відповідно до конституцій країн ЄС, держава є головним гарантом безпеки своїх громадян і покликана усувати загрози, з якими окрема людина, сім'я чи спільнота не можуть впоратися самотійно.

Держава завжди була змушена управляти власними ризиками і небезпеками, такими як непередбачені події, зрив виконання програм і проектів тощо. Проте в останнє десятиріччя до них додалися загрози подій у таких напрямках:

- в результаті зростання взаємозв'язку у світовому просторі за рахунок інтеграції економіки, єдиних комунікативних систем, спільного навколишнього середовища і глобальних проблем у людства з'явилися додаткові можливості, але одночасно громадяни багатьох країн стали більш вразливими відносно ситуацій, що відбуваються на великих відстанях: наслідків військових конфліктів; падіння котирувань на фондових біржах; економічних криз в інших країнах світу; проблем ІТ-мереж; хвороб, які перевозяться авіапасажирами, заносяться міжнародними туристами тощо;

- відбувається більш стрімкий розвиток науки і технологій, що може призвести до техногенних ризиків. Регулюючі органи держави і суспільство повинні знаходити розумний баланс комфорту і користі, а з іншої сторони – загроз.

Через взаємозалежність глобальної інфраструктури ризикові події і катастрофи відбиваються на всіх жителях Земної Кулі. Тому сучасні неабиякі ризики займають пріоритетне місце в політиці багатьох країн [26, с.8-10].

Зазначене в повній мірі відноситься і до України з її суперечливими важелями регулювання економічних процесів, нестабільністю і стагнацією, непорозуміннями між гілками влади та окремими територіями.

Висновки

1. Науково обгрунтоване поєднання державних і ринкових регуляторів дає можливість реалізувати стратегічні цілі розвитку суспільства і забезпечити соціальну справедливість.

2. Представники різних напрямків економічної думки, починаючи з меркантилістів, дослідників класичної політичної економії, кейсіанської теорії і закінчуючи сучасними неокласичними напрацюваннями, посткейсіанством і неоінституціоналізмом, висловлювали різні, часто протилежні, погляди на сутність, форми і методи державного регулювання економіки.

3. Сучасний період ускладнюється переважаючим впливом чинників глобалізації, серед яких: обмеження права національних держав на реалізацію владних функцій; посилення ролі недержавних інституціональних утворень в регулюванні світового економічного простору; поширення регіоналізації та єврорегіонів; домінування інформаційних технологій і обумовлені цим процесом зміни глобального комунікаційного простору.

4. У історії незалежної України було немало часових відтинків, коли деструктивна політика погіршувала економічну ситуацію, незважаючи на потужний природний та успадкований потенціал.

5. Державне регулювання економіки нашої країни має охоплювати всі галузі і сфери, а відмінність ступеня їх підтримки обумовлена потребами суспільства та напрямком розвитку України.

Література

1. Дудзяк О. А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». - 2010. - Вип. 5/2(40). --С.16-20.

2. Калетнік Г. М. Державне регулювання економіки / Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, М-во аграр. політики і продовольства України, ВНАУ. - К. : Хай-Тек Прес. - 2011. - 427 с.

3. Шанаєва-Цимбал Л. О. Державне регулювання ринкової економіки / Л. О. Шанаєва-Цимбал // Формування ринкових відносин в Україні. - 2017. - №6. - С.21-26.
4. Кирилюк Ю. В. Державне регулювання економіки: опорний конспект лекцій для студентів усіх форм навчання і напрямків підготовки «Економіка та підприємництво» та «Менеджмент і адміністрування» / Ю. В. Кирилюк, В. Ф. Савченко. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. - 140 с.
5. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник. 2-е вид.- Чернігів: Видавництво ЧДІЕУ.-2014.-134 с.
6. Про державне стратегічне планування: проект Закону України: схвалено Верховною Радою України в перш. читанні 15.11.2011 // www.economics.unian.net
7. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України: від 23.03.2000 № 1602 – III // zakon.rada.gov.ua
8. Диха М. В. Система засобів економічного механізму державного регулювання соціально-економічних процесів / М. В. Диха // Актуальні проблеми економіки. - 2016. - №5. - С.20-29.
9. Гайдуцький П. І. Не забуті реформи в Україні / П. І. Гайдуцький. – К. : ТОВ «ДКС-центр»,- 2017. - 852 с.
10. Колупаєва І. В. Регуляторна політика держави: теорія та методологія: монографія / І. В. Колупаєва. - Харків : Видавництво ТОВ «Смугаста типографія», 2016. - 343 с.
11. Денисюк О. В. Зростання ролі державного регулювання фінансового сектора в системі забезпечення економічної безпеки України / О. В. Денисюк // Інвестиції: практика та досвід. - 2015. - № 20. - С. 157-160.
12. Александров В. В. Финансово-кредитная система как фактор экономической безопасности транзитивного общества / В. В. Александров, Г. В. Задорожный, Е. Е. Юрченко; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина; Харьков, 2002. - 235 с.
13. Акімова О. В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія / О. В. Акімова. – Краматорськ : Донбаська державна машинобудівна академія. - 2017-300 с.
14. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом : навч. посіб. / А. А. Пересада. - К. : Лібра, 2012.-462 с.
15. Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» № 26-23» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
16. Хопчан В. М. Сучасний стан та перспективи державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні / В. М. Хопчан // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. - № 11. - С. 20-23.
17. Котельбан С. В. Сутність, методи та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності / С. В. Котельбан // Економіка та держава. - 2017. - № 4. - С. 115-118.
18. Гончарова В. Г. Механізм стимулювання інноваційного регіонального розвитку / В. Г. Гончарова // Наукові записки. Сер. «Економіка». - 2012. - № 19. - С. 114-120.

19. Савостенко Т. О. Порівняльна характеристика методів державного регулювання інноваційної діяльності в розвинутих країнах світу та в Україні / Т. О. Савостенко, А. М. Грицаєнко // Економічний вісник НГУ. - 2005. - № 1. - С. 19-27.
20. Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / О. С. Попович. - К. : Фенікс, 2005. - 226 с.
21. Завгородня Н. В. Розвиток агропромислового комплексу України в контексті сталого розвитку / Н. В. Завгородня // Сталій людський розвиток місцевих громад: Наукові праці ВНЗ – партнерів Проекту ЄС /ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [укладачі: М. А. Лепський, І. В. Дударева]; за заг.ред. М. А. Лепського. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. - 464 с. - С. 229-234.
22. Байрамов Е. А. Напрями підвищення ефективності заходів державного стимулювання розвитку інноваційного підприємництва / П. Ю. Курмаєв, Е. А. Байрамов// Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». - 2015. - № 1.- С. 23-28.
23. Халковський О. М. Інституційні фактори формування антикорупційної політики в системі детінізації національної економіки / О. М. Халковський// Економіка та держава. - 2014. - № 4. - С. 76-79.
24. Руденко О. М. Державне управління та державна служба в країнах ЄС в контексті європейської інтеграції України: навч.-метод. Матеріали / О. М. Руденко; упоряд. І. В. Полішук.- К. : НАДУ, 2013. - 68 с.
25. Филополус Я. Формирование политики и институциональная основа оценки риска в ЕС: рекомендации по созданию в стране системы оценки риска / Я. Филополус. - М. : ТЕИС, 2005. - 85 с.
26. Посохов І. М. Дослідження державної політики регулювання ризику в країнах ЄС / І. М. Посохов // Економіка.Фінанси. Право. - 2016. - № 2. - С. 8-11.

5.2 Фінанси соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів

Європейський вибір України передбачає необхідність створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів щодо законодавства та системи державного управління. Наріжним каменем функціонування сучасної держави, де реалізація соціальних пріоритетів стоїть на першому місці, є соціальний захист населення. Стратегія соціальної політики держав членів Європейського Союзу спрямована на забезпечення сталого рівня життя населення, підвищення зайнятості, зменшення нерівності у доходах, посилення соціального захисту і подолання бідності.

Визнання Україною стратегічним пріоритетом орієнтації на євроінтеграцію та європейську модель соціального захисту обумовлює необхідність реалізації конструктивних підходів до реформування вітчизняної системи соціального захисту та його фінансового забезпечення з метою максимально можливого їх наближення до відповідних загальноєвропейських норм і стандартів. Виходячи з цього, актуальним є визначення основних напрямів реформування системи соціального захисту та його фінансового забезпечення в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.

Проблема фінансування соціального захисту населення завжди перебувала та перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, це такі вчені як А. Вагнер, У. Беверідж, Н. Болотіна, Н. Борецька, О. Гаманкова, Дж.К. Гелбрейт, Е. Дюркгейм, С. Деверо, В. Джевонс, Л. Ерхард, Г. Еспінг-Андерсен, Дж.М. Кейнс, С. Корецька, Ф. Лассаль, Е. Лібанова, Т. Мальтус, А. Маршал, Дж.С. Мілль, Г. Мюрдаль, Р. Оуен, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, А. Сміт та інші.

Незважаючи на значний доробок вітчизняних дослідників, європейський вибір України вимагає теоретичного обґрунтування та практичного вирішення питань, пов'язаних з необхідністю приведення базисних умов національної

системи соціального захисту населення у відповідність до загальноєвропейських норм і стандартів, що обумовило вибір теми дослідження.

Оскільки в процесі дослідження соціального захисту науковці розглядають його з різних точок зору (економічної, соціальної, політичної, правової тощо), використовуючи різноманітні методи дослідження (системний аналіз, інституціональний аналіз, функціональний аналіз, ретроспективний аналіз та ін.), виклад основного матеріалу потребує уточнення понять «соціальний захист», а також «фінанси соціального захисту», які є базовими у цьому дослідженні.

На сьогоднішній день в економічній теорії та практиці не існує сталого визначення поняття «соціальний захист», що обумовлено різноманітними підходами з боку дослідників до його трактування. Ґрунтовний аналіз існуючих у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях підходах до проблеми встановлення дефініції «соціальний захист» здійснено в монографії М. Мальованого, що дозволило автору згрупувати ці підходи таким чином:

- соціальний захист як функція держави (суспільства);
- соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів тощо;
- соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів та ін.;
- соціальний захист як діяльність (підтримка) держави;
- соціальний захист як інститут [8, с. 47-53].

Ми погоджуємося з думкою тих авторів, які вважають, що соціальний захист слід розглядати з інституціональної точки зору з використанням елементів системного підходу, визначаючи його як систему соціальних інститутів та інституцій, що забезпечують формування безпечного середовища для життєдіяльності і розвитку людини.

Оцінювання стану системи соціального захисту передбачає аналіз його структури, яка включає такі елементи: цілі і мету діяльності; функції та принципи; суб'єкти та об'єкти; сфери регулювання; форми реалізації.

Основною метою соціального захисту є захист людини від різного роду соціально-економічних ризиків з метою створення умов для життєдіяльності

людини у соціальному, культурному та економічному середовищі. Досягненню мети сприяють цілі соціального захисту, набір яких залежить від рівня розвитку суспільства, економічного потенціалу держави, менталітету нації тощо. Дійти поставленої мети та цілей соціального захисту можливо через реалізацію соціальним захистом своїх функцій та за умови дотримання певних принципів.

Враховуючи, що соціальний захист як суспільний інститут стосується кількох сфер суспільного життя, доцільно згрупувати його функції, виходячи з економічних, фінансових, соціальних та правових аспектів соціального захисту: економічні, фінансові, соціальні та політико-правові.

Реалізація даних функцій забезпечується суб'єктами соціального захисту. До суб'єктів соціального захисту відносять: індивіда; домогосподарство; державу (в особі різноманітних її органів); підприємства, установи та організації; громадські об'єднання; міжнародні організації, діяльність яких спрямована на забезпечення соціального захисту. Об'єктом соціального захисту є все населення країни. Таким чином, соціальний захист здійснюється на різних рівнях: індивідуальному, колективному та державному.

Уся діяльність суб'єктів соціального захисту здійснюється через його форми. У науковій літературі є різні підходи щодо визначення основних форм соціального захисту населення, проте більшість науковців включають до їх числа соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу або їх комбінацію. Автор притримується думки, що соціальний захист складається з трьох основних форм: соціального забезпечення; соціального страхування; соціальної допомоги.

Необхідною умовою успішного виконання соціальним захистом своїх функцій є своєчасне та повне фінансове забезпечення усіх соціальних виплат та програм. На сучасному етапі розвитку досліджень з даної тематики існує велика розбіжність поглядів на сутність фінансового забезпечення соціального захисту, його місце у фінансовій системі, визначення джерел та порядку формування і використання фінансових ресурсів тощо.

Ми погоджуємося з думкою науковців [1; 2; 14], які визначають фінанси соціального захисту населення як систему грошових відносин розподільчого

характеру, в процесі яких за рахунок податків та спеціальних внесків формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, які в подальшому використовуються на фінансування соціальних виплат.

Найвагомішим джерелом фінансових ресурсів, які спрямовуються на фінансове забезпечення соціального захисту в Україні, як і в більшості країн світу, є державні централізовані фонди, що включають в себе державний та місцеві бюджети. Важливою особливістю фінансового забезпечення соціального захисту за рахунок державних коштів є те, що значна кількість програм соціального захисту фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Держава делегувала органам місцевого самоврядування значну кількість повноважень соціального спрямування, переклавши на них їх часткове або повне фінансове забезпечення. За умов хронічної нестачі фінансових ресурсів у місцевих бюджетах ці програми часто недофінансовані. Тому, одними з головних проблем фінансування системи соціального захисту населення за рахунок бюджетних коштів на місцях залишаються: відсутність чіткого і науково обґрунтованого критерію розподілу бюджетних повноважень; значна перевага делегованих повноважень у їх загальному обсязі; нестача фінансових ресурсів для їхньої реалізації на мінімальному, гарантованому законодавством України, рівні; відсутність зацікавленості територіальних громад у пошуку нових джерел доходів; суб'єктивна оцінка потенціалу платоспроможності регіонів; утриманська позиція регіонів; низька ефективність використання бюджетних коштів. Тому подальша децентралізація фінансового забезпечення соціального захисту потребує реформування міжбюджетних відносин з метою формування адекватної моделі його фінансування та управління.

Протягом останніх років все більшого поширення у світі набуває недержавне соціальне страхування, яке дає змогу розширити свободу вибору громадян та підвищити рівень їх соціального захисту на основі індивідуальної та колективної відповідальності. Прослідковується тенденція поступової передачі деякої частини соціальних функцій, які виконувала держава, недержавним інститутам соціального захисту. Однією з головних причин такої

тенденції є бажання держави убезпечити державний механізм від перенавантаження, насамперед фінансового.

В останні роки в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, спостерігається послаблення соціальної ролі держави, що викликано, насамперед, кризою державних фінансів. Відбувається скорочення державних соціальних програм або зменшення їх фінансування. Більшу вагу починає відігравати соціальне страхування, зокрема недержавне. За таких умов оптимального фінансового забезпечення соціального захисту можна досягнути лише за гармонійного розвитку усіх форм соціального захисту, що ніяким чином не повинно позначитися на соціальній захищеності громадян України. Тому пошук шляхів вирішення проблеми фінансування соціального захисту у контексті євроінтеграційних процесів повинен бути направлений, насамперед, на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення його програм.

Незважаючи на поступовий перехід економіки України до нової системи соціально-економічних відносин, логіка побудови соціального захисту залишається в основних своїх рисах незмінною і орієнтованою на заохочення заслуг перед державою, соціальну підтримку лише окремих категорій населення та розгалужену систему пільг, які зовсім не пов'язані з рівнем матеріального добробуту домогосподарств. Підтримка системи соціального захисту, яка здебільшого функціонує на принципах солідарності та субсидування, вимагає значних фінансових ресурсів, що в умовах складних соціально-економічних та демографічних проблем як у світі, так і в Україні, стає непосильним тягарем для економіки країни.

На сьогодні в Україні назріла нагальна потреба щодо реформування діючої системи соціального захисту населення, що є надзвичайно складним завданням. Це обумовлюється тим, що, з одного боку, в процесі реформування потрібно зменшити розмір соціальних видатків з метою скорочення навантаження на економіку країни, а з іншого боку – реформування системи соціального захисту повинно відбуватися без зменшення доступу громадян до гарантованих державою прав та без обмеження можливостей населення користуватися безоплатними соціальними послугами. Окрім цього,

європейський вибір країни вимагає максимально можливого наближення базисних умов соціального захисту населення до відповідних міжнародних норм і стандартів, закріплених в актах МОП та Європейського Союзу.

В умовах зростання кількості соціальних програм та пільг, розширення кола осіб, які мають право на їх отримання, та зростання усіх соціальних стандартів в Україні спостерігається стрімке зростання соціальних видатків (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 - Динаміка витрат на соціальний захист в Україні

Рік	Загальні витрати на соціальний захист, млн грн	Абсолютний приріст, млн грн		Темп росту, %		Темп приросту, %	
		ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний
1996	17643,6						
1997	21391,6	3748,0	3748,0	121,24	121,24	21,24	21,24
1998	20597,8	-793,8	2954,2	96,29	116,74	-3,71	16,74
1999	23128,2	2530,4	5484,6	112,28	131,09	12,28	31,09
2000	30312,3	7184,1	12668,7	131,06	171,80	31,06	71,80
2001	40723,4	10411,1	23079,8	134,35	230,81	34,35	130,81
2002	55175,4	14452,0	37531,8	135,49	312,72	35,49	212,72
2003	58203,8	3028,4	40560,2	105,49	329,89	5,49	229,89
2004	83268,2	25064,4	65624,6	143,06	471,95	43,06	371,95
2005	118754,3	35486,1	101110,7	142,62	673,07	42,62	573,07
2006	148957,5	30203,2	131313,9	125,43	844,26	25,43	744,26
2007	181333,7	32376,2	163690,1	121,74	1027,76	21,74	927,76
2008	263258,9	81925,2	245615,3	145,18	1492,09	45,18	1392,09
2009	283133,3	19874,4	265489,7	107,55	1604,74	7,55	1504,74
2010	339960,6	56827,3	322317,0	120,07	1926,82	20,07	1826,82
2011	369395,2	29434,6	351751,6	108,66	2093,65	8,66	1993,65
2012	421220,6	51825,4	403577,0	114,03	2387,38	14,03	2287,38
2013	449700,4	28479,8	432056,8	106,76	2548,80	6,76	2448,80
2014	449639,8	-60,6	431996,2	99,99	2548,46	-0,01	2448,46
2015	526816,1	77176,3	509172,5	117,16	2985,88	17,16	2885,88

Джерело: розраховано за даними [12; 16]

У середньому щороку витрати на соціальний захист в Україні зростали на 26798,6 млн грн або на 19,57%. Протягом досліджуваного періоду зменшення

витрат порівняно з попереднім роком спостерігалось лише у 1998 р., коли загальний розмір соціальних видатків зменшився на 793,8 млн грн порівняно з 1997 р. В усі інші роки спостерігається їх поступове зростання, яке у 2015 р. сягнуло 526816,1 млн грн. Найбільші темпи приросту соціальних видатків спостерігаються у періоди 2000-2002 рр., 2004-2005 рр. та у 2008 р. Таке зростання пояснюється, насамперед, збільшенням розмірів пенсійних виплат. Також протягом досліджуваного періоду спостерігалось значне зростання видатків на охорону здоров'я та інші соціальні програми внаслідок зростання основних соціальних стандартів (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата), які безпосередньо впливають на потребу у фінансових ресурсах.

Водночас, таке стрімке зростання соціальних витрат відбувалося не лише під впливом розширення соціальних програм та допомог, а й під тиском інфляційних процесів у країні. Незважаючи на щорічне зростання номінальних розмірів витрат на соціальний захист протягом досліджуваного періоду, реальне їх зростання було значно менше. Отримані результати свідчать про те, що зростання соціальних витрат в Україні здебільшого перебиває лише зростання цін, що, звичайно, негативно позначається на реальному розмірі соціальних допомог та виплат [8, с. 189].

Незважаючи на значні розміри соціальних видатків, багато соціальних програм та допомог в Україні фінансується вкрай незадовільно. Окремі види соціальних допомог у деякі роки зовсім не фінансувалися або їхні розміри у законодавчому порядку зменшувалися, оскільки у Державному бюджеті на це не вистачало коштів.

В Україні багато соціальних допомог та пільг запроваджуються без визначення конкретних джерел фінансування, що призводить до розпорошення державних фінансових ресурсів та вкрай низької ефективності їх використання. Особливо це стосується розгалуженої системи пільг, значна частина яких надається у натуральній формі або у вигляді послуг. На сьогодні чинне законодавство України, що регулює соціальний захист, передбачає надання 125 видів пільг 116 категоріям громадян. За оцінками різних експертів, загальна вартість задекларованих у чинному законодавстві пільг складає від 3,8 до 5,8

млрд дол. США на рік, проте реально фінансується лише незначна їх частина [18]. Пільги та допомоги в Україні до того ж, надаються населенню без перевірки нужденності. Протягом 1996-2015 рр. таку перевірку здійснювали при виплаті лише 2-7% усіх соціальних допомог. Слід відзначити, що в цілому по ЄС близько 10% допомог надаються з перевіркою отримувачів на нужденність. По країнах ЄС найбільше таких допомог у 2014 р. було в Ірландії (31,1%) та у Данії (35,7%) [17]. В Україні, наприклад, у 2009 р. з існуючих 125 видів пільг лише 44 види було передбачено для 45 найбільш соціально незахищених категорій громадян. Інші 39 видів надавалися 57 категоріям працездатного населення за професійною ознакою або родом занять, а ще 45 видів пільг надавалися 14 категоріям громадян, які мають певні заслуги перед державою [13, с. 40]. Це призводить до того, що значна частина фінансових ресурсів спрямовується на виплату соціальних допомог та пільг населенню, яке цього не потребує з огляду на достатній рівень їхнього доходу. Якщо в країнах ЄС вона становить близько 50% соціальних трансфертів, направлених на бідні верстви населення, то в Україні цей показник трохи вище 19% [6]. Внаслідок цього у структурі загальних доходів населення біля 40% становлять різноманітні соціальні трансферти, що є занадто обтяжливим для економіки країни.

Частка витрат на соціальний захист у ВВП України завжди була доволі високою, що притаманно більшості розвинених країн світу. В останні роки за показником «Соціальні видатки у відсотках до ВВП» Україну випереджає лише одна країна ОЕСР – Франція. За аналізований період середня частка соціальних витрат у ВВП складала в Україні 29,49% у той час як, за даними МОП, у середньому на фінансування соціального захисту витрачається 17,2% світового ВВП. Слід відзначити, що такий високий рівень витрат, які направляються з ВВП країни на соціальні цілі, сприяє тому, що сформована система соціального захисту в Україні за своїми параметрами та принципами повністю відповідає як Конвенції МОП №102 [5] про мінімальні норми соціального забезпечення (1952) так і Європейському кодексу соціального забезпечення [3].

Разом з тим, варто зауважити, що високу частку соціальних видатків у структурі ВВП не завжди можна розглядати як ознаку високого рівня соціального захисту. Ця теза чітко характеризує ситуацію, яка склалася з фінансовим забезпеченням соціального захисту в Україні. Незважаючи на те, що частка соціальних видатків у ВВП України у 2015 р. становила 26,6 %, розмір соціальних витрат на душу населення є доволі низьким порівняно не лише з країнами ЄС та ОЕСР, а й з колишніми соціалістичними країнами. Серед 35 країн за розміром соціальних витрат на душу населення Україна знаходиться на 32 місці із середнім показником за досліджуваний період 1925,6 дол. США за ПКС. Для прикладу, в Польщі даний показник становить 3781,3 дол. США за ПКС, Естонії – 3258,6 дол. США за ПКС, Чехії – 4959,5 дол. США за ПКС. Найбільший розмір має Люксембург – 18642,2 дол. США за ПКС, що у 9 разів більше, ніж в Україні. У 2015 р. Україна за рівнем соціальних витрат на душу населення випереджає лише Туреччину, Чилі та Мексику. Якщо ж взяти соціальні витрати за чинним обмінним валютним курсом, то їх розмір на душу населення буде ще нижчим [15].

Проведений аналіз засвідчив, що, незважаючи на високу частку соціальних витрат у ВВП, їх абсолютний розмір є доволі низьким порівняно з країнами ЄС, ОЕСР та деякими країнами СНД. В той же час, поряд з низькими розмірами соціальних витрат, в Україні існує чимало проблем фінансового забезпечення соціального захисту, які пов'язані зі структурою фінансових джерел та ефективністю фінансового забезпечення соціального захисту.

Не менш важливе значення, ніж джерела фінансування соціального захисту, має використання наявних фінансових ресурсів. Система соціальних виплат охоплює усі види державних та приватних соціальних програм, які направлені на підтримку різних категорій населення у разі виникнення такої потреби під впливом соціальних ризиків.

У загальній структурі соціальних витрат в Україні найбільшу частку займають допомоги, пов'язані з виходом на пенсію (64,0 % у 2015 р.) та на медичне обслуговування (16,2% у 2015 р.).

Значною проблемою у фінансовому забезпеченні соціального захисту населення в Україні є те, що держава значну частину фінансових ресурсів спрямовує на підтримку населення, яке не потребує такої допомоги, що негативно позначається на рівні життя найменш захищених верств населення. Крім цього, для національної системи соціального захисту характерною є наявність великої кількості натуральних трансфертів, частка яких складає близько 13 %.

Розпорошення державних фінансових ресурсів та складна економічна ситуація в країні прямо впливають на розмір основних державних соціальних стандартів (прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна заробітна плата). Протягом 2000–2017 рр. в Україні покращилась ситуація з розмірами основних державних соціальних стандартів. Проте вони й надалі залишаються занадто низькими по відношенню до основних рекомендацій Міжнародної Організації Праці та соціальних стандартів. При цьому частка найманих працівників, які отримують заробітну плату, нижчу за середню в Україні, становить близько 70% усіх працівників. Внаслідок низького розміру як мінімальної, так і середньої пенсії в Україні більше 80% пенсіонерів відносяться до категорії бідних. Це свідчить про недостатній рівень фінансового забезпечення соціального захисту.

Фінансове забезпечення соціального захисту також слід аналізувати з точки зору досягнення його цілей. Слід відзначити, що кожна окрема соціальна програма передбачає досягнення своїх конкретних цілей, що дає змогу оцінити ефективність їх фінансування не лише в цілому по країні, а й по окремих регіонах. Водночас всі цілі соціальних програм передбачають досягнення основних цілей системи соціального захисту населення: зменшення рівня бідності, зростання доходів; скорочення нерівності та підвищення тривалості життя.

Зменшення бідності – одна з основних цілей соціального захисту та усього соціально-економічного розвитку будь-якої сучасної держави. В Україні, незважаючи на значні темпи зростання соціальних видатків, основні цілі щодо зниження показників бідності не були досягнуті. Ці показники, які планувалося

знизити до 2010 р. до 21,5% (рівень бідності за відносним критерієм) та 3% (рівень крайньої бідності) залишилися невиконаними, що свідчить як про низьку ефективність прийнятих державних програм, так і фінансового забезпечення соціального захисту у цілому. Погіршення соціально-економічних умов в останні роки призвело до того, що з 2014 р. знову спостерігалось погіршення показників. Наприклад, якщо у 2014 р. за межею фактичного прожиткового мінімуму перебувало 28,6% населення, то у 2015 р. значення зросло до 58,3%, тобто майже у 2 рази [4].

У цілому сучасні тенденції фінансового забезпечення соціального захисту в Україні не відповідають тим викликам, які ставить перед суспільством нинішнє соціально-економічне та демографічне становище, що негативно позначається як на рівні фінансування, так і на його ефективності. Подальший розвиток соціального захисту в Україні можливий лише за умови глибокої структурної перебудови як самої системи соціального захисту, так і основних умов та принципів фінансування.

Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів у законодавство та систему державного управління. Євроінтеграція – це не просто партнерство та взаємовигідне співробітництво, вона не обмежується зовнішньополітичними аспектами, бо передбачає істотні внутрішні перетворення згідно з прийнятими інтеграційною спільнотою стандартами. Країна, яка проголошує прагнення стати складовою цього простору, мусить насамперед довести свою спроможність дотримуватися його норм і стандартів, намагається бути чинником підтримання соціально-економічної стабільності в регіоні, підвищення конкурентоспроможності цього об'єднання на міжнародній арені, джерелом нових перспектив соціально-економічного та політико-гуманітарного розвитку регіону.

Незважаючи на те, що система соціального захисту є національною, будується з урахуванням рівня економічного розвитку держави, специфіки

соціально-демографічного складу населення, історичних і національно-культурних традицій, функціонує на основі внутрішньодержавного правопорядку, жодна країна не може ігнорувати того факту, що саме право на соціальний захист, його базисні умови мають відповідати міжнародним стандартам, які покликані гарантувати гідне життя кожній людині при настанні відповідних соціальних ризиків незалежно від статі, віку, тривалості перебування в певній країні..

В Україні, після визнання стратегічним пріоритетом орієнтації на євроінтеграцію та європейську модель соціального захисту, держава, в цілях підтримки фінансової стійкості системи соціального захисту, пом'якшення все нових соціальних протиріч та реалізації заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, намагається змінити інституціональну структуру. Проводиться реформування системи соціального захисту шляхом зростання в ній частки страхових відносин, які є більш адекватними ринковим соціально-економічним умовам та забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних ризиків на максимальну можливу кількість учасників. Водночас цілий ряд чинників, серед яких значна кількість пілг, великий дефіцит Пенсійного фонду України, низька довіра населення до фінансових установ, негативна демографічна ситуація тощо не дають змогу швидко змінити існуючу структуру, що негативним чином може позначитися на майбутньому.

В останні роки у більшості розвинених країн світу відбувається реформування систем соціального захисту шляхом зменшення частки державних ресурсів у загальних соціальних витратах та розширення ролі загальнообов'язкового державного та добровільного приватного соціального страхування. Зважаючи на світові тенденції, в Україні рівень державного фінансування протягом досліджуваного періоду залишається відносно сталим. У середньому за 1996-2015 рр. частка державних коштів у загальній сумі фінансових ресурсів, що була спрямована на соціальний захист, становила близько 41,93%, у той час як кошти фондів соціального страхування – 45,26%, приватні – 12,81%. Слід відмітити, що у загальну суму приватних коштів включено також витрати населення на охорону здоров'я. Якщо відняти дані

затрати, то приватні кошти у загальних соціальних витратах становитимуть лише 0,48% або 0,13% ВВП. Для порівняння, у країнах ОЕСР частка приватних коштів у загальних витратах на соціальний захист коливається від 0,3% ВВП у Мексиці до 10,2% ВВП у США [9].

Останнім часом більшість країн світу, незважаючи на основні принципи побудови своїх державних систем соціального захисту, намагаються все більше залучати до їх фінансування приватні кошти через різноманітні недержавні фонди соціального страхування, робота яких базується на накопичувальному принципі. Необхідність таких структурних перетворень виникла як під тиском ускладнення демографічної ситуації (тільки під дією цього чиннику, за підрахунками Європейської комісії витрати на соціальний захист у найближчі два десятиріччя зростуть на 4-8% у структурі ВВП), так і в результаті негативної економічної ситуації у світі. За підрахунками експертів рейтингового агентства Standart&Poog's, за умов незмінної політики щодо умов фінансування соціального захисту (а саме високої частки державних коштів) до 2050 р. розміри державного боргу Німеччини, Португалії, Франції, Греції, Польщі, Чехії можуть перевищити 200% ВВП [7, с. 187]. Все це зумовлює пошук нової стратегії розвитку і фінансування соціального захисту. За сучасних умов вона повинна базуватися, перш за все, на інвестиційних та конкурентних механізмах формування доходів населення. Як свідчить аналіз джерел фінансування соціального захисту, дані механізми інституційно реалізуються через приватні соціальні фонди (недержавні пенсійні фонди, страхові організації тощо), які діють не як пасивні реципієнти грошових ресурсів, використовуючи їх виходячи з певних законодавчо встановлених норм, а як активні економічні суб'єкти, що формують значну частину інвестиційного потенціалу країни.

У табл. 5.2 представлена структура видатків на соціальний захист за функціями в Україні та країнах ЄС в цілому. Така структура є доволі унікальною якщо порівнювати з країнами ЄС, де частка витрат на виплату соціальних допомог по старості складає 42,7% (2014 р.).

Таблиця 5.2 - Видатки на соціальний захист за функціями

Функції	Роки																	
	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Захворювання/ медичне обслуговування	19,6	29,3	18,1	29,5	17,5	29,5	18,3	29,4	17,7	29,2	17,6	29	18,1	26,4	16,1	26,8	16,2	-
Інвалідність	1,7	8,3	1,4	8,3	1,3	7,9	1,2	7,9	1,3	7,4	1,3	7,3	1,1	8,5	1,2	8,6	1,3	-
Похилий вік	65,5	39,5	68,6	39,6	68,0	38,8	66,6	39,1	66,3	39,4	65,7	40	64,0	42,8	65,5	42,7	64,0	-
Утриманці, що пережили годувальників	0,8	6,2	0,8	6,1	0,8	5,9	0,8	5,9	0,8	5,8	0,7	5,7	0,7	5,6	0,7	5,4	0,7	-
Сім'я/діти	6,9	8,1	6,9	8,1	8,0	8,1	9,0	8,0	9,8	8,6	10,3	8,4	11,2	10,2	11,2	10,3	9,3	-
Безробіття	1,8	5,0	1,7	5,0	2,1	6,2	1,8	6,0	2,1	5,8	1,6	5,6	1,8	3,5	1,6	3,1	1,6	-
Житло	3,1	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,2	2,1	2,2	2,1	1,9	1,5	2,0	1,5	4,8	-
Соціальна ізоляція	0,6	1,5	0,5	1,4	0,3	1,6	0,3	1,7	0,4	1,7	0,6	1,9	1,2	1,5	1,7	1,5	2,1	-
Усього витрати на соціальний захист	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: показники по Україні - Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) України: Статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України; Соціальний захист населення: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України; Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України: Статистичний бюлетень/ Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Показники по ЄС. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownload.do>

Це свідчить про те, що в Україні склалася складна ситуація з демографічним навантаженням, тобто спостерігається щорічне зростання частки населення віком 60 років і старше в загальній кількості населення країни. Водночас в Україні менше уваги, всупереч міжнародним стандартам, приділяють іншим незахищеним верствам населення. У цілому найбільша частка усіх фінансових ресурсів (80,2% у 2015 р.) в Україні направляється на фінансування соціальних допомог людям похилого віку та на охорону здоров'я, що негативно позначається на результативності інших соціальних програм унаслідок дефіциту коштів.

Однією з основних причин наявності значної кількості проблем з фінансування, на думку автора, є сформована структура фінансування соціального захисту населення в Україні, де превалює розподільчий принцип і основні фінансові кошти акумулюються та розподіляються між різними формами соціального захисту, його видами, програмами переважно централізовано через систему державного фінансування. При цьому з кожним роком частка фінансових ресурсів, що фінансуються за рахунок сплати страхових внесків, зменшується, що збільшує податкове навантаження на бюджетну систему країни.

Проблему дефіциту фінансового забезпечення соціальних виплат неможливо вирішити лише на основі значного підвищення рівня доходів. Вона потребує розробки цілісної системи фінансового забезпечення соціальної підтримки населення. Кінцевим результатом змін повинно стати створення трирівневої системи соціального захисту населення в Україні, де перший рівень покликаний забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту та бути доступним для усіх верств населення. Другий рівень повинен базуватися на основних принципах, що нині закладені у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Третій рівень повинен базуватися виключно на принципах накопичувального страхування та, окрім соціальної функції, виконувати і економічну – сприяти розвитку економіки держави шляхом інвестиційної діяльності.

На сьогодні найбільшого реформування, на думку автора, потребує система державного соціального забезпечення, у рамках якої здійснюється фінансування соціальних допомог (пільг) за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. Формування нової концепції розвитку як самої системи соціального захисту, так і її фінансового забезпечення у відповідності до загальноєвропейських норм і стандартів об'єктивно вимагає перегляду усього спектру державних соціальних допомог (пільг) та їх джерел фінансування. Головною метою змін на цьому рівні соціального захисту є оптимізація фінансових виплат за рахунок як скорочення невластивих державній системі соціального захисту соціальних допомог (пільг) шляхом їх ліквідації або переведення на інші джерела фінансування (включення у систему загальнообов'язкового державного соціального страхування або переведення на добровільне страхування), так і підвищення ефективності використання коштів у межах наявних соціальних програм.

Пріоритетними завданнями щодо реформування першого рівня системи соціального захисту в Україні повинні бути: створення загальної системи моніторингу, оцінки та планування соціальних державних видатків; монетизація соціальних пільг; децентралізація системи соціальних послуг, що у кінцевому підсумку повинно створити умови для підвищення рівня соціальних стандартів та їхнього фінансового забезпечення в Україні до загальноєвропейського.

На жаль, в Україні нині відсутня не лише єдина система соціального моніторингу, але й немає навіть централізованої системи обліку отримувачів соціальних допомог (пільг), що унеможлиблює здійснення реальної оцінки використання фінансових коштів та планування соціальних витрат на майбутнє. Наприклад, у 2013 р. до бідних домогосподарств потрапило лише 17 % коштів, виділених державою для відшкодування витрат населення на оплату житлово-комунальних послуг [11, с. 48-49]. Тому доцільно при Міністерстві соціальної політики та його місцевих виконавчих органах створити систему соціального моніторингу, оцінки та планування.

Контроль та оцінку соціальних програм автором пропонується здійснювати з використанням наступних видів моніторингу: моніторинг результатів; моніторинг поточної діяльності; моніторинг відповідності; моніторинг бенефіціарів соціальних допомог (пільг); фінансовий моніторинг; організаційний моніторинг.

Організацію та функціонування першого рівня трирівневої системи соціального захисту пропонується здійснювати на основі наступних принципів: перерозподілу соціальних витрат на користь бідних домогосподарств; адресності; монетизації; чіткого перерозподілу повноважень між центральним урядом та місцевими громадами; диверсифікації обслуговування.

Міністерством соціальної політики України розроблено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, на 2014–2019 роки, з урахуванням змін, внесених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 503-р, яке містить комплекс заходів, спрямованих на посилення соціального захисту і передбачає: модернізацію системи соціального страхування з метою підвищення ефективності управління, вдосконалення механізму призначення страхових виплат, забезпечення фінансової стабільності фондів соціального страхування; заходи щодо посилення адресності надання пільг, тобто запровадження механізмів надання пільг окремим категоріям громадян за соціальною ознакою з урахуванням їх доходів; реалізацію пілотного проекту Світового банку «Модернізація системи соціальної підтримки населення» щодо залучення до зайнятості непрацюючих працездатних одержувачів допомоги малозабезпеченим сім'ям; вивчення й аналіз міжнародного досвіду (держав-членів ЄС) щодо запровадження методів вимірювання інвестиційного ризику, процесів управління ризиком і розподілу стратегічних активів, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи; опрацювання змін до законодавства задля вдосконалення сфери пенсійного забезпечення [10].

Отже, європейський вибір України обумовлює необхідність реформування вітчизняної системи соціального захисту з метою максимально

можливого її наближення до відповідних загальноєвропейських норм і стандартів. На жаль, незважаючи на те, що більшість Конвенцій МОП у сфері соціального забезпечення були ратифіковані Україною, зафіксовані в них стандарти не набули характеру обов'язковості, а лише враховуються (тобто беруться за орієнтири) при вдосконаленні вітчизняного законодавства. Це можна вважати причиною того, що за сучасного стану законодавства існує невідповідність розмірів пенсій і виплат вимогам міжнародних і загальноєвропейських стандартів, які передбачають мінімальні соціальні норми і нормативи. У контексті зазначеного справедливою, на наш погляд, є теза стосовно того, що специфіка та особливості розвитку нашої держави не дають змоги автоматично перенести загальноєвропейські міжнародні акти з соціального захисту населення в законодавство України, оскільки вони розраховані на розвинені та стабільні ринкові відносини. Тому трансформація соціального захисту населення України з урахуванням набутого світового досвіду потребує особливого підходу при зміні принципів її побудови, виходячи з реалій розвитку. Водночас здійснений в роботі аналіз існуючої в країні системи фінансового забезпечення соціального захисту населення дає підстави зробити висновок, що Україна визнає міжнародні, загальноєвропейські стандарти в соціальній сфері, але не вживає достатніх заходів для їх практичної реалізації. Але європейський вибір обумовлює необхідність реалізації конструктивних підходів до реформування вітчизняної системи соціального захисту та механізму його фінансового забезпечення у з метою максимально можливого їх наближення до відповідних загальноєвропейських норм і стандартів.

Висновки

Проведене дослідження теоретико-прикладних аспектів системи фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні у контексті євроінтеграційних процесів дозволило дійти таких висновків:

- соціальний захист доцільно розглядати як систему інститутів та інституцій, яка включає цілі і мету діяльності соціального захисту; функції та

принципи, що передбачені для досягнення поставлених цілей та мети; суб'єкти та об'єкти, які взаємодіють в рамках інституціонального середовища; сфери регулювання; форми реалізації соціального захисту.

- оцінка стану та тенденцій фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні дозволила окреслити проблеми державного фінансування соціальних видатків через різні рівні бюджетної системи країни.

- обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку соціального захисту населення в Україні, що полягають у побудові комплексної системи, яка дозволить збалансувати фінансові ресурси на усіх рівнях та в усіх формах соціального захисту і підвищити національні соціальні стандарти та їхнє фінансове забезпечення до рівня загальноєвропейських норм і стандартів, закріплених в актах МОП та Європейського Союзу.

Література

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.
2. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтра, 2001. – 352 с.
3. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) (ETS N 139) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329
4. Комплексна оцінка бідності в Україні та регіонах за 2010-2015 рр. Аналітична записка. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2016. – 16 с.
5. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 (укр/рос) Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ, Класифікація від 28.06.1952 № 102 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
6. Корецька С. Еволюція наукових поглядів на потреби у трудовій діяльності та мотивації / С. Корецька // Держава та регіони. – 2006. – № 5. – С. 147-150.
7. Корецька С. О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації : монографія / С. О. Корецька. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – С. 445.
8. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія / М. І. Мальований – Умань: СПД Сочінський, 2016. – 496 с.
9. ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/190400071e1t003.pdf?expires=1361177262&id=id&accname=freeContent&checksum=758B0BB876E5A528C8DE1EC3DB16F11C>.

10. План заходів Мінсоцполітики України з реалізації Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/content/plan-zahodiv-minsocpolitiki-shchodo-implementacii-ugodi-pro-asociaciyu.html?PrintVersion>

11. Реут А. Г. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність / А. Г. Реут // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1 (23). – С. 44-54.

12. Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після: У напрямку ефективних мінімальних рівнів соціального захисту / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс]. – Будапешт: МОП, 2016 – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_504530.pdf

13. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування [Електронний ресурс]. – К., 2009. – 104 с. – Режим доступу: www.civicua.org/main/data?t=3&c=1&q=1263095

14. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.

15. Статистичні дані ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=SOCX_AGG&lang=en.

16. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. PovcalNet: an online analysis tool for global poverty monitoring. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/index.htm>

18. System of Social Protection and Social Procurement in Ukraine. Real Status and Reform Prospects. – К.: Centre for Public Expertise, 2009. – 104 p.

5.3 Еволюція наукових поглядів на державне забезпечення, сутність та структуру економічної безпеки національної економіки

У сучасних умовах дослідження проблем зміцнення економічної безпеки набуває особливої актуальності у зв'язку із трансформацією економіки України і входженням її у світову систему, пошуком оптимального співвідношення між захистом економічних інтересів і відкритістю національної економіки.

Ми погоджуємось з думкою О.О. Беляєва, що забезпечення економічної безпеки – це реалізація системи скоординованих заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам. Її основним суб'єктом є держава [1].

Формування змістовності категорії «державне забезпечення економічної безпеки національної економіки» пройшло багато етапів: від вузького – захист інтересів певних верств населення, до широкого – необхідність створення умов для сталого розвитку економіки країни.

Питання забезпечення економічної безпеки в тій чи іншій формі існували на рівні держави практично з моменту виокремлення її як окремого інституту організації суспільства, але їх осмислення прийшло у період становлення капіталістичних відносин. Жан-Жак Руссо в трактаті «Про суспільний добробут» відмічав, що турбота про самозбереження і безпеку є однією з головних функцій держави. Під безпекою він розумів «такий стан спокою, коли відсутні реальні загрози та існує організаційна структура, що здатна забезпечити і підтримати цей стан» [2, с.121].

У науковій літературі дослідники, розглядаючи еволюцію поглядів на необхідність державного забезпечення економічної безпеки, виділяють чотири основні концепції:

1) меркантилістську (XVI – XVIII ст.), яка базується на політиці протекціонізму;

2) камералістську (середина XIX ст.), що є відображенням теорії національної політичної економії Ф.Ліста;

3) кейнсіанську (з 30-х років XX ст.) – концепція захисту від внутрішніх макроекономічних загроз;

4) інституціональну (з 80-х років XX ст.) – концепцію захисту економіки від адміністративних бар'єрів [3, с.41; 4, с.353].

Прихильники меркантилізму (Т. Мен, А. Монкретьєн, Ж.-Б. Кольбер) виступали за розвиток зовнішньої торгівлі як основного джерела багатства. Для захисту інтересів купців і монархів вводилися протекціоністські тарифи (від лат. *protectio* – захист) на імпортовані товари і заохочувався експорт готової продукції, регулювалась зовнішня торгівля з метою забезпечення припливу в країну золота і срібла, регламентувалась підприємницька діяльність і вирішувалось які види діяльності є бажаними для економіки, а які – ні. У наш час майже всі країни мають систему правил, що регламентують реєстрацію і здійснення господарської діяльності. Вони вимагають від підприємців значних витрат часу і грошей та не завжди сприяють розвитку підприємництва.

Камералістська концепція економічної безпеки (від нім. *kameralistik* – раціональне управління державним майном) пов'язується з ім'ям Фрідріха Ліста. Він у своїй монографії «Національна система політичної економії» (1841 р.) ввів поняття «економічних інтересів нації» і показав вплив політичної єдності і державного управління на економічний розвиток, прогрес національного виробництва і примноження національного багатства. На його думку, державна влада повинна спрямовувати зусилля окремих ланок національної економіки на захист корінних інтересів нації, яка увібрала в себе досвід попереднього розвитку суспільства. Кожна нація є продуктивною настільки, наскільки вона змогла засвоїти спадок поколінь і збільшити його власними надбаннями. Завдання держави – об'єднати людей і забезпечити їх безпеку завдяки економічному вихованню нації. Захищаючи економічні інтереси напівфеодальної Німеччини XIX століття, він писав: «Ми повинні з'ясувати, якими шляхами розвинути ринкові відносини в конкретній країні і

конкретній державі так, щоб при зіткненні з розвиненим в ринковому сенсі світом не втратити політичної могутності, господарського та промислового суверенітету, національної незалежності» [5, с.127].

Національна економічна теорія Ф. Ліста вплинула на створення механізму захисту національних економічних інтересів, завдяки якому США і Німеччина в свій час перетворилися з периферійних країн на світових лідерів.

У сучасних теоріях державного управління пояснення економічної безпеки з позицій «камералістики» означає, що визначення і захист національних економічних інтересів є однією з головних функцій держави.

На появу кейнсіанського розуміння економічної безпеки вплинула світова економічна криза 1929–1933 рр. Джон Мейнард Кейнс головним джерелом небезпеки для національної економіки вважав не конкуренцію іноземних товарів, а безробіття та економічну депресію. Він показав роль держави як активної економічної сили, важливого учасника і регулятора економічної діяльності. Класична ідея про автоматичне саморегулювання ринкової економіки в такій ситуації не спрацювала. Щоб ліквідувати загрози масового безробіття, скорочення обсягів виробництва і падіння доходів населення, Дж. М. Кейнс запропонував державі здійснювати активне регулювання національної економіки прямими і опосередкованими методами, зокрема шляхом введення державних замовлень і субсидій, адміністративного контролю за конкуренцією [6]. Кейнсіанські ідеї лягли в основу реформ Франкліна Рузвельта, який 29 червня 1934 року створив федеральний Комітет з економічної безпеки. Щоб подолати наслідки світової кризи і відновити економічний розвиток США, був прийнятий Закон про економічну безпеку (The Economic security Act of 1935). У подальшому питання забезпечення економічної безпеки США розглядалися в працях відомих американських вчених Дж. Кенана, Х. Моргентау та ін. [7; 8].

Посилений інтерес до проблеми наукового осмислення економічної безпеки на Заході припав на кінець 70-х років ХХ століття, що було викликано валютною і структурною кризами. В цей же період вплив теорії Дж. М. Кейнса

та його послідовників на проблему державного забезпечення економічної безпеки зменшився і нової сили набули ідеї неокласичного напрямку, згідно з якими ринкова економіка здатна до саморегулювання, а роль держави зводилася до боротьби з інфляцією і захисту приватної власності.

У 80-х роках ХХ ст. розпочалася широкомасштабна наукова розробка категорії «безпека» установами провідних країн світу такими як Лондонський міжнародний інститут стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies) і Стокгольмський міжнародний інститут досліджень проблем миру (Stockholm International Peace Research Institute).

Наприкінці ХХ ст. з'явилася інституціональна концепція економічної безпеки, пов'язана з ім'ям перуанського економіста Ернандо де Сото. У монографії «Інший шлях. Невидима революція у третьому світі: дослідження нелегальної економіки в Перу», опублікованій у 1989 р. Е. де Сото по-новому пояснив причини зростання тіньової економіки, дав оцінки тіньового та легального бізнесу і визначив шляхи забезпечення економічної безпеки національної економіки [9]. На його думку, головною причиною появи тіньової економіки є бюрократична заорганізованість, яка перешкоджає вільному розвитку конкурентних відносин. Тому головною загрозою економічній безпеці національної економіки він вважав не «провали ринку», а «провали державного управління».

В СРСР під економічною безпекою науковці розуміли забезпечення життєздатності радянської економіки в умовах протистояння соціалістичної і капіталістичної систем. Розпад радянської системи зумовив руйнацію традиційних уявлень про безпеку, які ґрунтувалися на ідеологічних засадах, і посилив відкритість вітчизняної економіки.

Історичний розвиток економічних систем показав, що забезпечення економічної безпеки може здійснюватися як в умовах державного регулювання, так і ринкового саморегулювання. Використання ринкового механізму, з одного боку, створює сприятливі умови для ефективного функціонування економіки, а з іншого – приводить до неспроможності ринку подолати монополізм, викликає

нерівномірність у розподілі багатства нації та байдужість до виробництва суспільних благ тощо. Державне регулювання вирішує низку проблем, від яких відмовляється ринок або ринкове вирішення яких для суспільства надто дороге. Необхідність державного впливу на процеси забезпечення економічної безпеки зумовлена нестабільністю економічного розвитку, яка проявляється в зростанні інфляції, рівня безробіття, циклічності. Держава та її невід'ємний інститут – державна влада, які за своїм характером пов'язані з державним управлінням, володіють засобами примусу і контролю для забезпечення економічної безпеки.

В умовах глобалізації ще більше загострилося питання про захист національних економічних інтересів. У вітчизняній науці поняття економічної безпеки держави почало активно досліджуватися з 90-х років ХХ ст. На думку науковців, зокрема Г. А. Пастернак-Таранушенка, О.С.Власюка, саме на цей час припадає початок виокремлення економічної безпеки як окремої науки [3, с.6; 10, с.74].

Ми погоджуємося з точкою зору А.Ф. Мельник, що поняття національної економіки визначається як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому розумінні національна економіка є сукупністю економічних суб'єктів і зв'язків між ними, яка має просторово визначену і специфічно складену національну організаційну структуру, характеризується господарською цілісністю і спрямована на задоволення потреб суспільства у матеріальних і соціальних благах. У широкому розумінні національна економіка – це структурована в галузевому і територіальному просторі економічна діяльність у масштабах країни, що регулюється інституціональною системою, яка відповідає економічному, політичному та ідеологічному устрою (порядку), сформованому в цій країні [11, с.7]. Таким чином, економічна безпека національної економіки також може розглядатися як у вузькому, так і в широкому розумінні. У вузькому розумінні її забезпечення спрямоване на безпеку суб'єктів господарювання, галузей та видів виробництв національної економіки, а у широкому – на безпеку економічної діяльності у масштабах країни.

При визначенні економічної безпеки національної економіки вітчизняні та зарубіжні вчені роблять наголос на її різних сутнісних ознаках:

1) можливості здійснення контролю за використанням національних ресурсів і спроможності використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

2) стійкому розвитку національної економіки, її здатності до самовідтворення і самовдосконалення;

3) виявленні та усуненні внутрішніх і зовнішніх загроз та реалізації економічних інтересів;

4) можливості виміру економічної безпеки тощо.

Стосовно першої і другої ознаки Г. Пастернак-Таранушенко зазначає, що «економічна безпека характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [12, с.21]. Враховуючи другу і третю ознаку, група науковців на чолі із З.Варналієм визначає економічну безпеку як «систему економічних відносин, яка ґрунтується на такому механізмі узгодження економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності, який би давав можливість вирішувати економічні конфлікти з найменшими втратами та забезпечував незалежність, стійкість, розвиток, адаптаційність та інерційність національної економіки у взаємодії з внутрішнім та зовнішнім середовищем» [13, с. 54].

Відповідно до другої і третьої ознаки В. Білоус вважає, що «економічна безпека – це захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних та потенційних внутрішніх загроз, і в першу чергу – від прямих і опосередкованих економічних збитків» [14, с.5]. На думку Г.Пухтаєвича, «економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави» [15, с.203]. Р. Дацків вважає, що

«Економічна безпека є таким станом економічного розвитку суб'єкта господарювання, який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз довколишнього середовища» [16, с.21]. К. Мердок у своїх роботах пов'язує економічну безпеку із станом розвитку національної економіки [17].

На розкритті четвертої ознаки зосереджена увага багатьох західних вчених. Так Б. Грієр пише: «Економічна безпека може бути визначена як ступінь, при якій забезпеченість товарами та послугами в певній країні захищена від зовнішніх акцій або подій, що сприймаються як загроза ефективному функціонуванню національної економіки. Це надає можливості виміру економічної безпеки національної економіки коливаннями ВВП, диференційованого підходу до оцінки дії різних чинників ризику» [18, с.223]. На думку автора, суть економічної безпеки полягає в мінімізації загальної нестабільності функціонування національної економіки.

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що переважна більшість дослідників розкриває сутність економічної безпеки національної економіки через стан її захищеності від певних загроз. Ототожнення безпеки із захищеністю отримало закріплення в Законі України «Про основи національної безпеки України» [19]. У наукових публікаціях виділяється ще одна парадигма безпеки. Так, А. Садєков і Т.Хлевицька вважають, що існує парадигма самоствердження, в основі якої лежить не стільки боротьба з небезпеками, скільки розвиток власних внутрішніх сил. Якщо під безпекою розуміється «стан захищеності», то забезпечення безпеки будується навколо загроз, від яких необхідно захищатися. Якщо ж безпека ототожнюється з відсутністю загроз, то її забезпечення набуває характеру усунення носіїв небезпеки [20, с.127]. Ми вважаємо, що економічна безпека пов'язана із станом захищеності національного господарства від загроз, попередження і нейтралізація яких можливі, в першу чергу, за умов використання внутрішніх резервів розвитку економіки.

Розмаїття змістовно-понятійних визначень економічної безпеки національної економіки свідчить про важливість і складність досліджуваної проблеми. Узагальнивши сучасні наукові підходи, відзначимо, що економічна безпека національної економіки характеризує її стан, який забезпечує здатність до розвитку, самовідтворення і підвищення конкурентоспроможності, захищає економічні інтереси суб'єктів господарювання, створює необхідні умови підвищення добробуту громадян за допомогою попередження і нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз.

В теорії економічної безпеки національної економіки виділяється її наступна структура: об'єкти і суб'єкти безпеки; стратегія економічної безпеки; її складові; економічні інтереси; загрози національній економіці; показники; критерії; індикатори економічної безпеки.

До об'єктів економічної безпеки національної економіки більшість науковців відносять систему організації господарської діяльності країни. Головними суб'єктами виступають держава через органи законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, а також підприємства, установи та організації різних форм власності. Суб'єктами можуть бути і громадяни та їх об'єднання, які усвідомлюють необхідність формування економічної безпеки національної економіки [13; 21; 22].

Стратегія економічної безпеки – це чітке визначення пріоритетних цілей і засобів їх досягнення, план дій держави щодо ліквідації загроз існуванню та розвитку національної економіки. Вона може бути успішно реалізованою тільки тоді, коли існують конкретні цілі економічної безпеки, які включені в економічні прогнози та державний бюджет країни. У зв'язку з тим, що поняття «економічна безпека» виражає одночасно і стан, і динамічний процес в залежності від ситуації у світі, стратегія економічної безпеки національної економіки повинна розроблятися на довгостроковий період. Вона втілюється у життя через систему організаційно-економічних і правових норм, що попереджають економічні загрози.

Стосовно структурних складових економічної безпеки національної економіки серед вчених немає спільної думки. Так, В. Шлемко та І. Бінько виділяють зовнішньоекономічну та внутрішню економічну безпеку. На їх думку, складовими внутрішньої економічної безпеки є: енергетична, ресурсна, фінансова, технологічна, продовольча та воєнно-економічна безпека [23].

В. Мунтіян також виділяє зовнішньоекономічну безпеку, а до внутрішніх складових економічної безпеки відносить сировинно-ресурсну, енергетичну, фінансову, воєнно-економічну, інформаційну, технологічну, продовольчу, соціальну, демографічну і екологічну безпеки [24]. В. Геєць, М. Кизим та інші автори в якості основних структурних складових елементів економічної безпеки виділяють енергетичну, фінансову, соціальну, інноваційно-технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну та екологічну безпеки [25]. На нашу думку, розбіжності у підходах пояснюються, перш за все, взаємозалежністю складових економічної безпеки та різними напрямками досліджень вчених.

Ми дотримуємося класифікації, запропонованої у «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р.), згідно з якою «складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки» [26].

Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення для забезпечення економічної безпеки. Ми погоджуємось з точкою зору М. М. Єрмошенка, який розглядає національні економічні інтереси, з одного боку, як поверхневі прояви дії об'єктивних економічних законів у економічному житті, а з іншого – як необхідність усунення загроз економічній безпеці. На його думку, мета реалізації національних економічних інтересів полягає у підтриманні стану економічної сфери держави, який характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних чинників, здатністю до ефективного розвитку національної економіки [27].

Класифікація економічних інтересів та їх особливості на різних етапах розвитку національної економіки досліджені у багатьох наукових публікаціях. Після їх аналізу державними та суспільними інститутами інтереси трансформуються в економічні цілі, які стають орієнтирами розвитку національної економіки. Подібні орієнтири набувають форми стратегії, концепції, плану, програми на певний період часу.

На забезпечення економічної безпеки безпосередньо або опосередковано впливають різні чинники та умови. Вони можуть бути позитивними (конструктивними) і негативними (деструктивними). До позитивних відносять процеси, що забезпечують реалізацію національних економічних інтересів, а негативні – перешкоджають їх реалізації і є загрозою економічній безпеці.

Розвиток національної економіки посилює здатність держави протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. В Універсальному словнику української мови загроза визначена як можливість загострення/виступу одного з негативно оцінюваних явищ [28, с.277]. У наукових дослідженнях існують різні підходи до визначення загроз економічній безпеці національної економіки. Окремі автори визначають їх як дію факторів, ситуацій і умов, що складаються в результаті цих дій, які виходять із зовнішніх і внутрішніх джерел небезпеки, відносно життєво важливих інтересів особи, фірми, регіону, економіки в цілому [29, с. 21]. О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко під загрозою економічній безпеці розуміють сформовані у суспільстві економічні та інші умови, здатні прямо чи опосередковано впливати на економічну безпеку суб'єкта господарювання у теперішньому або найближчому майбутньому [21, с.25]. Ми погоджуємося із другою точкою зору.

Знання загроз допомагає організувати адекватну систему їх усунення і нейтралізації з боку держави із врахуванням конкретних особливостей прояву. Зовнішні загрози впливають на ресурсний потенціал національної економіки та її конкурентоспроможність.

На думку багатьох дослідників, найбільш серйозні загрози несуть в собі глобалізація світової економіки і діяльність ТНК. У науковій літературі існує

багато визначень глобалізації, але ми візьмемо за основу наступне, яке, на наш погляд, найбільш повно розкриває її суть: глобалізація – це складний багатогранний процес, який поширюється на всі явища суспільного розвитку і пов'язаний з поглибленням інтернаціоналізації світової економіки, зростанням взаємозалежності національних держав, зумовлених прискореним рухом міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, високих технологій тощо [30].

Дослідники виділяють позитивні і негативні наслідки глобалізації для національної економіки.

Український вчений Ю.М. Пахомов вважає, що в умовах глобалізації «... полем економічної боротьби виявляється не тільки (а радше – не стільки) економіка, але й духовний, моральний, етноповедінковий стереотип народу, а значить – історія, культура, релігійні та інші традиції і решта всього, що впливає із соціокультурної генетики, від цивілізаційного коду» [31, с.351].

На думку В.Ю. Єдинака: «попри те, що глобалізація є об'єктивною та безповоротною, вона повинна бути контрольованою з боку держави з метою уникнення або мінімізації тих негативів, які вона може із собою принести. Розвиток глобалізаційних процесів вимагає нових підходів у здійсненні державою своєї економічної політики, яка повинна базуватися, перш за все, на можливості реалізації власних національних економічних інтересів» [32, с.10].

Л. М. Кобилянська вказує на зв'язок глобалізації із діяльністю ТНК: «Головним фактором глобалізаційних процесів є економічний розвиток, а їх найвищим проявом – інтернаціоналізація та транснаціоналізація світового господарства» [33, с.183].

На думку С.І. Ткаленко, «глобальне світове виробництво відбувається на основі планетарного охоплення світової економіки транснаціональними корпораціями і транснаціональними банками, розвитку довгострокових виробничих зв'язків, стратегічних альянсів, договорів про співдружність тощо» [34, с.44].

Таким чином, однією із зовнішніх загроз економічній безпеці національної економіки дослідники називають діяльність іноземних ТНК і вказують на необхідність державного захисту національних економічних інтересів в умовах зростаючої глобалізації.

Внутрішні загрози економічній безпеці виникають всередині країни і можуть порушити стабільність економіки. Однією із основних внутрішніх загроз є відкритість національної економіки.

Модель відкритої економіки передбачає свободу економічної діяльності як всередині країни, так і за її межами. На думку Дж. Д. Сакса, Ф.Б. Ларрена, Р. Харрода та ін., головною відмінністю «відкритої економічної системи» від закритої є неможливість державного регулювання національного господарства без урахування зовнішньоекономічних чинників, насамперед таких як міждержавний обмін товарами, капіталами та національними валютами [35].

Відкритість національної економіки здебільшого розглядається дослідниками з точки зору впливу зовнішньої торгівлі та іноземного інвестування на економічний розвиток країни і має прямий і безпосередній зв'язок з її економічною безпекою. С.В. Баранов вказуючи на зв'язок між надмірною відкритістю економіки і необхідним рівнем забезпечення економічної безпеки, наголошує, що одним із індикаторів відкритості економіки, який використовується у світовій практиці, є частка чистого припливу прямих іноземних інвестицій до ВВП країни [36].

На нашу думку, реалізуючи політику інтеграції національної економіки у світове господарство, слід поєднувати прагматичну відкритість із розумним протекціонізмом і визначити оптимальний рівень відкритості, враховуючи реалії розвитку країни.

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України Я. Базилюк, О. Власюк, С. Давиденко визначили основні ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр., зокрема: критичне гальмування економічного розвитку та погіршення основних макроекономічних показників (макроекономічне розбалансування за головними

показниками); згорання промислового виробництва; зниження економічної активності, насамперед інвестиційної; погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття; посилення боргового тиску, насамперед, у державному секторі; підвищення тінізації економічної діяльності [37].

Зовнішні і внутрішні загрози можуть спричинити дестабілізацію економіки, а тому вимагають постійного контролю з боку держави, який здійснюється за допомогою відстеження системи індикаторів економічної безпеки (найважливіших показників, що визначені за допомогою критеріїв економічної безпеки). Головним критерієм при виборі переліку індикаторів слугує рівень вразливості окремих сфер економіки і ступінь впливу дестабілізуючих факторів на реалізацію економічних інтересів.

Українські дослідники проблем економічної безпеки наприкінці 90-х рр. ХХ ст. спробували визначити і класифікувати її показники та індикатори. Вчені Інституту економічного прогнозування НАН України на чолі з керівником проекту В. М. Гейцем розробили Концепцію економічної безпеки України і запропонували диференціювати індикатори економічної безпеки національної економіки за її окремими об'єктами, зокрема: збалансованістю макроекономічних пропорцій, грошово-кредитною системою, матеріальними ресурсами, технологічним рівнем виробництва, фінансовим станом суб'єктів господарювання, виробничою інфраструктурою, зайнятістю та ринком праці, відносинами між роботодавцями та найманими працівниками, ринковою інфраструктурою, інституційними перетвореннями, зовнішньою торгівлею, зовнішніми інвестиціями, розвитком науки і техніки. При цьому кожен об'єкт мав різну кількість індикаторів: наприклад, збалансованість макроекономічних пропорцій включала 11 індикаторів, а зайнятість і ринок праці – 2 індикатори [38].

В подальшому науковці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України Т. Крупельницька, А.Сухоруков, Ю.Харазішвілі та ін. провели вдосконалення методології інтегрального

оцінювання рівня економічної безпеки України. Їх дослідження стали основою «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [39].

Р. Дацків поділив показники економічної безпеки на абсолютні і відносні. До абсолютних він включив: синтетичні (через агреговану уяву окреслюють цілісно загальну сферу дії кожного показника) і аналітичні (показують кількісні розміри дії окремих факторів впливу на економічну безпеку). Відносні показники поділяються на два типи: загальні – охоплюють основу економічних процесів і порогові – показують критичне (граничне) значення показника, перевищення рівня якого в певній сфері економічних відносин загрожувало б економічній безпеці [40, с.24]. На нашу думку, даний підхід до класифікації економічних показників дозволяє поєднати кількісні і якісні параметри економічної безпеки.

У розвинутих країнах рівень економічної безпеки визначається за допомогою міжнародних індексів та рейтингів, таких як індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), рейтинг кредитоспроможності країн, індекс політичної нестабільності (Political Instability Index), індекс якості життя (Quality of Life Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index), індекс ефективності державного управління (Worldwide Governance Indicators). Запропоновані індекси дають можливість оцінити рівень економічної безпеки країни за напрямками: рівень розвитку економіки, рівень корупції, ефективність роботи уряду тощо.

В. Вареник провів порівняльний аналіз різних методик розрахунку економічної безпеки та дійшов висновку, що методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України розроблені саме з урахуванням специфіки нашої держави, а методика за індексом глобальної конкурентоспроможності є уніфікованою для всіх країн світу, в ній не беруться до уваги рівень розвитку, специфіка та особливості кожної країни [41, с.77].

У розвинутих країнах також проводиться суб'єктивна оцінка економічної безпеки, яка визначається опитуванням громадян. Безпека залежить не тільки від реальних подій, але й від їх сприйняття суспільством. Суб'єктивні показники формуються на основі особистого досвіду і включають в себе: оцінку рівня життя, страх втратити роботу і оцінку рівня безробіття, проблеми охорони здоров'я і пенсійної системи, очікування зростання податків, страх перед тероризмом і злочинністю, рівень довіри до уряду і парламенту. Так, за даними Європейської комісії, серед опитаних громадян ЄС у 2016 р.: 19% дуже задоволені рівнем життя, 61% – задоволені, 15% – не дуже задоволені, 5% – зовсім не задоволені. Втратити роботу бояться 78% німецьких респондентів, 64% – польських, 51% – шведів, 50% – французів, 33% – італійців. Довіряють своєму уряду і парламенту: на Мальті – 42% опитаних респондентів, у Великобританії – 30%, у Швеції – 41%, у Франції – 19% [42]. В Україні суб'єктивні оцінки при аналізі економічної безпеки практично не враховують, хоч у сучасних умовах розвитку національної економіки, можливості її інтеграції в ЄС та зовнішньої агресії з боку Російської Федерації потрібно було б проводити постійний моніторинг громадської думки стосовно напрямів економічних реформ уряду і забезпечення економічної безпеки.

Висновок.

Аналіз концепцій забезпечення економічної безпеки показав, що економічна безпека є найважливішою складовою системи національної безпеки будь-якої країни і тісно пов'язана з її іншими елементами. Заходи із забезпечення економічної безпеки – це конкретні дії органів державної влади та недержавних інституцій, що в сукупності дозволяють підвищити економічну безпеку національної економіки. Предметом державної діяльності в галузі економічної безпеки є визначення і моніторинг чинників, що негативно впливають на стан національної економіки та формування економічної політики і інституціональних перетворень, усувають або пом'якшують шкідливий вплив цих чинників. Загрози економічній безпеці можуть мати як

внутрішні, так і зовнішні джерела, причому, в умовах відкритості та інтегрованості національної економіки серед основних зовнішніх факторів все більшого значення набуває фактор глобалізації. Об'єктом захисту при забезпеченні економічної безпеки виступають економічні інтереси, тобто життєво необхідні потреби людини, суспільства та держави в економічній сфері.

Дослідження теоретичних аспектів економічної безпеки національної економіки є необхідним для пізнання особливостей соціально-економічного розвитку України в період системної трансформації та поширення процесів глобалізації. Ми поділяємо думку вчених [3; 43] про те, що на сьогодні в нашій країні поки ще не сформована продумана, концептуально-обґрунтована та ефективна система економічної безпеки.

Література

1. Беляєв О. О. Економічна політика: навч. посібник / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Діба [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 287 с.
2. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж. Ж. Руссо. – Пер. с фр. – М. : Канон-пресс, 1998. – 416 с.
3. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБОУ, 2008. – 48 с.
4. Экономическая безопасность: теория, методология, практика / под науч. ред. Никитенко П. Г., Булавко В. Г.; Институт экономики НАН Беларуси. – Минск : Право и экономика, 2009. – 394 с.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Ф. Лист. – М. : Европа, 2005. – С.127.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. / Дж. М. Кейнс. – М. : ЭКСМО, 2007. – 960 с.
7. Kennan G.F. Japanese Security and American Policy // Foreign Affairs, October 1964. – p. 245- 263.
8. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest . – New York, NY: Alfred A. Knopf, 1951. – 231 p.
9. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире: исследование нелегальной экономики в Перу / Э. де Сото. – М. : Gatallaxy, 1995. – 320 с.
10. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський інститут менеджменту, 2003. – 320 с.

11. Національна економіка: навчальний посібник / за ред. проф. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
12. Пастернак–Таранушенко Г. А. Економічна безпека як критерій ефективності економічної стратегії / Г. А.Пастернак-Таранушенко // Розбудова держави. – 1998. – № 9-10. – С.21-27.
13. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення [монографія] / З.С.Варналій, Д.Д.Буркальцева, О.С.Саєнко / за заг. ред. професора З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
14. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія / В. Т. Білоус. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 51 с.
15. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки: навч.посіб. / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.
16. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р. М. Дацків. – Л.: Центр Європи, 2006. – 160 с.
17. Murdoch C. Economic factors as objects of security; Economics, security and vulnerability / C. Murdoch // F. Trager Economic issues and national security. – Lawrence, 1977. – P. 67-98.
18. Greer B. European economic security: Security Europe's future / Ed. By Flanagan St., Hampson F.-L., 1986. – p. 221 – 244.
19. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С.351.
20. Садеков А. А. Теоретико-методологічні засади феномену безпеки / А. А. Садеков, Т. Б. Хлевицька // Вісник економічної науки України. – 2010. – №2. – С.125-128.
21. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є.Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко [та ін.]; за ред. О. М. Джужі. – К. : Алерта. – 2010. – 368 с.
22. Національна економіка : навч. посіб. / за ред. проф. А. Ф. Мельника. – К. : Знання, 2011.– 463 с.
23. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
24. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
25. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова [та ін.]; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «Інжек», 2006. – 240 с.
26. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
27. Єрмошенко М. М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М. М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 1-2. – С. 18-25.
28. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й.Куньч.– Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.

29. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави / В. О. Гончарова. – Х. Видавничий центр ХНУ, 2001. – 194 с.
30. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
31. Пахомов Ю. Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко, С. Б. Крымский. – К. : НАН Украины, Институт мировой экономики и международных отношений, 1998. – 351 с.
32. Єдинак В. Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації : Автореферат...к. екон. наук, спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / В. Ю. Єдинак. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. – 24 с.
33. Кобилянська Л. М. Актуальні питання глобалізаційних досліджень: визначення, періодизація, український ракурс / Л. М. Кобилянська // Стратегія розвитку України. – 2004. - № 1-2. – С.182-186.
34. Ткаленко С. І. Глобалізація і відкрита економіка України: Європейський інтеграційний вектор / С. І. Ткаленко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. - №3-4. – С.43 – 49.
35. Сакс Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж. Д. Сакс, Ф.Б. Ларрен. – М.: Дело, 1999. – 848 с.
36. Баранов С. В. Про оцінку відкритості економіки України до прямих іноземних інвестицій / С. В. Баранов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2009_44/st_44_06.pdf
37. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр. та механізми їх мінімізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagrozu1-bab4e.pdf
38. Концепція економічної безпеки України / Інститут економічного прогнозування, кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999.- 56 с.
39. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>
40. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р. М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 160 с.
41. Вареник В.М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України / В. М. Вареник // Академічний огляд. – 2016. – № 1.– С.70-79.
42. Public Opinion analysis: Standard Eurobarometer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion
43. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України в умовах активізації інтеграційних процесів: автореф. дис....д-ра екон. наук: 08.00.03/ І. О.Губарева; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Харків, 2015. – 37 с.

РОЗДІЛ 6. СОЦІАЛЬНА СФЕРА В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

*Савченко В.Ф., д.е.н., професор,
заслужений економіст України*

6.1 Соціальна сфера як віддзеркалення економіки України

Історія розвитку держав стверджує, що основні суперечності виникають на основі низького рівня добробуту більшої частини суспільства. Зазначена теза особливо характерна для України на даному етапі. Тому конче необхідно забезпечити економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Цим визначається ступінь ефективності діяльності владних структур держави.

Сучасна модель ринкової економіки передбачає відповідне соціальне вирівнювання. Суспільна свідомість піднялась до розуміння того, що: ринок – це компроміс між його учасниками, які самостійні, по особистій ініціативі протистоять одні одним (оскільки мають протилежні інтереси), але і суттєво залежать одні від одних (їх інтереси можуть реалізовуватися тільки в результаті «зустрічного» задоволення потреб); при насиченні ринку та жорсткій конкуренції виробники товарів і послуг повинні бути зацікавлені у високих доходах споживачів.

Ринок і повна рівність несумісні. Це обумовлено: персональними відмінностями учасників ринку, які мають соціальну, біологічну та психологічну природу; сутністю самих ринкових механізмів (протиріччями процесів формування ринкових вартостей і цін, особливостями купівлі-продажу робочої сили).

Сучасні ринкові відносини створюють можливості певної соціальної рівності. В той же час їх практична реалізація потребує цілеспрямованих дій, оснований на відповідних принципах. Ці дії і являють собою соціальну політику або соціальні аспекти економічної політики держави.

Практично йдеться про формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, засади якої передбачають виробництво та розподіл національного продукту для піднесення добробуту нації.

Важливість соціальної спрямованості економічного розвитку України підкреслюється у багатьох законах, підзаконних актах та програмах. Результатами такої роботи стали позитивні зміни в окремих важливих спрямуваннях соціально-економічного розвитку за період з 2000 до 2007 рр. Фінансова криза 2008 - 2009 рр. значною мірою погіршила становище. Не покращилася ситуація і в подальшому.

Найявні наступні негативні тенденції у даному напрямку на сучасному етапі:

- низька громадська свідомість населення та несприйняття ним своєї ролі у розвитку держави;
- невисока якість і недостатність житлово-комунальних, медичних, освітніх та інших послуг соціальної сфери;
- посилене майнове розшарування – збагачення незначної частини населення, бідність переважної частки жителів міст і сіл, відсутність середнього класу, який має стати основною складовою соціально-економічного розвитку;
- наростаючі соціальні видатки у державному бюджеті, що призводить до низької економічної активності населення у забезпеченні свого добробуту [1, с.23].

Українською «Стратегією реформ – 2020» визначено три напрямки досягнення більш високих стандартів життя: сталий розвиток; безпека держави, бізнесу і населення; відповідальність та соціальна справедливість.

Для реалізації визначених завдань особливо важливою є національна безпека, в тому числі у соціальній сфері, з метою своєчасного реагування на дестабілізуючі фактори у суспільстві. Соціальна несправедливість, бідність, безробіття стають каталізаторами протестних настроїв, знижують відчуття єдиної спільноти, використовуються зовнішніми і внутрішніми супротивниками для політичної та соціально-економічної дестабілізації.

Збройний конфлікт на Сході держави, вірогідність подальшого загострення гібридної, політичної, економічної та інформаційної війни ускладнюють відновлення економічного зростання [2, с 34].

В умовах трансформаційних перетворень особливого значення набуває встановлення методичних засад оцінювання національної безпеки у соціальній сфері: побудова моделі оцінювання, яка сприятиме визначенню заходів щодо забезпечення соціальної складової економічної безпеки; перелік індикаторів, що характеризують умови життєдіяльності населення.

Поряд із важливістю вибору індикаторів для оцінювання національної безпеки у соціальній сфері важливе значення має розрахунок критичних показників загроз, що дозволяють вжити заходів відносно запобігання небезпеці для суспільства та забезпечити високий рівень і якість життя.

Основні напрямки державної політики з питань національної безпеки України у соціальній сфері в контексті забезпечення соціальної безпеки такі: створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування верств населення; підвищення життєвого рівня; впровадження ефективної системи соціального захисту, відновлення здоров'я людини і її працездатності; ліквідація алкоголізму, наркоманії та інших негативних явищ [3, с.39].

Розглянемо деякі теоретичні і глобальні аспекти соціальної політики. Соціальна нерівність у глобальній економіці в першому десятиріччі XXI століття диференціювала окремі держави і створила умови для формування неконтрольованих міграційних переміщень, стримати які в національних кордонах стало неможливо.

При теоретичному осмисленні явищ з'явилися нові парадигми: конкурентоспроможності, інтеграційного розвитку, локального розвитку та інші. На галузевому рівні виникли секторальні парадигми. Змінилися і соціальні моделі, більшість з яких стали такими ж диференційованими, як і економічні. Все це поєднувалося у новій теорії – теорії соціальних потоків, передумовами якої стали:

- соціальна етика і соціальна економіка [4];
- соціальна безпека та соціальні стандарти [5];
- креативні класи та креативні регіони [6];
- локальна конкурентоспроможність [7].

Дані спрямування сприяли виявленню напрямків розвитку теорії соціальних потоків та можливостей їх ідентифікації.

Аналіз сучасної економічної літератури засвідчує, що першим, хто висловив ідею відносно існування соціального простору і соціальних потоків, був Manuel Castells, який визначив ці поняття у другому виданні книги «The Rise of the Network Society».

Вчений зазначає, що соціальні потоки формуються в результаті взаємодії між суспільством, економічним простором та технологіями. На думку М. Кастельса, інтелектуальний потік поєднує у собі реалізацію людського потенціалу, його формування та концентрацію в мегаполісах, а також рух інновацій через мережі.

Тобто якість життя визначає майбутні якість на обсяги інтелектуальних ресурсів, які в умовах глобалізації світового господарства не можуть бути локалізованими [8, с.529].

Положення теорії особливо актуальні для сучасної України, де за кордоном працюють більше 7 млн наших співвітчизників, а головним прагненням активних молодих людей є виїзд у інші країни.

Дослідженню теоретичних і прикладних проблем управління соціальною сферою в сучасній вітчизняній літературі присвячені праці таких вчених як Л. Абрамов, С. Гриневська, А. Дегтяр, М. Корицький, В. Малиновський, О. Новікова, О. Онищенко, Л. Шамільова, Ю. Шишова та ін. Ними детально розроблені загальні питання державного управління соціальною сферою. Разом з тим значна кількість теоретичних і практичних складових проблематики потребують подальшого з'ясування, узагальнень і пропозицій.

Євроінтеграція України обумовлює необхідність дотримування вимог ЄС щодо виконання соціально-економічних складників, у тому числі соціального розвитку, який асоціюється із цілями, визначеними у 2010 році у європейській Стратегії зростання та зайнятості «Європа – 2020». Цілями стратегії визначені підвищення рівнів зайнятості та освіти населення, боротьба з бідністю, створення системи соціального захисту і досягнення згуртованості суспільства.

У Стратегії, що не характерно для документів Європейського Союзу у цілому, вказані конкретні соціальні показники на 2020 рік:

- зменшення на 20 млн чол.(осіб), які можуть потрапити за межу бідності;
- збільшення частки молоді з вищою освітою до 40%;
- підвищення до 75% рівня зайнятості населення у віці 20-64 роки;
- скорочення до 10% частки учнів, які покинули школу, не закінчивши навчання.

Проте у реальному житті Європейського Союзу приходиться вносити корективи, що пов'язано з процесами суперечливої інтеграції, внутрішніми і зовнішніми кризами, необхідністю реагувати на нові потужні виклики. Зростаюча відмінність рівня соціального розвитку Євросоюзу, разом із посиленням тенденцій європейської дезінтеграції, слабкою реакцією більшості країн-членів на зовнішні і внутрішні потрясіння в основному фінансового характеру, гальмування їх соціально-економічного зближення, збільшення демографічних проблем, етнічної напруженості та інші фактори призвели до деформації європейської соціальної моделі та усвідомлення необхідності її вдосконалення [9, с.69].

Соціальні питання стали для Європейського Союзу одними з пріоритетних у посткризовому порядку денному. Основна причина занепокоєння бачиться у кризі моделі держави загального добробуту (європейської соціальної моделі). З'являється все більше ознак її занепаду: зменшення державних витрат на соціальні потреби; скорочення частки середнього класу; зростання бідності; загострення соціальних конфліктів; погіршення стану та умов зайнятості; скорочення людського капіталу; критично повільне зростання заробітних плат; зниження внутрішнього попиту.

Значна частина зарубіжних експертів вважає, що саме державна модель загального добробуту є причиною фінансової та боргової криз в Євросоюзі, практично зупинила економічне зростання і вже не здатна забезпечувати надмірні бюджетні витрати для надання достатньої соціальної підтримки

наростаючій кількості безробітних, пенсіонерів, іммігрантів, непрацевдатних та інших в країнах ЄС.

Поступовий відхід від моделі соціальної держави, на думку вчених, є наслідком глобалізаційних впливів [10, с.71].

На сьогодні в ЄС розпочато пошуки «нового соціального виміру Європи». У квітні 2017 р. Єврокомісією на обговорення винесено кілька варіантів сценаріїв соціального майбутнього Європейського Союзу на період до 2025 року. Враховуючи необхідність виконання Україною соціальних зобов'язань Угоди про асоціацію між нею і ЄС, ми маємо складні і об'ємні євроінтеграційні завдання, що стосуються подолання соціальної дивергенції [10, с.81].

Основною складовою соціальної політики при переході від однієї до іншої суспільно-економічної формації є соціальний захист, тобто державна підтримка всіх категорій населення, забезпечення їм певного рівня життя через надання матеріальної допомоги, а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних умов праці і життя у цілому, в тому числі через встановлення та виконання соціальних стандартів.

Значна частина вітчизняних науковців наголошують, що соціальний захист – це комплекс заходів, об'єднаних у програми і спрямованих на забезпечення здоров'я, добробуту та життя населення, що передбачають прийняття законів і формування відповідних інститутів, які регулюють діяльність, впроваджують і реалізують механізм перерозподілу доходів через податки та інші платежі.

Інакше кажучи, під соціальним захистом мається на увазі перерозподіл суспільного багатства для людей, що тимчасово або постійно потребують особливої підтримки держави [11].

Соціальний захист являє собою систему, у яку входять:

- принципи, методи, законодавчо встановлені гарантії і заходи, що забезпечують умови для життєдіяльності різних категорій та груп;

- правові, соціально-економічні і організаційні заходи, які проводяться державою з метою досягнення належного рівня життя людей;

- стандарти, що наближаються до вимог відповідних документів Євросоюзу і гарантують належний рівень життя;

- інститути державного соціального страхування, соціальної допомоги для матеріального, медичного та іншого забезпечення людей похилого віку, непрацевдатних, безробітних, сімей, що втратили годувальника та ін.

Характерні особливості соціальної держави, яку у своїх деклараціях прагне побудувати Україна: конституційне забезпечення прав особистості; наявність ефективної системи охорони здоров'я та соціального захисту; загальна зайнятість населення; доступність освіти; державна допомога малозабезпеченим.

Основні функції соціальної держави: розвиток економіки – проведення антимонопольної політики, сприяння конкуренції, підтримка підприємництва, створення інститутів ринку, управління підприємствами державної форми власності; забезпечення стабільності – прийнятний рівень цін, урівноважений платіжний баланс, підвищення кваліфікації кадрів, забезпечення основ конкурентоспроможності виробників; економічний моніторинг – розміщення державних замовлень, розробка програм, розвиток пріоритетних галузей економіки; соціальний захист – пенсійне та медичне страхування, сприяння непрацюючим та малозабезпеченим, допомога по безробіттю і при неповній зайнятості, проведення соціально орієнтованих податкової та бюджетної політики; забезпечення суспільними благами – сприяння освіті, охороні здоров'я, науці, культурі, охороні навколишнього середовища.

Не можна залишати без уваги гуманітарний розвиток, що ґрунтується на гуманістичних принципах, повазі до гідності людини, загальних ідеалах і забезпеченні соціального прогресу.

Показники гуманітарного розвитку: індекс людського розвитку, свобода засобів масової інформації, інформаційно-комунікативні технології, рівень освіти, екологічна ефективність, гендерна рівність.

Гуманітарний розвиток ґрунтується на відповідній політиці держави, яка здійснюється через органи законодавчої, виконавчої та судової влади із залученням громадськості з врахуванням прав і свобод людини.

Головна мета гуманітарного розвитку – досягнення високого життєвого, інтелектуального та розумового рівня особистості у її власних інтересах та для країни в цілому. Він забезпечує взаємодію особи, суспільства і держави, що спрямовані на людину, покращення її життєвих умов і свобод, а також на залучення особистості до державотворчих процесів [12, с.96-97].

Пріоритетом державної політики у сфері духовного життя необхідно вважати забезпечення ефективної співпраці науки, освіти і культури. Специфіка управління в соціально-культурній сфері в тому, що разом з адміністративними та економічними методами використовуються соціально-психологічні методи, оскільки до складу об'єкта управління входять певні групи населення. Відповідна поведінка учасників відносин стимулюється за допомогою засобів переконання шляхом здійснення роз'яснювальних, заохочувальних та виховних заходів.

В Україні органи управління постійно ігнорують методи переконання при проведенні новацій, що часто призводить до соціальної напруженості у суспільстві. Тому доцільно в кожний правовий акт, який регламентує соціально-культурну сферу, вводити статті про роботу з населенням щодо роз'яснення змісту і переваг нововведень, що зменшить випадки зростання соціальної напруги через непродумане і попередньо не підготовлене введення змін.

Узагальнюючи, під механізмом державного регулювання соціально-культурної сфери слід розуміти сукупність прийомів і способів впливу суб'єктів управління з метою підвищення її ефективності та якості життя населення [13, с.119].

Становлення соціальної моделі розвитку України пов'язане із якісними змінами у соціальній сфері держави, основою яких є матеріально-технічна база.

Аналіз вказує на незадовільну ситуацію у силу кризових явищ та недолугої політики держави.

Основними інститутами, на яких базуються соціально-трудові відносини, виступають: норми та угоди; профспілки і союзи роботодавців; різновиди оплати праці; соціальне страхування та відповідні виплати. Змістовне наповнення зазначених інститутів у кожній країні відрізняється [14; 15, с.25].

Принципово важливий нормативно-правовий документ, який вирішує ці питання у нашій країні – Трудовий кодекс, прийнятий ще в 1971 році. Вже більше 10 років його новий, розроблений з врахуванням змін, проект чекає на затвердження, хоча зрозуміло, що в інших економічних умовах повинен бути і новий порядок взаємодії праці та капіталу.

Статистичні дані щодо розвитку економіки вказують на те, що реальні економічні реформи в повному обсязі не відбулися, а соціальні умови навіть погіршилися. Зміни в соціальній сфері призвели до зменшення реальних доходів населення.

Підприємства і організації переходять на скорочений робочий тиждень, відбуваються масові звільнення працюючих, зростає податкове навантаження на доходи, не виконуються раніше прийняті соціальні програми, що викликає у населення апатію, розпач, протестні настрої, а у молодих людей, крім зазначеного, наміри мігрувати за кордон.

Прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата пов'язані між собою на законодавчому рівні. Мінімальна заробітна плата у розвинених країнах використовується як важіль для вирішення питань зайнятості, а прожитковий мінімум – показник щодо ефективності боротьби з бідністю.

В Україні, маючи за орієнтир такий соціальний стандарт як прожитковий мінімум, заробітна плата, в усякому разі, буде дещо зростати. Це стане своєрідним стимулом для роботодавців і працівників. Поки що держава прожитковий мінімум переглядає недостатньо [16].

На рівні держави та регіонів мають розроблятися цільові довго- і середньострокові програми соціально-економічного розвитку з пріоритетністю

соціальної складової. Вони повинні забезпечити реалізацію конституційного права на працю, ліквідувати окремі різновиди нелегальної зайнятості, створити реальні умови для надання робочих місць молоді, поновити конституційне право на своєчасне отримання винагороди за працю, забезпечити працюючим достатній рівень життя, провести індексацію грошових доходів населення з метою їх захисту в умовах знецінення національної грошової одиниці, завершити обов'язкове державне страхування.

Необхідно передати місцевим органам самоуправління повноваження і ресурси, при цьому використовуючи взаємозв'язок планів соціально-економічного розвитку держави і регіонів. Доцільно задіяти потенційні можливості регіональних структур в управлінні та забезпеченні соціальної політики в процесі економічної та політичної інтеграції.

Прийнятним буде перегляд встановлених за роки незалежності пільг і компенсацій, залишивши їх тільки тим, хто потребує допомоги зі сторони держави.

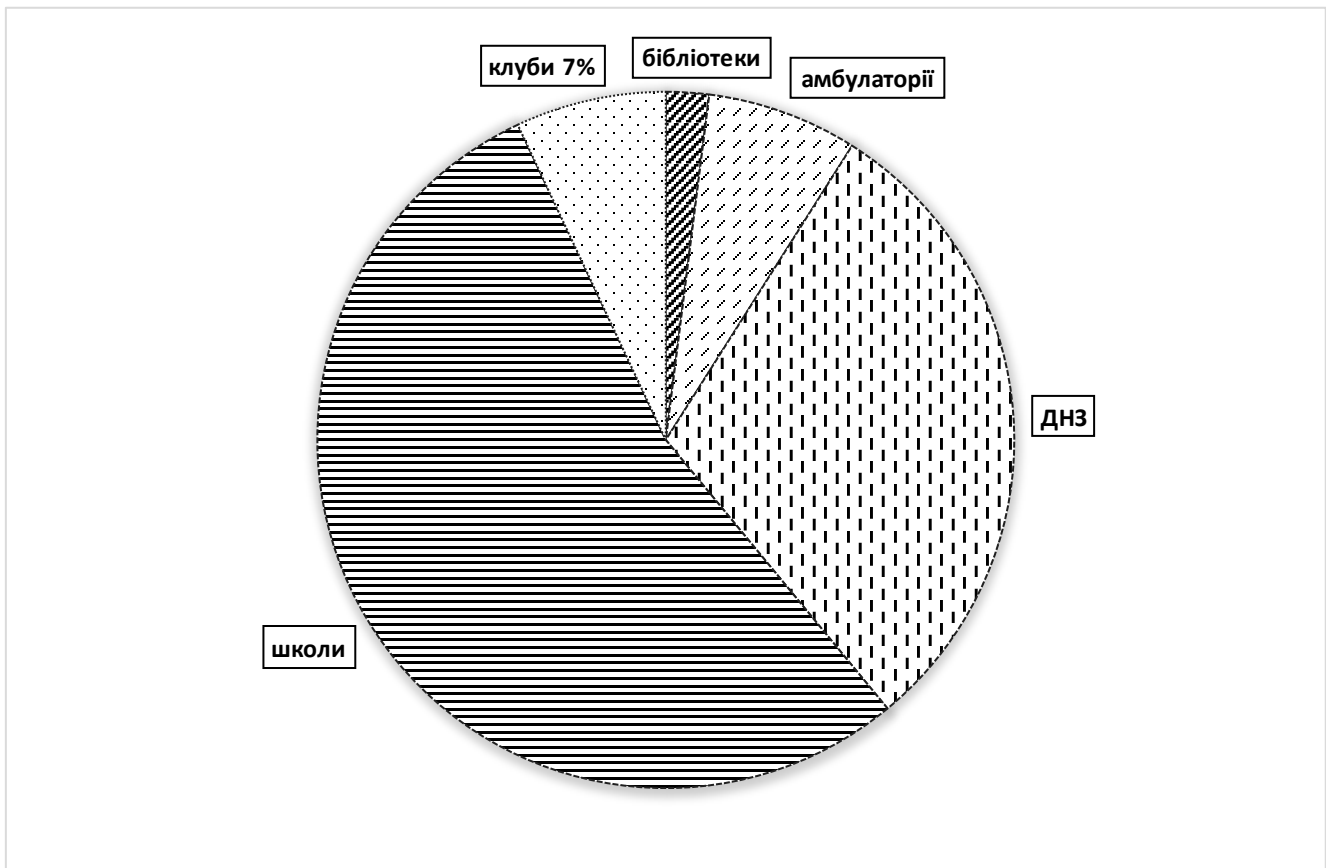
Було б об'єктивно реформувати систему соціального захисту через: надання адресної соціальної допомоги; диференціацію виплат для різних верств населення; доведення допомоги у повному обсязі до отримувачів [17, с.18-19].

Питання ефективності використання енергетичних ресурсів у соціальній сфері гостро постало в частині роботи бюджетних організацій, оскільки:

- фонд будівель майже повністю зношений;
- бюджетне фінансування на покриття комунальних витрат і проведення заходів з енергозбереження недостатнє.

Особливо це стосується об'єктів у сільській місцевості, де капіталовкладення у розрахунку на одного жителя у 1,5-2 рази нижчі, ніж у містах.

Розподіл об'єктів соціальної сфери за призначенням наведено на рис. 6.1, який засвідчує переважання у загальній структурі державних навчальних закладів (ДНЗ) і шкіл.

Рисунок 6.1 - Розподіл об'єктів соціальної сфери за призначенням

Джерело: [18, с.61]

Останнім часом школи і ДНЗ тільки частково використовують свою площу, що пов'язано з меншою відносно проектних показників кількістю учнів і студентів. Це призводить до перевитрати споживання енергоресурсів, а значить і надмірних витрат бюджету.

У зв'язку з нестачею фінансування рівень температури у приміщеннях часто не відповідає нормативним значенням (нижчий на 3-4°C). Дерев'яні віконні блоки знаходяться у незадовільному стані – деревина за тривалий період використання розсохлася, між рамою і склом щілини. У багатьох рамах відсутні подвійні стекла.

На об'єктах використовуються застарілі котли, деякі будівлі опалюються за допомогою печей (грубок). Основні види палива – вугілля і дрова, оскільки в багатьох регіонах на сільських територіях відсутній або занадто дорогий газ. Необхідне впровадження таких заходів: заміна старих вікон на нові

металопластикові з енергозберігаючим покриттям; утеплення та перекриття даху з реконструкцією кроквяної системи; утеплення зовнішніх стін; заміна котлів. Також при необхідності доцільні: заміна застарілих джерел енергії на сучасні; реконструкція систем опалення, їх промивання; встановлення автоматики погодного регулювання; клімат-контроль та ін. [18, с. 62].

Соціальна сфера є одним із споживачів бюджетних коштів. Вона в основному неприбуткова і сподівання на приватні інвестиції малі, а тому її підтримка є важливим завданням держави.

Протягом останніх років відбувається постійне зростання обсягів витрат і, відповідно, вкладень у соціальну сферу, але їх ефективність незначна, оскільки не досягнуті необхідні стандарти життя. Зазначене засвідчує недосконалість державної фінансової політики щодо забезпечення соціальної сфери.

Досвід розвинених країн показує, що повністю відмовитись від державного фінансування соціальної сфери неможливо, оскільки ринкова економіка не здатна задовольнити потреби населення у соціальних послугах, а також у зв'язку з реаліями великого розриву у рівнях життя між окремими групами людей [19, с.7].

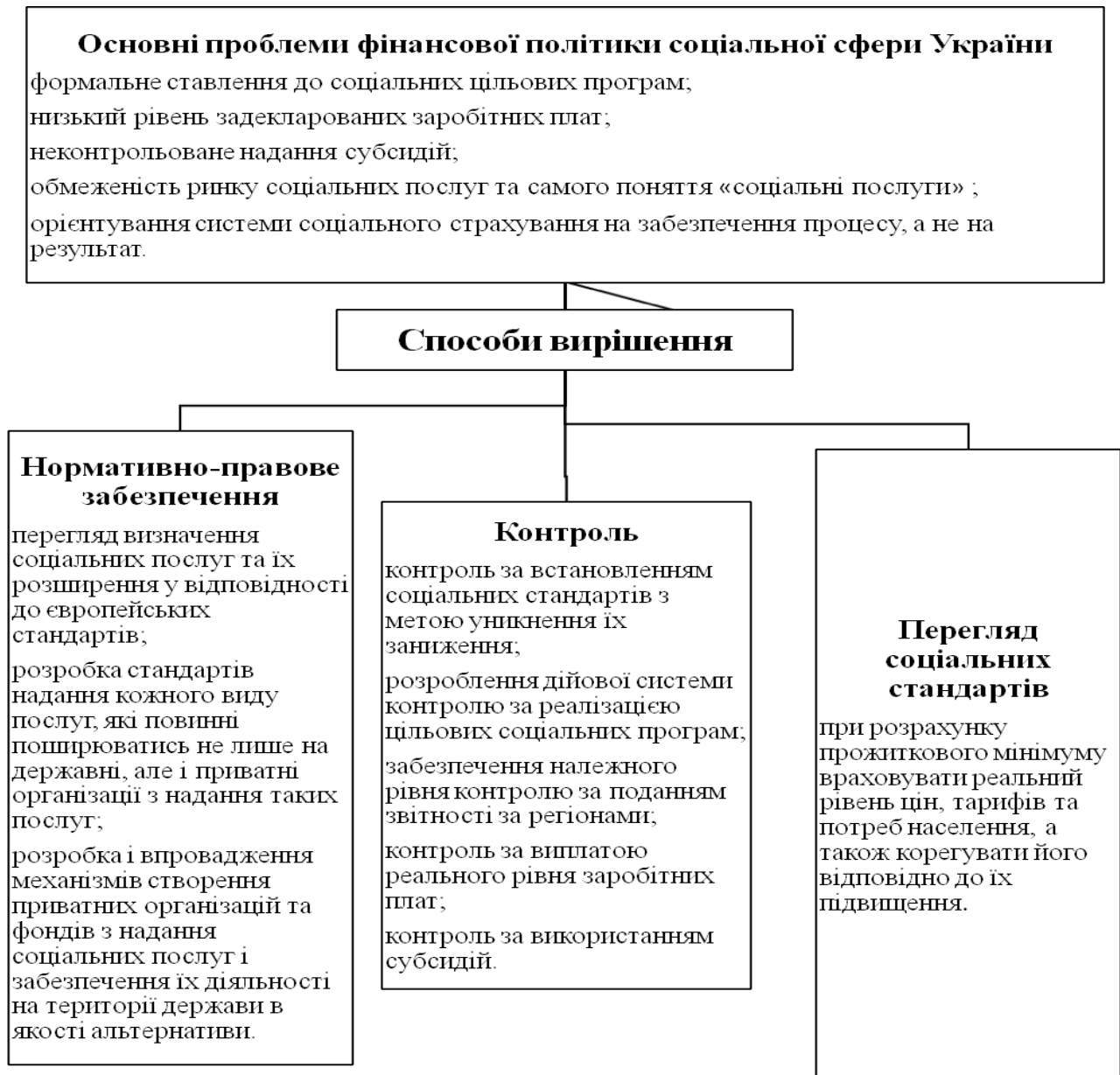
В Україні досить багато цільових програм у соціальній сфері, але вони працюють неефективно. Відбір претендентів на фінансування здійснюється непрозоро, а кошти надходять не в повному обсязі чи взагалі втрачаються через корупцію, що знижує довіру населення.

Значною є проблема невеликих офіційно оформлених заробітних плат, в результаті чого маємо низький рівень доходів до місцевих бюджетів і фондів обов'язкового державного соціального страхування, які не в змозі у повній мірі виконати зобов'язання і підвищити соціальні стандарти [20, с.43].

Невідпрацьована система підтримки підприємств та установ, що надають послуги життєзабезпечення чи пільгового перевезення пасажирів, як і сама система надання таких послуг.

Основні проблеми фінансування соціальної сфери та можливі способи їх вирішення наведені на рис.6.2. Доцільно переглянути соціальні стандарти з врахуванням вимог сьогодення та європейської практики. Більшість з них не

змінювалась протягом багатьох років і не відповідає потребам населення. Крім того при розрахунку прожиткового мінімуму використовується застаріла цінова інформація. Вибір занижених або державних цін призводить до того, що показник прожиткового мінімуму відірваний від реальної вартості. Наприклад у 2015 році показники, які використовуються при розрахунку, взагалі не коригувалися і він залишився на рівні 2014 року.

Рисунок 6.2 - Основні проблеми фінансування соціальної сфери в Україні та способи їх вирішення

Джерело: [20, с.43]

Враховуючи, що держава не в змозі повною мірою забезпечити соціальні послуги, доцільно в окремих випадках стимулювати приватні установи цієї спрямованості, для чого потрібно провести зміни в нормативно-правовій базі. Причому вони повинні мати комплексний характер, оскільки взаємопов'язані і при частковій зміні структури чи форми власності установ ефект буде незначним [21, с. 6-7].

Зростаючі потреби у соціальному захисті компенсуються за рахунок скорочення видатків на освіту та охорону здоров'я, що негативно впливає на соціально-економічну ситуацію, призводячи до погіршення стану здоров'я громадян, їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках праці внаслідок зниження якості освіти та ін.

Для підвищення ефективності фінансування соціальних видатків із місцевих бюджетів необхідно посилити реформи у сфері місцевого самоврядування щодо децентралізації доходів.

Незважаючи на зміни Податкового кодексу України при податковій реформі 2015 року, здійсненій в рамках плану фіскальної децентралізації, та надання фінансової самостійності на місцях, частка податкових надходжень місцевих доходів у загальному обсязі доходів має низьке значення і тенденцію до скорочення. Тому зміни не привели до посилення фінансової самостійності місцевих органів самоврядування. Їх власні доходи становлять біля 15%.

Податки на доходи та прибуток, на збільшення ринкової вартості, що складають основну частину в податках місцевих бюджетів, останніми роками знижуються, а плата за спеціальне використання природних ресурсів через виключення з неї плати за землю зменшилася у вісім разів.

У зв'язку із взятим курсом на євроінтеграцію, яка включає у себе і децентралізацію влади, необхідно вжити таких заходів:

- закріпити частину головних бюджетоутворюючих загальнодержавних податків за місцевими бюджетами в Бюджетному кодексі України;
- послабити залежність органів місцевого самоврядування від центру через зменшення трансфертів та збільшення власних доходів;

- для визначення повної бази оподаткування з податку на майно завершити формування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
- дозволити самостійне встановлення місцевою владою ставок транспортного податку в межах, встановлених урядом.

Реалізація зазначених заходів дозволить розширити повноваження місцевих органів влади щодо виконання соціальних обов'язків [22, с. 66-67].

Якщо розглядати державне управління відповідно до теорії ліберального консерватизму, для якого характерне розуміння єдності суспільства і держави, небезпеки їх протиставлення [23, с.25], важливим є запобігання, а у випадку виникнення регулювання, соціальних конфліктів, мирне співіснування різних соціально-демографічних груп та підтримка стабільності у суспільстві.

Формування соціальної стійкої системи – один з головних напрямків діяльності органів державної влади, соціальна політика яких має сприяти становленню і зміцненню громадянського суспільства, що формує стабільність у державі.

Необхідне вивчення громадської думки та забезпечення державою соціальних гарантій, що дає змогу покращити суспільні настрої різних груп населення. Разом з тим потрібні розробка і наступний аналіз сценаріїв розвитку суспільства для визначення базових принципів забезпечення стабільності і порядку [24, с.52].

Ефективне виконання державних функцій дозволяє адекватно реагувати на очікування громадян та сприяти їх задоволенню, а в результаті досягти економічної, політичної, духовної та соціальної єдності.

Взагалі, розглядати ефективність державного управління необхідно з позиції суспільства, оскільки такий підхід дозволяє: проаналізувати діяльність органів державної влади; оцінити процес та результат відтворення соціальних суб'єктів; зрозуміти значущість кожного елемента; розкрити внутрішні механізми соціального життя людей; визначити зв'язки соціальної сфери з іншими сферами життя.

Зазначене має принциповий характер при визначенні ефективності державного управління [25, с.119-120].

Соціально-орієнтована економіка передбачає достатні обсяги державних видатків, що має забезпечити високий рівень життя людей. В умовах нестатку фінансових ресурсів України пошук методів оцінки ефективності фінансування соціальної сфери набуває особливої значущості. Подібна оцінка має бути комплексною і не обмежуватися тільки економічними показниками, оскільки метою соціальної сфери не виступає отримання прибутку у чистому вигляді.

Надамо етапи проведення оцінки ефективності фінансування соціальної сфери:

1. Визначення відповідності показників, які характеризують соціальні видатки і їх результати, попереднім критеріям.

2. Розрахунок узагальнюючих індексів за кожним блоком показників (соціальні видатки бюджету, рівень життя населення, охорона здоров'я, освіта).

3. Визначення інтегральних індексів прямих та непрямих показників видатків соціальної спрямованості.

4. Розрахунок інтегрального індексу соціальної спрямованості бюджетної політики на основі часткових індексів.

Проведення оцінки ефективності фінансування соціальної сфери дозволяє визначити заходи, реалізація яких має найвищий показник кількісної економічної ефективності та перспективи якісної соціальної ефективності. Також проведення оцінки за окресленими індикаторами дозволяє зіставити видатки та очікуваний результат в умовах нестабільної економіки, а при аналізі непрямих результативних показників виявляються релевантні напрямки фінансування.

Важливим аспектом оцінки ефективності фінансування соціальної сфери є поділ соціальних явищ на перманентні і разові. Наприклад, фінансування пенсійного забезпечення перманентне, а фінансування заходів боротьби з певною хворобою триватиме до подолання порогу захворюваності. Відповідно, критерії оцінки фінансування зазначених явищ також будуть різними.

Різниця в результуючих критеріях зумовлює відмінності в проведенні оцінки ефективності фінансування соціальної сфери (рис.6.3).

Звідси, побудова механізму оцінки ефективності функціонування соціальної сфери за її складовими стає можливою через визначення

довгострокових очікуваних результатів. Він ґрунтується на встановленні кінцевої мети соціального заходу як показника абсолютної ефективності, виокремленні у його складі фінансування та формуванні індикатора досягнення бажаного рівня у певний проміжок часу [26, с. 56-57].

<i>Оцінка ефективності фінансування перманентних соціальних процесів</i>	<i>Оцінка ефективності фінансування тимчасових соціальних явищ</i>
Оцінка сучасного стану явища	
Встановлення бажаного стану	
Встановлення необхідного рівня постійного фінансування	Розробка комплексу заходів
	Встановлення необхідного рівня фінансування
	Встановлення суми здійснених видатків у реальних цінах
	Встановлення суми видатків, необхідних для досягнення кінцевої мети
Встановлення можливого рівня постійного фінансування	Встановлення рівня можливого подальшого фінансування
Встановлення обсягу потреби в додатковому фінансуванні	
Пошук джерел додаткового фінансування	

Рисунок 6.3 - Оцінка ефективності фінансування соціальної сфери

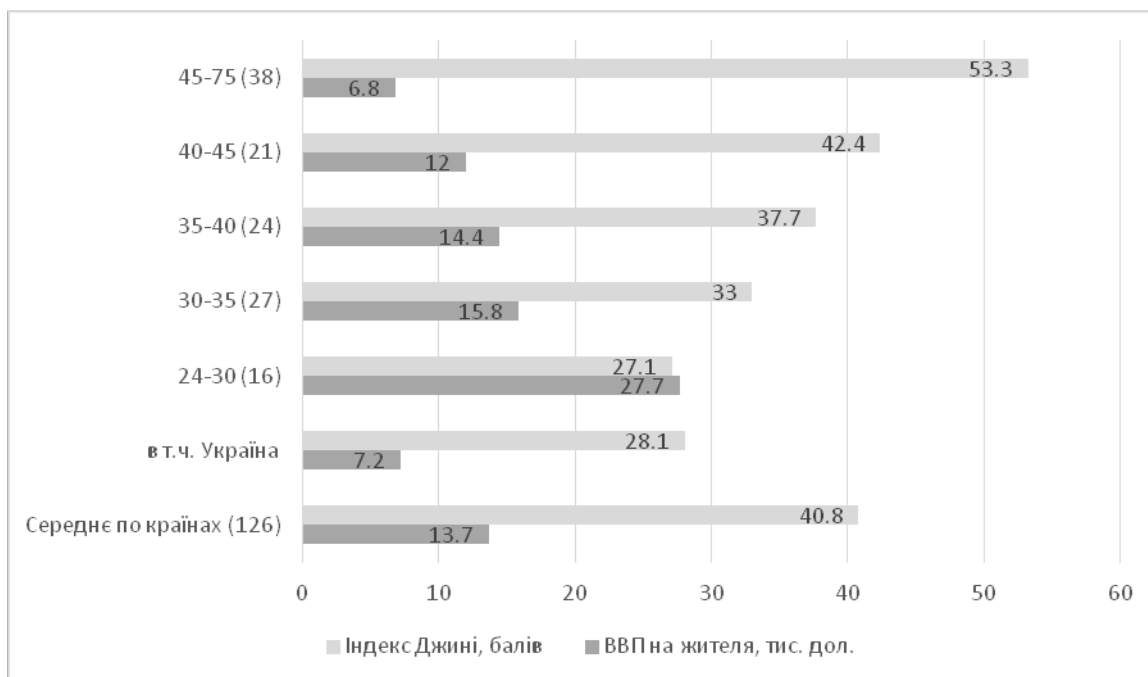
Джерело: [26, с. 57]

У світі склалася і посилюється залежність соціальної нерівності від бідності країн. Так, у групі з 38 країн, де індекс Джині становить більше 45 балів, середній ВВП на одного жителя менший 7 тис. дол. Інша ситуація у групі із 43 країн, де індекс Джині менше 30 балів – там середній ВВП на одного жителя сягає 20 тис. дол. (рис.6.4).

Проте бідність населення визначається не тільки бідністю країн. У злидених країнах нерівність доходів значно вища, ніж в розвинених. Якщо в Євросоюзі індекс Джині дорівнює 34, то в Китаї він доходить до 41, а в Латинській Америці до 54, в Анголі до 59. В Україні досить пристойний

офіційний індекс Джині (28, 1), а от ВВП на жителя дуже низький. До речі, індекс Джині – найбільш поширений показник оцінки соціальної нерівності.

Рисунок 6.4 - Групування країн світу за індексом Джині та рівень ВВП на жителя

Джерело: [27], дані ООН, UNCTAD

Соціальна сфера найбільш складна для інновацій у силу двох причин:

1. Вторинність та залежність від економіки – її ефективний розвиток можливий тільки при умові зростання реального сектору та макроекономічної стабільності.

2. Безпосередній зв'язок з людьми, їх добробутом і якістю життя. Тому вона зазнає постійного політичного тиску й досить чутлива до популізму.

Реформування соціальної сфери в Україні має специфічні складнощі, головна з яких – перехід із соціалістичної системи в ринкову. Людей досить важко переконати, що в країнах з ринковою економікою соціальна сфера більш розвинута, ніж в соціалістичних, в теоретичній основі ідеології яких закладено соціальні принципи.

Це завдання вирішується прийняттям численних законодавчих та нормативних актів. Проте реальний вплив зазначених документів на результати реформування поки що слабкий [27, с. 711].

Для посилення соціальної спрямованості розвитку країни необхідно:

- сприяти розвитку соціальної сфери через інвестиції у людський капітал;
- враховувати новітні світові тенденції, особливо у застосуванні соціального партнерства;
- уникати сліпого копіювання зарубіжного досвіду та знайти власний шлях розвитку;
- встановити і всіляко підтримувати справедливість у суспільстві за допомогою соціального вирівнювання та податкового регулювання;
- посилити адресність соціального забезпечення та поєднання державних і приватних форм соціального захисту;
- підвищити відповідальність кожної людини за забезпечення власного добробуту на основі економічної свободи та активної участі у громадському житті.

При проведенні такої роботи модель соціального ринкового господарства може стати основою соціально-економічного розвитку України. Наша держава має достатньо проблем на шляху реалізації соціальної політики, але накопичений світовий досвід та врахування власних умов розвитку дозволять віднайти вітчизняний варіант соціального зростання [1, с. 23].

Висновки

1. Сучасні ринкові відносини створюють можливості певної соціальної рівності, проте їх практична реалізація потребує цілеспрямованих дій, оснований на відповідних принципах, які і являють собою соціальну політику держави.

2. Соціальна несправедливість, бідність, безробіття стають катализаторами протестних настроїв, знижують відчуття єдиної спільноти, використовуються зовнішніми і внутрішніми супротивниками для політичної та соціально-економічної дестабілізації.

3. Євроінтеграція України обумовлює необхідність дотримуватися вимог Європейського Союзу щодо всіх соціально-економічних складників, у тому числі соціального розвитку, який асоціюється із цілями, визначеними у Стратегії зростання та зайнятості «Європа – 2020».

4. Основною складовою соціальної політики в нашій державі при переході від однієї до іншої соціально-економічної формації є соціальний захист, тобто державна підтримка всіх категорій населення, забезпечення їм певного рівня життя через надання матеріальної допомоги, а також створення соціальних гарантій для економічно активної частки населення, забезпечення прийнятних умов праці і життя, в тому числі через встановлення та виконання соціальних стандартів.

5. Необхідно враховувати, що стабільний розвиток соціальної сфери можливий тільки при умові сталого економічного зростання та інноваційного поступу нашої країни.

Література

1. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник. 2-ге вид. – Чернівці: Видавництво ЧДІЕУ 2014, – 134 с.
2. Президент представив «Стратегію реформ – 2020»: мета реформ – членство в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A>
3. Завора Т. М. Теоретико-методичні підходи до оцінювання рівня національної безпеки у соціальній сфері в умовах системної трансформації / Т. М. Завора // Економіка і регіон. – 2015.– № 6 . – С. 34 – 40.
4. Лейонхувуфвуд А. Макроэкономическая теория в двадцатом столетии: основные вехи развития / А. Лейонхувуфвуд // Вопросы экономики. – 2006. – № 1. – С. 26 – 45.
5. Siebert H. The World Economy. Second edition / H. Siebert. – London ; N-Y ; Routledge, 2002.– 315 p.
6. Florida R. The rise of the creative class / R. Florida. – N. Y. ; Books Group, 2004. – 434 p.

7. Siebert H. Locational Competition: A. Neglected Paradigm in the International Division of Labour / H. Siebert // *The World Economy*. 2006. – №2 (29). – P. 137 – 159.
8. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2011. – 703 [1] с.
9. Commission presents White Paper on the future of Europe: Avenues for unity for the EU at 27 / European Commission. Press release on March 2017. European Commission, 2017. 3 pp.
10. Бурлай Т. Оновлення соціального виміру Євросоюзу: причини, підходи ЄС та орієнтири для України / Т. Бурлай // *Економічна теорія*. – 2017. – № 2. – С. 69 – 83.
11. Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст / В. Гошовська // *Вісн. НАДУ*. – 2007 – №3. – С. 259 – 265.
12. Стельмашук Ю. І. Державне регулювання розвитку соціально-гуманітарної сфери: термінологічний інструментарій / Ю. І. Стельмашук // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 20. – С. 93 – 97.
13. Дегтяр А. О. Основні складові механізму державного управління соціально-культурною сферою / А.О. Дегтяр, О. Д. Бородін // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 7. – С. 109–113.
14. Кінаш І. Формування моделі управління розвитком матеріально-технічної бази соціальної сфери України / І. Кінаш // *Актуальні проблеми економіки*. – 2016. – № 1. – С. 225 – 230.
15. Мортіков В. Інституціональне проектування в соціально-трудої сфері / В. Мортіков // *Україна: аспекти праці*. – 2016. – № 3-4. – С. 25-29.
16. Мірошниченко О. Трудовий кодекс має захищати і роботодавців, і людину праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/docfiles/analytical_reference.pdf
17. Гнибіденко І. Ф. Інвестування в соціально-трудої сфері: сучасний стан та перспективи розвитку / І. Ф. Гнибіденко // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2015. - № 11. – С. 15-19.
18. Досвід впровадження міжнародного інвестиційного проекту з підвищення енергоефективності об'єктів соціальної сфери / В. І. Дешко, М. М. Шовкалюк, ОП. Красовський [та ін.] // *Економіка і регіон*. – 2015. – № 6 – С. 59-63.
19. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку: монографія / В. І. Куценко; під наук. ред. Б. Данилишина. – К. : НВП Вид-во «Наукова думка» НАН України, 2010. – 734 с.
20. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: нац. доп. / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова; НАН України, Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М.В. Птухи. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2012. – 412 с.
21. Гордієнко Л. А. Проблеми та напрями удосконалення фінансової політики соціальної сфери України / Л. А. Гордієнко // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2016. – № 7. – С. 4-7.
22. Чекіна В. Д. Податково-бюджетні інструменти розвитку соціальної сфери України в умовах децентралізації: аналіз та пропозиції щодо їх удосконалення / В. Д. Чекіна // *Фінанси України*. – 2017. – № 3. – С. 51-69.
23. Дзюндзюк В. Б. Ефективність діяльності публічних організацій: монографія / В. Б. Дзюндзюк. – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2003. – 236 с.

24. Дегтяр А. О. Прийняття державно-управлінських рішень у соціальній сфері : монографія / А. О. Дегтяр, О. А. Дегтяр. – Х. : Вид-во С.А.М., 2014. – 252 с.
25. Бородін А. Д. Особливості оцінки ефективності державного управління соціально-культурною сферою / А. Д. Бородін // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 6. – С. 118-122.
26. Пріхно І. М. Механізми оцінки ефективності фінансування соціальної сфери / І. М. Пріхно // Економіка, фінанси, право – 2017. – № 5 . – С. 55-60.
27. Гайдуцький П. І. Не забуті реформи в Україні / П. І. Гайдуцький. – К. : ТОВ «ДКС–Центр», 2017. – 852 с.

6.2 Туристична привабливість України та фактори, що на неї впливають

З перших кроків своєї незалежності Україна почала приділяти увагу співпраці з Європейським Союзом у сфері туризму. В Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС від 1994 р. знаходимо розділ, присвячений туризму. Спільні напрями діяльності обмежуються шістьма пунктами, серед яких: сприяння розвитку туризму; співробітництво між офіційними туристичними організаціями; збільшення потоку інформації; передача “ноу-хау”; вивчення можливостей спільної діяльності; підготовка персоналу з метою розвитку туризму [1]. В Угоді про асоціацію, підписаній сторонами у 2014 році, дане питання знаходить свій подальший розвиток. У ній визначено основні засади двостороннього співробітництва, яке може відбуватися як на державному, так і на регіональному рівнях. Серед них: повага до самобутньої культури місцевих громад, особливо сільських; спрямованість на збереження навколишнього середовища та культурної спадщини. Передбачено певні пільги щодо перетину кордону та терміну перебування юридичних осіб, турагентів та туроператорів, що в’їжджають до країн ЄС та України з діловими цілями. А також розширено перелік напрямків співробітництва. Серед нових – обмін найкращими практиками та досвідом, встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою розвитку сталого туризму, просування та розвитку турпродуктів, людських ресурсів, ринків, інфраструктури, впровадження ефективних політик і стратегій, підвищення якості надання туристичних послуг шляхом нарощення туристичного потенціалу, сприяння розвитку туризму на місцевому рівні [2].

Співробітництво у сфері туризму з ЄС, у який входять країни –основні споживачі туристичних послуг, – стратегічно важливий крок для України. З

одного боку, це можливість долучитися до найкращих світових практик розвитку туристичної інфраструктури, туристичних інституцій, підготовки кадрів, з іншого – можливість вийти на європейський туристичний ринок.

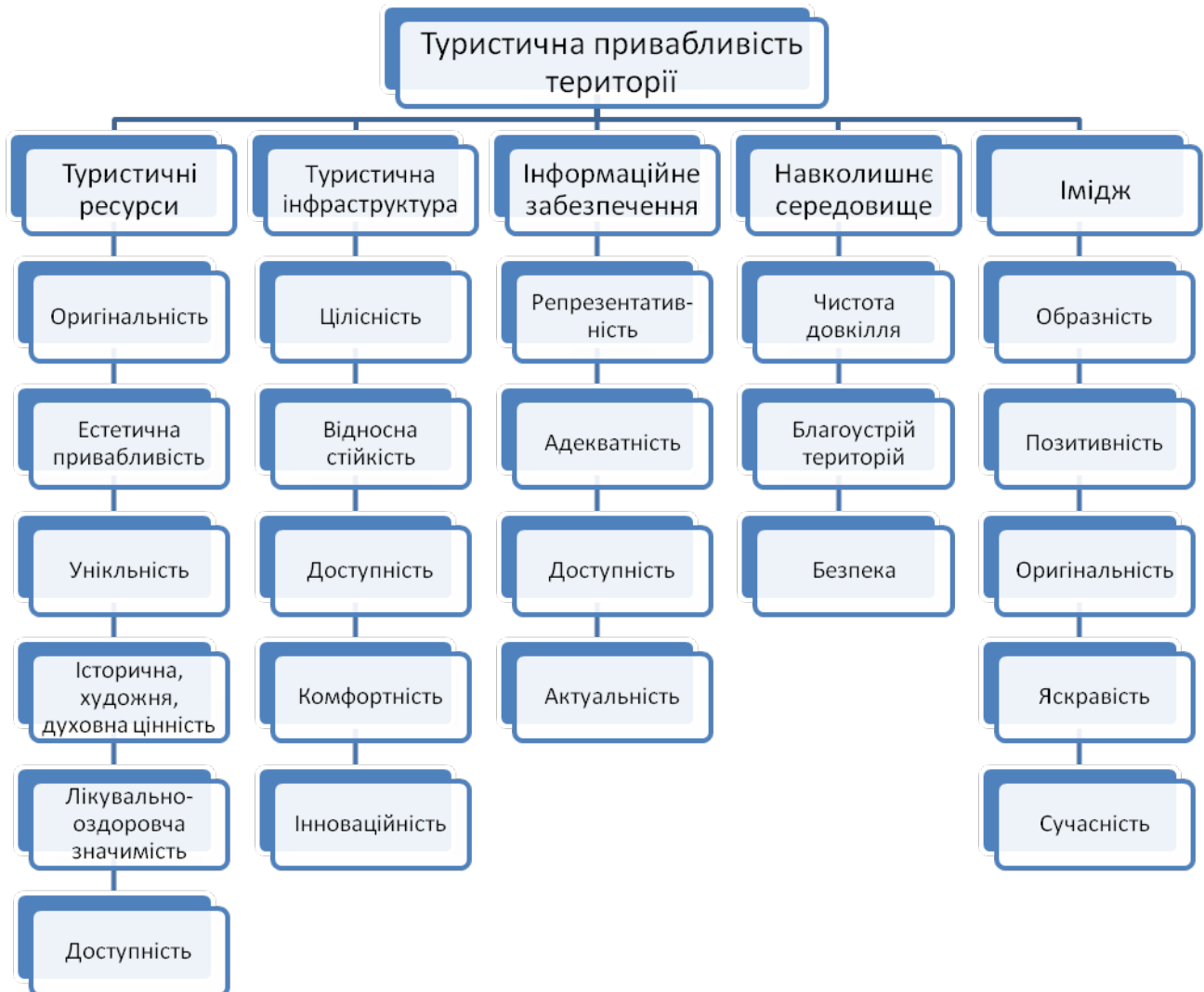
Разом з тим, ми повинні усвідомлювати, що виходимо на ринки, які характеризуються високим рівнем конкуренції [3]. Здебільшого, наукові статті, присвячені можливостям співробітництва України з європейськими країнами, сповнені оптимізму на тій підставі, що Україна володіє значним туристично-ресурсним потенціалом [4;5;6]. Разом з тим, туристи «голосують» за туристичну привабливість країни своїми подорожами і навіть побіжного аналізу статистичних даних щодо обсягів турпотоків достатньо, щоб зробити висновок: Україна залишається не досить привабливим туристичним напрямом. З початком ускладнення політичної ситуації турпотоки в Україну різко скоротилися: якщо у 2010 році її відвідало більше 21 тис. іноземців, то у 2016, за попередніми даними, лише 13 тис [7]. І за останні 3 роки це найкращий результат!

Таким чином, необхідним вважається перегляд основних засад формування туристичної привабливості території з метою чіткого розуміння причин сучасного стану та знаходження шляхів покращання.

Дослідивши наукові праці, присвячені туристичній привабливості [8;9;10;11], виділивши основні її складові, врахувавши недоліки наведених визначень та сучасні реалії, пропонуємо наступне визначення.

Туристична привабливість території – це властивості її рекреаційно-туристичних ресурсів, рекреаційно-туристичного комплексу, інформаційного забезпечення, стану навколишнього середовища, які зумовлюють їх найбільшу відповідність потребам і запитам туристів і забезпечують досягнення максимального результату від рекреаційно-туристичної діяльності.

Наполягаючи на тому, що це не просто наявність туристичних ресурсів, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення чи особливості оточуючого природного, соціального, культурного або політичного середовища (адже вони можуть мати різну якість або стан розвитку), зупинимось на характеристиці окремих властивостей вказаних складових, які зумовлюють різний ступінь їх привабливості (рис.6.1).

Рисунок 6.1 - Елементи туристичної привабливості території та їх властивості

Джерело: побудовано автором.

Фундаментом для формування туристичної привабливості території виступають, насамперед, рекреаційно-туристичні ресурси, які є однією з

головних цілей подорожей. Під рекреаційно-туристичними ресурсами зазвичай розуміються об'єкти, явища чи процеси природного, антропогенного чи змішаного походження, властивості яких можуть безпосередньо задовольняти потреби людей, перш за все, у відпочинку та змістовному проведенні вільного часу [12]. Особливістю рекреаційно-туристичних ресурсів є те, що вони здатні спонукати людей, які хочуть брати участь у їх використанні з метою оздоровлення чи відпочинку, долати певні відстані. Але не всі природні об'єкти та об'єкти антропогенного походження можуть бути використані в якості рекреаційно-туристичних ресурсів. Для того, щоб змусити людей долати значні відстані з метою долучення до їх використання, вони повинні мати певні властивості. Ці властивості і зумовлюють різний ступінь їх привабливості. Для рекреаційно-туристичних ресурсів такими властивостями є:

- оригінальність, яка зумовлена індивідуальними особливими рисами, властивостями та характеристиками об'єктів, процесів, явищ природного чи антропогенного походження які зумовлюють їх неповторність і самотність та відрізняють від інших ресурсів;

- естетична привабливість, яка визначається ступенем тяжіння туристів до природних та суспільно-культурних об'єктів, який проявляється через їх характерні риси, що здатні притягувати до себе увагу туристів та викликати психоемоційне захоплення;

- унікальність – полягає у наявності єдиних у своєму роді та неповторних рекреаційно-туристичних ресурсів;

- історична, духовна та художня цінність – проявляється у здатності об'єктів привертати увагу туристів своїми художньо-естетичними якостями, історичною значущістю і духовною цінністю та викликати у них пізнавальний інтерес;

- лікувально-оздоровча значимість – полягає у використанні цілющих властивостей джерел мінеральних вод, лікувальних грязей, сприятливого клімату тощо з метою турботи про основу життя людини – здоров'я;

- доступність, яка робить можливим користування ресурсами для широкого загалу.

Визначимо чинники, які можуть впливати на ці властивості, змінюючи їх якість. Привабливість природних ресурсів зумовлюється, передусім, особливостями географічного розташування. Географічна широта впливає на формування клімату, а відтак і на особливості гідромережі, рослинного та тваринного світу. Щодо привабливості окремих природних ландшафтів, то це може залежати від індивідуальних смаків. Проте, більшість погоджується, що горбиста місцевість привабливіша за рівну, вкрита густою рослинністю – за пустельну, багатопланова та панорамна – за таку, що має обмежену видимість або характеризується одноманітністю [13]. Перевагу отримують ті території, які мають ландшафтну мозаїчність і поєднують у собі пляжні, прибережні, гірські, лісові, приозерні місцевості у різних комбінаціях. Згадаймо широко розрекламовані унікальні ландшафти США, Канади, Нідерландів, Швейцарії, Італії, які стали візитівками цих країн.

Окрім того, природні ресурси, без дії будь-яких інших чинників зі сторони самі по собі можуть бути привабливими або непривабливими. Пов'язано це, перш за все, з дією біокліматичних ресурсів на організм людини, при яких вона може почувати себе комфортно або дискомфортно, а також на інші ресурси, які стають придатними або непридатними для використання. Ця дія в туризмі проявляється у сезонності, коли одні й ті самі території в залежності від дії кліматично-погодних умов в різний час є привабливими або навпаки.

Гідрологічними чинниками туристичної привабливості території є морські та океанічні узбережжя, річки, озера, водосховища, ставки, а також відповідні хімічні та фізичні властивості води (солоність, температура, прозорість, відсутність шкідливих хімічних речовин та хвороботворних мікроорганізмів), які зумовлюють використання води у якості рекреаційного та оздоровчо-лікувального ресурсу. Пов'язано це з тим, що пляжно-купальна рекреаційна діяльність є найбільш популярним способом відпочинку, тож

даним ресурсам, за умови сприятливих їх властивостей, завжди забезпечене масове використання.

Наявність на території гідромінеральних ресурсів (мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту) теж підносить рівень їх туристичної привабливості. Але вона повинна бути підкріплена відповідною матеріально-технічною базою та трудовими ресурсами, про що – нижче.

Небезпечні природні явища можуть стати на заваді туристичного освоєння території, а також погіршити в найкоротший час природні ресурси, матеріально-технічну базу, стан навколишнього середовища, зробивши їх надовго непривабливими для туристів. У зоні ризику території з високим рівнем сейсмічності (небезпека землетрусів, виверження вулканів); країни тропічних широт, де часті тайфуни, торнадо, урагани; гірська місцевість (селі, зсуви, лавини). Поширення окремих видів небезпечних тварин (змій, скорпіонів, акул) теж може стати відлякуючим фактором для відвідування окремих територій.

Наявність культурно-історичних ресурсів теж значно впливає на туристичний інтерес. Окрім того, значення мають розміщення рекреаційно-туристичних ресурсів, їх територіальна концентрація, доступність та збереженість. Значний вплив на туристичну привабливість території здійснюють соціально-психологічні фактори, серед яких виділяються мода на певні види відпочинку, пануюча ідеологія, ставлення до проблем довкілля, культура поведінки та індивідуальні смаки і уподобання.

Тепер на прикладі України зважимо, чи є ці властивості її рекреаційно-туристичних ресурсів дійсно привабливими для туристів. Не будемо докладно зупинятися на перевагах туристично-ресурсного потенціалу країни: цьому присвячена значна частина вітчизняних досліджень. Спробуємо знайти слабкі сторони. Значна частина території, яка характеризується наявністю сприятливих орографічних ресурсів (українські Карпати) розташована в межах дискомфортних біокліматичних умов, що обмежують рекреаційну діяльність взимку (часті зимові відлиги, небезпека сходження лавин у горах) та влітку

(часта зміна погоди, небезпека селів, паводки). Території із вдалим поєднанням природних рекреаційних ресурсів (південь країни) не співпадають з територіями, на яких сконцентровані культурно-історичні ресурси (захід та північ країни). Значна господарська освоєність території України зумовлює практичну відсутність територій, збережених у первинному природному стані, особливо, у степовій зоні. Рослинний і тваринний світ має невисокий рівень ендемізму, що так приваблює туристів. На шкоду стану природних туристичних ресурсів хижацьке винищення карпатських та поліських лісів, ягідних та грибоносних площ і просто низька культура відпочинку на природі.

Значних втрат внаслідок напівколоніального минулого України зазнали археологічні, музейні, біосоціальні ресурси. Стан історико-культурних ресурсів іноді залишає бажати кращого, навіть найцінніші з них (наприклад Підгорецький замок, Білгород-Дністровська фортеця) можуть бути під загрозою зникнення. Найстаріші вцілілі архітектурні споруди України датуються 11 століттям, тоді як у Європі є давніші і у набагато кращому стані. Подієві ресурси значно поступаються європейським за рівнем організованості та інфраструктури. На шляху західноєвропейського туриста до України – безліч подібних природних та історико-культурних ресурсів, які можуть запропонувати Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія. До того ж ці країни мають більш розвинену інфраструктуру.

Ця друга складова туристичної привабливості забезпечує можливість комфортно користуватися ресурсами, задля яких здійснюється подорож. До її складу належать готельне, ресторанне та санаторно-курортне господарство, сфера розваг, туристичні підприємства, а також низка інтегрованих галузей, з-поміж яких головне місце належить транспорту. Важливими властивостями інфраструктури туризму є [14]:

- цілісність, під якою розуміється взаємозв'язок всіх суб'єктів туристичної діяльності (підприємств готельного і ресторанного господарства, транспорту та ін.). Для організації комфортного відпочинку, якого прагнуть

сьогодні туристи, відсутність хоча б однієї складової туристичної інфраструктури порушує повну задоволеність потреб туристів;

- відносна стійкість, що визначається здатністю інфраструктури надійно функціонувати у нормальному режимі, адаптуватися до умов, що постійно змінюються, протистояти та швидко відновлюватися після аварій та технічних збоїв, зловмисних дій, природних лих та небезпечних природних явищ;

- доступність: транспортна (наявність прямих рейсів, види транспорту, їх сполучення та взаємозамінність) та цінова (рівень цін на туристичні та інші послуги і товари);

- комфортність та якість обслуговування (різноманітна пропозиція послуг гостинності, споживчі характеристики яких відповідають співвідношенню ціна/якість);

- інноваційність – у сучасному світі вона є характерною ознакою розвитку суспільства, яка не може не впливати на туристичну привабливість території. Туристи стають все більш вимогливими і їхні постійно зростаючі потреби призводять до застосування останніх досягнень науки і техніки та впровадження нових технологій обслуговування.

Вирішальним чинником, що впливає на стан туристичної інфраструктури, є рівень економічного розвитку країни. Чим він вищий, тим більший обсяг та спектр рекреаційних потреб мають її громадяни, тим більш вшир і вглиб розвинена матеріально-технічна база туризму має їх задовольняти. Часто діяльність високорозвинених країн по створенню інфраструктури туризму виходить за межі їх політичних кордонів. Не менш важливими факторами, які впливають на стан матеріально-технічної бази туризму, є особливості ринкового середовища, рівень конкуренції, плани розвитку країни, визначення пріоритетних галузей фінансування, інвестиційна діяльність тощо. Ці чинники впливають на цілісність та стійкість інфраструктури, її доступність. На рівень комфортності впливають прийняті стандарти якості, соціальна структура населення, його платоспроможність, рівень культури споживання та цін.

Відкритість країни досягненням НТР та рівень розвитку її продуктивних сил впливають на ступінь інноваційності матеріально-технічної бази туризму.

В Україні впродовж 60-80-х років сформувалась цілісна, стійка та доступна інфраструктура туризму. Формування це, на відміну від західноєвропейських країн, відбувалось в закритій політико-економічній системі в умовах низького конкурентного середовища. Тож це відобразилось на рівні комфорту та інноваційності. З настанням трансформаційної кризи, падінням платоспроможного попиту населення, зменшенням фінансування галузі стан туристичної інфраструктури значно погіршився. Нині вона не може повною мірою задовольнити ані потреби іноземних туристів, які звикли до інших стандартів обслуговування, ані потреби вітчизняних туристів, для яких вона стала недоступною або непривабливою. Підвищення інноваційності та рівня комфорту робить ці послуги ще більш недоступними.

Погіршилось і транспортне забезпечення туристичної діяльності. Практично припинив існування водний транспорт та авіаційний зв'язок між обласними центрами. Повітряний транспорт України значним чином монополізований. Рухомий склад залізниць застарілий. Практично не розвинене швидкісне залізничне сполучення. Стан автодоріг раз у раз стає предметом невдоволення української громадськості. Таким чином, стан туристичної інфраструктури став чи не найбільш вразливим місцем туристичної привабливості України та її конкурентних позицій на європейському туристичному ринку.

Не менш важливим елементом формування туристичної привабливості є інформаційне забезпечення, яке включає усю сукупність форм і видів інформації про конкретну територію, об'єкти, на ній розташовані, її історію, культуру, природу і населення, цікавої туристам. Інформаційні послуги потрібні також і організаторам туризму. У сучасній туристичній індустрії велику увагу приділяють виданню яскравих буклетів, каталогів, проспектів, котрі безкоштовно роздають потенційним туристам. Але найбільш повну і достовірну інформацію турист отримує під час подорожі або відпочинку,

безпосередньо спілкуючись із місцевими жителями та іншими туристами, які діляться своїми враженнями. Крім того, ефективними носіями інформації про туристичні дестинації виступають туристичні бюро, гіді, екскурсоводи, провідники і т.д. У наш час важливе значення у формуванні інформаційного забезпечення мають мережа Інтернет та ЗМІ. Саме такі засоби поширення інформації найбільш ефективно використовуються споживачами, в яких вони шукають детальні описи туристичних центрів, туристичних послуг, пам'яток і навіть здійснюють віртуальні подорожі. Сучасне інформаційне забезпечення туристичної індустрії, яке є обов'язковою умовою її успішного функціонування, повинно володіти певними властивостями. Серед них [15]:

- репрезентативність – пов'язана з правильністю відбору і формування інформації з метою адекватного відображення властивостей і характеристик туристичної території.

- адекватність, яка визначається ступенем відповідності інформації, отриманої туристами, тому, що менеджер туристичної фірми мав на увазі при оформленні путівки;

- доступність, що полягає у можливості отримати ту чи іншу інформацію про місце відпочинку, наявні туристичні ресурси, інфраструктуру, послуги, що надаються тощо;

- актуальність, яка оцінюється як відповідність туристичної інформації, представленої туристам, теперішньому стану розвитку туристичного господарства на тій чи іншій території.

Інформаційне забезпечення туристичної діяльності в Україні не завжди буває актуальним та доступним. Сайти, присвячені туристичним принадам та об'єктам туристичної інфраструктури країни, можуть містити застарілу інформацію, а сама інформація неповна. В малих містах досі рідкістю є туристичні інформаційні центри. Безкоштовні буклети з рекламою туристичних принад регіонів недоступні на залізничних вокзалах, автостанціях, готелях, гуртожитках та у інших людних місцях. Популяризація України туристичної за кордоном ведеться повільними темпами. До недавнього часу іноземці не

ідентифікували Україну серед країн пострадянського простору. І нині, коли про Україну знають, її туристичні можливості залишаються невідомими для багатьох європейських споживачів турпродукту. А, між тим, це важливий напрямок збільшення обсягів в'їзного туризму та його економічної ефективності. Навіть ті країни, туристичні принади яких не підлягають жодному сумніву (Франція, Італія, Іспанія, Великобританія), мають організації, основне завдання яких – поширення туристичної інформації про країну за кордоном. Статистична звітність, необхідна для аналізу туристичної діяльності, часто змінюється, що не дає можливості прослідкувати тривалі тренди розвитку сфер туристичної індустрії. Інформація про розвиток сектору харчування не збирається.

Наступною, дуже важливою, складовою туристичної привабливості в сучасних умовах постає стан навколишнього середовища. Його властивостями є: чистота довкілля, благоустрій територій, рівень безпеки.

Незмінений або малозмінений антропогенною діяльністю природний ландшафт стає усе більш цінним рекреаційним ресурсом, особливо для міських мешканців, які проживають відірвано від природи, в оточенні бетонних споруд, асфальту та забрудненого повітря. Таким чином, чисте довкілля теж може бути спонукальним мотивом до подорожі і впливати на рівень її привабливості в очах туристів. Туристична дестинація може мати надзвичайно багаті природні і унікальні культурно-історичні ресурси, проте несприятлива екологічна ситуація, незадовільний санітарно-гігієнічний стан водойм, повітря, ґрунтів чи близьке розташування підприємств шкідливого виробництва будуть негативно впливати на її привабливість або навіть відлякувати туристів.

Неврахування стану навколишнього середовища може спричинити відчутні економічні втрати та зниження конкурентоспроможності території на ринку туристичних послуг.

На стан навколишнього середовища, перш за все, впливають антропогенні чинники, які прямо чи опосередковано змінюють природно-екологічні умови території. До антропогенних екологічних чинників

відносяться: рівень господарської освоєності та промислової забудови території, наявність потенційно небезпечних господарських об'єктів, обсяги викидів і скидів забруднюючих речовин тощо.

До актуальних заходів, спрямованих на охорону природного середовища та підвищення привабливості туристичних територій, належать обмеження або заборона виробничої діяльності, регулювання рекреаційного навантаження, функціональне зонування, введення природоохоронного режиму тощо.

Поліпшенню стану навколишнього середовища багато в чому сприяє така комплексна сукупність заходів як благоустрій території. Це дозволяє привести рекреаційно-туристичні території в належний вигляд, що відповідає санітарно-гігієнічним нормам і надає їм естетично привабливого зовнішнього вигляду. Комплекс робіт з благоустрою місць туристичної діяльності охоплює: проектування, будівництво, експлуатацію зон відпочинку туристів, очищення водойм, збільшення площі зелених насаджень, облаштування пляжів, міських парків, вулиць, площ тощо. Головною метою благоустрою території, в кінцевому підсумку, є надання їй красивого і доглянутого вигляду. Він також представляє собою одну з основних стадій освоєння місця туристичного призначення. На благоустрій території впливає рівень культурного та економічного розвитку суспільства, ставлення до проблеми місцевих жителів та влади.

Навколишнє середовище не обмежується природним. Це і суспільне, й економічне середовище, в якому відбувається туристична діяльність. Основною властивістю суспільного середовища, необхідною для забезпечення туристичної привабливості території, на яку воно розповсюджує свій вплив, повинна бути безпека. Оскільки географія поїздок постійно розширюється, і кількість туристів зростає, до питань безпеки в туризмі відноситься дуже багато проблем. Епідемії, криміногенна ситуація і злочинність, військові ускладнення і перевороти, тероризм, сутички з місцевими жителями – це далеко не повний перелік причин, які можуть впливати на вибір місця відпочинку. Відвідування проблемних у плані безпеки територій може становити реальну загрозу життю і

здоров'ю туристів. Саме тому рівень безпеки в місці тимчасового перебування це, мабуть, перше, на що звертає увагу турист при виборі напряму подорожі.

Природне середовище України характеризується значною зміненістю. Велика її територія має значний рівень забруднення атмосферного повітря, поверхневих вод, ґрунтів. Актуальною є проблема збирання та утилізації сміття. Львівська трагедія та її наслідки можуть повторитися у будь-якому з обласних центрів України. Низькою є якість питної води.

Не менш гостро стоїть проблема благоустрою територій міст і сіл. Старі й напівзруйновані будинки з облупленою вицвілою фарбою та обсипаною штукатуркою, багатопверхівки, фасади яких кожен господар опорядковує на свій лад, дитячі майданчики з «прикрасами» із старих покришок та пластикових пляшок, забудова зелених зон та скверів, малопривабливі малі архітектурні форми, тротуари з зіпсованим асфальтом, калюжами та брудом, засмічені пляжі та приміські ліси – знайома картина вигляду більшості українських міст і сіл. Навряд чи подібна картина є привабливою для іноземців, які звикли до інших стандартів благоустрою.

Як показує статистика в'їзних потоків в Україну, зміна рівня безпеки – фактор, який може швидко впливати на їх зміну в кращу або гіршу сторону. Ускладнення зовнішньополітичних відносин з Росією позначилось різким скороченням турпотоків з цієї країни, а також з інших, які раніше були основними генераторами турпотоків до України.

Ще одним важливим елементом, який входить до складу поняття туристичної привабливості і відіграє визначальну роль у її формуванні, є туристичний імідж території. Імідж виступає інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку певної території. Саме образ туристичної дестинації, сформований в уявленні туристів, підвищує її цінність у сприйнятті споживачів і є визначальним фактором, що впливає на їх вибір. Туристи сприймають місце відпочинку, орієнтуючись на образ, що склався у їхній свідомості. Як правило цей образ формується під впливом багатьох факторів: географічного розташування, історії, культури, соціально-економічного

розвитку, інформації у ЗМІ, відгуків та суджень родичів і знайомих. Він може як відповідати дійсності, так і бути далеким від неї.

Визначивши важливість поняття «імідж» для формування туристичної привабливості території, можна виявити характерні його властивості, які на неї впливають.

Перш за все це позитивність. Позитивний імідж території – це не розкіш і не новомодній атрибут. В умовах інформаційного суспільства і всепроникаючої глобалізації – це життєва необхідність. Прагнучи відірватися від щоденних проблем та турбот, туристи зупиняють свій вибір на територіях, які можуть забезпечити їм цю можливість. Для того, щоб сформований імідж відповідав дійсності, треба намагатись усунути існуючі проблеми існування та функціонування усіх складових туристичного потенціалу, пом'якшити дію негативних факторів.

Туристичний імідж території завжди формується під впливом історичних подій. Він не може бути поза нацією, менталітетом, світоглядом. Кожна епоха створює своє особливе сприйняття, зміна епох призводить до зміни туристичного іміджу регіону. Історичність забезпечує оригінальність, що є спонукальним мотивом до подорожей. Оригінальні риси має туристичний потенціал кожного регіону. Треба намагатись зробити їх впізнаваними та цікавими.

Оскільки туристичний імідж це, насамперед, образ, то певна дестинація повинна асоціюватись з якоюсь яскравою картинкою, викликати певні емоції, асоціації, спогади, пробуджувати уяву. Зрозуміло, що вони повинні носити позитивний характер.

Образ території не статичний і змінюється в часі. Необхідно, щоб він був актуальним та сучасним.

Успіх у формуванні іміджу території в першу чергу залежить від того, наскільки вдало свідомо сформований суб'єктом образ буде відповідати, з одного боку, її об'єктивним якостям, а з іншого - очікуванням і запитам туриста [16].

Як свідчать статистичні дані розвитку туризму у світі, найпривабливішими для туристів є регіони з високим загальним іміджем, економічною та політичною стабільністю. Прикладом може слугувати стан туристичної індустрії в США, які за обсягом доходів від туристичної індустрії у 2016 році (205,9 млрд дол. США) зайняли перше місце у світі, а за кількістю прибулих іноземців (75,6 млн осіб), посіли друге місце у світі після Франції [7].

Зміна туристичного іміджу території залежить від багатьох чинників: економічної ситуації, державної і містобудівної політики, технічних інновацій. Важливо, щоб вони мали позитивну спрямованість.

Висновок.

При формуванні та управлінні іміджем території необхідно виявити, проаналізувати та оцінити сучасний стан тих чинників, що впливають на створення привабливого туристичного іміджу. Одними з найбільш впливових таких факторів є політичний та економічний. Перший визначає стан загальної політичної ситуації в країні та її стратегічні напрями розвитку, ставлення до розвитку туризму з боку влади. Другий визначає рівень економічного розвитку країни, загальний рівень доходів громадян, рівень цін, податків тощо.

Імідж України не має більшості з перерахованих властивостей. Він не є позитивним. Конфлікт на сході України, постійні корупційні скандали, для жителів близького зарубіжжя – періодичні “страшилки”, що запускають російські ЗМІ про ситуацію в країні, ворожість місцевого населення. Немає сформованого і тиражованого оригінального, яскравого образу, який асоціювався б з Україною, її туристичними можливостями. Ця проблема дослідження та покращення загального та туристичного іміджу країни ще довго залишатиметься актуальною.

Тож, проаналізувавши усі властивості складових туристичної привабливості, можна дійти такого висновку. Дійсно, Україна має усі складові, які зумовлюють туристичну привабливість території, тож оптимізм дослідників стає зрозумілим. Коли ж оцінити ситуацію з точки зору властивостей цих

складових, то стає зрозумілим, що вони вимагають суттєвого поліпшення або корекції для поліпшення туристичної привабливості країни.

Література.

1. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10.11.1994 http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_012
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21.03.2014 http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. Андрєєва Г. П. Оцінка національного туристично-рекреаційного комплексу щодо перспектив формування конкурентних переваг/ Г. П. Андрєєва// Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія «Економічні науки». – 2015. - № 13: Ч.2. - С. 28-31
4. Корсак В. Р. Україна – ЄС: співробітництво у сфері туризму (початок XXI ст.) / В. Р. Корсак, В. В. Фуртій // Гілея: науковий вісник. – 2016. - №109(6). – С.99-103.
5. Грачевська Т. О. Міжнародний туризм як фактор зміцнення відносин між Україною та країнами ЄС / Т. О. Грачевська, С. Ю. Калініна // Грані. – 2015. - №6(122). – С.163-169.
6. Інформація щодо співробітництва України з Європейським Союзом в галузі туризму / <http://infotour.in.ua/Ukr-ES.htm>
7. UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://publications.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2017-edition-0>
8. Зорин И. В. Менеджмент туризма: туризм и отраслевые системы : учеб. / И. В. Зорин, А. И. Зорин, Т. А.Ирисова [и др.] ; [под ред. В.А. Квартальнова]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 272 с.
9. Омуш М. О. Стратегія диверсифікованого розвитку туристського комплексу в регіональній економіці (на прикладі Йорданії) : автореф. дис. ...канд. екон. наук / М. О. Омуш – Харків, 2003. – 19 с.
10. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України [Електронний ресурс] / О. О. Колесник // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 1. – Режим доступу :http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_1_12.pdf
11. Волков С. К. Анализ туристской привлекательности г. Волгограда с точки зрения теории Джона Урри / С. К. Волков // Известия Волгоградского государственного технического университета. — 2013. — № 17 (120). — С. 113–118.
12. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства: навчальний посібник. Вид.2, доп і перероб. / Н. О. Алешугіна, О. В. Барановська, М. О. Барановський, О. О. Зеленська, І. В. Смаль, І. М. Філоненко. – Ніжин : ФОП Лук'яненко В.В. ТПК «Орхідея», 2015. – 492 с.
13. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К., 2001. – 395 с.

14. Музиченко-Козловська О. В. Розвиток туристичної індустрії – визначальний чинник туристичної привабливості території / О. В. Музиченко-Козловська // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку - 2011. - №714. - С.229-237.

15. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: навчальний посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо. - К. : Центр учбової літератури, 2007. - 424 с.

16. Парфіненко А. Ю. Туристичний імідж регіону : монографія. / А. Ю. Парфіненко – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011 – 312 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*Монографія
кафедри економічної теорії
за загальною редакцією д.е.н., професора В.Ф. Савченка,
к.е.н., доцента Л.М. Мекиун*

Комп'ютерна верстка і
макетування
Технічне редагування
Друк

*Савченка В.Ф.,
Мекиун Л.М.
Савченка В.Ф., Гузь К. П.
Тестова Н. А.*

Прийнято 26.03.2018. Здано до друку 23.05.2018 р.
Формат 60x84/16 Папір офіс. Гарнітура Times New Roman.
Друк - цифровий. Ум.-друк. арк. 20,50. Обл.-вид. арк. 15,39
Наклад 100 прим. Зам. № 1841.020.018

Чернігівський національний технологічний університет
14027 м. Чернігів, вул. Шевченка, 95

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виробників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.